

111 PRINTED BY 111

Gulabchand Lalubhai Shah

11 AT 1

The M. K. P. Press

DIIVANAGAR

ॐ प्राविस्वामम् =

भेष्टि वे० ला० जैनपुस्तकौदारागारः ।

बहेलान् चक्रा, गोपीपुरा, सुरत ।

इदं पुस्तकं सुर्षपुरनिवासि-मोदीचन्द्र मगममाई-चोकसीत्यनेन
मगमगर-बाप्पापीठ-महोदयमुद्रणाकये मुद्राबन्ध सप्तमाई
द्वारा मुद्रापत्रिणा प्रकाशितम् ।

published by

Motichand Magu bh i Chokai
Surat

Motichand Magu bh i Chokai (Jain Pustakodhar Fund
at the

Motichand Magu bh i Chokai J i Pustakodhar Fund

(Shree K. K. J. Jain Pustakodhar Fund)

Badrachal Chokai Gopipur, SURAT

Motichand Magu bh i Chokai Jain Pustakodhar Fund Surin, No 199

11 PRINTED BY 11
Golichand Lalubhai Shah
 1 AT 1
The M. Kodaya P. Press
 DHAVYAGAR

= मानिस्थानम् =

भैरवि वे० ला० जैनपुस्तकालयारागारः ।
 बडेसान् चक्रला, गोपीपुरा, सुरत ।

इत्तं पुस्तकं सूर्यपुरमिवासि-मोतीचन्द्र मगनभाई-चोकसीस्वनेन
 भावनगर-वाप्पापीठ-महोदयमुद्रणाकये गुलाबपद लालुभाई
) द्वाराद्वारा मुद्रापयित्वा प्रकाशितम् ।

published by

Motichand M. ga. bhai Chokel

, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1

~ *Sheth Deych d Lalubhai Jain Prastakoddhār Fund*
at the

Sheth Deych d Lalubhai Jain Prastakoddhār Fund

(*Three Easternsagar Jain Meeting House*)

Badakhin Chabla Gopipur, SURAT

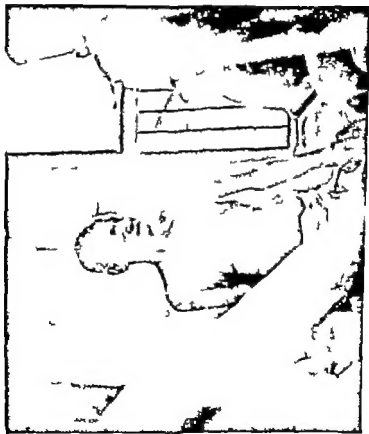
Sheth Deych d Lalubhai Jain Prastakoddhār Fund Series, No 96

शासनशार्दूल-सुरतना सागरजी

(अन्तिमपञ्चदशदिनानि यावद्व्यानलीनार्थपद्मासना ।)

निर्याणम्—सूर्यपुरे मयन २००६ वैशाख कृष्ण पक्षमी मङ्गलासरे ता ६-५-१९७७

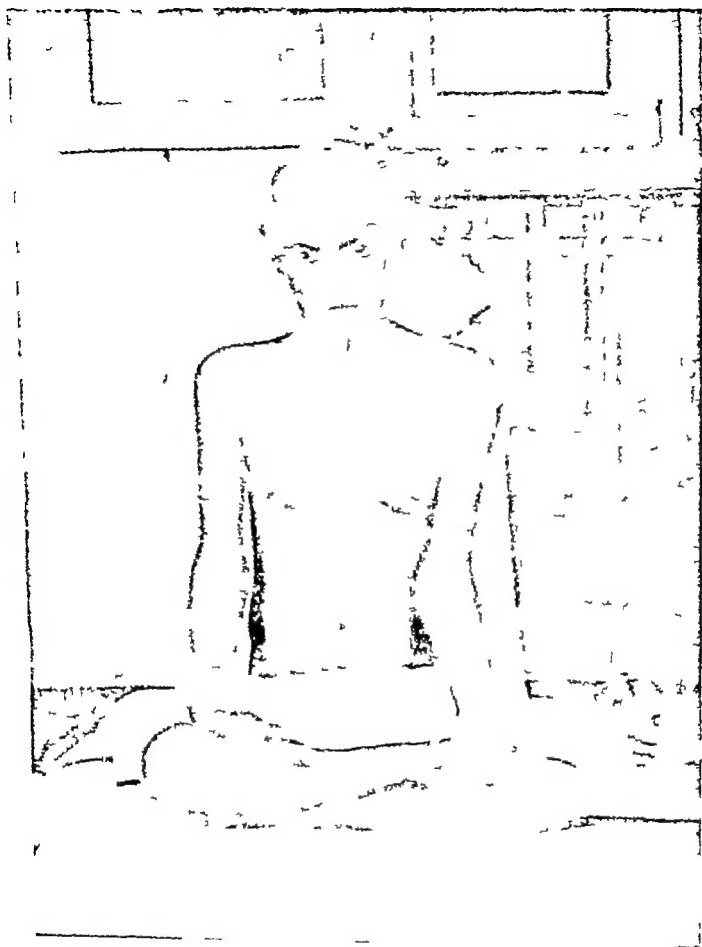
२५८५२

गामनाइक-मरतनागरकी

पृष्ठ-मुमुक्षु-मुमुक्षु-मुमुक्षु

निमाशुमुक्षु

शासनशार्दूल-सुरतना सागरजी

(अन्तिमपञ्चदशदिनानि यावद्व्यानलीनार्थपद्मासना ।)

निर्याणम्—सूर्यपुरे मवत् २००६ वैशाख कृष्ण पञ्चमी मदवामरे ता ६-५-१९५०

VEETRĀGA STOTRAM

BY HEMACHANDRĀCHĀRYA

WITH AVACHURNI, VIVARANA, AND
GUJARATI TRANSLATION OF THE
ORIGINAL

Avachurni by—
Somodaya Gani
Composed in
V. S 1512

Vivarana by—
Shree Prabhanandasurlji
Composed in
V S

Translated and Edited by—
'annyāsa Shree Chandrasāgar Gani's
Most Obedient disciple Munishri
Chandraprabhasāgar

In V S 2006

1 Era 2006

[Christian Era 1949

VEETRĀGA STOTRAM
BY HEMACHANDRĀCHĀRYA
WITH AVACHURNI, VIVARANA, AND
GUJARĀTĪ TRANSLATION OF THE
ORIGINAL

Avachurni by—

Somodaya Gani

Composed in
V. S 1512

Vivarana by—

Shree Prabhanandasurlji

Composed in
V S

Translated and Edited by—

Pannyāsa Shree Chandrasāgar Gani's
Most Obedient disciple Munishri
Chandraprabhasāgar

In V S 2006

Vikram Era 2006]

[Christian Era 1949

Price Rs. 3/-

THE BOARD OF TRUSTEES

Nemchand Gulabchand Devchand
Sakerchand Khushelchand Jhaveri
Motikhand Maganbhai Choksi Mg Trustee
Bababhai Premchand Jhaveri, Solicitor
Talsakchand Motikhand Jhaveri
Amikhand Zaverchand Jhaveri

== ट्रस्टी-मण्डल ==

नेमचंद गुलाबचंद देवचंद
साकरचंद खुशालचंद जहरी
मोतीचंद मगनभाई चोक्सी, मेन ट्रस्टी
बापूभाई प्रमचंद जहरी
तलसचंद मोतीचंद जहरी,
अमीचंद जवरचंद जहरी

Sheth Devchand Lālbhai Jain Pustkoddhār

Series No. 1.

PREFACE OF FIRST EDITION.

Jain Literature, comprising as it does almost all the branches that are characteristic of ancient Indian literature, holds no insignificant niche in the gallery of that literature. It is considerable even as it is at present and was more so in former times. This is not the proper place to enumerate the great writers and their works that constitute the glory of that literature. The fact that the Jain writers had flourished in great abundance in times gone by, is evident from the vast stock of literature that has survived this day, though it is yet in an unexplored state. Their eminence in subject matter as well as language is manifest to those who are conversant with it.

Along with Indian literature at large, Jain literature too has been a participator in the unhappy fate it met with at the hands partly of alien bigotry, partly of mutual religious jealousy and

from the peculiarities of the climate. There was a time when there was no other alternative to secure the very existence of such literature but that of burying it in subterranean archives. The very method employed for the safety of the works became later on instrumental in further diminishing the stock and that at a time when there was not the least chance of its being further enriched. Those upon whom had fallen the task of being the hereditary custodians of such collections had inherited the traditions of their forefathers viz. those of not suffering any part of such collection to see the rays of the Sun lest they might be deprived of them and the works most dear to them be destroyed by the assailants. It is very strange indeed that these traditions are alive even at this day when there is peace all round, and when the time is most propitious for the development of literature. Fire even has contributed its quota to the destruction of the records. Add to these the all round degeneration among the followers of the faith when far from the prospects of further expansion the faith was in imminent danger of being extinct. It was during this time that more attention was paid to the performance of external rites and ceremonies and practically nothing was done

in the direction of education and literature and the stirring up of the inner spirit of faith. It is only very recently that a practical revival of a salutary character is visible. Owing to circumstances above mentioned, the literary results of the arduous labour and the great learning of the Acharyas and the Sadhus of the faith, could not be made accessible.

It may perhaps not be out of place here to give in short the history of this Fund that has led to the publication of the series. The late Sheth Devchand Lalbhai in whose memory this fund has been inaugurated, left by his will a sum of Rs 45000 along with other sums to be spent in various other matters, to be devoted to some benevolent purpose. This amount was further enhanced by a sum of Rs 25000 set apart by Mr Gulabchand Devchand to be spent in some good purpose in the memory of the said Sheth Devchand Lalbhai. It was on the advice of Panyas Shree Anandsagar that these sums, which make the original funds in Trust, were amalgamated, and the present Trust was inaugurated. At present the funds of this Trust amount to about Rs 100000 the original being further enhanced by the property of Bai Vichkore, the deceased daughter of the said Sheth Dev-

chand Lalbhai which was directed to be made over to this trust by her. The object of this Trust is to devote the interest of the funds for the preservation and the development of "The Jain Svetamber religious literature."

The trustees are now in a position to bring out the present volume as the first of the series to be published from time to time by this Trust. The author of this treatise is the well known Kalikāl Sarvagna Hemachandracharya who hardly needs any introduction to Sanskrit students. What an eminent place the said author occupies among Sanskrit writers it is unnecessary to say. But this much one can say that he has written on various subjects in all of which his knowledge seems to be supreme. At the request of Shri Kunarpal a king of Gujrat who was considering Hemachandracharya as his spiritual preceptor the author of this book wrote thirty two cantos out of which twenty are comprised in this volume and the remaining twelve in "Yoga Shastra." Further upon this book Prabhānanda Suri, a disciple of Abhayadev Suri and a disciple (whose name can not be traced out) of Vishairaj Suri, have written commentaries severally. Both of these commentaries have been included in this volume.

the first being that by the former, and the second by the latter

In conclusion we take this opportunity of expressing, our deep obligations to Panyas Shree Anandsāgar for reading the proof sheets of the work

April-1911,
Zaveri Bazar,
Bombay }

Naginbhoy Ghelabbhoy Zaveri,
A trustee, for himself and
co/— Trustees

तयस्त्वनम्रयसमाखण्डज्योतिर्द्वारेण द्वादशाङ्गीतीर्थं सकलसुरासुर-
नरेश्वरगणोपकारक्षमं विद्वद्वृन्दनमस्यम् । तच्च यावदपश्चिमपूर्व-
भृच्छ्रीमद्देवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणमपश्चिमानुपमातिशयसाम्राज्यसा-
र्वभौमहिमवदाविर्भूतभागीरथीद्वादशाङ्गीतीर्थान्तरगतमपूर्वचमत्का-
रचिन्तामणिरोहणायमानमासीदसाधारणमनीषाधारणलब्ध्युपेतमु-
निगणधौरेयधृतं पुस्तकगणमृत एव, परं प्रेक्ष्यावसर्पिणीप्रभाव-
हृसद्धीगणम् मुनिगणमुपकारकरणपटवः पूज्यपादाः सम्मील्याचार्य
पञ्चशतीं वर्त्तमानागमरत्नरत्नाकरोपमा सौराष्ट्राष्ट्राजमानायां
तत्त्वज्ञानश्रीवलभ्या वलभ्यामुद्भाषयामासुः, शासनं विशसित-
प्रबलकर्मबलकेतनं पुस्तकारूढ सिद्धान्ततया सर्वसम्मतविस्-
वादमतीयम्, तदारत एव चासयममयासयतससारपारावारवर्ध-
नमपि सयमवर्धनतयोपकरोति पुस्तकवृन्दमर्द्दीणामर्द्दमर्द्दच्छासन्-
नभोङ्गणतारारूपाणां मुनिवराणाम्, स्पष्टित च स्पष्टमेतत्स्पष्टम-
बोधकिरणैर्युगप्रधानप्रवरैः श्रीमत्तत्त्वार्थदीपनप्रदीप्रदीपोपमत-
त्त्वार्थसार्वदिकसाधुकल्पकल्पनकल्पबृहत्कल्पप्रभृतिषु परमार्थपथ-
प्रधानावधारणैरन्यथा तु नाभविष्यदेव सकलजन्तुजातासाधार-
णसातवितरणविज्ञापारमार्थिकतत्त्वप्रधानासाधारणाचरणावगमन-
ज्योतिरन्तरा विवेकचक्षुरुद्घाटनमैदंयुगीनानां दुष्पमाममयोद्धू-
तानेकवाचालकुतिर्थिकवाचालितदिगन्तरालानुपलभ्यदिगवलोकाना-
नाम्, तदन्तरेण च कथङ्कारमभविष्यत्सदाचारसौधसोपाना-
रोहोऽप्यारूढानार्यजनप्रबलासङ्गजातप्रबलानार्याचारप्रभावेऽत्र युगे
धर्मजिघृक्षाप्यास्ता तावद्भूरादेवानवगतद्रव्यभावानुकम्पाप्रथनप्रत्य-

स्वधर्ममार्गकामस्नेहदृष्टिरागमद्विरोधमभिविहितानेकदुर्गमविघ्नसमि
 त्स्वबोधरणाभिगतशमसाध्याभ्यसाधनसाधमानसर्षसङ्गपरिज्ञागम
 द्वाभ्यसाधनीकारादिविधानं स्यान्मूलेषु व्याख्यानपरिमहासक्तप्रबलमि
 त्वात्स्वमोहमदिराविह्वलान्तःकरणविरतिराश्रयसीमन्मन्त्रीवत्स्वत्पर
 मज्जतासत्त्वत्वा एव मुनय इति द्वासनोन्मूलनमित्यस्य प्रसक्तानु
 मप्रसङ्गेन विरचितास्य बीतरागचरणसरोजकिञ्चिदुक्तममुकरामैः
 श्रीवस्तुपाठ, कुमारपाठ, साधुपेषडादिभिरनेक कोशा ज्ञान
 पुष्टिपुष्टिकोशा एव प्रख्यातज्योत्स्नोचिनो बीतरागमतानुममहिमास
 रिच्छ्रोतःप्रमथपृष्ठीयरायमानाः, परञ्च हुण्डावमर्पिणीपद्ममा
 ररजनीरजनीधरायमाणदुष्टमेच्छादिमूर्ध्निपैरज्ञानतारववहव्यहृदये
 र्यस्यामासैः भावकामासैश्च, तत्कृतवदधिबेचनविमुरगता स्वीकृत
 पुस्तकद्रव्यैर्दिनाशिता व्यासिताः, क्षिप्ता जलेऽवमुपवाहे, विता
 मिचौ हीमाचारेर्नीतास्य द्वाभिम् स्वीयानाचारोपद्रवरक्षणवद्ध
 बुद्धिमिस्तथा च शेषाः शेषीभूता एषोऽप्यवशमिदं द्वासनोऽप्यव
 नामसमप्रमावनाम्, तन्नामि मिःससत्पादेष्टव्य, अस्मिन्सीवस्त्वा
 कर्ममुदेः, परावजत्वाग्मानगिर्यारोहे, अनवमुदत्वात्तत्त्वावस्थमार्ग
 रय, पतामिदमावस्थायां ज्ञानस्य व्याप्तत्वाद्भार्यमाचारयेः, दुस्वपरि
 मुक्तबहुलबाह्योकामाम्, संस्कारहीनत्वाग्मतेः, अद्वयः संकृत
 भावायाः, पुत्कारमावस्थागणमावधारित्वात्माकृतप्रग्यानामप्यत्रभा
 वात्वाद्भार्यमावाया अनार्यमावाया अविरतगवातरावाया, जेमनवार
 विस्तारितप्रपताकिवायमानाम् वायन्प्रवायावितरवायप्रसः
 यन्त्रोद्वाद्युपकरणकरणमात्रोत्तीर्णमतिवाग्यमारत्वाधुमिनाम् गी

र्ज्याद्यपभ्रशभाषाप्रधानत्वात्पूजाकारणप्रवणोपदेशकानाम्, विरल-
तसीभूतान्येवाधुना सिद्धान्तमाधनसिद्धान्तपुस्तकानि, नातःपर
विज्ञानामस्ति विषादपदमन्यजगत्रयेऽपि परमवलोक्यैतद्विवेक-
विलोचनेन स्थापयामास गुर्जरदेशीय श्रीसूरतपत्तनीय गुलाव-
चन्द्रारूयो देवचन्द्रतनुजोऽविगीतसिद्धान्तप्रसाधनपटुप्रसाधित-
ज्ञानदिवाकरश्रीमद्रणभृत्प्रभृतिसकलवाङ्मयवितानविस्तारणलब्धा-
वतारः, स्ववल्गुदेवचन्द्रपादव्यवस्थापितसप्ततिसहस्रमानद्रम्भव्य-
वस्थायां पुस्तकप्रसारणप्रवणान् शेषानपरास्तत्कार्यबाहकाब् जीवन-
चन्द्र, नगीनचन्द्रादीन्पुरस्कृत्य व्यवस्थाम्, तत्र चानेकतरगूढ-
तत्त्वप्रकाशनप्रभाकरसिद्धान्तलेखनव्यवस्था सतीमप्यनाहृत्यात्पु-
स्तकप्रसारमात्रजायमानबहुद्रव्यव्ययां क्षटिति पुस्तकप्रसरणप्रगुणो
मुद्रणकलां मुख्यतयाधिचकारः, भगिन्याश्च स्वीयाया विद्युन्म-
त्या द्रव्य तत्र सम्मील्य समानीय च कलान्तरोपार्जितं चान्यद्द्र-
विणजातं पूरितं लक्षोन्मितं लक्ष्यं लक्षणविदा, तत्र चादितो मङ्गला-
चरणमिव शिष्टानां परममङ्गलभूतमिदमुपचक्रमे मुद्रितुम्, ज्ञानधनैः
साधुभिः सशोध्येति प्रस्ताव्य व्यवस्थां प्रस्ताव्यतेऽधुना प्रक्रान्तो
ग्रन्थः कर्तृश्रोत्रधिकार प्रमाणादिभिः ।

तत्रावधीयता तावद्वधारणाधीधनैरिदम्, यदुत विधाता
रोऽस्य विहितनिर्वीराधनमोचनाष्टादशदेशामारिपटहलब्धाकल्प-
स्थायियशःशरीराः, सार्धत्रिकोटिग्रन्थग्रन्थनलक्षितसर्वज्ञावतारत्व-

विहीनैकलिकाकसर्वैकवितदाः, अनवद्यचातुर्विधविधानक्यात
 मन्त्रातिगप्रभावाऽऽद्यावत्सर्वेसाधिवितिकुमारपालकृमापालबोधनरमा
 रितसावित्रयमुमिगयाः श्रीमन्तो भगवन्तो हेमचन्द्राचार्याः, तुच्छ
 चेदं चक्षुष्यागुणमन्त्रकम्पतन्माहात्म्याकिप्रमम्भाः सार्धत्रिकोटिप्रम
 प्रधनासम्भमिति पाठमात्रप्रमममनपत्नीबस्त्यापेधाम्, भूयत
 उपलब्धये लेखककुण्डस्थानादिविचित्रोक्तनेन स्पष्टतरं विबुधामरज्जु
 हानां वैतत्, सुरिप्रवराभ्येते कदा कतमं भूमण्डलं मण्डयामासुः,
 कदा च सूर्यास्तमयेनेव रजनीप्रचारमद्याप सूरिचरास्त्वमयेन कुम-
 रप्यान्ततविचिस्त्रुतिम् कस्मै च योग्यतमाय पुत्रपोतमाय विधा
 येनमर्पयामासुः, कस्याधिकारोऽत्र विद्वद्भ्यश्चेद्य आरमकस्यान
 जनक इति प्रवृत्तायां विचारणायाम् निर्णीयते तावत्स्पष्टं स्पष्टि-
 तत्वात् कुमारपालभूपालः प्राप्नोतु कस्मिन्निष्ठमिति भीमद्विहि
 तादेवैतदीवन्ताकात् कुमारपालकृमापालसमकासीनत्वम् । कुमार-
 पालभूपालानेहाभ्य गुर्जरभूपपहावस्वादिविचित्रोक्ततो विज्जीयते
 वैकृन्नीयतादसप्ततीबो यथा विज्जमसंबसवनवत्सविकेकादससप्तमिते
 राभ्यामिवेकस्त्रिंशदधिकपञ्चादसप्ततये च तस्य स्वर्गम इति । तथा
 च सूरिपादसमयोऽप्येव एव । स्वचरज्यासपावितभूमण्डलनिर्ज
 योऽप्यत एव सम्यक्तवा आयत एव, यतः पुण्यतमज्जमन्त्रिभासतिर
 त्तुविबुधाकपविबुधाकपं श्रीमत्पतनपुरमण्डिहोपपद्ममूल्परया
 ईशानां रात्रिपदमण्डलकुतानां भीकुमारपालभूपालाम् राभ्यस्था
 नम् तथा च प्रायेण भीमतां गुर्जरवशिष्यामेव विहारस्तत्र
 रवागजपुण्यपूरप्याधिताम्तःकरवामामेव च परस्परविरोध-

दुर्गन्धभृद्वाणीवाचकसुरगुरुतिरस्कारिभारतीप्राग्भारभूषितवदनम-
लयनिःसृताविरुद्धपरमागमोदितिश्रवणभाग्यमभूदिति, वास्तव्या-
श्चैते तत्रभवन्तो भगवन्तो ग्राहस्थ्ये गुर्जरीयधन्धुकाख्य एव प्राप्ते,
एतत्प्रभृतिक सविस्तरं वृत्तान्तमुपलभ्य श्रीमता कुमारपालप्रबन्धा-
दिति स्पष्टमेव चोपरिष्टान्निःशङ्कितश्लोकोत्तरार्धविचारणेन प्रकटी-
भविष्यति यदुत श्रीकुमारपालपावनप्राधान्येन प्रणीतिरस्य,
किंवदन्ती चेयं तत्र तदनुसारिण्येव च भणितिरवचूर्णिकाराणा-
मपि वीतरागस्तोत्राणा श्रीविशालराजप्रभूणामवचूर्णौ, यदुतार्हत-
धर्मप्राप्तिकालादर्वाक् राजर्षिभिः कृतमभूत् यन्मासभक्षण, समय-
सद्भावे चावगतेऽवबुद्धम् “ चठहिं ठाणेहिं नेरडयाउत्ताए कम्मं
पगरे ” इत्याद्यवगमाद्यवसरे जाताश्वासमप्रगुणपञ्चात्तापभाजनं
भूपालमौलिमणिलालितपादपीठा राजर्षयो याचितवन्तश्च परम-
गुरवे प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिम्, श्रीमद्गुरुमिश्रावसरोचितं द्वात्रिंशद्दशन-
भक्षितत्वान्मामस्य तच्छुद्धये तावन्मिता एवान्वर्थाः समर्पिताः
प्रकाशास्तत्र द्वादश तावद्योगशास्त्रीया विंशतिश्चैतदीयाः प्रतिदिन-
मभ्यस्यैव च ते दन्तान्तःकरणशोधनप्रकाशानां द्वात्रिंश व्यधासीषु
भोजनचक्रुश्चैतेषा यथार्थामभिधा प्रकाशानां, सन्ति चैत एतद्विधा
एव, यथावज्ज्ञान चैषामेतद्विषयत्वस्य भवेद्यथावत्परिशीलनादेव, पर-
तत्सिद्धय एवाधिकारदर्शनं निदर्शनं मात्रमेव विधीयतेऽस्माभिस्तथा
चान्तिम केऽप्राधिकारा इति प्रश्ननिर्वचनमपि भविष्यति स्पष्टं तत्र ।

प्रथमे तावत्प्रस्तावनास्तवे श्रीमद्वीतरागलक्षणमालक्ष्यन्तः

प्रथमादि सप्तम्यन्तविभक्त्यन्ताभ्योऽभ्यसम्बद्धश्लोककृत्स्नकृद्दर्शनेन
 परमदेवानामाराध्यताहेतुभूतं परारमरु परं व्योतिष्मत्त्वं परमपरमे
 स्थित्व तमोविनाशविमाकरत्वं सर्वकटेऽमूलोऽमूलकत्वं सुरासुरम
 मस्यस्य पुण्डरीकमसायकाफिडविधाविधानकत्वमतीतानागतवर्त
 मानकाद्युत्तिपदार्थधार्यसंबिधिरित्थं विद्यामानम्ब्रह्मज्ञेयकार्त्तव्यं च
 निष्टकृत् प्रत्येकपदेयस्मरण्यमावयत्तुहाकुनार्थेकिं हुरवापीपवित्रतावि
 च निश्चिन्त्युर्मिर्गेषवाः, रक्षयामासुश्च बीतरागस्तवानां मनुष्यमव
 फळतां मद्यालूनां विशृङ्खलापीवादिनामपि कपिरताम् ॥ १ ॥

द्वितीयरिम-सहजाविज्ञयरतये भीमस्त्रिमात्रामतिज्ञमवतुर्त्तं
 मिरक्षेष्टि निर्देष्टप्रधानैर्देहस्य तेषां नैर्मल्यसीगम्भमीरोगदार्ढ्येव
 राद्विस्थाति, वधिरामिपथैरथ आससीरम्भमाहारनीहारविभ्यदृश्य-
 त्वं चेति निबन्धमेन ॥ २ ॥

तृतीये च मर्षामिमुख्य पर्वसमावेशं वचनैक्यं सामवाजन
 दत्तगतगदनाशकत्वमीतिविज्ञावकत्वं वैरविद्यापकत्वं विमोर्दित्वमसि
 वृत्पनाद्विस्वपरवर्णमीतुर्मिच्छमेतुत्वं मामण्डलवस्वमित्येव कर्म-
 कलोऽमूलमजातैकादशातिसप्तवर्गेणम् ॥ ३ ॥

चतुर्थे तु सुरकृतामेकोनविंशतिमतिशयानां व्यावर्ण्यन्तः
 पुरतश्चकामिसरणममिन्द्रम्ब्रह्मोऽप्यस्य पञ्चवपादव्यासं चतुराम्पत्यं
 प्राकारत्रितयपरिगतत्वं कष्टकार्वाक्यसुख्यमवविधतकेऽरोमनजइम
 मुता विववाप्रातिकूल्यं समकाळमतेवर्तुसम्राज धुगाम्बुदकवृद्धि
 पक्षिमादक्षिण्यं बाष्पागुह्यस्व वृक्षामामिमति कोटिमुपसुरसेभ्यत्वं
 मकठयामासुश्चक्रत्रय सपादपीठं सगोत्रासनं पुण्यवृद्धिं दुष्पुमि

चैत्यद्रुमं चमरवीज्यमानतां चाग्रतः प्रातिहार्यस्तवे आविर्भावयि-
ज्यन्तीत्युपेक्षितमिदं षट्कमिति मन्ये ॥ ४ ॥

पञ्चमे प्रातिहार्यस्तवेऽशोकवृक्षसुरपुष्पवृष्टिदिव्यध्वनिदुन्दु-
भ्यातपत्रत्रयीचामरसिंहासनभामण्डलान्याख्यन् ख्यातकीर्त्तयो
भावार्हन्त्यचिह्नभूतानि ॥ ५ ॥

षष्ठे प्रतिपक्षनिरासस्तवे परमदेवे माध्यस्थ्यमपि दौःस्थ्य-
निवन्धनतया निवेद्य प्रतिपक्षस्य रागादिमत्त्व, परेषा योगमुद्रा-
रहिताना त्रातृत्वाभाव मलीमसाचारमुपस्थादिविकारवत्तां चाख्याय
रागादिनियुक्ताना देवत्वासम्भव समाचचक्षिरे विचक्षणाः ॥ ६ ॥

सप्तमे जगत्कर्तृत्वनिरामस्तवे निष्कर्मत्वेनाङ्गवदनवक्तृत्व-
शास्त्रत्वाभाव ईश्वरस्य, सदेहत्वेऽपि च न विधाता क्रीडाकृपा-
न्यतराभावाद्दुःखादिविधानादकृपता कर्मजन्ये वैचित्र्ये च नार्थ-
वत्ता, स्वभावस्तु निःसत्ताक एवोत्तरे, ज्ञातृत्वरूपकर्तृत्वे च केव-
लिना सयोगायोगभिन्नत्वाद्भगवता न विवादः, शासनसाम्राज्यान्त-
र्वर्त्तिना च नेय व्यावाधा लेशतोऽपीति प्रतिपादितं सुनिर्णीतसि-
द्धान्ततत्त्वप्रतिपादनपरैः ॥ ७ ॥

अष्टमेऽनेकान्तप्रकरणस्तवे वस्तुजातस्यानेकान्तमुद्रान्तर्वर्त्ति-
त्व तदभावे कृतनाशाकृतागमौ अनिवार्यौ समवतरतः, आत्मनि
तु सर्वथा नित्यानित्यतया स्वीक्रियमाणे पुण्यपापयोरभोगो बन्ध-
मोक्षयोरनुपपत्तिश्च, घटादेरपि क्षणिकाक्षणिकैकान्तेऽर्थक्रियामावो

वस्तुसत्तावापकः समयोगपद्याभ्यामभिमतोमेकान्तद्वानुभवसिद्धौ
 वस्तुस्वरूपस्यापको निराबाध इति प्रदर्श्य विरहेति योगसाङ्ग
 मौल्यलक्षणवादिनाम् सकुम्भपोतस्याबाधमेकान्तानुपगम्यत्वं यथा
 स्थितागमनिर्देशप्रधानैक्यमत्तगदितो विरोधद्वानेकान्तीयो यत्तं
 शुद्धतागरमेवजमेवकादिसकलविश्वविदितवस्तुदृष्टान्तवत्त्वेन निरा
 कृत्य दुरवधिगोरसदृष्टान्तेन वस्तुव्रजस्य निरणैपुस्त्यादभ्यवधौ
 न्यरूपतां निरूपिताकलङ्कितज्ञानपुरुषसकलियागमाः ॥ ८ ॥

मन्त्रे कलिप्रसंसास्तवेऽप्यकाकल्यकल्यत्वाद्दुर्लभकृपात्मनात्
 आत्मोदसुखीवस्तुसंयोगाधुगान्तरस्यापि बहुभूतकल्यत्वात्कस्या
 जपटीद्याप्रवयत्वात् निशाविषु शीपादिबहुर्लभत्ववत्पादाभ्यसेवाक
 ल्यैरपरपुगाप्राप्तत्वात्संज्ञाविगतेर्विबहरत्वच्छासनमभिप्राप्तेः कस्या
 पकरा काकरूपलोचित इति कलिर्विदुन्वचन्यैः ॥ ९ ॥

इत्येऽहुतस्त्ववे सप्रकाशं प्रकाशकामासुः सासमतत्त्व
 प्रकाशका बीतरागाणां भगवतां स्वेश्वरप्रसन्नस्योभ्याजयमिदां सह
 साक्षा विरीत्य रूपवत्तां सहस्रविज्ञावर्षीयगुणवत्तां लवसत्तमा-
 दिनिर्जसन्नेहापहारितामानन्त्यसुखसक्तिविरक्त्योदपेक्षोपकारित्व
 योः परमभिर्प्रमथसार्वभौमत्वयोरेकाधिकरणमिदं नारकमोक्षत्व
 समरूपकृपानुवत्त्वं चेत्यपिप्रकाशम् ॥ १० ॥

एकादशेऽभिनयमहिमस्तवेऽभिनयमुक्तिप्राग्भावात् अभिनय
 गुणगणवत्तां निजगदुररागे मुक्तिभोगमद्वेये द्विपद्वार्त्त, निर्जिगीष
 भीतभीतत्वे जगप्रवच्यं दामादामाभावेऽपि प्रमुतामौवासीत्येऽपि

देहदानानुपार्ज्यसुकृतसङ्गतिं, भीमकान्तगुणवत्त्वेन साम्राज्यसाध-
नेऽपि विगतरागद्वेषता, देवत्वेऽपि सकलगुणनिलयता, महीयसां
महता महनीयतां महात्मनां गुणवहा यथार्थतया ॥ ११ ॥

द्वादशे वैराग्यस्तवे आजन्मवैराग्यवत्तां सुखकारणविषयक-
वैराग्यवत्तां विवेकशातनिबन्धनमोक्षस्थितवैराग्यता नित्यविरक्ततां
मरुन्नरेन्द्रश्रुपभोगकालरत्यभावं सुखदुःखभवमोक्षविषयकौ-
दासीन्यं परतीर्थिकाभ्युपगताराध्याङ्गीकृतदुःखगर्भमोहगर्भानाली-
ढज्ञानगर्भसगर्भतां सततसम्यगौदासीन्येऽपि विश्वविश्वोपकारितां
चाविश्वक्रुः कोविदचक्रचूडामणयः ॥ १२ ॥

त्रयोदशे हेतुनिरासस्तवे (विरोधस्तवे) अनाहूतः सहायो-
ऽकारणो वत्सलोऽनभ्यर्थितः साधुरसम्बन्धो बान्धवोऽनक्तः
स्निग्धोऽमृष्ट चञ्चलोऽधौतोऽमलशीलोऽचण्डो वीरवृत्तिः, शमी
समवृत्तिः कर्मकुटिलकण्टककुट्टकोऽभवो महेशोऽगदो नारायणो-
ऽराजसो ब्रह्मानुक्षितः फलोदयोऽनिपातो गरीयानसङ्कल्पितकल्प-
दुरसङ्गो जनेशो, निर्ममः कृपात्मा, मध्यस्थो जगन्नाताऽगोपितो रत्न-
निधिरवृतः कल्पोऽचिन्त्यश्चिन्तामणिर्निखिलेऽपि जगति नान्यो वीत-
रागाद्भवतोऽपर इति प्राचख्युः प्रख्यातख्यातयो महात्मानः ॥ १३ ॥

चतुर्दशे योगसिद्धिस्तवे श्लथत्वेन मनोवाक्कायचेष्टासमाहा-
रान्मनःशल्यवियोगः, करणानां सवरप्रचाराभावेन जयोऽष्टाङ्ग-
योगस्य बाल्यात्सात्मीभावश्चिरपरिचितेषु विषयेषु विरागः,
योगेऽदृष्टेऽपि लोलीभावो हिंसकानामुपकार आश्रितानामुपेक्षाप-

कारिणि तथा रागो यथा न परेषामुपकारिणि कुत्र
 वेति ज्ञानाभावात्समाधिष्ठाता ध्यानं ज्वेदमित्येव
 य विलक्षणमहिमा जगद्गुरुणामेवेति जगद्गुरुः सूत्रः ॥ ११ ॥

वक्ष्यते भक्तिरूपे वक्ष्यते जगद्गुरुः
 श्रीकारः शिष्टाभिषेकं सुधावैषम्यं करोति निरर्थकं
 त्ववि धो पारयति रुपां दृष्टिं तं न चेदन्तरा तद्वद्वपुः
 कृपा त्यागवत् साक्षात् कृपाः मत्स्यस्तकरोति, त
 विश्वशासनापरिहासितकर्मपथोपदेशप्रवणसासनयो
 स्यात्तेषामेव येषामसुखविषयोक्तं, स्वस्वधर्मिनामवेदमूलं
 स्फुरी मन्त्रवायिवासा कर्मार्गप्रवृत्तस्य भयस्त्वात् तद्वत्
 समामुत्तरसिद्धिमां नमस्कृत्यता, स्वस्वधर्मपूता भूरपि मन्त्र
 पुकर्ममविधीति ममोऽस्तु तद्वत्तपि, तद्वत्पुनर्मकरन्दपावक
 तद्वेग मन्त्रं मे जगद्गुरुमिदमकर्म कृतकर्मणास्त्विति
 भक्तिविशेषनामरा मीमांसितवन्तो मीमांसामोक्षकम् ॥ १२ ॥

गोदधे आत्मगर्होस्तथैऽपिगर्हितास्माकः समादितास्तथै
 स्मरणीयां रामाचक्रमुरकतः वरमगुह्यमपीतमवचनपीडनचानोद्वेग
 परमपथमपीतमवचनमपीतमवचनपीडनचानोद्वेग
 रागगरुडमूर्धितानामवचनमपीतमवचनपीडनचानोद्वेग
 क्षमीत्वसाधारणा कारिता कविचेष्टा धीव्यविरपा वात्पापि बोधि
 मतोवाक्पावदुष्टोद्भासितः स्वच्छरजगतोऽप्यमिभूते मोहादिमि
 पहारेण दुर्धमकामरतमिदमस्त्य त्वमेव तारको मम इति ममोऽस्मि

वत्पादयोस्त्वत्प्रासादलब्धेयती भूमिर्मयेदानीं मोपेक्षिष्ठाः, कृपा-
रस्त्व पात्र चासाधारणं कृपाया अहं, त्वमतो भव युक्तानुष्ठान-
ारक इति ॥ १६ ॥

सप्तदशे शरणस्तवे कृतस्वकृतदुष्कृतगर्हासुकृतानुमोदनः
शरण यामि, भवतु मिथ्यादुष्कृत मनोवाक्कायजाना कृतादि-
भेदाना दुष्कृतानामपुनः क्रियान्वितं रत्नत्रितयगोचरमनुमन्येऽहं
सुकृतमर्हदादीनामर्हत्त्वादिकमनुमोदयामि, त्वा त्वत्फलभूतान्सि-
द्धौस्त्वच्छासनरतान्मुनींस्त्वच्छासन च शरण प्रपद्ये, सर्वान्सत्त्वा-
न्क्षमयामि क्षाम्यन्तु च तेऽस्तु च मैत्री तेषु आपन्नमपदावाप्तेर्भव
शरण ममेति तेनुः शरणक्रियामतथामवितथवादा ॥ १७ ॥

अष्टादशे कठोरस्तवे शेषापरदेववैलक्षण्य क्रोधलोभभया-
क्रान्तजगद्वैलक्षण्यमेव प्रभोर्लक्षणं कृतलक्षणा निरचैषु कृतलक्षण-
तया पर नैतत्ससारकाचकामलिपरिगतानामसुमतामायाति यथाहं
श्रद्धानगोचरे विना सम्यक्त्वाञ्जनम् ॥ १८ ॥

एकोनविंशे आज्ञास्तवे पालनमेवाज्ञाया भगवद्भ्यान् नि.श्रे-
यस्कर निग्रहानुग्रहकर्तृणा परेषा वर्धिन्येव ससारारण्यस्याज्ञा,
विगतरागणामाराधनमचिन्त्यमण्यादितो भवत्येवाभीष्टदं, सपर्या-
या अपि पराज्ञाराधना, तदाराधनधिराधननिबन्धनत्वान्निर्वाणा-
निर्वाणयो सा चाश्रवसवरयोर्ह्योपादेयतारूपैव, तदागधकाश्च
निर्वाणपथनिभृता अभूवन्भवन्ति भविष्यन्ति ॥ १९ ॥

विष्टे आशीःस्तथे च स्वस्वाग्रय कणा निवसन्तां मूर्ध्नि,
मम दृष्टौ ध्यासयेतां यक्षमनोर्हणभर्ष, सुठनैरस्तु क्षिणावति।
प्रायश्चित्तमसेव्यप्रणामस्य, रोमाञ्चकन्तका भवदर्शमवाप्तनां सुदन्तु
स्वदास्यपीयूषपानाहस्तु मदीयलोचनाम्भोजानां निर्निसेपता मेघ
स्वदीयवदनकासिमी, करौ स्वदुपास्तितत्परौ, ओत्र स्वदुप्यमद्वज-
परे भवतः सदा, स्वस्वस्तेतस्यै बाण्यै या तत्रभवदुपावगाहप्रत्य
प्रोमिति स्वीक्रियस्व वदासः प्रेक्ष्यः सेवकः किङ्करोऽहमे इति,
इत्येवमनूनप्रतिमाधाम्मारवर्जनातिग वगदुह वर्णयामासुस्तत्र भव
न्तोऽत्रेति विज्ञायते ॥ १० ॥

एतत्पर्यवसाने यदुक्त न कल्पयन्त आहता अस्थानेके न च
सुखा परमावश्यकं अद्यापीयूषपीनामां आद्यानामेतस्य पठतमिति
मुद्रणोपक्रमोद्भव आगति मिथ्यादुष्कृत प्रार्थयते सकलभक्त-
सङ्गसेवकः ज्ञानन्दादिप्रस्तु च सेवकपाठकमुद्रापत्राभ्येतुर्जा,
मेघो निःशेषपर्यवसानं बोधिवीजावाप्तिद्वारेति ।

सिङ्घातद्वेष्टुमानेऽब्दे (१९९७)पौषे मास्यसिते वले,
पञ्चम्यां सुरतद्वेष्टे भेषसेऽस्तु क्षिपीकृतः ॥ १ ॥

ભૂમિકા.

પૂર્વ ગ્રન્થ — કલિકાલસર્વજ્ઞ-આચાર્ય-ભગવાન-ત્રીહેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી-
કૃત-વીતરાગ-સ્તોત્ર-મૂળ, વિવરણ અને અવચૂરિ સહિત આજથી
૪૭ વર્ષ પૂર્વે “ શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તકાલયાર કંડ ”
તરફથી પ્રકાશિત થયું હતું એનું સંશોધન પ્રાત સ્મરણીય-
પૂજ્યપાદ-આગમોદ્ધારક શ્રી સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજીએ પોતાના
મોઢ પ્રતિભાથી કર્યું હતું આ અમોઘ પ્રકાશનદ્વારા ગીર્વાણ-
ભારતીના ઉપાસકોને, કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચન્દ્ર-
ચાર્યજી અને પરમાર્હત્ શ્રીકૃમારપાલના સન્નિધમાં,
પોતાના જ્ઞાનક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાનો સુઅવસર પ્રથમ વાર પ્રાપ્ત
થયો તે જ કારણે આ પ્રકાશનની બધી જ પ્રતો પહેલે જ તમકંઠે
ખલાસ થઈ ગઈ, અને માગણી વધતી જ ગઈ

આ ગ્રન્થમા ક્ષતિઓ:—એ પછી ખીલુ પ્રકાશન શ્રી હેમચન્દ્રજીએ
જ્ઞાનમંદિર-પાટણ તરફથી થયું, પણ એમા અશુદ્ધિએ સારો
એવો ભાગ ભજવ્યો હોવાના કારણે, એ પ્રકાશનની સુરૂપતામા
રહેલી ક્ષતિઓની કદરૂપતા વિદ્વાનોને ખટક્યા વગર રહે તેમ નથી

નવસર્જન — આવા સંયોગોમા શેઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તક-
કાલારના વ્યવસ્થાપકોને પુનઃ એ ગ્રન્થના પ્રકાશનની સૂચના
મળતી ગઈ એ સૂચનાને ધ્યાનમાં લઈને, દે લા કં ના
વ્યવસ્થાપકો, માગ પરમતારક પૂ. ગુરુદેવશ્રી પ. શ્રી.
ચન્દ્રસાગરજી પાસે આવ્યા, અને આ પ્રકાશન હાથ ધરવા

ચિન્તિત કરી. પૂ. અરુદેવશીને આ વાત યોગ્ય જણાયું, પણ એમણે તાજેતરમાં જ મલ્લ-ચાર પ્રકાશન દાખા ધરેલાં હોવાથી તેમને સમજતો જવલ્લ ન મળે તે સદજ દુઃખ આપી આ કામ મને સોંપી, અને મેં આ કામ સાન દ રવીકારી લીધું. સયોગ્ય જનુલક્ષતાના લીધે મોડા જ મદિનાઓમાં આ પ્રકાશન અંગેનું સાદિત્ત મળી રહ્યું એટલે ખાસ દસ્તકિખિત પ્રત વિતરે સાધતેની અમલ ન પડી અને કદાચ લેડીખણી અમલ પડી હોય તો તે જ્યાં સંસ્કારોનાં જે રીતે અમલ થેલી તે જે રીતે મારે પણ થેલો જ રહી.

જાણાવટકું—મેં આ પ્રકાશનનું કામ ઉપાડ્યું તે દિવસોમાં મારી પાસે એક વિદ્યાર્થી એમ જો ના જોશમાં આવતા હોય અમલોનો અભ્યાસ કરવા આવતા હતા તેમણે મને સૂચન કર્યું ૩-૪ જાણા અર્પૂર્ત મન્દુત મૂલરજાણમાં, સ્થોક પૂરતું મર્વાલિત જાણાન્તર કરવામાં આવે તો સેત્તમાં સુમન્થ કલે અને મૂલર જાણાવિજોને પણ જાણો લાગ મળે !' આ વાત મને મધી મળે અને તેથી જ મેં મૂલરાલી જાણાન્તરને પણ મર્વાલિત રીતે સ્થોકાન્તે સંકલિત કર્યું છે.

પ્રસ્તાવના—જે સુમપુરે લેનતવુ જીવ શિખર સર કરી જતા હુ છે તેમજ મલ્લ પાલિતનું સર્વોત્તમ શિખર પણ એમણે સર કરી જતાનું છે એમના વિરાટ યાન અમલ વિષય વિદાનો વામણા જાણે છે જમની વિજયોદિની કલ્પનાએ જૂનરથરા અને નરનાથોને એમના ચરણકમલમાં આલોદતા કર્યા છે, ૭મની અખડ અને હિન્ન મારિન્ન-જ્યોતથી સુમરાવતુ અરિમલ્લ કલેક પામ્યું છે અને એમના કલન-રમરણથી પાપ પણ પ્રવણમાં પલટાઈ જાય છે, એવા જાણવાન-મીલેમ અન્દસરીચરણી આ જાણ.

લખુ એના કરતા, વર્તમાનશ્રુતનામાલિક-ગીતાર્થ-સાર્વ
ભૌમ-પારગત-આગમોદ્ધારક-આચાર્યમહારાજ શ્રી
સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજીના પુનિત હાથે લખાયેલ “ શ્રી વીત-
રાગસ્તોત્રસ્થોપક્રમ ” વિદ્વાનો આગળ રજુ કર્કે એ મને
વધારે સુયોગ્ય લાગે છે તેથી જ મેં આ ગ્રન્થમા વિસ્તારથી
સરકૃત પ્રસ્તાવના લખી નથી

આભાર.—આ ગ્રન્થના મંગોધનમા મારા પૂ. ગુરુદેવ-શ્રીપન્ન્યાસ-
પ્રવર-શ્રીચન્દ્રસાગરજી ગણિવર્યશ્રીજીની સહાયતાથી જે
મારા સમયનો અને શ્રમનો બચાવ થયો છે, તે બદલ એમના
ઉપકારનો આભાર પ્રગટરીતે હું ન માનું એ મારા માટે ધોર
કૃતમ્મતા જ કહેવાય, અને તે સાથે અન્ય-સહાયક-સહ-યોગી-
ઓનું વિસ્મરણ કરવું એ પણ અનુચિત જ કહેવાય; માટે
સર્વનો અત કરણપૂર્વક ઉપકાર માનીને અત્ર વિરમુ છું
સર્વેનું કલ્યાણ થાય એજ એક શુભેચ્છા.

ધીરપુર-પશ્ચિમખાનદેશ

જૈન-ઉપાશ્રય

પ્રાત સ્મરણીય પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક-
શ્રીઆન્દસાગરસૂરીશ્વરજીના વિદ્વદ્વિનેય-
પન્ન્યાસ-પ્રવર-શ્રીચન્દ્રસાગરજીના ચરણા-
રવિન્દ-સેવક-ચન્દ્રપ્રભસાગરના ધર્મલાલ

ચિનત્તિ કરી પુ. ગુરુદેવશ્રીને જ્યાં વાત થોડી જણાઈ, પણ તાજેતરમાં જ મલ્લ-માર પ્રકાશન હાથ ધરેલાં હોવાથી સમયનો અવકાશ ન મળે તે સદજ દત્ત જાણી જા કાં સોંપુ, અને જે જા કાં સોંપી રવીકારી લીધું સર જનુદેવતાના લીધે થોડા જ મહિનાઓમાં જા પ્રકાશન જ શાદિત મળી રહ્યું એટલે જાસ હસ્તલિખિત પ્રત વિ સાધનેલી જામવડ ન પડી અને કદાચ લેડીયસ્ટી જામ પડી હોય તો તે જ્યાં સસાધકોને જે રીતે જામવડ વેળી પડે જે રીતે મારે પણ વેંચો જ રહી.

આપાન્તર—મેં જા પ્રકાશનનું કામ ઉપાડ્યું તે દિવસોમાં મારી પાસે એક વિદ્યાર્થી એમ. એ. ના કોસમાં આવતા હોય જામમેળો જામવાસ કરવા આવતા હતા તેમણે મને સૂચન કર્યું ૧-૪ જામવા જાપૂર્વ પ્રશ્નનું જૂનરસાધાર્મ, સ્કોક પૂરતું મર્નાઈલ સાધાન્તર કરવામાં આવે તો સેનામાં મુચન્ધ કરે અને જૂનર જામવાસધિએને પણ જાનો કાલ મળે ।’ જા વાત મને મજી મજા અને તેથી જ મેં ગુજરાતી સાધાન્તરને પણ મર્નાઈલ રીતે સ્કોકાન્તે સંકલિત કર્યું ૭

પ્રસ્તાવના—જે મુનુકરે, લોનલવનુ જીવર સિખર સર કરી નવમુ ૭ તેમજ પ્રમુક પાલિનુ સર્વોમત સિખર પણ જેમણે કર કરી જાનાનુ ૭ જેમના વિશાદ જ્ઞાન જામરણ વિધના વિદ્વાના વામજા કાસે ૭ જેમની વિશ્વમાહિની કામનાએ જૂનરેમરે અને નરનાથેને જેમના મરજુકમમર્મ જામોદવા કરી ૭ જેમની જામક અને જીવણ મારિન્ન-જીવેલાથી મુનરાતનુ જામિમલ જોદ પામુ ૭ અને જેમના દત્ત-સમરજીથી પાપ પણ મુનમા પમદાઈ જાવ ૭ જેવા લગવાન-મીલેમ જાન્દસરી-ધરણી જા જાનુવમ હિત પર કું પ્રસ્તાવના

સાદર સમર્પણ

તપોગચ્છાલકાર પન્નખકેશરી જૈનાચાર્ય
શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી કે જેઓએ
શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના
સંશોધન કાર્ય અંગે પન્નખના જ્ઞાન-
ભંડારમાંથી અનેક પુસ્તકોની હસ્તલિખિત
તેમજ મુદ્રિત નકલો મેળવી આપવા કૃપા કરી
છે તે પ્રાતાઃસ્મરણીય પુણ્ય પુરુષના કરકમલમાં
કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રા-
ચાર્યવિરચિત શ્રી વીતરાગ સ્તોત્રમ્ અમો
વિનમ્રપણે સમર્પણ કરતાં આંતરાહ્લાદ
અનુભવીએ છીએ.

મુખ્ય
વસંતપંચમી
સં. ૨૦૦૮

મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી
તથા અન્ય માનાર્હ સચાલકો
શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર
ફંડ-મુમ્ત

तपोगण्डवसङ्गार पञ्चावकेशरी त्रैताचार्य
 भीमवृषिजयचन्द्रमसूरीश्वरः ।

जन्म—वि. सं. १९११ कार्तिक शुक्ल १ गढोदर

रीडा—वि. सं. १९४१ वैशाख शुक्ल १३ रायनपुर

सुरियद—वि. सं. १९८१ सूर्यदिने शुक्ल ५, जाहोर (पञ्जाब)

अवसतिमिरतरवि-कसिकाककल्पतरु-पर—

वि. सं. १९९१ वैशाख शुक्ल ३ रामनवाजादीने

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जह्वेरी

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्या
(देवदीपावली-सोमवासरे)
सूर्यपुरे

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे
पौषकृष्णतृतीयायाम्
(मकरसक्रान्ति-भदवासरे)
मोहमयीनगर्याम्.

પ્રસ્તાવના

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડમાંથી અચાક દૃપ તરીકે મૂળ અને સોમોદય ગણિકૃત અવચૂષિ તેમજ શ્રી દેવભદ્રમુનિ શિષ્ય શ્રી પ્રભાનન્દસૂરિકૃત વિષવરણ સહિત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમ ચન્દ્રાચાર્યકૃત શ્રી વીતગગરતોત્ર પ્રસિદ્ધ કરવા અમો ભાગ્યશાળી થયા છીએ

આ અથનુ સપાદન, સરોધન તેમજ અનુવાદ આયખીલ ઓળી તપ અને વર્ધમાન આયખીલ તપ ઓળીના પરમ આરાધક, વ્યાકરણના અભ્યાસી પરમ, પુનિત આચાર્યશ્રીમદ્ ચન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના પરમ વિનેય 'શિષ્ય મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ કરી આપેલ હોવાથી અમો તેઓશ્રીના 'અત્યંત ઋણી છીએ

અન્ય વિષય અને અચકાર સખધી સ્વર્ગસ્થ આગમોદ્ધારક શ્રીમદાનન્દસાગરસૂરીશ્વરજીએ તેઓએ લખેલ આ અથમાં છપાયેલ પ્રસ્તાવનામાં શ્રમ સેવ્યો હોવાથી અત્રે લખાણ કરતાં નથી

માખરીયા હાઉસ ઠરણ,
સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ રોડ
મુખર્ષ-૪.
(સ તપચમી, ૨૦૦૮
॥ ૩૧-૧-૧૯૫૨.

લી મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી
મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી
તથા અન્ય માનાર્હ સચાલકો
શેઠ દે લા જૈ પુ ઉ ૬૬-મુરત.

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितंश्रीमहर्षिप्रथित-
मनुवादावचूर्णिविवरणसमेतम्—

श्रीवीतरागस्तोत्रम् ।

यः परात्मा परंज्योतिः, परमः परमेष्ठिनाम् ।
आदित्यवर्णं तमसः, परस्तादामनन्ति यम् ॥१॥
सर्वे येनोदमूल्यन्त, समूलाः क्लेशपादपाः ।
मूर्ध्ना यस्मै नमस्यन्ति, सुरासुरनरेश्वराः ॥२॥
प्रावर्त्तन्त यतो विद्याः, पुरुषार्थप्रसाधिकाः ।
यस्य ज्ञानं भवद्भाविभूतभावावभासकृत् ॥३॥
यस्मिन्विज्ञानमानन्दं, ब्रह्म चैकात्मतां गतम् ।
स श्रद्धेयः स च ध्येयः, प्रपद्ये शरणं च तम् ॥४॥
तेन स्यां नाथवाँस्तस्मै, स्पृहयेयं समाहितः ।
ततः कृतार्थो भूयासं, भवेयं तस्य किङ्करः ॥५॥
तत्र स्तोत्रेण कुर्यां च, पवित्रां स्वां सरस्वतीम् ।
इदं हि भवकान्तारे, जन्मिनां जन्मनः फलम् ॥६॥

सामूखविष्ठीहितम् ।

वीरो विप्रविद्यारहो विजयहो वीरं वरेण्यं ब्रह्म,
वीरेण व्यरधि व्यबाय विरतिर्वीराय शार्दा ब्रह्मः ।
वीराय विप्रविद्यारम्भ वरतरं वीरस्य वाग्भैमवा,
वीरे विदूषरवादिहृन्दविष्ठयो ओ वीरः वीरोदर ॥१॥

शास्त्री सन्मुखराम कशाबराम ह्योतिथी

सं २००४ मास सुदि ३, शुक्रवार

अव०-जयति श्रीजिनो वीरः सर्वज्ञः सर्वकामदः ।

यस्याङ्घ्रियुगलं कल्पपादपैर्युग्मजातकम् ॥ १ ॥

नत्वा निजगुरुन् सारसारस्वतविभाद्भुतान् ।

वीतरागस्तवान्वर्थं बालगम्यं करोम्यहम् ॥ २ ॥

तथाहि-पूर्वं स्वर्गसहोदरे पत्तननगरे निजसहजपराक्र-
माक्रान्तराजचक्रः परमप्रभुतानुकृतशक्रो दुर्द्धरविरोधिसिन्धुर-
भयकरकरालकरवालो दशदिङ्मण्डलपाखण्डमण्डनकीर्तिव्रत-
तिवितानालवालः प्रजापालः श्रीकुमारपालश्चतुःसागरावधि-
धात्रीधवतां दधाति स्म । स च कलिकालसर्वज्ञश्चेताम्बरादिप-
द्दर्शनाखण्डिताज्ञस्वप्रज्ञापराभूतसुरसूरिश्रीहेमसूरिवचनामृतेन
गलितमिथ्यान्वगरलः सरलतरश्रीजिनमार्गं प्रतिपन्नवान् ।
श्रीजिनोक्तनवतत्त्वानि श्रद्धाधानः श्रीसम्यक्त्वमूलद्वादशव्रत-
धुरां दधानः प्रथमव्रतेऽष्टादशदेशेष्वमारिप्रवर्त्तनं मारिशब्दश्र-
वणेऽपि क्षपणकरणम् । द्वितीये-विपर्ययेणाऽमत्यवचने आचा-
(मा)म्लम् । तृतीये-प्रतिवर्षं द्विसप्ततिलक्षनिर्वीरधनमोचनम् ।
चतुर्थे-धर्मप्राप्त्यनन्तर पाणिग्रहणे नियमः, चातुर्मासके त्रिधा
शीलपालनम्, भोपलदेव्याद्यष्टभार्यामरणे प्रधानप्रभृतिभिर्बहु-
कथनेऽपि पाणिग्रहणाऽकरणम् । पञ्चमे-पण्डितौ क्रोध्यः सुवर्ण-
रूप्ययोः, दशशततोलका महार्घ्यमणिरत्नानां, द्वात्रिंशत् २
सहस्रमणानि घृततैलयोः, त्रीणि २ लक्षाणि शाल्यादिधान्य-
मूटकानामेकादश शतानि गजानाम्, पञ्चाशत्सहस्रा
रथानामेकादशलक्षास्तुरङ्गमानाम्, सर्वसैन्यमीलनेऽष्टादश

જે પરાત્મા, પરજ્યોતિ અને પરમેષ્ઠીઓમાં મેષ્ટ છે । જેમને પશ્ચિત પુરુષો અજ્ઞાનની પેછેપાર ગયેલા અને સૂર્યની જેવા ઊજ્યોત કરવાવાલા માને છે ॥ ૧ ॥

જેઓણ રાગાદિ કલેષારુપી-શૂક્ષ્ણને મૂઝાપી ડાબેડી માંડ્યા છે । જેમને સુર, અસુર, મનુષ્યના સ્થાનિઓ મસ્તકવડે નમસ્કાર કરે છે ॥ ૨ ॥

જેમનાથી પુરુષાર્થને સિદ્ધ કરનારી શબ્દાદિ વિદ્યાઓ પ્રવર્તેલી છે । જેમનું જ્ઞાન વર્તમાન, માવિ અને ભૂત યાગોને પ્રકાશમારુ છે ॥ ૩ ॥

જેમનામાં વિજ્ઞાન-કેવલજ્ઞાન, આનન્દ-સુખ અને બ્રહ્મ-પરમપદ, યે અણે એકપણાને પામેલ છે; તે અદ્વેય છે, અને દ્વેય છે, તથા તેમનું હું શરણ અંગીકાર કરુ છું ॥ ૪ ॥

તેમના વડે હું સમાપ્ત છું, તેમને પ્રદાન્ત મન વાળો હું થાંછું છું, તેમનાથી હું કૃતાર્થ થાઉં છું; અને તેમનો હું કિંકર છું ॥ ૫ ॥

ઉપર થતાવેલ પ્રશ્ન વિધે સ્તુતિ કરવાવડે હું મારી બાધાને પશિષ્ટ કરુ છું । કારણ કે આ મયરૂપી અટવીમાં પ્રશ્નનું સ્તવન કર્યું પણ આ જન્મધારિ યોનાં જન્મનું ફલ છે ॥ ૬ ॥

अव०-जयति श्रीजिनो वीरः सर्वज्ञः सर्वकामदः ।

यस्याङ्घ्रियुगलं कल्पपादपैर्युग्मजातकम् ॥ १ ॥

नत्वा निजगुरुन् सारसारस्वतविभाद्भुतान् ।

वीतरागस्तवान्वर्थं बालगम्यं करोम्यहम् ॥ २ ॥

तथाहि-पूर्वं स्वर्गसहोदरे पत्तननगरे निजसहजपराक्र-
माक्रान्तराजचक्रः परमप्रभुतानुकृतशक्रो दुर्द्धरविरोधिसिन्धुर-
भयकरकरालकरवालो दशदिङ्मण्डलपाखण्डमण्डनकीर्तिव्रत-
तिवितानालवालः प्रजापालः श्रीकुमारपालश्चतुःसागरावधि-
धात्रीधवतां दधाति स्म । स च कलिकालसर्वज्ञश्चेताम्बरादिष-
द्दर्शनाखण्डिताज्ञस्वप्रज्ञापराभूतसुरस्ररि श्रीहेमस्ररिवचनामृतेन
गलितमिथ्यान्वगरलः सरलतरश्रीजिनमार्गं प्रतिपन्नवान् ।
श्रीजिनोक्तनवतत्त्वानि श्रद्धानः श्रीसम्यक्तत्वमूलद्वादशव्रत-
धुरां दधानः प्रथमव्रतेऽष्टादशदेशेष्वमारिप्रवर्त्तनं मारिशब्दश्र-
वणेऽपि क्षपणकरणम् । द्वितीये-विपर्ययेणाऽसत्यवचने आचा-
(मा)म्लम् । तृतीये-प्रतिवर्षं द्विसप्ततिलक्षनिर्वीरधनमोचनम् ।
चतुर्थे-धर्मप्राप्त्यनन्तर पाणिग्रहणे नियमः, चातुर्मासके त्रिधा
शीलपालनम्, भोपलदेव्याद्यष्टमार्यामरणे प्रधानप्रभृतिभिर्वहु-
कथनेऽपि पाणिग्रहणाऽकरणम् । पञ्चमे-पडष्टौ कोट्यः सुवर्ण-
रूप्ययोः, दशशततोलका महार्घ्यमणिरत्नानां, द्वात्रिंशत् २
सहस्रमणानि घृततैलयोः, त्रीणि २ लक्षाणि शाल्यादिधान्य-
मूटकानामेकादश शतानि गजानाम्, पञ्चाशत्सहस्रा
रथानामेकादशलक्षास्तुरङ्गमानाम्, सर्वसैन्यमीलनेऽष्टादश

लथाः, अष्टविंशतिलथाः सुमटानाम्, महसमुद्राभामक्षीति
 सहस्रा गवां, पञ्च २ क्षतानि गृहाङ्गसमायानपात्रक्षकृत्वा
 द्विन्यादीनाम् । पष्ठ-चातुर्मासक पञ्चनपरिसरादधिकदिग्ग
 तिनिषेध । सप्तमे-मध्यमांसमधुम्रक्षणमहुबीजपञ्चोदुम्बरान
 न्तकायघृतपूरादिनियमः । अष्टमे-स्वाङ्गामभ्य मसृज्यसननि
 पथः । नवमे-उमयकालयो प्रतिक्रमथम्, मामायिक गृहीते
 श्रीहंससुरिपादान्विनाऽन्येन सहस्रत्पनम् । दशमे-वर्षासु कृत्
 काकरणम् । एकादशऽष्टमीचतुर्वर्ष्योः पोषणग्रहणम्, कायोत्सर्गे
 पादलघ्नस्य मर्कटकस्य दयया स्वत्वचा सह परतःकरणम् ।
 द्वादश-सीदत्साधर्मिकायां द्वासप्ततिलक्षकरमोचनम्, प्रतिवर्षं
 साधर्मिकोद्गारायककोटिदीनारदानम्, पारणकदिन परःक्षता
 नामपि दृष्टिप्राप्तप्राधान्यामात्मना सह मोक्षण चत्यादिनिय
 मानङ्गीकृत्य प्रशुषार्थे प्राक्कृतदुष्कृतप्रक्षालनाय प्रायश्चित्तं
 प्रार्थितवान्, तैश्च समयरहस्य इदि विमुञ्च्य दत्तम् । तत्रैवं-
 चतुश्चत्वारिंशदुत्तरचतुर्वर्ष्यत १४४४ नव्यप्रासादनिर्माणम्,
 पञ्चदशत १६०० जीर्णोद्धारविधापनम्, सप्त महायात्रा एक-
 विंशतिर्हानकोक्षा इत्यादि । विष्णुपतो विदितामह्यमक्षय
 द्वारिषदक्षनविष्णुद्वय एकस्मिन्नेव पीठे दक्षनसङ्ख्यप्रासादा
 विधाप्याः । प्रस्यह प्रातर्द्वाविंशत्प्रकाशाभ्य 'काण्ड' दीप्तौ, प्रक
 र्णेण काश्यन्त-दीप्यन्ते आन्तरमलापनयनन दक्षना एभिरिति
 प्रकाशा गुणनीया इति त प्रतिपाद्य भाद्विधिप्रवृत्तिप्ररूपका
 प्रादक्ष योगशास्त्रस्य, वीतरागमक्तिमया विंशतिभ्यामी, श्री

प्रभुभिराम्नाता इति मूलसम्बन्धस्तेषुत्तराणां विंशतेः प्रकाशानामर्थमात्रं लिख्यते । प्रभुश्रीहेमचन्द्रसूरयः शिशुशिष्यशेमुपीविशेषोन्मेषाय प्रथमस्तवे यत्तच्छब्दयोः सप्तविभक्त्येकवचनव्युत्पत्तिं प्रदर्शयन्तो निजभक्तिं प्रकटयन्ति, यथा—

यः परात्मेति० परश्चासावात्मा च परात्मा सर्वसंसारिजीवेभ्यः प्रकृष्टस्वरूपः, पुनः किंविशिष्टः ?,—परंज्योतिः । पर सकलकर्ममलकालुष्यरहितत्वेन केवलं ज्योतिर्ज्ञानमयं यस्य स तथा । परमिति केवलार्थेऽव्ययं, परमे चिदानन्दरूपे पदे तिष्ठन्तीति परमेष्ठिनोऽर्हदादयः पञ्च, तेषां परमः प्रधानभूतः । परमत्वं चास्य मुक्तावस्थामधिकृत्य, परमेष्ठिनामिति षष्ठी “ मममी चाविभागे निर्धारणे ” इति (२-२-१०९) सूत्रेण । तथा यं वीतरागं तमसः परस्तादामनन्ति ध्यायन्ति तत्स्वरूपोपलब्धये मनीषिणः । क्व ? परस्तात् परस्मिन्पारे, कस्य ? तमसोऽज्ञानरूपस्य, किम्भूतं यम् ? आदित्यवर्णमादित्यस्येव वर्ण उद्द्योतो यस्य तं तथा, भानोरुपमानमन्यस्य तथाविधस्य वस्तुनोऽत्राभावात्, परस्तादिति पठिततमसोऽज्ञानरूपान्धकारस्याग्रे आदित्यवर्णं सूर्याभि तद्विनाशकमित्यर्थः ॥ १ ॥

सर्वे० येन सर्वे ममस्ताः क्लेशा रागद्वेषादयस्त एव पादपा वृक्षा नरकादिकदुःफलदायित्वेन समूला मिथ्यात्वमूलसहिता उदमूल्यन्त उन्मूलिताः, यस्मै मूर्ध्ना सुरासुरनरेश्वरा नमस्यन्ति—नमस्कृवन्ति ॥ २ ॥

प्राब० यतो यत्सकाशादिधाः शब्दविधादिकथतुर्वचः,
 धर्मरिद्धामादिपुरुषार्थानां प्रमादिका विषयिकाः प्राबर्चन्त
 अभूवन्, यद्वा द्वादशाङ्गीगता विधाः सुवर्णसिन्ध्यादिप्ररू
 पिकाः । यस्य ज्ञानं भवद्भाविभूतमात्रावभासकृद्-अतीता
 नागतवर्चमानवस्तुप्रकाशकमस्तीति गम्यम् ॥ ३ ॥

यस्मिन्० यस्मिन्निश्चितं ज्ञान विज्ञान केवलज्ञानमा
 नन्दमकुत्रिमसुखं प्रदत्तं च परमपदं श्रीण्यप्यकात्मतामैक्य
 गतानि स एव वीतरागबीजः स एव ज्ञान ज्ञानैकरूपत्वा
 तस्य, स एव च सुखं वक्षनस्पर्शनादिबाह्यस्य कस्यापि
 तन्नामावात्, स एव शुक्तिरूपस्याभावात् । अथ तच्छब्द
 दर्शयन्त आहुः, स भ-स पूर्वोक्तपरात्मादिभिन्नपञ्चविध्निष्ट
 अद्वेयः, स्वाहृदयरुचिविषयः कार्य , च पुनः स व्यसो रूपा
 तीततया व्यातव्यस्तै तमसः परस्तादाज्ञात क्षरण प्रपञ्चे
 स्वीकरोमि ॥ ४ ॥

तन० तेनोन्मूलितक्लेषपादपेन नाशवान् सनाद्योर्द्धं स्या
 मवामि, तस्मै सुरासुरनभस्कृतायाह समाहितस्तदेकगानमनाः
 स्पृहययं बाञ्छामि, ततः प्रकटितपुरुषार्थसाधकविद्यासङ्ख्याया-
 दहं कृतार्थः कृतकृत्यः प्राप्ताभीष्टकार्यो वा भूयासं मवामि मवि
 ष्यामीत्ययः । तस्य त्रिकालज्ञानवतः किङ्करो मवेयमस्मि ॥५॥

नम्र० तत्र विज्ञानानन्दब्रह्मरूप स्यां सरस्वतीं वाणीं,
 स्तोत्रं कृत्वा पवित्रां कुर्यां करोमि । को हेतुः १, दि यस्मा-

त् कारणाद् भवकान्तारे संसारारण्ये जन्मिनां जीवानां, जन्मनः
पादपरूपस्य इदमेव वीतरागस्तवनं फलम्, नान्यत् ॥ ६ ॥

ॐ नमः सर्वज्ञाय ।

अनन्तदर्शनज्ञानवीर्यानन्दचतुष्टयम् ।

संस्मृत्य परमात्मानमनाहतमहःश्रियम् ॥ १ ॥

अनल्पमतिभिः साध्यमल्पधीरपि भक्तितः ।

ब्रुवे विवरणं किञ्चिद्वीतरागस्तवानुगम् ॥ २ ॥

इह हि तथाभव्यत्ववैचित्र्यवशप्रशान्तदुरन्तज्ञानावृत्तितमःसमु-
ल्लसिताद्भुतप्रतिभात्म(त्मा)दर्गसक्रान्तसमस्तशास्त्रोपनिषद्भिर्निरवधि-
नयविक्रमप्रसिद्धसिद्धाधिपश्रीजयसिंहदेवप्रणयप्रश्रितामिनवशब्दानु-
शासनैर्विकस्वरविवेकनिस्तन्द्रचौलुष्यचन्द्रपरमार्हतश्रीकुमारपालभू-
पालमौलिलालितक्रमनखमयूखै प्रवर्तिताद्भुतश्रीजिनराजशासनोन्न-
तिगलहन्तिातिकलुषदु षमाकालविलसितैरनन्यसामान्यागण्यपुण्यप्र-
भावभूरिभिः श्रीहेमचन्द्रसूरिभिर्विरचितेषु समस्तस्तुतिरसरहस्यनि-
स्यन्दपात्रेषु श्रीवीतरागस्तोत्रेषु तावत्प्रथमस्य पदयोजनामात्रमुप-
क्रम्यते । अत्र च शास्त्रकृतामुद्देशनिर्देशक्रमेणैव शास्त्रविन्यासोऽतः
समयपरिपालनाय स्ववदनमात्रतया समस्तस्तवार्थमुद्दिशन् परमा-
त्मानमभिष्टुवन्नाह । य परात्मेति ।

वि०—अत्राद्यसार्द्धश्लोकत्रयस्य पदानां प्रथमादिसप्तम्यन्तविभ-
क्तिप्रथमवचनान्तानामुत्तरश्लोकद्वयस्य तदन्तैरेव पदैर्यथाक्रम कर्तृ-
कर्मविवक्षया योजनं कार्यम् । नथाहि—परात्मेति विशेष्य पदम्,

अतो य किञ्च परात्मा परंज्योतिः स भवेद्य । यश्च परमेष्ठिनां परमं
 स ध्येयः, य आदित्यवर्णं तमसः परस्तावामनन्ति त क्षरणं प्रपद्ये ।
 येन च समूहा सकललोकपादपा समुदमूष्यन्त तेन नाशवान्
 स्याम् । यस्मै च सुरासुरमरेश्वरा सरमसं नमस्मन्ति तस्मै समा-
 हित स्पृहयेयम् । यतश्च पुरुषार्थप्रसाधिका विद्याः प्रावर्तन्त तत-
 कृतार्थो भूयासम् । यन्त्र च भवद्वाविमूढभावावमासङ्गं ज्ञानं
 तस्य किङ्करो भवयम् । यस्मिंश्च विज्ञानमानन्द ब्रह्म चैकस्मत्ता-
 सुपगतं तस्मिन् स्तोत्रेण स्वां सरस्वतीं पवित्रा कुर्मामिति पदानां
 परस्परसम्बन्धः ।

साम्प्रतमेतदेव प्रतिपदं व्याख्यायते । तत्र परात्मासावात्मा च
 परात्मा, परत्वं चास्य देहात्मान्तरात्मापेक्षम्, यतः कैश्चित्पुनयोग-
 क्लृप्तजमनादिनिघन अपौद्गलिकत्वेन रूपासीत तथाविचसामग्रीसा-
 कत्वात् शुभाशुभरूपस्य कर्मण कर्तारमुदयप्राप्तस्य तस्यैव च
 भोक्कारमत एवैतत्क्लृप्तविकल्पादेहावर्णान्तरमृतमविसंवादिप्रमाण-
 प्रतिष्ठितमप्यात्मतत्त्वं मह्यमोद्दोषहृतमतिस्वेनामन्यमानै विद्यादि-
 ब्रह्मयोगान्मदृष्टकिमिवाचेतनमहर्जुतसंपर्काचेतनत्वमुद्गाह्यं देहस्यै-
 वात्मत्वमुपकल्प्यतेऽतः स देहात्मा । यथा देहातिरिक्तस्वात्मन-
 सत्प्रमाणप्रतिष्ठितत्वं तथा पुरस्तादष्टमप्रकाशो प्रकाशविप्यते
 अन्तरात्मा च छानावरणादिकर्मनिर्मथितमाहात्म्य धारीती संसारि-
 नीचः । एतन्नोश्च वक्ष्यमाणविशेषणगणासहत्वेन प्रकृतानुपयोगि-
 त्वमत परस्मद्गोपायामम् । परात्मा च विगच्छितसकलकर्ममल-
 पटलः सम्यक्सिद्धज्ञानदर्शनाऽऽनन्दपीर्यैरुल्लङ्घनामन्तपतत्रयः शिबम

चलमपूनर्भव परमपदमध्यासीनो ज्ञानदर्शनोपयुक्तः केवलात्मैव ।
साम्प्रत स एव विशिष्यते किं विशिष्टः परात्मेत्याह—पर ज्योति ।
अप्रतिपातित्वेन लोकालोकप्रकाशकत्वेन च परं सर्वोत्कृष्ट चित्-
स्वरूप ज्योतिर्यस्येति ज्योतिर्ज्योतिष्मतोरमेदात् स एव परज्योति ।
परत्वं चास्य मतिश्रुतावधिमन पर्यायलक्षणचिदंगचतुष्टयापेक्ष,
प्रतिपातित्वेनाल्पविषयत्वेन च मत्यादीनामनीदृशत्वात् यदि वा
रवीन्दुविद्युन्मणिप्रमुखे निखिलेऽपि ज्योतिवर्गे य परमुत्कृष्ट ज्यो-
तिरिति स परज्योति । यश्चैवविध परात्मा स श्रद्धेय श्रद्धा-
विषयमवतारणीय इत्युत्तरपदेन योग । किमुक्त भवति । किल
यद्यप्यघातिकर्मणामर्हदादीनामध्यक्षे तस्मिंस्तत्प्रत्ययेनैव श्रद्धा विधे-
यैव । न चानुपकृतपरानुग्रहकृता क्षीणरागद्वेषमोहानामर्हदादीना
वितथवादित्वमत किमश्रद्धेय परमात्मन । पुन परमरहस्यभूत
परमात्मानमेव विशिनष्टि । परम परमेष्ठिनाम् । परमे चिदानन्दरूपे
ब्रह्मणि तिष्ठन्तीति परमेष्ठिनस्ते चार्हदाचार्योपाध्यायसाधव एव,
तेषा मध्ये परम प्रकृष्ट सिद्धरूपो य परमेष्ठी, अर्हदादिपरमेष्ठी-
चतुष्टयस्य चामुक्तावस्थामधिकृत्य सिद्धस्य पञ्चमपरमेष्ठिन परम-
त्वम् । मुक्तास्तु सर्वेऽप्येकरूपा एव । स चैवविध परमात्मा
भगवास्तदेकतानमनोभिर्ध्येयस्तत्स्वरूपप्राप्तये सततमनुस्मरणीय इति
उत्तरपदेन सम्बन्धः ।

प्रथमान्तं पदमभिधाय द्वितीयान्तमाह । यं च परमात्मान-
मणिमाद्यष्टमहासिद्धिप्रसिद्धिमहसो मुनयोऽप्यामनन्ति—तत्स्वरूपोप-
लब्धये सततमभ्यस्यन्ति । किम्भूतम्?, तमस परस्ताद् वर्त्तमानम्,

तमांसि निष्प्रवितामि कर्माणि, विमलकेवलमऽऽकोकेन च तेषां पारे
प्रतिष्ठितं सत्त्वरश्मस्तमोत्क्षयगुणयातीतमित्यर्थः । तमहमेकरूपं
परमात्मानं धुर्वारान्तरापरिस्थावितात्मशक्तिं स्वरूपं प्रपद्ये इत्युत्तरेण
योगः । पुनः किञ्चिद्विहितम् १, आविश्यवर्णं, आविश्यस्य प्रमापतेरिव
वर्णं श्रोमा यम्य स तथा सत् । अत्राह—परः, मनु परिमितश्रेष्ठमात्रं
प्रकाशनमहसा मिहिरेण शोकालोकाप्रकाशनप्रवरपरमज्योतीरूपस्व
परमात्मनः साम्यमनुपपन्नम् । तथा आगमः—“ चदाइवगहाप
पहा पयासेइ परिमिय स्वेच । 'केवळियनाजलमो शोवाळोव पया-
सेइ ” ॥ १ ॥ इति । आचार्यः—साधु मो सद्भव । इत्यगममभि-
वधासि, कवळ सकलेऽपि कस्म्यवलमुत्से तेवस्त्विवर्गे विगजयझिर
स्वामिर्मानोरेव किमपि तदुपमानस्वकामसम्भावनात्कवत्वमुपकल्प्य
मित्यादित्यवर्णमित्यभिहितं, सत्त्वसस्तु सुमेरुपरमाण्वोरिव महदन्तरं
परमात्मद्वयादक्षात्ममहसोरिति । आविश्योऽपि निरस्ततमस्त्वेन तमसं
परस्ताद्ववति ।

तृतीयान्तं पदमाह । येन च मगवता परमात्मना केवळपादपा
सर्वेऽप्युदमूष्यन्तः । “ अविद्याऽस्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः केवलाः । ”

१ कवळिय पुण माय इति प्रत्यये ।

पातकके त्वेव सूत्राणि “ अविद्याऽस्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः कव
केवा । -२ । अनिष्टाद्विषु-कामात्मसु निष्कलविषुत्तरमकनातिरविषा ।
२-५ । इत्यर्थवचनयोरेकात्म्यतास्मिन्ना । २-६ । सुखादुत्तरी एव ।
२-७ । दुःखादुत्तरी इव । २-८ । स्वरसवाही निवृत्ताऽपि तथाऽऽप्यो
प्रतिनिवेशः । २-९ । ”

तत्र “ अनित्याशुचिदुःखानात्मसु मिथ्याज्ञानमविद्या ” । दुर्धरा-
हकारवशात् सर्वत्राऽस्मीतिभावोऽस्मिता ” । “ मनोज्ञेषु शब्दादि-
ष्वात्मनो गाढाभिष्वङ्गो राग. ” । “ तेज्वेवामनोज्ञेषु भृशमप्रीति-
विशेषो द्वेष. ” । “ अतत्त्वेऽपीदमित्थमेवेत्येकान्ताग्रहग्रहिलता-
ऽभिनिवेश. ” । उपलक्षणं चैतदन्यासामपि घातिकर्मोत्तरप्रकृतीनाम् ।
एते च ससृत्यामात्मनोनादिसबन्धवशाद्बद्धमूला , प्रदर्शिततत्तद्वि-
कारप्ररोहसद्वतय , स्फुरदाध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकवेदनोदय-
प्रसूनसततयः , प्रकाशितामुष्मिकदुर्गदुर्गतिदुःखफलपटला , पादपा-
डव पादपा । ते च सङ्गत्यागादाकेवलोत्पत्तिं त्रिजगदप्रतिमल्ल-
हस्तिमलेन येन भगवता दुस्तपतर्पोदोललनेन (१) चलाचलतामा-
पाद्य शुक्लध्यानसमुद्दण्डशुण्डात्रेडनेन समूला सहेलमुन्मूलितास्तेन
त्रिजगन्नाथेनाहमपि नाथवान् स्या भवेयमित्युत्तरेण योग ।
येनासौ मामलब्धानां ज्ञानादिगुणानां लम्बनेन तेषामेव च लब्धानां
परिपालनात्ताननुगृह्णाति ।

चतुर्थ्यन्त पदमाह । मूर्ध्ना यस्मै नमस्यन्ति सुरासुरनरेश्वरा ।
यस्मै समूलोन्मूलितक्लेशपादपाय भगवते सुरासुरनरेश्वरा देवदान-
वमानवपतयः सकलक्लेशजालोच्छित्तिनिमित्तं मूर्ध्ना उत्तमाङ्गेन सर-
भस नमस्यन्ति । तस्मै त्रिभुवनसनातनगुरवे समाहितस्तदेकतान-
मानसोऽहमपि स्पृहयेय , प्रणामादिनिमित्तं स्पृहामावहामीत्युत्तरेण
सम्बन्धः । इदमुक्तं भवति । किल यद्यपि सुरासुरेश्वरादिवत् प्रत्यक्षा-
हर्तृप्रणामादिसामग्री दुःषमासमयसमुद्भूतस्य ममासमविनी तथापि

“मनोरथानामगतिर्न विद्यते” इति न्यायात् स्पृष्टमात्रमपि तावद्धा
रमामि येन सदस्यस्तस्यैव भवान्तरेऽपि संस्कारोऽयमनुवर्तत इति ।

पञ्चम्यन्त पदमाह । प्रावर्तन्त यतो विद्या पुरुषार्थप्रसा-
धिका । यतो यस्मात्सर्वविद परमपुरुषात् पुरुषार्थानां धर्मार्थकाम-
मोक्षसुखानां प्रसाधिकाम्स्तदुपायोपदर्शिन्यो विद्या प्रवृत्तिविद्यादिक्र-
मावर्तन्त प्रादुरासन् । यतो द्वादशाङ्गीमूळनीवीमुत्पादयिषिपद्री
तदुचितेषु भगवान् स्वयमुदीरयति । न च द्वादशाङ्गीव्यतिरिक्तमन्त्र-
दपि विद्याज्ञमस्तीत्यतः समस्तविद्यानां भगवानेव प्रभव । अत
एव तत्तन्तस्मात् परमपुरुषानुष्यामादहमपि पुमर्थोपसङ्ख्या कृतार्थ
कृतकृत्यो मूलासमित्युत्तरेण योग । पुरुषार्थोपायोपसङ्ख्या च
कृतकृत्यता समीचीनैवेति ।

षष्ठ्यन्त पदमाह । यस्त्व ज्ञान भवद्भाविभूतमात्रावभासकृत् ।
यस्त्व भगवत परमात्मनो चातिकर्मणामात्यन्तिकसत्त्वादुत्पन्नज्ञानं
वेष्टकाकृत्वभावविप्रकर्षरमन्तरितमत एव भवद्भाविभूतमात्रावभास-
कृद्वर्धमानामागच्छातीतपदार्थसार्थप्रकटनपटिष्ठम् । तत्सैवमूतम्याह
किङ्करो भवेयमित्युत्तरेण योग । अत्रावभासय । किञ्चस्मिन्
अगति यस्त्व विसंवादित्वेनामैकान्तिकोऽष्टाङ्गनिमित्तमात्रावभासनपरो
ज्ञानासि स्यात् सोऽपि तदर्थमि मेप्यैरिव प्रतिष्ठप्रमुपास्यते ।
यस्त्व च भगवत प्रागुपवर्षितस्वरूप ज्ञानं तस्य किङ्करत्वमनुत्तरसुरा
अपि कुर्वन् किमज्ञ माहसोऽज्ञमागिति ।

सप्तम्यन्तं पदमाह । यस्मिन् विज्ञानमाभन्द अस्य येषमज्ञ-

(स्म)ता गतम् । यस्मिंश्च भगवति परमपरमेष्ठिनि विज्ञानमानन्दं
 ब्रह्म चैकात्मता गतम् । तत्र मत्यादिजानेभ्यः क्षायिकत्वेनाप्रतिपा-
 तित्वेनानन्तद्रव्यपर्यायगोचरत्वेन च विशिष्ट केवलालोकलक्षणं ज्ञानं
 विज्ञानम् । आनन्द चात्मनः कदाप्यलब्धपूर्वस्वरूपलाभसमुद्भव-
 मितरकारणकलापनिरपेक्षमनुपाधिमधुरमक्षयमात्यन्तिकं सुखमेव । ब्रह्म
 च परम पद, यदा च भवोपग्राहिकर्मपारवश्यादद्यापि भवस्थः
 केवली भवति तदास्मिन् भगवति केवलिनि विज्ञानमानन्दं च
 वर्तते । अयं च परमपदं गमिष्यतीत्यात्मविज्ञानानन्दब्रह्मणा मिथः
 पृथग्भावः स्यादेव । शैलेश्यनन्तरं च सकलकर्मांशप्रक्षयादक्षय-
 पदमुपेयुष्यस्मिन् विज्ञानमानन्दं ब्रह्म चैकात्मता याति स एव पर-
 मात्मा, स एव विज्ञानम् स एवानन्दः, स एव परमब्रह्मेत्यभिन्न-
 भावता भजते । अतस्तत्र तस्मिन् पूर्वोपवर्णितस्वरूपे परमात्मनि
 स्तोत्रेण यथार्थवादेनाह स्वामात्मीया सरस्वतीं वाणीं पवित्रां पावनीं
 कुर्या-विदध्यामित्युत्तरेण सवन्धः । ननु किमस्याः प्रथमं किमस्य-
 पूतत्वमस्तीत्युच्यते । स्वकर्मपरिणामेनाभ्यावृत्त्या भवेदभ्रभ्यमा-
 णानां प्रवृत्तज्ञानावरणोदयाद्विशिष्टचित्तचैतन्यशून्यानामसुमतामसु-
 लभैव कवित्ववक्तृत्वसरसा सरस्वती, यदा च तथाभव्यत्ववै-
 चित्र्यात् सघटितापि भवाभिनन्दिना सुरनरादीनामसद्भूतगुणोद्भावे-
 नात्मानं मलिनयति, तदा परमात्मप्रभृतिस्तुत्यवर्गस्तुतिप्रयोगमन्तरेण
 किमन्यदघर्षणमस्यास्ततः तत्र स्तोत्रेणेत्युक्तम् । किञ्च अस्मिन् भव-
 कान्तारे ससारारण्ये जन्मिना सत्क्षेत्राद्येकादशाङ्गीसगतस्य जन्मनो-
 ऽवतारस्यापीदं सद्भूतवस्तुतत्त्वोद्भावनमेव फलम् ।

साम्प्रत स्तुतिच्छ्रीतरागस्तवविधानेऽसमर्पिताप्रवनेनात्मनो
निरुत्कारतामुद्गायमाह ।

क्वाह पशोरपि पशुर्वीतरागस्तव क च ।

उत्तितीर्षुररण्यानीं पद्भ्यां पद्भ्युरिवास्म्यत ॥७॥

पशुपी पण पशु एषो ह कया ?, अमे सुरगुरुपी
पण अशक्य एवी भीतरागनी स्तुति कया ?, ए कारणे
बे पग बडे मोटी अटवीनु उल्लघन करवाने इच्छता
पशुनी जेषो ह ह ॥ ७ ॥

अथ प्रमथ आत्मनो गर्भपरिवारं कुर्वन्तो वदन्ति-
क्वाह-क अह पशोरपि पशु सर्वविचारबाधः च पुनः क
भीतरागस्तवः सुरगुरुभाष्यप्रक्यानुष्ठान , अतः कारणादह
पशुरिव पद्भ्यां पादाम्यामरण्यानीमन्वीमुत्तितीर्षुः उल्लिख
हमिषुरस्मि ॥ ७ ॥

कस्तव्यो महवन्तरे, क तावदह । किं विधिष्ट ? पशोरपि पशु ।
किं यथावस्थितवीतरागत्वस्वरूपोद्गायनपरस्तुतिसर्वम् छग्रस्था
सकलबाह्मयपारावारपादध्यामोऽपि पशुव इव पशवः । अहं सैवमु
मीनकृतिपमग्रन्थार्थमात्रम्यापूतमतिस्तेभ्योऽप्यस्तिहीनत्वेन पशोरपि
पशु । क च कामबाह्मनसामगोचरचरित्रस्यात एव वास्तोप्यतिस्तो
मैरपि यथावत् स्तोतुमशक्यस्य भगवत श्रीभीतरागस्य स्तव । अतो
मत्पशोरपि पशुरह भीतरागस्तोत्र चिकीर्षुस्तत्पशुरिव महदरप्य

पद्भ्यामुत्तरीतुमिच्छुरस्मि । किमुक्तं भवति—यथा पङ्क्तोः पद्भ्याम-
रण्यानीपरपारगमनमसुकरमेव ममापि परमात्मस्तुतिग्रथनमिति ।

यद्येव किमात्मशक्त्यननुरूपेणानेनैवोपक्रमेत्याह ।

तथापि श्रद्धामुग्धोऽहं नोपालभ्यः स्वलन्नपि ।
विशृङ्खलापि वाग्वृत्तिः श्रद्धानस्य शोभते ॥८॥

तो पण श्रद्धाथी मुग्ध एवो हुं प्रभुनी स्तुति
करचामां स्वलना पामवा छतां उपालम्भने पात्र
नथी. श्रद्धालु आत्मानि संबध विनानी वाक्यरचना
पण शोभाने पामे छे ॥ ८ ॥

पुनः कारणान्तरं विमृश्य स्तवोद्योगं दर्शयन्ति—तथा०
तथापि निर्विचारत्वे सत्यपि श्रद्धामुग्धो वासनाप्रेरितस्वान्तो-
ऽहं स्तवने स्वलन्नपि स्वल्पमति तथा गुणानन्त्यं प्रकटयितु-
मशक्नुवन्नपि नोपालभ्यः, मूर्ख ! मा वदेति न निराकार्यः ।
यतः कारणात् श्रद्धानस्य श्रद्धावतो विशृङ्खलाऽमम्बद्धापि
वाग्वृत्तिर्वचनरचना शोभते ॥ ८ ॥

तथाप्येव सत्यप्यहमस्मिन् वीतरागस्तवाध्वन्यध्वनीनतामाक-
ल्यन्नविकलसामर्थ्यशून्यः स्थाने २ स्वलन्नपि विमलमतिभिर्नोपा-
लभ्यः । यतः परमात्मप्रतिबद्धस्तुतिश्रद्धया मुग्धः शक्यार्थविचार-
चातुर्यवर्जितः, एवविधस्य च श्रद्धानस्य निरुपाधिश्रद्धाबन्धवन्धु-

रान्त कर्णम्य वाग्बुद्धिर्वचनपद्धतिर्विशुद्धायापि पूर्वापरसम्बन्धवित्तं
वादवित्तंस्पृहापि भक्तिव्यक्तेरेकात्मतया शोभते वाङ्मलापधापलमिव
कौस्तुभे च अनवतीति समञ्जसम् ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रं प्रथमस्य प्रस्तावनास्तवस्य पदयोजना ।

श्रीहेमचन्द्रप्रमवादीतरागस्तवादित ।

कुमारपालभूपाल प्राप्नोतु फलमीप्सितम् ॥९॥

श्री हेमचन्द्रसूरिण रचेल आ श्रीवीतरागस्तवधी
श्रीकुमारपाल-भूपाल अद्या-विष्णुद्विलक्षण अन
कर्मक्षय लक्षण इच्छित फलने प्राप्त करो (९)

आद्युक्तसम्बन्धं व्यचयन्तः प्रोचुः-श्रीहेम० इति
प्रस्तुताद् श्रीहेमचन्द्रविरचितादीतरागस्तवाद् कुमारपाल
भूपाल ईप्सित दर्शनविष्णुद्विलक्षणं फलं कर्मक्षयमित्यर्थः ।
प्राप्नोतु-समामादयतु ॥ ९ ॥

इति प्रथमप्रकाशाऽवधूर्णिः ॥

साम्प्रत स्तुतिकल्पमन्तावनास्तवोपबर्णितस्य परमात्मनो भावा
र्तुप्रजा प्रागवन्नामभिरुस्य चतुर्लिंगप्रतिपद्यान् प्रकाशचतुष्टयेन
विमणिपुर्व्वितीयप्रकाशे चतुर सहजातिष्वयाम् मस्त्यवमसाद्री सक-
हन्तस्त्रीरविलुप्य मगवत धरीरातिष्वय स्लोकचतुष्टयेनाह । —

प्रियङ्गुस्फटिकस्वर्णपद्मरागाञ्जनप्रभः ।

प्रभो ! तवाधौतशुचिः, कायः कमिव नाक्षिपेत् ॥१॥

अनु०-हे प्रभो ! प्रियंगुनी जेम नील, स्फटिकनी जेम उज्ज्वल, स्वर्णनी जेम पीळो, पद्मरागनी जेम रातो अने अंजननी जेम श्याम कान्तिवाळो अने धोया विनाज पवित्र एवो आपनो देह कोने आश्चर्यचकित न करे ? (१)

अव०-अथ सहजातिशयैश्चतुष्टयं व्यावर्णयन्ति-प्रिय० हे प्रभो ! तव कायो देहोऽधौतशुचिरक्षालितपवित्रः, कं सुरनरादिकं नाक्षिपेत्, नोत्कण्ठितं कुर्यात्, अपि तु सर्वमपि, इवोऽवधारणे, किम्भूतः कायः ? प्रियङ्गुर्नीलवर्णो वृक्षः, स्फटिकस्वर्णे प्रतीते, पद्मरागो रक्तमणिः, अञ्जनं कज्जलम्, तद्वत्प्रभा कान्तिर्यस्य स तथा । यतः “पद्माभवासुपुञ्जा० १, वरकणय० २” इत्यादि, पञ्चपरमेष्ठिरूपतया वा वीतराग-देहस्य पञ्चवर्णत्वम् ॥ १ ॥

वि०-हे प्रभो ! विश्वस्वामिन्नासता तावत्तव शरीरस्था शरच्छगधरकरनिकरानुकारिणो गुणास्त्रिजगद्विलक्षणार्हलक्षणापास्तसमस्तप्रत्यवाय. कायोऽपि कमिव नाक्षिपेत् ! अविज्ञाततत्त्वस्यापि प्रथममक्षिसनिपातेनैव कस्य नाम नादुत्तरसवासितमन्त.करणं कुर्यादपि तु सर्वस्यापि विदध्यादेव । किंविशिष्टं ? प्रियङ्गुस्फटिकस्वर्ण-

पद्मरागाञ्जनप्रभ , प्रियङ्गुश्च स्फटिकश्च स्वर्णश्च पद्मरागश्चाञ्जन चेत्यादि-
विद्वन् । तत्र प्रियङ्गु फलिनीरुता, स्फटिकं रवीन्दुकान्तम्, स्वर्णं
शामीकरम् पद्मरागः क्षोणमणिः, अञ्जनं कज्जलं तस्यैव प्रभा मत्स्य
श्च तथा । भवन्ति हि तत्राभिधानामकर्मवैविध्याद्भगवतामर्हतामन्त्रेषु
पञ्चापि वर्णास्ततः सर्वेषामनुपादानम् । पुन किञ्चिद्विष्ट !, अयौत
शुभिरमशालितनिर्मल , किञ्च सलिलादिमहाछनेनाशुचीन्मपि वपूषि
क्षयमालोक्ष(कन्ठ)यन्ति शुषिताम् । भगवत्सत्त्वज्ञे निसर्गसिद्धं निर्म-
ल्यम् । एवंविधश्च कायः कस्य नाम न शोचनलोमन विद्वम्पादिति ।

मन्दारदामवन्निस्पृमवासितसुगन्धिनि ।

तवाङ्गे मृङ्गतां यान्ति, नेश्राणि सुरयोपिताम् ॥२॥

अनु०-कल्पतरुना पुष्पोनी मालामी जेम स्व
भाषधी ज सुगन्धि एवा आपमा चारीरने विपे
देवाङ्गमाभोमां नेत्रो भ्रमरपणाने पामे छे (२)

अथ०-मन्दार० हे वीतराग ! मन्दारदामवत् कल्पद्रुम
पुष्पमालावधित्य सर्वदापि त्रयवाऽकृत्रिमपरिमलकलिते तवाङ्गे
शरीरं सुरयोपितां देवाङ्गनानां नेश्राणि-नयनानि मृङ्गतां
भ्रमरमार्यं यान्ति-भयन्ति । “स्त्रीणामक्ष्णां कटाक्षाणां शुङ्गता
इयामताऽववेति ” वक्षनाद्भुङ्गतासोपणम् ॥ २ ॥

वि०-हे सुवर्णमूषण प्रभो ! तवाङ्गे सुरयोपितां नेश्राणि
मृङ्गतां यान्ति स्वच्छरीरिऽभ्रमरकुललोपनालोपनानि भ्रमरविभ्रम

धारयन्ति । कथम्भूते ? नित्यमवासितसुगन्धिनि घनमारागरुमृगमद-
मलयजादिगन्धद्रव्यैरवासितेऽपि स्वभावसुरभिण्यत एव नित्यपदो-
पादानम् । उपाधिजनितो हि वाम. कतिपयकालकलावसाने विलीयत
एव, भगवदङ्ग तु निमर्गत. सौरभ्यमुभगम् । अत्रोपमामाह—मन्दार-
दामवद् अङ्गे कस्मिन्निव मन्दारदागनीव । एतदुक्तं भवति—यथा
सुरतरुमुमनःसज्जि पुष्पन्धयधोरणय समज्यन्ते एवमर्हच्छरीरे
सुरसीमन्तिनीनयनानि । अमररमणीनयनक्षोभमणनाच्च मर्त्यपाताल-
ललनालोचनक्षोभ सामर्थ्यलभ्य एव भगवद्देह इति । किञ्च—

दिव्यामृतरसास्वादपोषप्रतिहता इव ।

समाविशन्ति ते नाथ ! नाङ्गे रोगोरगव्रजाः ॥३॥

अनु०—हे नाथ ! दिव्य अमृतरसना आस्वादनी
पुष्टिश्ची जाणे पराभव पाम्या न होय तेम कासश्वा-
सादिक रोगरूपी सर्पना समूहो आपना शरीरने विषे
प्रवेश पामता नथी. (३)

अव०—दिव्या० हे नाथ ! ते तवाङ्गे देहे रोगाः कासश्वा-
सादयस्त एवोरगाः सर्पास्तेषां व्रजाः—समूहाः न समाविशन्ति
—नोपद्रवन्ति, यतः किम्भूता दिव्या० बाल्ये देवैरङ्गुष्ठेऽमृतं
मञ्चारितं दिव्यममृतं तस्य रसस्तस्यास्वादस्तेन पोषो वर्द्धनं
तेन प्रतिहताः पराङ्मुखीकृता इव, इवोपमायाम् ॥ ३ ॥

वि०—हे विहितदुर्दान्तमन्मथप्रमाथ नाथ ! तवाङ्गे रोगोरग-

ब्रह्मा न समाविशन्ति । सत्र रोगा राजयद्भ्यादयस्त एव निर्हरमभ-
हेतुत्वेन दुर्बारदारुणवेदनोत्पादकत्वेन च उरगा इव उरगास्तेषां ब्रह्मा
समूहा ध्वष्टोत्तरास्तसङ्गत्वादाभयानामसस्ते तथाज्ञे तव वपुषि न
समाविशन्ति—न प्रविशन्ति । किं विधिद्वया इव दिव्येभ्योऽपि दिव्योऽ-
मानवो योऽज्ञातमृतरस पीयूषव्रतस्तस्यात्वादः पानं तस्मात् पोषा-
सौहित्यं तेन प्रतिहता इव गच्छस्तिता इव । इदमत्र हृदयम्—तथा-
त्वमावादेव तावद् भगवतामर्हतामज्ञान्यशेषम्याभिधैतुर्वर्जितान्येव
स्युरेव च स्थिते स्तुतिरुदुल्लेख्यते । किञ्च वास्ये अननीस्तन्वपान-
नविकारित्वेन यत्तेषां कराङ्गुष्ठे जमर्त्यपतय पीयूषरसं सञ्चारयन्ति ।
तस्यामप्रतिहता इव न तवज्ञे रोगमुबल्लमाः समाविशन्ति । सद्गु-
चित्तश्चामृतपानादभययाशीविषविकारविक्षेप इति । तथा—

त्वय्यादर्शतलालीनप्रतिमाप्रतिरूपके ।

क्षरत्स्वेदविलीनस्वकथाऽपि वपुषः कुतः ? ॥४॥

अनु० दर्पणमा तलमी अंदर प्रतिबिम्बित पपेला
प्रतिपिंबनी जेम न्यदछ एथा आपने विचे क्षरीरपी
क्षरता परसेषापी पींगळीजबापणानी कथा ज
पपांपी होय ? (४)

अथ०—स्वरूपा० त्वयि आदर्शतलालीनप्रतिमाप्रति-
रूपक दर्पणतलप्रतिपिम्बितरूपमदृशत्परं मलादि क्षर, क्षरत्स्वे-
दविलीनस्वकथा क्षरत्स्वेऽस्मिन्मत्स्ववार्तापि वपुष्यक्षरीरस्य

कुतः श्रममाध्वसादेः स्यादित्यध्याहार्यमिति प्रथमातिशय-
श्रुतिभिः श्लोकैः ॥ ४ ॥

त्रि०—हे भगवत्स्वद्वपुषस्तवातुल्यकल्याणगेहस्य देहस्य क्षर-
त्स्वेदविलीनत्वकथापि कुतः । तथाविधतरणितापादिसम्पर्कतः क्षर-
त्स्यन्दमानो य. स्वेदो घर्मजल तस्माद्विलीत्व पिच्छिलत्व तस्यास्तां
तावदनुभवः कथापि वार्त्तापि कुतः सर्वथैवासम्भविनीत्यर्थः ।
कथम्भूते त्वयीत्याह । आदर्शतलालीनप्रतिमाप्रतिरूपके, आदर्शो
दर्पणस्तस्य तल मध्य तस्मिन्नालीना प्रतिविम्बिता या प्रतिमा देह-
प्रतिच्छन्दस्तत्प्रतिरूपके तदनुकारिणि । किमुक्तं भवति—यथा
मुकुरसङ्क्रान्तस्य रूपस्य भीष्मग्रीष्मोष्मादिसानिध्येऽपि स्वेदविलीनत्व
न स्यादेव निसर्गत एव भगवदङ्ग इति । एव च प्रियङ्गुस्फटिके-
त्यादिना निरुपचरिताद्भुतरूपत्वं, मन्दारदामेत्यनेन स्वभावसुरभित्व,
दिव्यामृतेत्यनेन निसर्गनीरोगत्व, त्वय्यादर्शेत्यनेन स्वाभाविक
स्वेदमलोन्मुक्तत्वमभिधानेन स्तुतिकृता श्लोकचतुष्टयेन भगवत
सहजातिशयेषु प्रथमो देहातिशयः प्रोक्तः । साम्प्रतः श्लोकद्वयेन
द्वितीय सहजातिशयमाह—

न केवलं रागमुक्तं, वीतराग ! मनस्तव ।

वपुःस्थितं रक्तमपि, क्षीरधारासहोदरम् ॥ ५ ॥

अनु०—हे वीतराग ! केवल आपलुं मन रागरहित
छे ? , एम नथी; आपना शरीरमां रहेलुं रुधिर पण
(रागना अभावथी) दूधनी धारा जेवुं उज्ज्वल छे.(५)

मया न समाविशन्ति । तत्र रोगा रात्रयक्ष्मादयस्त एव निर्झरमय-
हेतुत्वेन दुर्भारदारुणवेदनोत्पादकत्वेन च उरगा इव उरगास्तेषां मयाः
समूहा षडोत्तरशतसङ्ख्यत्वादायमानामसस्ते सवाङ्गे तत्र वपुषि न
समाविशन्ति—न प्रविशन्ति । किं विशिष्टा इव दिव्येत्यादि दिव्योऽ
मानवो योऽस्माकमृतरस पीयूषद्रवस्तन्मयात्वात् पानं तस्मात् पोषः
सौहित्यं तेन प्रतिहता इव गच्छतिस्तथा इव । इदमत्र इदमम्—तथा
स्वमावादेव तावद् भगवतामर्हतामज्ञान्यशेषव्याधिवैधुर्यवर्जितान्येव
स्युरेवं च म्रियते स्तुतिकृत्युत्प्रेक्षते । किञ्च वास्ये जननीस्तन्वपादा-
नविक्रारित्वेन यत्तेषां कर्माकुले भमर्त्यपतय पीयूषरसं सञ्चारयन्ति ।
तत्पानप्रतिहता इव न तदङ्गे रोगमुमङ्गमाः समाविशन्ति । समु-
चितस्यामृतपानादाममाशीबिषविकारनिर्लेप इति । तथा—

स्वय्यादर्शतलालीनप्रतिमाप्रतिरूपके ।

क्षरस्त्वेदविलीनत्वकथाऽपि वपुषः कुतः ? ॥४॥

अनु० चर्पणना तलनी अवर प्रतिचिन्वित धयेला
प्रतिचिन्वनी जेम स्वच्छ पया आपने बिपे शरीरयी
क्षरता परसेवाथी पीगळीजयापणानी कथा ज
क्यांथी होय ? (४)

अथ०—स्वय्या० स्वयि आदर्शतलालीनप्रतिमाप्रति-
रूपक दर्पवतलप्रतिचिन्वितरूपमदृष्टापरं मलादि इर, क्षरस्त्वे-
दविलीनत्वकथा क्षरस्त्वेदविलीनत्वकथाऽपि वपुषश्शरीरस्य

कुतः श्रममाष्वसादेः स्यादित्यध्याहार्यमिति प्रथमातिशय-
श्रुतिर्भिः श्लोकैः ॥ ४ ॥

वि०—हे भगवस्त्वद्वपुषस्तवातुल्यकल्याणगेहस्य देहस्य क्षर-
त्स्वेदविलीनत्वकथापि कुतः । तथाविधतरणितापादिसम्पर्कतः क्षर-
त्त्यन्दमानो य स्वेदो घर्मजल तस्माद्विलीत्व पिच्छिलत्व तस्यास्तां
तावदनुभव. कथापि वार्त्तापि कुतः सर्वथैवासम्भविनीत्यर्थः ।
कथम्भूते त्वयीत्याह । आदर्शतलालीनप्रतिमाप्रतिरूपके, आदर्शो
दर्पणस्तस्य तल मध्य तस्मिन्नालीना प्रतिबिम्बिता या प्रतिमा देह-
प्रतिच्छन्दस्तत्प्रतिरूपके तदनुकारिणि । किमुक्त भवति—यथा
मुकुरसङ्क्रान्तस्य रूपस्य भीष्मग्रीष्मोष्मादिसानिध्येऽपि स्वेदविलीनत्व
न स्यादेव निसर्गत एव भगवदङ्ग इति । एव च प्रियङ्गुस्फटिके-
त्यादिना निरुपचरिताद्भुतरूपत्वं, मन्दारदामेत्यनेन स्वभावसुरभित्व,
दिव्यामृतेत्यनेन निसर्गनीरोगत्व, त्वय्यादर्शेत्यनेन स्वाभाविक
स्वेदमलोन्मुक्तत्वमभिधानेन स्तुतिकृता श्लोकचतुष्टयेन भगवतः
सहजातिशयेषु प्रथमो देहातिशय प्रोक्तः । साम्प्रत श्लोकद्वयेन
द्वितीय सहजातिशयमाह—

न केवलं रागमुक्तं, वीतराग ! मनस्तव ।

वपुःस्थितं रक्तमपि, क्षीरधारासहोदरम् ॥ ५ ॥

अनु०—हे वीतराग ! केवल आपनुं मन रागरहित
छे ?, एम नथी; आपना शरीरमां रहेलुं रुधिर पण
(रागना अभावथी) दूधनी धारा जेवुं उज्ज्वल छे.(५)

अथ०-द्वितीय दर्शयन्ति-न के० हे वीतराग ! केवल
मेक तव मनश्चितं रागमुक्त रागेण ससारमूर्च्छया रहितं
नास्ति, वपुःस्थितं रक्तमपि रुधिरमपि क्षीरधाराप्रहोदरं
दुग्धधाराधवलं रागमुक्तमिस्थिर्यः ॥ ५ ॥

वि०-हे वीतराग ! भगवत्स्य 'वीतराग' इत्यन्वयेन नात्र
यस्य पटङ्गोपेण न सर्वत्र निरङ्कुल प्रसर्पता मनसो गतरामस्य
सुप्रसिद्धमेव, केवलं न स्वल्पं तव मनोऽन्तःकरणमेव रागमुक्तं वि-
नामिष्वज्जरहितं, किन्तु वपुःस्थितं देहास्तर्गतं रक्तं श्लोचितमपि
रागमुक्तं लौहिष्ठोऽग्निसमत एव क्षीरधारामहोदरं दुग्धदुग्ध-
मसिमम् । इयमत्र भाषना-सहस्रासिंशयमहिर्नव भगवद्भुवि क्षीर-
धाराधवलं श्लोषितं, परं रागनिमग्नमहिषं विगम्यमेव मयस्ते-
मन्तश्चकितेनेव किर रक्तेन रागस्तत्त्वव इति । किञ्च-

जगद्विलक्षणं किं वा, तद्यान्यद्वक्तुमिहमेहे ? ।
यदविन्ममधीभस्स, नृश्च मांसमपि प्रभो ! ॥६॥

अनु०-अथवा ह प्रभो ! जगत्तथी विलक्षणं त्वं
आपनुं धीशु कर्तुं यर्णनं करया अमे ममथ धई
दाकीए ? , कारणं न आपनु मांसं यण दुग्धं विमानु
तथा दुग्धं विमानु उज्जयल छ (६)

अथ०-अग० ह वीतराग ! वाऽथवा नव जगद्विलक्षणं
जगतां गुरुराहर्बिगदन् प्रययावारावपण्डित्वा

जासह्यसुराखण्डलपादलुठनादिकं किं वक्तुं-वदितुं ईशमहे-
समर्था भवामः !, अपि तु न भवामः; यद्यस्मात् कारणाद् हे
प्रभो ! तव मांसमप्यविस्रमकलुषमवीभत्समजुगुप्सनीयं शुभ्रं
गोदुग्धधारानुकार्यस्ति (इति) द्वितयेन द्वितीयः ॥ ६ ॥

वि०-हे प्रभो ! भुवनाधिनाथ ! भगवस्तव जगद्विलक्षण
जगदसामान्यमन्यद्रूपलवणिमवलकलाकौशलदानध्यानज्ञानादिकं गु-
णगण वयं स्तोतारः सम्भूयापि किं कियन्मात्रं वा वक्तुं वर्णयितु-
मीशमहे-समर्था भवामः । यद्यस्मात्त्वद्देहधातुषु यन्मांस-पिशित
तदपि जगद्विलक्षणम् । तथाहि-मांसं विस्रं वीभत्सं लोहितं च भवति,
तव तु तदप्यविस्रमदुर्गन्धि परमपरिमलाढ्यमवीभत्समजुगुप्सनीयं
शुभ्रं ढिण्डीरपिण्डपाण्डुरमतस्तव देहधातवोऽपि यदि जगदसामा-
न्यास्तत्किमिवान्यल्लोकोत्तरं (न) भविष्यतीतिभावः । तृतीयं सह-
जातिशयमाह—

जलस्थलसमुद्भूताः, संत्यज्य सुमनःस्रजः ।

तव निःश्वाससौरभ्यमनुयान्ति मधुव्रताः ॥७॥

अनु०-जलं अने स्थलने विषे उत्पन्नं थयेला
पुष्पोनी माळाओनो त्याग करीने भ्रमरो आपणा
निकळता श्वासनी सुगंध लेवाने माटे आपणी
पाछळ आवे छे. (७)

अव०-जल० हे वीतराग ! जलस्थलसमुद्भूता जल-

अथ०-द्वितीय दर्शयन्ति-न के० इ बीतराग । कतर
मेक तव मनमिष रागमुक्त रागेण संसारमूर्च्छया रहितं
नास्ति, वपुःस्थित रक्तमपि रुधिरमपि क्षीरधारामहोदरं
दुग्धधाराधवलं रागमुक्तमित्यर्थ ॥ ५ ॥

वि०-हे बीतराग ! भगवस्तव 'बीतराग' इत्यन्वर्धेन नाम्न
यद्य पटहघोषण च सर्वत्र मिरङ्कुल यत्सर्पता मनसो गतरागत्वं
सुप्तसिद्धमेव, केवल न सतु तव मनोज्ञ-करणमेव रागमुक्त वि
यामिन्वत्तरहितं, किन्तु वपुःस्थित ब्रह्मास्तर्गत रक्तं द्योवितनति
रागमुक्तं सौहित्योन्मिश्रमत एव क्षीरधारामहोदरं दुग्धधारा
महिम् । इयमत्र भावना-सहस्राविगममहिम्न भगवद्वपुर्नि क्षी
रधारामवल घोषितं, परं रागनिग्रहामहिम् विगच्छत्यं भगवन्-
मन्त्रशक्तिनेव किञ्च रक्तेन रागान्तस्यत्र ण्ति । किञ्च-

जगद्विलक्षण किं वा, तवान्यद्वक्तुमीदृमहे ? ।
यद्विलसमधीभरत, नृभ्र मांसमपि प्रमो ! ॥६॥

अनु०-अथवा ह प्रमो ! जगन्धी विलक्षण त्वं
आपनुं पीतु पटलु यर्णन परया भमे ममथ धई
शकीए ? , पारण च आपनु माम गण युग-य विमानु
तथा युग-या विमानु उगयल ते (६)

अथ०-जग० इ बीतराग । वाच्यता तर जगद्विलक्षण
जगत्तः मुनगदर्शितदृश्यं अ-पग्राहावयवधारा-...

जासह्यसुराखण्डलपादलुठनादिकं किं वक्तुं-वदितुं ईशमहे-
समर्था भवामः ? अपि तु न भवामः; यद्यस्मात् कारणाद् हे
प्रभो ! तव मांसमप्यविस्रमकलुषमवीभत्समजुगुप्सनीयं शुभ्रं
गोदुग्धधारानुकार्यस्ति (इति) द्वितयेन द्वितीयः ॥ ६ ॥

वि०-हे प्रभो ! भुवनाधिनाथ ! भगवस्तव जगद्विलक्षण
जगदसामान्यमन्यद्रूपलवणिमवलकलाकौशलदानध्यानज्ञानादिक गु-
णगण वय स्तोतारं सम्भूयापि किं कियन्मात्रं वा वक्तुं वर्णयितु-
मीशमहे-समर्था भवाम । यद्यस्मात्त्वद्देहधातुषु यन्मांस-पिशित
तदपि जगद्विलक्षणम् । तथाहि-मांसं विस्त्र वीमत्स लोहितं च भवति,
तव तु तदप्यविस्रमदुर्गन्धि परमपरिमलाढ्यमवीभत्समजुगुप्सनीयं
शुभ्रं डिण्डीरपिण्डपाण्डुरमतस्तव देहधातवोऽपि यदि जगदसामा-
न्यास्तत्किमिवान्यल्लोकोत्तरं (न) भविष्यतीतिभावः । तृतीय सह-
जातिशयमाह—

जलस्थलसमुद्भूताः, संत्यज्य सुमनःस्रजः ।

तव निःश्वाससौरभ्यमनुयान्ति मधुव्रताः ॥ ७ ॥

अनु०-जल अने स्थलने विषे उत्पन्न थयेला
पुष्पोनी माळाओनो त्याग करीने भ्रमरो आपना
निकळता श्वासनी सुगंध लेवाने माटे आपनी
पाछळ आवे छे. (७)

अव०-जल० हे वीतराग ! जलस्थलसमुद्भूता जल-

अथ०-द्वितीय दर्शयन्ति-न के० हे बीतराग ! क्व
मक तप मनश्चित रागमुक्त रागण समारमृष्टेषा रति
नास्ति, वपुःस्थित रक्तमपि रुधिरमपि भीरभागमहारं
दुग्धधाराधवल रागमुक्तमित्यथ ॥ ५ ॥

वि०-हे बीतराग ! भगवत्सव 'बीतराग' इत्यर्थेन महा
यग पटङ्गपोषण च सर्वत्र निरङ्कुल प्रमपता मनसा गन्गा
मुप्रसिद्धमव, येषा न मलु तव मनोऽन करणमव रागमुक्तं नि
माभिव्यक्तं रतिं मित्यु वपु स्थित देहात्मगत रक्तं रुधिरं
रागमुक्त भीरित्यागितगत एव भीरभागागमोदरं मुग्धदुग्धा
प्रतिमम् । इयमत्र भावना-मन्त्रानिगममतिभव भगवत्पुत्रि
पागधरम भास्त्रि परं रागीप्रतामद्विष विगलयेव इत्ये
मन्त्रध्वनि । च किम् गच्छन् रागमस्य इति । विष-

जगद्विलम्बण विं वा, तथा यत्पुमिदमहे ? ।
यद्विम्बमपीभरत, नृत्र मांनमपि प्रभा ! ॥६॥

अनु०-जपवा ह प्रभा ! जगत नि विलम्बण त्वं
आगनुं बीत वरतु, यगम करणा भग जगम धी
जगदीश ? कागम व आगनु मांन गत नृगम विमान
नवा नृगम विमान उगवत् छ (२)

अथ० जग० हे बीतराग ! कापवा मह जगद्विलम्बण

अव० लोको० हे वीतराग ! तव भवस्थितिस्तीर्थकर-
जन्ममर्यादा लोको० लोकशब्देन लोकमध्यस्थिता हरिहरादि-
देवा ज्ञायन्ते तेभ्य उत्तीर्णस्तैः कदाचिन्न कृत इति लोकोत्तरः
स चासौ चमत्कारश्च तत्करणशीला । यतः-कारणात्तवाहारनी-
हारौ भोजनोत्सर्गविधी चर्मरूपाणि चक्षूंषि येषां ते (तथा)
तेषां मनुष्याणामित्यर्थः, न गोचरो-न विषयो-न दृश्यत
इति तात्पर्यमाविष्टलिङ्गत्वादेकवचनं गोचर इति ॥ ८ ॥

वि०-हे सर्वाद्भुतनिधान ! भगवस्तवाखिलकर्मक्लेशजालसमूलो-
न्मूलनादपुनर्मवस्थितिस्तावच्चमत्कारकारिण्येव किन्तु सकललोकसा-
धारणी भवस्थितिरपि लोकोत्तरचमत्कारकरी अलौकिकाश्चर्यकारिणी,
यतो जन्मन प्रभृति निर्वृतिपदप्राप्तिपर्यन्त तवाहारनीहारौ गोचरौ
चर्मचक्षुषा विशिष्टज्ञानलोचनशून्यानां न गोचरो न विषय न
केनापि चर्मचक्षुषा तवाहारनीहारौ दृश्येते इति । अत्र च नाहार-
नीहारौ गोचरौ चर्मचक्षुषामिति प्राप्ते विशिष्टवन्धचारुत्वनिमित्तमा-
विष्टलिङ्गत्वाद् विभिन्नवचनतेत्यदोषः । इयता च “देह विमलसु-
अधं, आमयपस्सेयवज्जिय रूव । रुहिर गोक्खीराभ, निव्विस्सं
पण्डुर मस ॥ १ ॥ आहारा नीहारा, अहिस्सा मसचक्खुणो सयय ।
नीसासो अ सुअघो, जम्मप्पभिई गुणा एए ॥ २ ॥ ” इत्यादि-
ऋषिभाषितस्य सवादः ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे द्वितीयस्य सहजातिशयवर्णनस्तवस्य
पठयोजना ।

त्रि०-हे प्रणयप्रणमदमरनाथ नाथ ! यदेतदेतद्वक्तुमुपक्रान्त
 स एष सकलोऽपि तवैव योगसाम्राज्यमहिमेति कुलकप्रान्त्येन श्लोकेन
 सम्वन्ध । किं तदित्याह-यत्त्व सर्वथा सम्मुखीनो विष्वग्विस्त-
 त्वरेण केवलालोकोचिषा सर्वतोमुखस्तिर्यग्नगरादिलक्षणाः
 प्रजाः प्रतिक्षणमानन्दयसि-परमानन्दमेदुरान्त करणा करोषि ।
 कुत. पुनरिदं सर्वतोमुखत्व प्रमोरित्याह-तीर्थकृन्नामकर्मजात्
 परमार्हन्त्यसहचरितात् सर्वाभिमुख्यत-सर्वाभिमुख्यत्वातिशयात् ।
 अयमाशय.-किल सुप्रभूणा स्वाभिमुख्यमगण्यपुण्यप्राप्य, तच्च
 तथाविधशुभसम्भारवशोद्धवमपि द्वित्राणा पञ्चपाणा वा भवति ।
 त्व तु युगपत्कोटिसंख्या अपि तिर्यग्नरामरादिकाः पितेव स्वाः
 प्रजा समदृष्ट्या शश्वदानन्दयसीत्यहो तव योगसाम्राज्यमहिमेति ।
 अत्र च केचित्सर्वाभिमुख्यता भगवतो देशनावसरचतुर्मुखतामाहु-
 स्तस्याश्च सुरकृतत्वेन सुरकृतातिशयेषु पुरस्ताद्द्विगुण्यमाणत्वात्
 कर्मक्षयजातिशयेष्वमीषु भगवत न सङ्गतिमङ्गति । तथा—

यद्योजनप्रमाणेऽपि, धर्मदेशनसद्धानि ।

संमान्ति कोटिशस्तिर्यग्नृदेवाः सपरिच्छदाः ॥२॥

अनु० एक योजन प्रमाण एवी पण धर्मदेशनानी
 भूमिने विषे पोतपोताना परिवार सहित क्रोडो
 तिर्यच, मनुष्य अने देवताओ समाई जाय छे. (२)

अव० यद्यो० हे वीतराग ! यद्योजनप्रमाणेऽपि चतु-
 र्गव्यूतमात्रेऽपि - धर्मदेशनसद्धानि समवसरणे तिर्यग्नृदेवाः

एव स्तुतिं कृत् स्वामिन् सहजातिश्रयामभिधाय साम्मतं तस्यैव
सर्वविरसिप्रतिपक्षेनन्तरं तीक्ष्णतरतप पवनप्रहृष्टदुर्जरशुक्लध्यानधन
क्षममस्मीकृताशेषभातिकर्मेन्यनस्य सद्यः समुद्रतानेकावस्थासिद्धिर्मा-
स्तृतीयप्रकाशेनाह—

सर्वाभिमुख्यतो नाथ !, तीर्थकृत्नामकर्मजात् ।
सर्वथा सम्मुखीनस्त्वमानन्दयसि यत्प्रजाः ॥१॥

अनु० हे नाथ ! जे कारण माटे तीर्थकरनाम
कर्म जनित ' सर्वाभिमुख्य ' नामना अतिशयभी,
केवलज्ञानमा प्रकाशवहे सर्वथा सर्व विद्याय सन्मुख
रहेला एवा आप, देव मनुष्यादि सर्व प्रजाने सर्व
प्रकारे आनंद पमाडो छो (१)

अथ० कर्मक्षयजातिष्ठयान् विशेषपन्त आहुः—सर्वा० हे
नाथ ! तीर्थकृत्नामकर्मजात् नामकर्मण एकाक्षीरितममदातीर्थ
करनामकर्मणो आतात् सर्वाभिमुख्यतः सर्वतः सर्वासु विदुः
सम्मुखत्वात् परमार्हन्त्यपदवीसहचरितात् सर्वाभिमुख्यताति-
ष्ठपात् सर्वथा सम्मुखीनः केवलालोकरोचिषापि सर्वतोमुखस्त्वं
प्रभा नरामरादिका यथानन्दयसि—प्रीणयसि । तीर्थकृत्ना हि
सर्वतः सम्मुखा एव न तु पराङ्मुखाः कापि, यदिति वक्तु
मुपक्रान्त एकादशश्लोकेः स एव सर्वोऽपि तत्रैव योगसाम्राज्य
महिमेति द्वादशश्लोके सम्बन्धः ॥ १ ॥

त्रि०-हे प्रणयप्रणमदमरनाथ नाथ ! यदेतदेतद्वक्तुमुपक्रान्त
 स एष सकलोऽपि तवैव योगसाम्राज्यमहिमेति कुलकप्रान्त्येन श्लोकेन
 सम्बन्ध । किं तदित्याह-यत्त्व सर्वथा सम्मुखीनो विष्वग्विस्त-
 त्वरेण केवलालोकोचिषा सर्वतोमुखस्तिर्यग्गमरादिलक्षणा
 प्रजाः प्रतिक्षणमानन्दयसि-परमानन्दमेदुरान्त करणा. करोषि ।
 कुत पुनरिदं सर्वतोमुखत्व प्रभोरित्याह-तीर्थकृन्नामकर्मजात्
 परमार्हन्त्यसहचरितात् सर्वाभिमुख्यत -सर्वाभिमुख्यत्वातिशयात् ।
 अयमाशय.-किल सुप्रभूणा स्वाभिमुख्यमगण्यपुण्यप्राप्य, तच्च
 तथाविधशुभसम्भारवशोद्भवमपि द्वित्राणा पञ्चपाणा वा भवति ।
 त्व तु युगपत्कोटिसंख्या अपि तिर्यग्गनरामरादिकाः पितेव स्वाः
 प्रजा समदृष्ट्या शश्वदानन्दयसीत्यहो तव योगसाम्राज्यमहिमेति ।
 अत्र च केचित्सर्वाभिमुख्यता भगवतो देशनावसरचतुर्मुखतामाहु-
 स्तस्याश्च सुरकृतत्वेन सुरकृतातिशयेषु पुरस्ताद्वणिष्यमाणत्वात्
 कर्मक्षयजातिशयेष्वमीषु भगवत न सङ्गतिमङ्गति । तथा—

यद्योजनप्रमाणेऽपि, धर्मदेशनसद्धानि ।

संमान्ति कोटिशस्तिर्यग्नृदेवाः सपरिच्छदाः ॥२॥

अनु० एक योजन प्रमाण एवी पण धर्मदेशनानी
 भूमिने विषे पोतपोताना परिवार सहित क्रोडो
 तिर्यच, मनुष्य अने देवताओ समाई जाय छे. (२)

अव० यद्यो० हे वीतराग ! यद्योजनप्रमाणेऽपि चतु-
 र्गव्यूतमात्रेऽपि - धर्मदेशनसद्धानि समवसरणे तिर्यग्नृदेवाः

तिर्यग्यो गङ्गादयः, नरा नरेन्द्रादयः, सुराः—सुरेन्द्रादयः, सपरि-
च्छदाः—सपरिवाराः कोटिद्वयः—बहुकोटिमिताः संमान्ति-बाबा-
रदितमुपविशन्ति ॥ २ ॥

दि०—धर्म सर्वदेष्टासंयमसंस्थानो वक्ष्यतावक्ष्यमेवः सम्बन्ध-
विद्यते यत्र तद्धर्मदेष्टनसम् । तच्च भगवत सुरासुरबन्धित त्रिमु-
वनाभरणं समवसरणमेव, तस्मिन् यत्तिर्यगूनरामरा युगपत्संमान्ति
परस्पराबाधेन सुख निपीदन्ति, यदि पुनस्ते स्वस्या एव भविष्य-
न्तीत्याह—कोटिद्वयः कोटिसङ्ख्या । तावन्तोऽपि कदाचिद्द्वयमात्र-
सहाया एव स्युरित्याह । सपरिच्छदाः—सपरिवाराः—स्वस्वपरिवारो-
पेताः, तर्हि देष्टनासम् योजनसंज्ञादिविस्तीर्णं भविष्यतीत्याह ।
योजनममाणेऽपि गन्धसिद्धयमात्रविस्तारेऽपि बद्धैतावत्स्यपि द्वे
कोटिसङ्ख्या सपरिवाराश्च तिर्यगूनरामरा युगपत्तिराबाधं संमान्ति ।
स सङ्ख्येऽपि तत्रैव योगसंज्ञिसमुदय इति । किञ्च—

तेषामेव स्वस्वभावापरिणाममनोहरम् ।

अप्येकरूप वचन, यत्ते धर्मावबोधकृत् ॥ ३ ॥

अनु०—पातपोतामी भाषामां परिणाम पाती
जघावाह्नु होवापी मनोहर एषु एक सरलु पण
भापनु वचन तेषामे धर्मनो अवबोध करनाह भाष
ते (३)

अब०—तेषां० हे बीतराग ! यत्ते त्वेकरूपमप्येकस्य
एकभाषया उक्तमपि वचनं, तेषां त्रयाणां तिर्यग्येवाजायेव ।

स्वस्वभा० निजनिजवाक्तया श्रवणेन रम्यं धर्मावबोधकृत्पुण्य-
प्ररूपकं भवति ॥ ३ ॥

ब्रि०—हे विश्वजनीन ! यत्ते तव वचन धर्मावबोधकृद् धर्म-
सम्बोधकारण, केषां तेषामेव समवसरणोपनताना तिर्यग्ग्नरामराणाम् ।
किंविशिष्ट ^१, स्वस्वभाषापरिणाममनोहरं तेषा तिर्यग्ग्नरादीना या
स्वा स्वा आत्मीयात्मीया भाषा जात्यनुगुणा तद्रूपेण यत्परिणमनं
परिणामस्तेन मनोहरं हृदयहारि । पठन्ति च—“ देवा दैवीं नरा
नारीं श्वराश्चापि शावरीं । तिर्यश्चोऽपि हि तैरश्ची मेनिरे भगव-
द्भिरम् ॥ १ ॥ ” इति यद्येव भगवद्वचनमपि तावद्रूप भविष्यती-
त्याह अप्येकरूप एकरूप पञ्चत्रिंशद्गुणोपेतधर्ममागधस्वरूपमपि ।
यच्चैवविधेनायोजनविसर्पिणा सर्वभाषापरिणतेनैकरूपेणापि वचनेन
युगपत्सर्वतिर्यग्ग्नरामराणा धर्मावबोधकृत्तत्तवैव योगसमृद्धिविल-
सितमिति । अन्यच्च—

साग्रेऽपि योजनशते, पूर्वोत्पन्नाः गदाम्बुदाः ।
यदञ्जसा विलीयन्ते, त्वद्विहारानिलोर्मिभिः ॥४॥

अनु०—आपना विहाररूपी पवननीलहरीओवडे
सवासो योजनने विषे पूर्वे उत्पन्न थयेला रोगरूपी
वादळाओ तत्काळ विलय पामी जाय छे. (४)

अव०—साग्रे० हे वीतराग ! यत्तव विहारानिलोर्मिभिः
पादावधारणममीरणकल्लोलैरग्र चतुर्थभागः साग्रेऽपि सपञ्चविं-

तिर्यञ्चो गन्धादयः, नरा नरेन्द्रादयः सुराः-सुरेन्द्रादयः, सपरि-
च्छदाः-सपरिवाराः कोटिश्चः-बहुकोटिमिताः संमान्ति-भाषा
रहितमुपविशन्ति ॥ २ ॥

वि०-धर्म सर्वदेशसंयमव्यञ्जो दण्डावसमेवः सम्प्र-
विश्यते यत्र तद्धर्मदेशमसद्यः । तत्र मगधस्य सुरासुरजनित त्रिमु-
बनाभरणं समवसरणमेव, तस्मिन् यतिर्यगूनरामरा युगपत्सम्मान्ति
परस्पराबाधेन मुञ्च निपीदन्ति, यदि पुनस्ते स्वस्या एव भविष्य-
न्तीत्याह-कोटिश्चः कोटिसङ्ख्या । तावन्तोऽपि कदापिद्विहमात्र-
सहाया एव स्युरित्याह । सपरिच्छदाः-सपरिवाराः-स्वत्वपरिवारो-
पेताः, तर्हि देशमासद्यः योजनशृङ्गादिविस्तीर्णं भविष्यतीत्याह ।
योजनप्रमाणेऽपि गम्युषिद्वयमात्रविस्तारेऽपि यच्चैतावत्स्यपि क्षेत्रे
कोटिसङ्ख्याः सपरिवाराश्च तिर्यगूनरामरा युगपत्पराबाधं सम्मान्ति ।
स सकलोऽपि तत्रैव योगसमृद्धिसमुत्पन्न इति । किञ्च-

तेषामेव स्वस्वभावापरिणाममनोहरम् ।

अप्येकरूप वचन, यत्ते धर्मावबोधकृत् ॥ ३ ॥

अनु०-पीतपीतानी भाषामां परिणाम पाप्मी
अवाधालु होवाधी मनोहर एषु एक मरत्तु पण
आपनु पचन तेओने धमनो अवबोध करमाक धाय
ते (३)

अथ०-तर्पा० इ बीतराग । यत् तत्रैकरूपमप्येकरूप
एकमादया उक्तमपि पचन, तर्पा वयाणां त्रिर्गुणदेवानामेव,

शलभाः; शुक्रास्तिस्र ईतयो भूमौ भुवि नाविर्भवन्ति--न प्रकटीभवन्ति इव यथाऽनीतयोऽन्यायाः क्षितिपक्षिप्ता राज्ञा निरस्ताः क्षणेन वेगेन दूरीभवन्ति ॥ ५ ॥

वि०-साग्रेऽपि योजनगते इत्यनुवर्तते । यच्चैतावति क्षेत्रे त्वयि विहरति भूमावीतयो नाविर्भवन्ति--न प्रादुर्भवन्ति । किंरूपा इत्याह-
मुषकाः शलभा. शुक्रा. मूषकशलभशुक्ररूपाः सकलसस्यसम्पद्धि-
लोपनप्रवणा. । का इव ?, अनीतय इव । यथा क्षितिपेन धर्मविज-
यिना राज्ञा क्षणेनोत्पत्तिसमनन्तरमेव क्षिप्ता पर्यस्ता अनीतयो-
ऽधर्माचरणानि भूमौ नाविर्भवन्ति तद्वद्भुवनवान्धवविहारादीतय
इत्यहो त्वद्योगगरिमा ।

स्त्रीक्षेत्रपद्मादिभवो, यद्वैराग्निः प्रशाम्यति ।

त्वत्कृपापुष्करावर्त्तवर्षादिव भुवस्तले ॥ ६ ॥

अनु०-आपनी कृपारूपी पुष्करावर्त्तना मेघनी वृष्टिथीज जाणे नहि तेम ज्यां आप चरण धरो छो त्यां स्त्री, क्षेत्र अने नगरादिथी उत्पन्न थयेलो वैर-
रूपी अग्नि शमी जाय छे. (६)

अव०-स्त्रीक्षे० हे वीतराग ! यत् स्त्रीक्षेत्रपद्मादिभवो
वैरागिर्वैरदहनो भुवस्तले प्रशाम्यति, इवोत्प्रेक्षायाम् ।
त्वत्कृपा० तव कृपारूपपुष्करावर्त्तः सर्वोत्कृष्टो मेघविशेषस्तद्व-
र्षाद्वृष्टेः ॥ ६ ॥

श्रुतियोजनस्रतेऽपि, पूर्वोत्पन्नाः प्राग्ज्ञाताः तपलघुनादग्र पन्मा
सान् यावदुत्पिस्तबोऽपि गवाम्मुदाः—रोगमेषाः अञ्जमा—वेगेन
सामस्त्येन वा विलीयन्ते—क्षयं यान्ति ॥ ४ ॥

वि०—गदा रोगास्त एव प्रथममणबोऽपि तथाविधसामग्रीसंघ
हृनात् प्रसमरा अम्बुदा इवाम्बुदास्ते तत्र विहारस्तद्विहार स एव
प्रतिबद्धत्वेनानिल इवानिलमन्तदूर्मिभिरक्षसा सामस्त्येन यद्विहीयन्ते-
बिस्मय यान्ति । काव्यवधिमाह—किंचिद्विष्टा गवाम्मुदा ! पूर्वोत्पन्ना
भगवद्विहारात् प्रथममुद्भूता । इदमुक्तं भवति—भगवद्विहारेण
वर्षादात् प्रथमोत्पन्ना म्याधयो विधूयन्ते, वर्षादौ च यावत्तपीना न
प्रभवन्ति । क्षेत्रावधिमाह—सामेऽपि योजनस्रत इति, सह अग्रेण
वर्षेण इति साम, तत्र तयोन्नमस्रत च पञ्चविंशत्यधिके योजनस्रत
इत्येदम्पर्यात् । समुचितधामिणोर्मिभिरम्बुदविस्मयो वचैतदेव स्रत
वैव भोगसद्विद्विबिभृमिभिमिति । किञ्च—

नाधिर्भवन्ति यद्भूमौ, मूपका शलमाः शुकाः ।
क्षणेन क्षितिपक्षिता, अनीतय इवेतय ॥ ५ ॥

अनु०—राजाओषडे दूर करायेली अनीतिओनी
जेम भूमिम मूपक-उपर, शलम-लीह, अने शुक-
पोपट पिगेरना उपद्रवो क्षणयारमां मापूद धइ जाय
छे अने मयीन उत्पन्न पण धता नधी (५)

अथ०—नाधि० हे वीतराग ! यत् स्वयि पिदरति मूपकाः,

शलभाः; शुक्रास्तिस्र ईतयो भूमौ भुवि नाविर्भवन्ति—न प्रकटीभवन्ति इव यथाऽनीतयोऽन्यायाः क्षितिपक्षिप्ता राज्ञा निरस्ताः क्षणेन वेगेन दूरीभवन्ति ॥ ५ ॥

वि०—साग्रेऽपि योजनशते इत्यनुवर्तते । यच्चैतावति क्षेत्रे त्वयि विहरति भूमावीतयो नाविर्भवन्ति—न प्रादुर्भवन्ति । किंरूपा इत्याह—मुषका. शलभा. शुक्राः मूषकशलभशुकरूपाः सकलसस्यसम्पद्धि-लोपनप्रवणा । का इव १, अनीतय इव । यथा क्षितिपेन धर्मविज-यिना राज्ञा क्षणेनोत्पत्तिसमनन्तरमेव क्षिप्ता पर्यस्ता अनीतयो-ऽधर्माचरणानि भूमौ नाविर्भवन्ति तद्वद्भुवनवान्धवविहारादीतय इत्यहो त्वद्योगगरिमा ।

स्त्रीक्षेत्रपद्मादिभवो, यद्वैराग्निः प्रशाम्यति ।

त्वत्कृपापुष्करावर्त्तवर्षादिव भुवस्तले ॥ ६ ॥

अनु०—आपनी कृपारूपी पुष्करावर्त्तना मेघनी वृष्टिथीज जाणे नहि तेम ज्यां आप चरण धरो छो त्यां स्त्री, क्षेत्र अने नगरादिथी उत्पन्न थयेलो वैर-रूपी अग्नि शमी जाय छे. (६)

अव०—स्त्रीक्षे० हे वीतराग ! यत् स्त्रीक्षेत्रपद्मादिभवो वैराग्निर्वैरदहनो भुवस्तले प्रशाम्यति, इवोत्प्रेक्षायाम् । त्वत्कृपा० तव कृपारूपपुष्करावर्त्तः सर्वोत्कृष्टो मेघविशेषस्तद्व-र्षाद्वृष्टेरिव ॥ ६ ॥

वि०—यथास्मिन् मुवस्तले त्वयि विहरति याभनघटान्-
 र्धिरान्निः पञ्चाम्यति । वैर-विरोध स एव स्वपरयोरुपतापकरित्वेना
 निरिवान्नि, किंविच्छिष्टः, शीघ्रेष्वप्रादिमव, श्लिषः कामिन्व,
 श्लेष किं सम्बोत्पत्तिभूभव, पञ्चाभि आमनगरादीनां सन्निवेशकसु
 मस्याः, आदिष्वप्यात् कौटुम्बिकादिपरिग्रहः, एभ्यो मव उत्पत्ति
 र्धस्य स तथा । मवस्येष शीघ्रमुत्तिभ्यो रामरावणपाण्डवकौरवादी-
 नामिव कुलोच्छिष्टिनिबन्धनो वैरानुबन्ध तथा वैरविशेषोऽपि
 पञ्चाम्यति । पञ्चमहेतुमाह—त्वत्कृपेस्त्वादि, तव सम्बन्धिनी कृपा
 त्वत्कृपा सर्वसत्त्वसाधारणी कारणनिरपेक्षा कल्प्या सैव अगच्छन्तु
 जातजीवाद्युन्वेग पुष्करावर्ष इव, सस्य वर्षण वर्षस्तत्मादिषु ।
 इवमत्र इवयम्—किञ्च काष्ठाविसङ्घर्षसमुद्भवो ह्यग्निः सामान्यपर्वण
 पारासारमात्रैर्बोपञ्चाम्यति, अस्त्य च दुर्बलैरानुबन्धनतद्वत्स
 त्वत्कृपापुष्करावर्षादिते क इवायः प्रसमोपाय इति । अथैतदेवं
 स तवैव योगसम्पत्परम्यगः । अन्यथा—

त्वत्प्रभावे भुवि भ्राम्यस्यशिवोच्छेदद्विष्टिमे ।
 सम्भवन्ति न पञ्चायः, मारयो भुवनारय ॥७॥

अनु०—हे नाथ ! अधिपमो उच्छेद करवाने
 द्विष्टिमनाय समान आपमो प्रभाय भूमि उपर
 फेलाये छते भुवनना तुष्टमनभूत भारी-मरणी विगेर
 उपद्रवो उत्पद्य यता नथी (७)

अय०—स्वत्प्र० हे नाथ ! पश्यत्प्रभावेऽपि ततमाहात्म्ये

भुवि भ्राम्यति प्रसरति सति, भुवनारयोऽनिष्टत्वेन जगद्वैरि-
रूपा मारयो दुष्टव्यन्तरशाकिन्यादिजनिता न सम्भवन्ति-
नोत्पद्यन्ते । यतस्त्वत्प्रभावे किं विशिष्टे ?, अशि० अशिवाना-
मुपद्रवाणामुच्छेदो विनाशनं तत्र डिण्डिमे-पटहसदृशे ।
अन्योऽपि यश्चौरादिरुच्छेद्यते स पटहवादनेन सकललोक-
समक्षं, विशेषणरूपो हेतुः ॥ ७ ॥

वि०-हे कृपापाथो(घे!) नाथ ! यच्चास्या भुवि योजनशतान्त-
रमारय क्रूरग्रहदुष्टभूतमुद्गलशाकिन्यामयादिजनितान्यकालमरणानि
न सम्भवन्ति सम्भावनामात्रमपि तदीय नोपपद्यते । किं विशिष्टा
मारयो ?, भुवनारय. भुवनजननिर्निमित्तशत्रवः । क सति ?, तव
जगद्विलक्षणाक्षीणशुभलक्षणखनेः प्रभावे माहात्म्ये भ्राम्यति निर-
ङ्कुश प्रसरति । कथम्भूते ?, अशिवोच्छेदडिण्डिमे अकल्याणनिर्वा-
सनपटुपटहे । अशिवरूपाश्च मारय इत्ययमपि निरवग्रहस्तवैव
योगसमृद्धिगरिमेति । अपरञ्च ॥ ७ ॥

कामवर्षिणि लोकानां, त्वयि विश्वैकवत्सले ।
अतिवृष्टिरवृष्टिर्वा, भवेद्यन्नोपतापकृत् ॥ ८ ॥

अनु०-लोकोना कामितने वर्षावनार विश्वने
उपतापने विषे अद्वितीय वत्सल एवा आप
विद्यमान छते अतिवृष्टि के अनावृष्टि यती
नधी. (८)

अव०-अधिकटाह्नयेन वैरमारिद्वयं सुखसाध्यत्वादस्य
 वेष्टस्थितत्वाच्च प्रथमं निरस्य, शेषमीतिचतुष्टयध्वमाहुः-

काम० हे वीतराग ! त्वयि विश्वै० निष्कारणकल्पा-
 यरे लोकाणां काम० मनोमीष्टदायिनि विश्वपिन्यतिवृष्टि-
 र्द्विराधिक्यमद्वित्ववर्षणं चोपतापकृत् सन्तापकारिणी यन्
 भवेत् ॥ ८ ॥

वि०-यद्यपि विमलकेवलालोकमास्वसि त्वयि स्वपादप्रकारेणा-
 वनितलं पुमाने बोधनघटान्तरतिवृष्टिर्मात्रातिशयान्तवर्षणमकाङ्क्षवर्ष-
 ना, अनाद्विष्टि कालेऽप्यवर्षणं, बाधक्यावरिष्टवृष्टिश्च न भवेत् न चायेत ।
 किं विशिष्टा !, उपतापकृत् सत्पौपथिप्रबन्धविषयसकत्वेन विश्वस-
 न्तापकारिणी । क सति !, त्वयि त्रियगद्गुरी लोकाणां सत्त्वानां कर्म-
 वर्षिणि कामानमिठाधान् वर्षतीत्येवशील कामवर्षी तस्मिन् प्रथ-
 मविजयमनासद्विस्तार्यजनपटीयसि । सत्त्वात्वे हेतुमाह विश्वैक-
 वत्सले जगतोऽप्यनुपकृतोपकारिणि । सदेतदतिवृष्ट्यादिस्वस्नमपि
 स्वधोगर्हि विवक्षितमेव । तथा ॥ ८ ॥

स्वराष्ट्र-परराष्ट्रेभ्यो, यत्सुभ्रोपव्रथा द्रुतम् ।
 विद्रवन्ति स्वस्त्रभावात्, सिंहनादादिव द्विपाः ॥९॥

अनु०-सिंहनादधी जेम हाधीभो भागी जाय
 तेम स्वराष्ट्र-परराष्ट्रधी उत्पल धयेला सुद्र उपव्रथो
 आपना प्रभापधी तत्काळ भागी जाय छे (०)

अव०—स्वरा० हे वीतराग ! त्वत्प्रभावात्तव महिमातः
स्वरा० स्वचक्रपरचक्रेभ्यो जाता इति गम्यं, क्षुद्रोपद्रवाः
क्षुद्राण्युच्चाटनमन्त्रादिकृतान्युपद्रवाः शस्त्रजलानलादिकृता
ग्रामभङ्गाद्या यद् द्रुतं शीघ्रं विद्रवन्ति—नश्यन्ति इव, यथा
सिंहनादाद् द्विपा गजेन्द्राः ॥ ९ ॥

वि०—यच्च सकलमङ्गलमूलनिलये त्वयि भव्यानुग्रहाय महीं
भव्यानुग्रहाय महीं विहरति । योजनगतान्त क्षुद्रोपद्रवा स्थान-
अश्वनमित्रप्राणनाशादयो द्रुतमविलम्बितं विद्रवन्ति—त्रस्यन्ति ।
कुत, पुनस्तेषामुद्भव इत्याह—स्वराष्ट्रपरराष्ट्रेभ्यः स्व च तद्राष्ट्रं च
स्वराष्ट्रं तस्मादितरत्परराष्ट्रं तेभ्योऽयुक्तलोभसक्षोभविलुप्तमयदि-
भ्यः स्वदेशाधिपतिभ्यो अतिवलाहकृतिचलितेभ्य प्रतिवलभूपेभ्यश्च
पदे पदे सुलभा एव क्षुद्रोपद्रवा प्राणिनाम् । ते च त्वत्प्रभावात्त-
वाचिन्त्यमहिम्नो माहात्म्यात् सत्वर विलीयन्ते । अत्रोपमामाह—
सिंहनादादिव द्विपा यथा द्विपा समदमदकला सिंहनादाद्विनिद्र-
पारीन्द्ररौद्रगुञ्जितात् क्षणादिगोदिगतामुपयान्ति तद्वदिति । न चैत-
दपि त्वद्योगसमृद्धेरपरस्य व्यवसितमिति । अन्यच्च ॥ ९ ॥

यत् क्षीयते च दुर्भिक्षं, क्षितौ विहरति त्वयि ।
सर्वाद्भुतप्रभावाढ्ये, जङ्गमे कल्पपादपे ॥ १० ॥

अनु०—सर्व प्रकारना अद्भुत-प्रभावशास्त्री
जंगमकल्पतरु समान आप क्षितितल उपर विहरे
छते दुर्भिक्ष क्षय पामी जाय छे. ॥ १० ॥

अथ०—यस्मिन् ० हे बीतराग ! स्वयि क्षितौ पृथिव्या
विहरति यत् दुर्मिष दुष्कालः क्षीयते कर्मकर्त्रा प्रयोगोऽयं,
यस्वयि कथम्भूते ? सर्वा० सर्वेऽसृता आश्चर्यकारिणो ये
प्रमाणास्तेराहये—समुद्रे, पुनः किम्भूते ? कल्पपादपे—कल्पवृक्षे,
कथम्भूते ? अङ्गमे लोकहिताय गमनागमनकृति ॥ १० ॥

वि०—हे जगत्प्रसीद ! क्षितौ क्षोणिमण्डके गम्यतिष्ठतद्वा
न्तर्धदक्षेपदुर्गतगजप्रसमराक्षसं दुर्कमा मिह्याप्नोति मृत्युत्पत्त्याऽग्नि
तामिह्यं दुर्मिषम् । क्षीयते सकलपरिग्रहपिण्डादिदुष्कृतै सह क्षय-
मुपवाति । क सति ? स्वयि विहरति विहारयोगाज्जगतीतस्मक-
कुवणि । किं विशेषे ? कल्पपादपे—सुरभूतहि । येष कथं तत्
विहारसम्भव ! इत्याह—अङ्गमे—गतागतकृति । पुन किं विशिष्टे ?
सर्वास्तुतममावाञ्जे सर्वेभ्योऽसृता—सर्वास्तुत । स चासौ प्रमाणा
तेनाञ्जे अवशिष्टे । एतमुक्तं भवति—किं स्थावरोऽपि कल्पविटपी
सबाविषदेवतादिसन्निधानाद्विषयार्थमनोरथप्रवनेन प्रमाणाञ्जो भव-
ति भगवतस्तु सकलैहिकानुष्मिकसुखद्वयसहस्रनज्जमकल्पविट
पिन स्थाने सर्वास्तुतममावाञ्जस्वम् । समुचितश्च कल्पपादप्रकार
पुरस्कृत्यां मुनि दुर्मिषश्च इत्यहो त्वय्योगोपनिषद्गीतवित्तम् ।
अपरम् ॥ १० ॥

यन्मूर्ध्नि पश्चिमे भागे, जितमार्चण्डमण्डलम् ।
मा भूदपुर्वुरालोकमितीवोत्पिण्डित मह ॥ ११ ॥

अनु०—आपसुं शरीरं जोवामां अटचण न आवे

ए माटे ज जाणे होय नहि तेम सुरासुरोए आपना
मस्तकनी पाळळ एक स्थाने भेगुं करेलुं आपना
शरीरनुं ज महा तेज जाणे न होय तेवुं सूर्यना
मंडळने पण जीती जनारुं तेजनुं मंडळ-भामंडळ
स्थापेलुं छे. (११)

अव०-यन्मूर्ध्नः० हे वीतराग ! यत्तव मूर्ध्नः शिरसः
पश्चिमे भागे पृष्ठभागे उत्पिण्डितं पिण्डीकृत्य सुरैः स्थापितं
महः शरीरतेजोऽस्ति, किं विशिष्टं ?, जित० जितं मार्तण्ड-
मण्डलं सूर्यविम्बं येन तत् ; उत्पिण्डितं कुत ?, इत्याह-मा
भू० वपुस्तेजःपुञ्जपरीततया दुरालोकं दुर्लक्ष्यं मा भवतु
इतीव इति हेतोः ॥११॥

वि०-हे सकलातिशायिसुनिजनमूर्धन्य ! यत्तव मूर्ध्नः पश्चिमे
भागे उत्तमाङ्गमनु महसा पटलमुन्मीलति । किं विशिष्टं ?, जितमार्त-
ण्डमण्डल निजतेजस्तृणीकृतचण्डाशुमण्डलम् । भामण्डलं च भुवन-
भर्तुर्घातिकर्मक्षयसहचरितमपि स्तुतिकृदुत्प्रेक्षते । किल परिमित-
मयूखमालिनोऽप्यशुमालिनो मण्डल यथा दुरालोक दुर्दर्शं, तथा
अनन्तविमलकेवलालोकनिलयस्य सकललोकलोचनस्पृहणीयस्य स्वा-
मिनोऽपि वपुरचक्षुष्य मा भूदिति सुरासुरादिभिरिदं मूर्धानमनु
देहस्यैव महोमण्डलमुत्पिण्डितमेकत्र पिण्डीकृत्यावस्थापितमित्यहो
तव योगसमृद्धेरतिशयः । एवमतिशयानभिधाय प्रकृते योज-
यति ॥ ११ ॥

स एष योगसाम्राज्यमहिमा विश्वविश्रुतः ।

कर्मक्षयोत्थो भगवन्कस्य नाश्चर्यकारणम् ॥१२॥

अनु०—हे भगवन् ! ते आ घातीकर्मना क्षयधी
उत्पन्न धयेलो विश्वविरुधात्—योगसाम्राज्यनो
महिमा कोने आश्चर्य करमारो नधी ? (१२)

अव०—स एष० हे भगवन् ! स इति यच्छब्देन पुरा
वतिपादित एष प्रत्यक्षलक्ष्यो योग० योगो ज्ञानादिप्रय तस्य
साम्राज्यं सामस्त्यं तन्महिमा कस्य सचेतनस्याध्यकारण न
स्यात् !, महिमा किं वि० ?, कर्मक्षयोत्थः—पातिकर्मणां क्षये
योत्पन्नः, पुनः किं वि० ?, विश्वविश्रुतः—त्रैलोक्यप्रसिद्धः ॥१२॥

वि०—हे भगवन् ! स एष पूर्वोपवर्णितस्तत्र योगसाम्राज्य
महिमा योगो ज्ञानवर्द्धनचारित्र्यरूपरत्नत्रयसमवायः, स एष त्रिमु
क्तनसमाप्तनसम्पदुत्पादकत्वेन साम्राज्यमिव, तस्य महिमा स्फूर्जितं,
कस्य नाम विचारचातुरीधुरीणस्य प्रेक्षापूर्वकरिणो नाश्चर्यकारण
लौकिकविस्मयहेतु । न चायं स्वगृहकोणमात्रप्रवृत्त एव, किन्तु
वैश्वविभुसञ्चाराधरेऽपि जगति विख्यात । कुत पुनस्याप्रमेयस्य
योगमहिम्न समुत्थानमित्याह—कर्मक्षयोत्थ कर्मणां पातिकर्मणां
क्षयेनात्यन्ताभावेनोत्थाम यस्य स तथा, न पुनः परपरिगृहीतस्य
तदादिबादेरिव सहभूतस्याप्यमापिकत्वादिति । न चायमीपत्कर
तस्य कर्मणामित्युपवर्धयन्ताह ॥ ११ ॥

अनन्तकालप्रचितमनन्तमपि सर्वथा ।

त्वत्तो नान्यः कर्मकक्षमुन्मूलयति मूलतः ॥१३॥

अनु०-अनन्त कालथी उपार्जन करेल अने
अन्त विनाना कर्मचनने आपना सिवाय बीजो
कोई मूलथी उखेडी नांखवाने समर्थ नथी. (१३)

अव०-अन०-हे वीतराग ! अनन्तकालेनानन्तपुद्गल-
परावर्त्तैः प्रचितमुपार्जितमनन्तमपि कर्मकक्ष कर्मकाननं
त्वत्तोऽन्योऽपरो हरिहरादिर्मूलतस्सर्वथा सर्वप्रकारैर्नोन्मूलयति-
न छिनत्ति ॥ १३ ॥

वि०-हे निरुपमशक्तिसपन्न !, स्वामिस्त्वद्विधात्त्वदनुगृहीताद्वा
अन्यो व्यतिरिक्तः, कर्मणा-जानावरणादीना कक्ष मूलोत्तरप्रकृति-
जाल्नाहन क इव मूलादुन्मूलयति । किं विशिष्ट ? अनन्तकाल-
प्रचित अनन्तैः पुद्गलपरावर्त्तैरुपचय नीत, अत एवानन्तमपिरिमि-
तम् । कथं ?, सर्वथा सर्वात्मनाऽपुनरुद्भवाय । एवविध च कर्म-
कक्ष त्वमिवाविदितोन्मूलनोपाय क समूलमुन्मूलयितुमलम्भूण्णुर्न
कोऽपीति भाव ॥ १३ ॥ अथ कथमेवमतिमात्रप्रचितस्य भगवता
समूलोन्मूलनमकारीत्युपदर्शयन्नाह ।

तथोपाये प्रवृत्तस्त्वं, क्रियासमभिहारतः ।

यथानिच्छन्तुपेयस्य, परां श्रियमशिश्रियः ॥१४॥

अनु०—हे प्रभु ! चारित्ररूपी उपायमां बारबार अभ्यासधी आप तेधा प्रकारे प्रवृत्त थया छों के जेधी नहि इच्छवा छतां उपेय-मोक्षनी उत्कृष्ट लक्ष्मीने आपे प्राप्त करी छे (१४)

अव०—तथो० इ बीतराग ! त्व क्रियासममिहारतः क्रियायाः पौनःपुन्येन नैरन्तर्येणोपाये चारित्ररूपे तथा प्रवृत्तः आहतवान् यद्योपेयस्योपायसाध्यस्य परमपदस्य परां प्रकृष्टां भिय परमार्हं त्वच्छब्दामवाञ्छन्नप्यसिद्धिभियः प्राप्तवानपि र्गम्यः ॥ १४ ॥

बि०—हे सकलसदुपायनिष्पन्न भगवत्स्व सदा तेन लोकोपर प्रकारेण कर्मणां क्षयोपाये सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रासेवनकृत्तणे प्रवृत्तः प्रवृत्तिमकार्षीर्विद्या परां भिवमसिद्धिय । कथं प्रवृत्त इत्याह—क्रियासममिहारतः पौनःपुन्येन नैरन्तर्येण । गृहीतमुक्ता ज्ञानादयो न लब्ध स्वसाध्यसाधनात्माहम् । मनु यदि सम्यग्ज्ञानादय एव कर्मक्षयावन्मसाधनं तर्हि सकृत्सिद्धयेतिता एव न स्वकार्त्तं कुरुं येन क्रियासममिहार इत्युक्तं ! उच्यते—परिणामप्रकर्षादीनां हि ज्ञानादीनां कर्मक्षयहेतुता परिणामश्च मन्दमध्यतीव्रमेवात्रिधा भवत्सदनुगामेन सवाराधकाणां साध्यसिद्धिः । यदवापि वाचकस्तु स्म्येन—“ चाराधमास्तु तेषां तिस्रस्तु अधन्यमध्यमोत्कृष्टा । जन्म-भिरहम्येकैः सिध्यन्त्याराधकास्तासां ॥ १ ॥ ” तेषां ज्ञानादीनां मन्दमध्यतीव्रपरिणामवशात्तदधन्यमध्यमोत्कृष्टास्तिस्रः किञ्चाराधमाः

अतस्तदाराधका यथाक्रममष्ट्यैकैर्जन्मभिः सिध्यन्ति । एतदुक्तं भवति—मन्दपरिणामेन ज्ञानाधाराधका अष्टभिर्जन्मभिः सिध्यन्ति, मध्यमपरिणामेन जन्मभिस्त्रिभिस्तीव्रपरिणामेनैकेन तेनैव भवेन सिध्यन्तीति क्रियासमभिव्यक्तिरुक्तम् । अतस्त्वं स्वामिस्तीव्रशुभाध्यवसायसहचरितस्तथा कर्मक्षयोपाये सम्यग्ज्ञानाद्यासेवने प्रवृत्तिमकृथा यथाऽक्षेपेणैव परा सर्वोत्कृष्टामनुत्तरसुरादिभिरपि प्रार्थनीया श्रिय परमार्हन्त्यलक्षणामगिश्रियः प्राप्तवान् । किं कुर्वन् ? उपेयस्यानिच्छन्नपि, सम्यग्ज्ञानाद्यासेवनं ह्युपायः, परमपदलाभस्तूपेयः । अतस्त्वं ‘समे मुक्त्वे भवे तदा’ इत्यादिश्रुतेरुपेयः परमपदमनिच्छन्नप्यप्रार्थयन्नपि कृतकृत्योऽमूरित्यहो तव फलोदयव्यवसायिता ।

एव च कर्मक्षयात् कृतकृत्यं परमात्मानं स्तुतिकृत्प्रणिनिनंसुराह—

मैत्रीपवित्रपात्राय, मुदितामोदशालिने ।

कृपोपेक्षाप्रतीक्षाय, तुभ्यं योगात्मने नमः ॥१५॥

अनु०—मैत्री भावनानां पवित्र पात्ररूपं, प्रमोद भावनावडे सुशोभितं, तथा करुणा अने माध्यस्थ्य भावनावडे पूजनीय योगात्मा—योगस्वरूप एवा आपने नमस्कार थाओ. (१५)

पूर्वोक्तस्य सर्वस्य रहस्यभूतं मैत्र्यादिचतुष्कं प्रकाशयन्त आहुः—

अव०—मैत्री० हे वीतराग ! “मा कार्पीत्कोऽपि पापानि,

मा च भूस्कोऽपि दुःखितः । मुन्यतां अगदप्येषा, मतिर्मैत्री
 निगद्यते ॥ १ ॥” इत्युक्तलक्षणा मैत्री तस्याः पवित्रपात्राय-
 निमलमाधनाय, मुदितः पुष्टो य आमोदः-प्रमोदः, “अपा-
 स्ताश्लेषदोषाणां, वस्तुतत्त्वावसोक्तिनाम् । गुणेषु पक्षपातो यः,
 स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥” इत्युक्तलक्षणस्तेन क्षालिने-
 क्षोभमानाय, “दीनध्वार्त्तेषु भीतेषु, याचमानेषु भीषितम् ।
 प्रतीकारपरा बुद्धिः, कारुण्यमभिधीयत ॥ ३ ॥” ईदृशी
 कृपा कारुण्य, “कूरकर्मसु नि सङ्ग, देवतागुरुनिन्दिषु ।
 आत्मशसिषु योपधा, तन्माध्यस्थ्यमुदीरितम् ॥ ४ ॥” एवं-
 विधोपेक्षा माध्यस्थ्यमित्यर्थः, साम्यां कृत्वा प्रतीक्षाय
 पूज्याय, योगात्मन योगस्वरूपाय तुभ्यं नमोऽस्तिवति ॥१५॥
 इति श्रीवीतरागस्तोत्रं तृतीयस्य कर्मक्षयखातिशयवर्जनस्तव
 स्यात्तत्पूरिः ।

वि०-हे भगवस्तुभ्यमेवविधाय नमोऽस्तु त्रिकरजशुद्धया स्वां
 प्रति प्रजतोऽस्मि । किं विधिद्वयम् ? मैत्रीपवित्रपात्राय ‘पापानि
 कोपि मा कार्षीदुःखितः कोऽपि मा भूद् अगदपि दुष्कर्मभ्यो मुच्य-
 ताम्’ एवविधा मतिर्मैत्री, तस्याः पवित्रपात्राय-पुण्याममाय । तथा
 मुदितामोदशालिनं, निरम्भसमस्तदोषाणां वस्तुतत्त्वावसोक्तत्वं
 राणां च गुणिनां गुणेषु यः प्रमोदः सा मुदितः तथा मोदशालिने
 सदानन्दोपमिषण्णाय । तथा कूपोपेक्षाप्रतीक्षाय, दीनार्चनीतादि
 मायिगणप्रतीकारानुचिन्तनं कृपा, आत्मनिर्दिष्टादिनिर्गुणजन

माध्यस्थ्यमुपेक्षा ताभ्या कृपोपेक्षाभ्या प्रतीक्षाय जगत्पूज्याय तुभ्यं नमः । कुतः पुनरयं मैत्र्यादियोगप्रकारः प्रभोरभूदित्याह । योगात्मने-
सिद्धाद्भुतयोगसम्पदे । एवंविधाय च तुभ्य त्वत्स्वरूपप्राप्तिनिमित्त-
महं प्रणतोऽस्मीति ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे तृतीयस्य कर्मक्षयजातिशयवर्णनस्तवस्य
पदयोजना ॥ १५ ॥

एव कर्मक्षयजातिशयानभिधाय सुरकृतातिशयाश्चतुर्थप्रकाशे
प्रस्तावयन्नाह—

मिथ्यादृशां युगान्तार्कः, सुदृशाममृताञ्जनम् ।
तिलकं तीर्थकृल्लक्ष्म्याः, पुरश्चक्रं तवैधते ॥ १ ॥

अनु०—मिथ्यादृष्टिओने प्रलय-कालना सूर्य
तुल्य अने सम्यग्दृष्टिओने अमृतना अञ्जन-तुल्य
शान्तिकारी. तीर्थकरनी लक्ष्मीना तिलकभूत हे
प्रभु ! आपनी आगळ धर्मचक्र शोभी रहुं छे. (१)

सुरकृतातिशयान् प्रकटयन्ति—

अव०—मिथ्या० हे वीतराग ! तव पुरः पदतले धर्म-
चक्रमेधते-दीप्यते किं विशिष्टम् ? मिथ्यादृशां-मिथ्यात्विनां
युगान्तः प्रलयकालस्तत्सूर्यः सन्तापकत्वात्, सुदृशाममृता-
ञ्जनमिव, तीर्थकरपदव्या भाले तिलकमिव ॥ १ ॥

वि०—हे धर्मचक्रिस्तव धर्मदेशनसदनोपासीनस्य भगवत्पुत्रस्य
 ग्रहाय महीं विहरस्य पुर पुरोमागे गगनगतं विचित्रारकरात्रिचि-
 त्तं प्रद्युम्नरोम्बणतेजःपटलमटलितान्तारिक्षकुक्षिकुहरे प्रतिहसन्
 स्तविक्रान्तपरमवचकं धर्मचक्रमेवते । किं विशिष्टं ? विमिश्रितं त्रि-
 क्षान्मिथ्यादृष्टां युगान्तार्कः । मिथ्या—सत्त्वार्चदर्शनं प्रति विपरीतं
 दृग्—विचारो येषां ते मिथ्यादृष्टः प्रथमगुणस्त्वामस्त्वामस्त्वाम्-
 तुराजोक्तत्वेन युगान्तार्कं प्रत्यक्षकालकराकमार्तण्डमण्डलप्रतिमं ।
 तथा सुदृष्टाममृताञ्जनं सुप्नु सोमना सत्त्वार्चचर्चिणी दृग् येषां ते
 सुदृष्टस्तेषां अद्वागवक्षुःसविशेषनिर्मलीकरणेनामृताञ्जनं सुपाञ्जन-
 मिव । तथा त्रिकल तीर्णकलकस्याः, तीर्थं चतुर्धर्मः सद्ब्रह्मवर्ण-
 नीति तीर्णकलस्तेषां कल्पनीं परमाईत्यसम्पत्तया सद्ब्रह्मवर्णादि
 कलितत्वेन त्रिकल भाकमूषमिव । एते च धर्मचक्रादयो वक्ष्य
 माणाविष्टयास्तीर्णकला न सहसुबो नापि कर्मक्षयया किन्तु तत्र
 भावप्रेरितैस्त्रिदशैरेव विधीयन्ते इति ॥ १ ॥ तथा—

एकोऽयमेव जगति, स्वामीत्याख्यातुमुच्छिद्रता ।
 उच्चैरिन्द्रध्वजव्याजात्तर्जनी जम्भविद्रिपा ॥ २ ॥

अनु - जगतमां आ सीतराग ज एक स्यामी
 छे ' एम कहैवान माट ईन्द्रे ऊंथा गया ईन्द्रध्वजना
 ग्दान पोतानी तजनी आंगछी ऊणी करी न होप
 एम जणाय छे (१)

अव०-एकोय० जगति त्रैलोक्य एकोऽयं वीतराग एव
स्वामी धनिकस्त्रातेत्याख्यातुं-ज्ञापयितुं जम्भविद्विषा इन्द्रेणो-
च्चैरिन्द्रध्वजव्याजात् सहस्रयोजनमानोच्चमहेन्द्रध्वजच्छलात्
तर्जनी आघाद्बुल्युच्छ्रिता ऊर्ध्वीकृतास्तीति गम्यते ॥ २ ॥

वि०-किल भगवतामर्हता विहारादौ सदैव योजनसहस्रो-
च्छ्रित. कान्तकार्त्तस्वरदण्डाधार सुरपथावतरदमरतरङ्गिणीप्रवाह-
पेशल. परिसरस्फुरदनेकदिव्याशुकपताकापरिकरित कणन्मणि-
किङ्किणीगणारवमुखरिताशेषहरिन्मुख सुरासुरैः पुर. सञ्चार्यमाणो
महेन्द्रध्वज. प्रसर्पति, तमेव स्तुतिकृदुत्प्रेक्षते-किल नायमिन्द्रध्वजः
किन्त्वस्य व्याजादिय जम्भारिणा तर्जनी समुच्छ्रिता । किमर्थं ?,
आख्यातु-कथयितुम् । किं तदित्याह-यदुतास्मिन् जगत्ययं
प्रणयप्रणमदमरनरप्राग्रहरशिर किरीटप्रतीष्ठशासनो भगवानर्हन्नेव
स्वामी नान्य. । कथमुच्छ्रिता ?, उच्चैर्जगतोऽपि संमक्ष भगवतस्त्व-
द्वितीयत्वेनेयमुत्प्रेक्षाऽपि स्वभावोक्तिरेवेति ॥ २ ॥ अन्यच्च—

यत्र पादौ पदं धत्तस्तव तत्र सुरासुराः ।

किरन्ति पङ्कजव्याजाच्छ्रियं पङ्कजवासिनीम् ॥३॥

अनु०-ज्यां आपना बे चरणो स्थान धारण करे
छे, त्यां देव अने दानवो सुवर्ण कमळना मिषथी
कमळमां निवास करनारी लक्ष्मीने विस्तारे छे. (३)

अथ०—यत्र० हे वीतराग ! यत्र तव पादौ पद् न्यासं
 घटः कुरुतस्तत्र सुरासुराः पङ्कजव्यामाभयकनकक्रमलच्छलतः
 पङ्कजवासिनीं भिय-लक्ष्मीं किरन्ति-मुञ्चन्ति ॥ ३ ॥

वि०—तीर्थह्रस्वो हि किञ्च केवलेत्येतेभ्यस्तन्नाम्यामिस्मत्तल्ल म
 स्पृशन्ति । केवलममरगणोपकल्लसेषु मयसु कनकक्रमलेषु क्रमन्वासं
 विदधति । इदमेव स्तुतिह्रस्वग्रन्थन्तरेषाह—हे भगवन् ! यत्र—यस्मिन्
 प्रदेशे तव पादौ धरणी पद्मवत्स्वान घटः कुरुतः तत्र सुरासुरा
 देवदानवा भिय विकिरन्ति—विक्षिपन्ति । कामित्याह पङ्कजवासिनीं
 नक्षिननिलमासु । कस्मात् पङ्कजव्यामात् धामीकरारविन्दभ्यपदेष्टात् ।
 भवति च त्रिभुवनलक्ष्मीनिवासस्य भगवत्स्वरणन्यासादवने सभी
 कतेति ॥ ३ ॥ अथरं च—

दानशीलतपोभावमेदाद्धर्मं चतुर्विधम् ।
 मन्ये युगपदाख्यातु, चतुर्वक्त्रोऽभवन्नवान् ॥४॥

अनु०—दान, शील, तप अने भावना मेदधी
 चार प्रकारना धर्मेने एक साथे कहेवा माटे ज होय
 नहि तेम आप चार मुखवाळा धया छो, एम हु
 मानु छु (४)

अथ०—दान० हे वीतराग ! दानशीलतपोभावमेदाचतु
 विधं चतुष्प्रकारं धम युगपत्समकालमाख्यातुं सर्वोचतुर्वक्त्र
 यत्तुरूपो बभूवेष्यहं मन्ये ॥ ४ ॥

वि०—भुवनवान्धवे हि धर्मोपदेशनिमित्तमन्तसमवसरणम-
मरकल्पितमलङ्कृत्य मृगेन्द्रासनमुपविष्टे प्राङ्मुखे दक्षिणापरोत्तरासु
तिसृष्वपि दिक्षु तथास्थितेरेव विरचयन्ति व्यन्तरसुराः स्वामिप्रति-
च्छन्दानि । इदमेव स्तुतिकृदुत्प्रेक्षते—हे भुवनस्वामिन्नहमेवं
मन्ये, यद्भवानेतदर्थं चतुर्वक्त्रोऽभवत् । किमर्थमित्याह—आख्यातु
कथयितुम्, किं तद्धर्मं प्रथमपुरुषार्थम् । किं विशिष्टं ? चतुर्विधं
चतुष्प्रकारम् । चातुर्विध्यमेवाह—दानशीलतापोभावभेदाद् दान-
शीलतपोभावनारूपम् । नन्वेकरूपोऽपि भगवाश्चतुर्विधमपि धर्मं
पर्यायेण प्ररूपयिष्यति किं चतुर्मुखत्वेनेत्याह—युगपत्समकाल एत-
च्चतुर्वक्त्रत्वमन्तरेण नोपपद्यत इति ॥ ४ ॥

साम्प्रतं भगवत परमार्हन्त्यप्रभावप्रेरितै सुरासुरैः या
प्राकारत्रयरचना भक्तया विधीयते तस्या एव विधाने स्तुतिकृत्
कारणान्तरमुद्भावयन्नाह—

त्वयि दोषत्रयात् त्रातुं, प्रवृत्ते भुवनत्रयीम् ।

प्राकारत्रितयं चक्रुस्त्रयोऽपि त्रिदिचौकसः ॥ ५ ॥

अनु०—त्रणे भुवनने रागद्वेष अने मोहरूप त्रणे
दोषोष्ठी वचाववाने माटे आप प्रवृत्त थये छते
वैमानिक, ज्योतिषी अने भवनपति एम त्रण प्रका-
रना देवोए रत्नमय, सुवर्णमय अने रूप्यमय एम
त्रण प्रकारना किल्लाओनी रचना करी छे. (५)

अव०—त्वयि० हे वीतराग ! त्वयि त्रैलोक्यं दोषत्रयान्म-

नोवाकायलक्षणाद्वागद्वेपमोहरूपाद्वा प्राप्तुं रक्षितुं प्रवृत्ते,
त्रयोऽपि वैमानिकज्योतिष्कमवनपतयस्त्रिदिबौकसो देवाः
प्राकारत्रय रत्नस्वर्णरूप्यमय चक्रा । दुर्गयोगेन हि रक्षा
सुसाध्या ॥ ५ ॥

वि०—हे जगज्जल्प, वैमानिकमुबनाविपज्योति-पतिरूपास्त
त्रयोऽपि दिबौकसो देवास्त्वामनु प्राकारत्रितय मणिस्वर्णरत्नमयं विर-
चयाम्यहम् । क सति । त्वय्यतुल्यरूपराक्रमे मुवनवर्षी स्वर्गमस्वपाठा
लक्षणां कृत्स्ने तदुपचाराद्वमुवनत्रयगतान् मध्यसत्त्वान् प्राप्तुं परि-
रक्षितुं प्रवृत्ते कृतोपक्रमे सति । कस्माद्दोषत्रयास्वस्त्रिधादपरेणावय्या
द्वागद्वेपमोहरूपास्त वैकेन प्राकारेण बलवत्तरारास्त्रिभयाक्रान्ता त्रिभगती
युगपत्परित्रातुं शक्यते तस्मिन्नेतद्वर्षमेव वमत्रयनिर्मितिरिति ॥ ५ ॥

तथा—

अधोमुखा कण्टका स्युर्ध्वान्यां विहरतस्तथ ।
भवेयुः सन्मुखरघीना किं, तामसास्तिग्मरोचिषः ॥ ६ ॥

अनु०—पृष्ठीतल पर आपे विहार कर्षे छते
कण्टको—कांटाओ अधोमुखवाळा यई जाय छे सूर्य
ठवय पामे स्पारे पुवव अथवा अघकारना समूह
शुं टकी शके म्भरा ! (६)

अथ०—अधो० इ भीतराग ! तव पात्राणां पृष्ण्यां विह-
रतः, कण्टका वदपार्श्वीनां दुर्मेना अप्यधोमुखा—न्यग्रहाः

स्युः । दृष्टान्तमाह । तिग्मरोचिपो रवेस्तामसास्तमसां समूहा
अन्धारकारिणो घूरादयो वा किं संमुखा भवेयुः?, अपि तु न
भवन्त्येव ॥ ६ ॥

वि०-हे मर्दितकपायकण्टक ! तव धात्र्या सकलमङ्गलालि-
ङ्गितायामिलाया ससारचारकगतान् भव्यसत्त्वान् उन्मोचयितु विह-
रत , कण्टका ग्रामराष्ट्रकाष्ठास्थिलोहादिमया जगतोऽपि निर्निमित्त-
मेव निर्मितव(त)रमात्मनो मर्मवेधदु कृतमनुस्मृत्य विश्वजनीनस्य तव
स्व मुख दर्शयितुमशक्ता इवाधोमुखा प्रवेष्टुमिव पातालमवाङ्-
मुखा. स्युर्भवेयुः । अत्रैवार्थान्तरन्यासमाह-युक्तमेवैतत्तामसास्त-
मसा समूहास्तिग्मरोचिष खररश्मेः संमुखीना. किं कचिद्देशे काले
वा भवेयुः?, नैवेति भावः । किञ्च—

केशरोमनखश्मश्रु, तवावस्थितमित्ययम् ।
बाह्योऽपि योगमहिमा, नास्त्यतीर्थकरैः परैः ॥७॥

अनु०-आपना केश, रोम, नख अने श्मश्रु-
दाढी सूछना बाह्य अवस्थित-दीक्षा ग्रहण अवसरे
जेडला होय छे तेडला ज रहे छे. आ प्रकारनो बाह्य
पण योगनो महिमा हरिहरादि अन्य देवोए प्राप्त
कयों नथी. (७)

अव०-केश० हे वीतराग ! केशाः शिरोरुहाः, रोमा-

अपरोपाङ्गसम्भवानि, नखाः करचरणमयाः, श्मश्रु-हृषः
समाहारद्वयः, सप्त केशरोमनखश्मश्रु अवस्थितं शीघ्राग्रहणा
वसर यथा समारचितं भवति सप्तधैषावतिष्ठते-न बद्ध इत्यर्थः ।
इत्ययं बाह्योऽपि योगमहिमा परैस्तीक्ष्णैर्हरिहरादिभिर्नाप्तः
नासादितः । अन्तरङ्गस्तु सर्वाभिमुख्येत्यादिस्तबोक्तो दूरे ॥७॥

वि०-हे अग्रमेयमहिमन् ! भगवन् ! परैरसर्वज्ञत्वेन स्वयतिरिक्तैः
कुतीर्षकृद्भिस्तास्तावदाम्बन्तर सर्वाभिमुख्यतादिर्माम्बन्तरात्
पूर्वोपवर्णितस्त्वयं योगमहिमा, यावदयं बाह्योऽपि न प्राप्तः । अथ क
इव !, स इत्याह-केशरोमनखश्मश्रु तत्रावस्थितमिति । केशाः-शिरो
रक्षा, रोमाण्यङ्गुल्याणि मन्त्रा करचरणाङ्गुलिमन्त्राः, श्मश्रु-हृषम् ।
एतच्च तत्रावस्थितं यावत्प्रमाणं सर्वभिरतिमतिपतिप्रस्तावेऽवस्थापितं
तावन्मात्रमेव न पुनर्न्यूनाधिकम् । अथ बाह्यास्मैकदिक्षमात्रसाध्य
त्वेन बाह्य एव योगमहिमा, किन्तु परैः प्रसिद्धोपनीयमानापनीय
मानकेशादिकन्दर्बितैर्न प्राप्तः । कुत पुनरान्तरस्य त्वयोगमहिमस्तेषां
प्राप्तिसम्भावनेव । ननु यदि भगवतो योगमहिम्ना केशादीनां यथा-
वदवस्थाम् तस्मिन्स्वातिशयस्य सुरङ्गवातिशयेषु भवन्ति, न पुनः
कर्मक्षयजेषु !, सत्यम् न सत्त्वं भगवन्योगमहिम्ना केशादीनां
यथावदवस्थितिः ; किन्तु सर्वभिरत्यवसरे पुरन्दरमेरितदम्भोच्छिबिद-
स्तितोद्भूतिशक्तीनां तेषामगुह्यं इति सुरङ्गत एवायमतिशयः । ननु
यद्येव सत्त्वं तत्रावगमि योगमहिमा परैर्नाप्त इति किमर्थं स्तुतिहन्ता-
मिदमेव ! उच्यते-यत्किञ्च पीलोमीपति परमेश्वरः किञ्चर इव
केशादिभ्यवस्थापनं विधत्ते स भगवत एव योगमहिमेति समञ्जसम् ।

अन्यच्च—

शब्दरूपरसस्पर्शगन्धाख्याः पञ्च गोचराः ।

भजन्ति प्रातिकूल्यं न, त्वदग्रे तार्किका इव ॥८॥

अनु०—आपनी आगळ चौद्ध, नैयायिकादि तार्किकोनी जेम शब्द, रूप, रस, स्पर्श; अने गन्ध-रूप पांचे इन्द्रियोना विषयो प्रतिकूलपणाने भजता नथी, किन्तु अनुकूलताने धारण करे छे. (८)

अव०—शब्द० हे वीतराग ! शब्दरूपरसस्पर्श-गन्धाख्याः पञ्च गोचरा विषयास्त्वदग्रे तार्किका इव—चौद्धनैया-यिकादय इव प्रातिकूल्यं—विपरीतभावं न भजन्ति ॥८॥

वि०—हे वागगोचरचरित्रपवित्र ! स्वामिन्नमी पञ्चापि गोचरास्त्वदग्रे त्वत्सन्निधौ प्रातिकूल्यं प्रतिकूलता न भजन्ति, प्रत्युतानुकूलतामेव श्रयन्ते । के त इत्याह—शब्दरूपरसस्पर्श-गन्धाख्या यथाक्रम श्रोत्रनेत्ररसनस्पर्शनघ्राणादीन्द्रियविषया । किमुक्तं भवति—यत्र हि त्रिजगद्गुरुर्विहरति तत्र वेणुवीणा-मृदङ्गमधुरगीतध्वनिजयजीवननन्देतिप्रमुखाः सुखदा एव शब्दाः श्रुतिपथमवतरन्ति, न पुनः स्वरकरभकाकरवकरुणकन्दितादयः । तथा रूपाण्यपि रमणीयनरनारीनृपतिविभूतिदिव्यविमानप्रासाद-सफलारामपूर्णसर पुष्करिणीप्रभृतीन्येव नयनगोचरमवतरन्ति, न पुनर्मलविलीनव्याधितमृतादीनि । तथा रसा अपि मृद्धी-

काश्चर्कानामूर्मासिकेरेक्षुसहकारनारजकवलीदादिमीफसादीनां परि
 प्रमन्ति, न पुन पिबुमन्वधोपातकवादीनाम् । तथा म्यक्षां
 अपि मृदुदुक्कसपिहितशुचिहससूलीकस्त्रिस्तस्यनाज्जावमवाद्यो, न
 पुन सरश्चर्कनाकठिनाश्मकण्टकादीनाम् । तथा गन्धा अपि घन
 सारागुरुगमवमस्यजमन्वारपारिजातकमलकुम्भस्यपथ्यकजकुम्भकन
 ककृतकमास्तीपाटस्यदीनामेव आजपुटसन्तर्प्यजपटिष्ठा न पुन-
 र्वृत्तकस्त्रैवरसशुनादीनाम् । एवममी पञ्चापि विषया स्वामिसन्धिषी
 प्रतिकूलतां त्यजन्ति । के इव !, तार्किका इव । तथा—भगवद्गोच
 रोपगताः सौगन्धसाश्चैवमीमांसकस्त्रैवावसा (नैयायिका) पञ्चापि
 प्रामाणिकाः प्रतिहतप्राप्तिमत्त्वेन विगच्छन्मदा प्रतिकूलतां मुञ्चन्ति,
 सद्देतेऽप्रीति माव ।

त्वत्पादावृतव सर्वे, युगपत्पर्युपासते ।

आकालकृतकमन्दर्प—साहायकभयादिव ॥ ९ ॥

अनु०—अमादि कालधीं कामदेवने करली सहा
 यना भयधी ज जाणे होय नहि तेम सधळी जातुओ
 एक साचे भावीने आपना चरणोमी सेवा करे छे (९)

अथ०—त्वत्पा०—हे वीतराग ! त्वत्पादौ सर्वे वसन्ता
 द्या अतवो युगपदेकवारं पर्युपासते आश्रयन्ति, समयसरणस
 मीपस्थवनपु सर्वशत्रुनां पुष्पफलसम्पन्नात् पुष्पप्रकरे प्रवर्तु

कपुष्पसम्भवाद्वा । कुतः ? आकालमासंसारं तैः कृतं यत्क-
न्दर्पस्य भगवत्प्रतिपक्षस्य साहाय्यकं माहाय्य तेन यद्भयं
तस्मादिव । श्लोकद्वयेन एकोऽतिशयः ॥ ९ ॥

वि०—हे विश्वोपास्य ! भगवन् ! त्वत्पादौ त्वच्चलननलिने
ऋतवः सुरभिग्रीष्मवर्षाशरद्धेमन्तशिगिरारुखा. सर्वे षडपि पर्यु-
पासते—सेवन्ते । ननु ऋतुभिरवसरप्राप्तैर्जगदपि सेव्यत एव किम-
धिक स्वामिन १, इत्याह—युगपत्समकालम् । साम्प्रतमृतूपासने
स्तुतिकृत् कारणमुद्गावयन्नाह—आकालेत्यादि । आकालमाससार कृत
निर्मित भगवन्निग्राह्यस्य कन्दर्पस्य कामस्य यत्साहाय्यक साहाय्यम्,
उद्दीपनविभावा हि वसन्तादयः स्मरविकाराणामतस्तद्भयादिव ।
किमुक्तं भवति—किल न खलु भक्त्या भगवन्तमृतव समुपासते,
किन्तु यथानेन महामोहोन्माथिना सपदि मन्मथः प्रमथितस्तथा
मा नामास्मानपि तद्गृह्यान्निग्रहीष्यतीति भीतमीता इव स्वस्वो-
चितप्रसूनदलफलपटलोपायनपाणयस्ते स्वामिनमुपासते ।

तथा यत्र किलार्हदवस्थान भवति तत्र त्रिदशाः सुरभिस-
लिल प्रसूनपटल च मुञ्चन्तीत्येतदेव स्तुतिकृद्भङ्गयन्तरेणाह—

सुगन्ध्युदकवर्षेण, दिव्यपुष्पोकरेण च ।

भाविवत्पादसंस्पर्शा, पूजयन्ति भुवं सुराः ॥१०॥

अनु०—भविष्यमां आपना चरणानो स्पर्श
थवानो छे एम जाणी ते भूमिने देवताओ सुगन्धि
जलनी वृष्टिवडे पूजे छे. (१०)

कासर्कराजर्जूरनाभिकेरेसुसहकारनारञ्जकवल्लीबाहिमीफळादीनां परि-
पमन्ति, न पुन पिबुमन्दभोपातक्यादीनाम् । तथा स्पर्शा
अपि मृदुदुर्लभपिहितशुचिहसतूलीकलितकलनाज्ञावयवादयो, न
पुन अरध्वर्कराकठिनाश्मकण्टकादीनाम् । तथा गन्धा अपि घन
सारागरुमृगमदमन्मन्मन्दारपारिजातकमङ्कुरकम्बुचम्पकबकुलकन-
ककेतकमाक्रीपाटकादीनामेव प्राणपुटसन्तर्प्यणपटिह्वा न पुन-
सूतकस्तेवरञ्जुनादीनाम् । एवममी पञ्चापि विषया स्वामिसन्निधौ
प्रतिकूलतां त्यजन्ति । के इव !, तार्किका इव । वया—भगवद्गोत्र
रोपगता सौगतसाङ्गैवभीमांसककोकावयाः (नैयायिकाः) पञ्चापि
प्रामाणिकाः प्रतिहतमातिमत्त्वेन विगच्छन्मदा प्रतिकूलतां मुञ्चन्ति,
तद्वदेतेऽपीति याव ।

त्वत्पादावुतव सर्वे, युगपत्पर्युपासते ।

आकालकृतकन्दर्प—साहायकभयादिव ॥ ९ ॥

अनु०—अमावि कालार्थी कामदेवने करली सहा
यना भयधी ज जाणे होय नहि तेम सचळी ऋतुओ
एक साचे आवीने आपना चरणोमी सेवा करे छे (९)

भव०—स्वर्त्पा०—हे वीतराग ! त्वत्पादौ सर्वे वसन्ता
द्या ऋतवो युगपदेकवारं पर्युपासते आभयन्ति, समवसरणस
मीपस्ववनेषु सर्वऋतुनां पुष्पफलसम्भवात् पुष्पप्रकरे सर्वर्तु

अव०-जगत्प्र० हे जगत्प्रतीक्ष्य !, त्रैलोक्यपूज्य !, पक्षिणो जम्बूचापमयूराद्या अज्ञाना अपि प्रदक्षिणं दक्षिणावर्त्तं यथा सुशकुनमित्यर्थः त्वाम् यान्ति; तेनेति गम्यं तेषां मानुष्यविवेकशास्त्रादिना महता का गतिर्नरकगतानां तेषां निर्गमोऽमम्भाव्य इत्यर्थः । ते के ?, ये त्वयि वामवृत्तयः वामा प्रतिकूला वृत्तिर्वर्त्तन येषां ते प्रतिपक्षा इत्यर्थः ॥११॥

वि०-हे जगत्प्रतीक्ष्य !, भुवनमहनीय !, भवन्तमासता सुरा-सुरनरा , किन्तु पक्षिण.-शकुना अपि प्रदक्षिणीकृत्य यान्ति-व्रजन्ति-। ये तु पक्षिणामपेक्षया मनुष्यजन्मना स्पष्टेन्द्रियतया ज्ञानविज्ञान-शालितया च महान्तोऽपि जगद्वत्सले त्वय्यपि वामवृत्तयः प्रति-कूलाचरणास्तेषां का गतिः ? । इदमत्र हृदयम्-किल नरकगति-स्तावत्सर्वजघन्या, पर तत्रापि गतानां त्वत्प्रातिकूल्यकारिणा तस्मादे-नसो मुक्तिरसम्भाव्या, न चान्या तदधिका दुर्गतिरस्तीत्यहो तेषा-मधमत्वम् ।

तथा भगवतो हि विहरतः पवनः पृष्ठप्रतिष्ठ एव सञ्चरती-त्येतदेव भङ्ग्याऽभिदधाति—

पञ्चेन्द्रियाणां दौःशील्यं, क भवेद्भवदन्तिके ।

एकेन्द्रियोऽपि यन्मुञ्चत्यनिलः प्रतिकूलताम्॥१२॥

अनु०-आपनी आगळ पञ्चेन्द्रियोनुं दुष्टपणुं तो होय ज कयांथी ?, कारण के एकेन्द्रिय एवो वायु पण आपनी आगळ प्रतिकूलपणानो त्याग करे छे. (१२)

अथ०—सुग०—हे बीतराग ! माविस्वत्पादसंस्पृष्टा मावी
तव पादयोः स्पृष्टो व्यासपादवसरे षड्पटिकावधि यस्यास्तां
सुवं सुराः पूजयन्ति कन !, सुग० सुरमिञ्जलवर्षणन, पुनः
कन !, दिव्य० स्वस्तिफभीषत्साविरचनाविश्लेषेण दत्तै रधि
तत्त्वाद्विष्यो यः पञ्चवणपुष्पप्रकरस्तेन, अतिशयद्वयम् ।

वि०—हे स्वामिन् ! सुरा सुषामुजस्तावदास्ताममर्त्यपतिपूजितं
मबन्तम्, यावदुबमपि पूजयन्तवर्षयन्ति, केन !, सुगन्धिनः सौरभ्य
सम्भृतप्राणपुटस्योदकस्य सञ्चितस्य वर्षण वर्ष सेकस्तेन । तथा
दिव्यानि मन्दारपारिजातादीनि पुष्पाणि सुमनांसि तदुत्करेण प्रक-
रेण । कां मुबमित्याह—माविस्वत्पादसंस्पृष्टा मावी मविष्यन्स्व
त्पादसंस्पृष्टो यस्यां सा तथा । अथमाज्ञव—किं ‘यदध्या-
सितमईन्द्रिस्तद्धि तीर्थं प्रचकृत ” इतिन्यायाद्भगवत्प्राप्तिता
भूस्तीर्थं तदर्पनीयैवेत्यहो ! प्रिदक्षामां भगवति भक्त्यतिशय ।

तथा भगवन्तमवमी विहरन्तं पक्षिण प्रदक्षिणयन्तीत्येतदेव
मुक्त्या स्तुतिरुवाह—

जगत्प्रतीक्ष्य ! त्वां यान्ति, पक्षिणोऽपि प्रदक्षिणम् ।
का गतिर्महता सेपां, स्थयि ये वामपृष्ठयः ? ॥११॥

अनु०—ह जगत्पूज्य ! पक्षिणो यण आपने
प्रदक्षिणा आपे छे, तो पछी आपना प्रत्ये प्रतिफुल्ल
यर्तन राम्बनारा मोटा गंगाता गवा पापडा
मनुष्योनी शी गति समजयी ? (११)

तास्तरवो वृक्षा मूर्ध्ना-शिरसा नमन्ति, विहारावसरे एकेन्द्रियाणामपि भयरागादिसंज्ञावच्चमत्कारोऽपि सुमम्भवस्ततस्तेषां शिरः शिखरं कृतार्थं कृतकृत्यमस्ति, मिथ्यादृशा पुनः शिरः-शीर्षं व्यर्थमकार्यकरम् ॥ १३ ॥

वि०-हे भुवनमूर्द्धन्य !, स्वामिन्नासता विकस्वरविवेकाः सुरनरादयः, किन्तु मुकुलितविशिष्टचैतन्यास्तरव पादपा अपि मूर्ध्ना-उत्तमाङ्गेन प्रस्तावाद्भवन्त नमन्ति-प्रणमन्ति उत्प्रेक्षते । तव सम्बन्धिना लोकोत्तरेण माहात्म्येन परमार्हन्त्यलक्षणेन चमत्कृता विस्मेरविस्मया इव । अतस्तेषामीषद्विवेकानामपि तन्निभुवनप्रणते त्वयि प्रणतिपरं शिरं कृतार्थं नमस्यनमस्करणादेव कृतकृत्यम्, मिथ्यादृशा मिथ्यात्वमोहोपहतमतीना पुनस्त्वय्युत्तानितशिरसा तन्व्यर्थं निरर्थकमेव, वनपादपेभ्योऽपि निर्विवेकास्ते मुधैव मस्तकशून्या भुवि आम्यन्ति ।

जघन्यतः कोटिसङ्ख्यास्त्वां सेवन्ते सुरासुराः ।
भाग्यसम्भारलभ्येऽर्थे, न मन्दा अप्युदासते ॥ १४ ॥

अनु०-हे प्रभु ! जघन्यथी एक क्रोड देवो अने असुरो आपनी सेवा करे छे, कारण के भाग्यना समूहथी प्राप्त थयेल पदार्थने विषे मन्द आत्माओ पण उदामीनता धारण करता नथी. (१४)

अव०-जघ०-हे वीतराग !, सुरासुरा जघन्यतोऽपि

अथ०-पञ्चे० भवत्समीपे पद्मेन्द्रियाणां सञ्चानानां
मनुष्पादीनां दौःशील्यं दुष्टं कं भवेत्?, न भवेदिति याच-
यतः कारणादकेन्द्रियोऽप्यनिलो वातः प्रतिकूलतां मुञ्चति
पृष्ठतः स्फुरयेत् ॥ १२ ॥

वि०-हे निर्मलसन्ध्यायनिष्कम्प! भगवन्!, भवदन्तिके त्वदु-
पास्ते हेमोपादेयकृत्वाकृत्यविचारविशेषपुष्पद्वन्द्वीकपाटवासां पद्मे
न्द्रियाणां तिर्यग्गिरामराणां दौःशील्य-दुःशील्यतां प्रातिकूल्यं कं
भवेत्-कथं जायेत?। यद्यन्मादेकेन्द्रियत्वेनैव विस्मिद्विचारविकल्पो-
ऽनिलोऽपि प्रतिकूलतां सम्मुत्पापातिर्य मुञ्चति-परिहरति। किमुक्तं
भवति-किं येन भगवत्समावेष्टेकेन्द्रिया अपि विनश्यं प्राप्नुते
तस्य पद्मेन्द्रियप्रातिकूल्यस्याजन समीचीनमेव।

तत्रा भगवति विहरति त्रिम्यप्रमाणाचरन् शिरो नमयन्ती
त्येतद्वदुक्त्या व्यगच्छि—

मूर्ध्ना नमन्ति तरवस्त्वन्माहात्म्यधमस्कृताः।
नत्कृतार्थं शिरस्तेषां, व्यर्थं मिथ्यादृशा पुन ॥१३॥

अनु -इ प्रभु ' आपना माहात्म्यधी धमत्पार
पामत्ता वृक्षा ण आपन मस्तकयट नमस्कार कर
छ त कारणे तजामा मस्तक वृत्तार्थ छ किन्तु आपने
नहि ममभारा मिथ्यादृष्टिओना मस्तक व्यर्थ छे (१३)

अथ०-मूर्ध्ना० इ श्रीवरागां, त्वन्माहात्म्यधमम्ह

अनु०—हे नाथ ! भ्रमरोना शब्दवडे जाणे गायन करतो होय, चञ्चल पादवडे जाणे नृत्य करतो होय, तथा आपना गुणोवडे जाणे रक्त-रातो वन्यो होय, तेम आ अशोक(चैत्य)वृक्ष हर्ष पामे छे. (१)

सुरकृतातिशयैकोनविंशतिमध्ये चतुर्दश व्याख्याय शेषाः पञ्च प्रतिहार्यान्तर्भूता अतस्तान्येवाहुः—

अव०—गाय०—हे वीतराग ! चैत्यपादपोऽशोको जिन-तनुमानाद् द्वादशगुणम्बन्धो मोदते हृष्यतीव, अलिविरुतैः कुसुमसौरभलुभ्यद्भ्रमररवैर्गायन्निव, चलैर्वातान्दोलितैर्दलैः पत्रैर्नृत्यन्निव नाटक कुर्वन्निव, तव गुणैर्गुणरागैरिव रक्तः । एतानि हि प्रमोदलक्षणानि ॥ १ ॥

वि०—किल त्रिविष्टपसदो विष्टपत्रयपते पूजार्थमष्टौ प्राति-हार्याणि सङ्घटयन्ति, तेषु चाशोकतरुः पुर सरः, स च जम्बूरिव जम्बूद्वीपस्य भवभयार्त्तसत्त्वशरणस्य मध्येऽर्द्धदेहायामाद् द्वादश-गुणायाम, परिमण्डलाकारेणायोजन विष्वग् विस्तृतः समवसृति-लक्ष्मीलीलानीलातपत्रमिव व्यन्तरामरैर्विरच्यते । तमेवाह—हे समुद्धृतसश्रितसत्त्वास्तोकशोक ! स्वामिस्त्वदुपरि सुरविरचितोऽसा-वशोकपादप कङ्कलितरुर्मोदते । कुतः^१, किलायमेव भगवास्ता-वत्कषायतपनोपतप्तदुरन्तससृतिकान्तारपरिआन्तिश्रान्ताना भव्यस-त्त्वानामश्रमतसूर्यदि वाऽहमस्यापि क्षणमाश्रमद्रुमतामाकलयामि - तत किमितोऽप्यधिक जगति प्रार्थयितव्यमित्युत्कर्षाद्धर्षप्रकर्षमुद्ध-

कोटिसङ्ख्याः कोटिमानास्त्वां सेवन्ते, हेतुमाह—भाम्य०
पुण्यातिशये प्राप्ये पदार्थे मन्दा मूर्त्ता अपि नोदासते—नाल
स्यमादधते किम्पुनज्ञानसारासारविचारा विमुषा इति ॥१४॥

इति भीषीतरागस्तोत्रे चतुर्थमकाशावधूर्तिः ।

वि०—हे भुवनमहनीय !, यदि वा पवनानुकूलस्वरूपमप्यामा
दिक त्वयि कियदेतत् । यत् सुरासुरा ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्गोचकवासिनो
ऽपि त्वां सरमसं सेवन्ते । किञ्च इत्याह—कोटिसङ्ख्याः—कोटि
परिमिता । कवः, अपन्यतः सामान्यतोऽपि; विशेषे तु कोट्य
कोटिप्रमिता अप्यमर्त्यास्त्वामुपासते । अत्रैवावन्तरमाह—भाम्य
इत्यादि भाम्यसम्भारकृत्ये अगण्यपुण्यप्रथमप्राप्ये अर्थे प्रयोजने ताव
दासतामतिमिपुण्यमतय किन्तु मन्दा स्वरूपमेवसोऽपि नोदासते ।
विरचितसुकृतसन्ततिप्राप्य च भगवतुपासनमतस्तत्र भाविमुरिमद्रः
क इवोदाम्त इति ।

इति भीषीतरागस्तोत्रे सुरकृतातिशयवर्णनस्य चतुर्थमकाशस्य
पदयोजना ।

एव कस्तिथिस्तुरकृतातिशयानभिधाय पुनः प्रातिहार्यरूपोस्ता
नेवाभिधितु पञ्चममकाश प्रस्तावयन्माह—

गायन्निवालिधिरुते,—नृत्यन्निध चलेर्दलेः ।
स्वद्गुणेरिव रक्तोऽसौ, मोदते चैत्यपादपः ॥१॥

सुवि सुमनसो देवा , सुमनसः पुष्पाणि किरन्ति--विक्षिपन्ति ।
यदि पुन पुरोभाग एव भगवत इत्याह-आयोजन धर्मदेशनाव-
नीमभिव्याप्य । तर्हि विरलविरला एव विस्तारिता भविष्यन्ती-
त्याह-जानुदघ्नीर्जानूत्सेधाः । एवमपि कठिनवृन्तघट्टितपदतला
स्युरित्याह-अधस्तान्निक्षिप्तवन्धना. उपरि प्रेङ्खोलद्वलपटला न्यक्-
कृतवृन्ताश्च । न च तावत्प्रमाणानामपि तासा कोटाकोटिप्रमित-
स्वच्छन्दसञ्चरदमरनरपादोपमर्द्दनवेदना मनागपि भवतीत्यहो
प्रभावातिशय. प्रमोरिति ।

तथा धर्मोपदेशावसरे हि भगवान् स्वभावसुभगभविष्णुना
श्रोतृजनश्रोत्रपुटप्रविशत्पीयूषकुल्यातुल्येन निरायासप्रवृत्तेनैव स्वरेण
देशना विधत्ते, किन्तु वृत्तिकृत इव सूत्र सुरास्तमेव स्वरमायोजनं
विष्वग् विस्तारयन्ति । अतो देवकृतत्वात् स दिव्यध्वनिरभिधीयते,
तमेवाह—

मालवकैशिकीमुख्य, -ग्रामरागपवित्रितः ।

तव दिव्यो ध्वनिः पीतो, हर्षोद्ग्रीवैर्मृगैरपि ॥३॥

अनु०-मालकोश विगेरे ग्रामरागथी पवित्र
थयेलो आपनो दिव्यध्वनि हर्षवडे ऊंची ग्रीवावाळा
वनेला हरणीयाओद्वारा पण पीवायो छे. (३)

अव०-माल० हे वीतराग० तव देवैर्वेणुवीणाद्युपकर-
णश्रुतिधरणेन विस्तारितत्वादिव्यो ध्वनिर्हर्षोद्ग्रीवैर्विस्मयो-

इति । मनु किमस्व भवद्भिः प्रमोदविहगुपकण्ठम् !, उच्यते—
 गीतनृत्तानुरागप्रकटनानि हि प्रमोदविहगानि, तानि चास्य स्फुट्य
 न्युद्गासन्ते; तथाहि—किं कुर्वन्सौ गोवत् इत्याह—गायन्निवास्मि-
 बिरुते भस्मिबिरुते सौरमलोमोद्गान्तप्रमञ्जुमरमभुरस्तुतैस्त्वतुजाम्
 गायन्निव । तथा सुवपधनमेङ्गोलनचर्चैर्दसैस्त्वत्पुरो नृत्यन्निव, तथा
 यदि निसर्गत एव रक्तस्तथापि सम्माज्यते । त्रिजगज्जनमनोरङ्ग
 धीवातुमिस्त्वद्वृषैरिव रक्त । समुपिठ चास्य त्रिजगदुपरिवर्तिन
 स्तवाप्युपरि वर्तमानस्य प्रमोदमेवुरत्वम् ।

द्वितीयमातिहार्यमाह—

आयोजनं सुमनसोऽधस्तात्त्रिक्षिप्तधन्धना ।
 जानुदध्नीं सुमनसो, देशनोभ्यां किरन्ति ते ॥२॥

अनु०—हे नाथ ! एक योजन सुधी जेनां पीटडा
 नीचा छे एका जानुप्रमाण पुण्योने देवताओ आपनी
 देशामामूमिम विष बरमावे छे (२)

अथ - आयो०—ह पीतराग !, ते तव दक्षनोभ्यां सम-
 वसरणं सुमनसा द्वा अव० अधःकृतविष्णु जानुदधीः जानु
 प्रमाणा सादृहस्तोष्णिगता गुमनसः पुण्याभ्यामोन्नतं यावत्
 किरन्ति—आस्तुष्यन्ति ॥ २ ॥

वि०—हे त्रिशुबनमहनीय !, ते तव दक्षमोभ्यां समवसरण

१—‘मृदु’ इत्यत आरम्भ तथा इतिवाच्य पाठः प्रथममुक्तिरनुक्तदे-
 वास्ति ।

भुवि सुमनसो देवा , सुमनसः पुष्पाणि किरन्ति--विक्षिपन्ति ।
यदि पुन पुरोभाग एव भगवत इत्याह—आयोजनं धर्मदेशनाव-
नीमभिव्याप्य । तर्हि विरलविरला एव विस्तारिता भविष्यन्ती-
त्याह—जानुदघ्नीर्जानूत्सेधा । एवमपि कठिनवृन्तघट्टितपदतला-
स्युरित्याह—अधस्तान्निक्षिप्तवन्धना उपरि प्रेङ्खोलद्दलपटला न्यक्-
कृतवृन्ताश्च । न च तावत्प्रमाणानामपि तासा कोटाकोटिप्रमित-
स्वच्छन्दसञ्चरदमरनरपादोपमर्द्दनवेदना मनागपि भवतीत्यहो
प्रभावातिशय प्रमोरिति ।

तथा धर्मोपदेशावसरे हि भगवान् स्वभावसुभगं भविष्युना
श्रोतृजनश्रोत्रपुटप्रविशत्पीयूषकुल्यातुल्येन निरायासप्रवृत्तेनैव स्वरेण
देशना विधत्ते, किन्तु वृत्तिकृत इव सूत्र सुरास्तमेव स्वरमायोजनं
विष्वग् विस्तारयन्ति । अतो देवकृतत्वात् स दिव्यध्वनिरभिधीयते,

तमेवाह—

मालवकैशिकीमुख्य,—ग्रामरागपवित्रितः ।

तव दिव्यो ध्वनिः पीतो, हर्षोद्ग्रीवैर्मृगैरपि ॥३॥

अनु०—मालकोश विगरे ग्रामरागथी पवित्र
धधेलो आपनो दिव्यध्वनि हर्षवडे जंची ग्रीवावाळा
वनेला हरणीयाओद्वारा पण पीवायो छे. (३)

अव०—माल० हे वीतराग० तव देवैर्वेणुवीणाद्युपकर-
णश्रुतिधरणेन विस्तारितत्वादिव्यो ध्वनिर्हर्षोद्ग्रीवैर्विस्मयो-

न्मुखैर्मृगैरपि पीतः सस्पृहमाकर्णित , मृगग्रहणं ध्वनिप्रिय
 स्वात् । अपिष्ठब्दात् मुरनरक्षेपपद्ममिरपि । ध्वनिः किं विशिष्टः?,
 मास० मालवकैश्चिकी वैराग्यव्यञ्जकोऽतिसरसो रागविशेषः,
 सन्मुख्यास्तदादयो ये ग्रामावसाना रागास्तैः पवित्रितः ॥३॥

वि०—हे मध्यास्तबभुनिमूर्धन्य !, मगवस्तव सम्बन्धी दिव्यो
 ज्ञानो ध्वनिर्मन्याबलप्रमद्वमामनुगधबलविज्वानधीरो धर्मदेसना
 नादस्तावदास्ताममन्दानन्दकन्दलितमनोमिरमरनरनिकरै , किन्तु
 निस्तुपमुत्तोत्कर्षनिमीलितनेत्रविभागैर्मृगैरपि पीत सस्पृहमाकर्णित ।
 किं विशिष्टं हर्मोवृषीवै प्रीत्युत्कन्धरे, तथा ग्रहणे हेतुमाह—मास-
 वेत्यादि । मालवकैश्चिकी मुखो येषां ते मालवकैश्चिकीमुख्यास्तैः च
 ते ग्रामरागाश्च मालवकैश्चिकीमुख्यग्रामरागास्तैः पवित्रितं पूतं
 संवसितः । अत एव सस्पृहसर्वसत्त्वसाधारणेऽपि स्वप्नाने मृगे पीत
 इत्युक्तं विशेषेण गीतमियत्त्वान्मृगजाते ।

तथा मगवान् समवसरणोपविष्ट क्षितितलविहारी च मुरा
 मुरैर्मिरन्तरं चामरैर्वीज्यत इत्येतदेवाह—

तवेन्दुधामधवला, चक्रास्ति चमरावली ।
 हसालिरिव धक्त्राठज—परिचर्यापरायणा ॥ ४ ॥

अनु०—चन्द्रमी कान्ति समान उज्ज्वल एयी चा
 मरोनी श्रेणि आपो आपमा मुखकमलनी सवामां
 तत्पर पपेली हसनी श्रेणि न होय, तेम शोभे छे (४)

अव०-तवे० हे वीतराग !, तव चमरावली चमराले-
न्दुधामधवला चन्द्रकिरणशुभ्रा चकास्ति-शोभत इवोत्प्रेक्षते-
हंसालिहंसश्रेणी कथम्भूता ? , वक्त्रा प्रभुवदनकमलसेवापरा ॥४॥

वि०-हे जगत्साम्राज्यदीक्षित !, स्वामिस्तव पुरः सुरासुरैः
सरभस दोधूयमाना चमरावलिर्वालव्यजनपद्धतिश्चकास्ति-शोभते ।
किं विशिष्टा ? , इन्दुधामधवला शरच्छगधरकरप्रकरगौरा । केव ? ,
हंसालिरित्यादि । तत्र कोमलकण्ठनालोपेतत्वेन ललिताधरदलपरिक-
लितत्वेन दशनशुकेशरराजिविराजितत्वेन अङ्करोलम्बपरिचुम्बितत्वेन
स्वभावसुरभित्वेन लक्ष्मीनिवासत्वेन च भगवद्क्रमब्जमिवाब्ज तस्य
परिचर्यापरायणा-समुपास्तितत्परा हंसालिरिव मरालमण्डलीव ।
समुचिता च सिनपत्रिणा शतपत्रसेवा ।

किञ्च—

मृगेन्द्रासनमारूढे, त्वयि तन्वति देशनाम् ।
श्रोतुं मृगास्समायान्ति, मृगेन्द्रमिव सेवितुम् ॥५॥

अनु०-देशना देवा माटे आप सिंहासन पर
आरूढ थये छते आपनी देशना श्रवण करवा माटे
हरणीयाओ आवे छे, ते जाणे पोताना स्वामी
मृगेन्द्रनी सेवा करवा माटे आवता होय तेम
लागे छे. (५)

अव०-मृगे० हे वीतराग !, त्वयि मृगेन्द्रासनमारूढे

अथ०—तुन्दु० हे विश्वविशेष !, सर्वजगन्नायक !; तुन्दुमिमेरीविशेषो देवतासम्बन्धी व्योम्नि गगनस्वः पुरोऽयं प्रतिष्मनन् स्वयं धर्मं कुर्यन्मृगत्वाप्तेषु सर्वदेवेषु प्रान्नं प्रकृष्टं साम्रान्यमैश्वर्यं ते तव संसति कथयतीव, इवोत्प्रेक्षायाम्॥१७॥

वि०—हे विश्वविशेष ! समग्रभुवनस्वामिस्ते तव पुरोमाने तुन्दुमिभ्योऽस्ति वियति सरमसश्चिदक्षरसकृदाहितं प्रसिद्धमन्त्रं वाचास्मिन्तरोदन्तराळं नावमुद्गिरन्नुपेक्ष्यते । जगति विश्वे आसत्तां व्यासन्ननिर्गतिपुरप्रवेशत्वेन त्वच्छासनमुद्गृह्णातां तव सन्बन्धिं प्रान्नं परिपूर्णं साम्राज्यं धर्मचक्रवर्तिस्त्वं संसति कथयतीव तदाकर्षणे हि तेषाममन्दानन्दोत्पत्तेः । न च तुन्दुमिनादमन्तरेण जगज्जनानां भुगपदमीदृशकथनं संभवमिति ।

तथा परमार्हन्त्वपदमभितस्तुव स्वामिन क्षिरसि सुरा श्वेततपत्रजमीं धारयन्तीत्येतदेवाहमप्राप्तिद्वयं स्तुतिद्वयं भुक्त्वा ध्वनक्ति—

तवोर्ध्वमूर्ध्वं पुण्यार्द्धिः,—क्रमसश्रद्धाधारिणी ।

सुत्रत्रयी त्रिभुवन,—प्रमुत्त्वप्रौढिशसिनी ॥ ८ ॥

अनु०—वधती जती एकी आपनी पुण्य ऋद्धिना क्रम समान उपराठपरी रहेछां अण छत्रो जाणे अण भुवनमे विषे रहेछी आपनी प्रसुतानी प्रौढताने कटी रछां छे (८)

अव०-तवो० हे वीतराग !, तव शिरसीति गम्यम् ।
छत्रत्रय्यूर्ध्वमूर्ध्वमुपर्युपरि व्यवस्थिता, त्रिभु० त्रिभुवनस्य
यत्प्रभुत्वं तस्या या प्रौढिः प्रकर्षस्तच्छंसिनी ज्ञापिकाऽस्ति ।
कथम्भूता ? , पु० पुण्यस्पर्द्धिस्तस्याः क्रमः, प्रथमं सम्यक्त्वम्,
ततो देशविरतिस्ततः सर्वविरतिरित्यादिस्तस्य सत्रह्यचारिणी
सदृशी नैर्मल्यादिना ॥ ८ ॥

वि०-हे त्रिभुवनमौलिमाणिक्य !, प्रमो !, तव मौलौ छत्र-
त्रयी शोभते । कथम् ? , ऊर्ध्वमूर्ध्व उपर्युपरि व्यवस्थिता अत एव
पुण्यर्द्धिक्रमसत्रह्यचारिणी तवैव पुण्यसम्पत्प्रकर्षसदृशी । तथाहि-
प्रथमं सम्यक्त्वप्रतिपत्तिस्ततो देशविरतिरनन्तरं सर्वविरतिस्ततश्चार्ह-
दादिस्थानासेवनमनन्तरं तथात्वेनोत्पत्ति । पुनः समये सर्वविरति-
क्रमादपूर्वकरणक्रमेण क्षपकश्रेणिस्ततः शुक्लध्यानमितो घातिकर्मक्षय-
स्ततः केवलोत्पत्तिरनन्तरं परमार्हन्त्यसम्पदुपभोगस्ततः सनातन-
पदावासिरित्युत्तरोत्तरस्ते पुण्यर्द्धिक्रमस्तद्वहातपत्रत्रयी । पुनः किं वि-
शिष्टा ? , त्रिभुवनेत्यादि मूर्ध्वःस्वःस्वरूप त्रिभुवनं तस्य प्रभुत्वप्रौढि
श्रामवोत्कर्षस्ताः असतीत्येवंशीला । किमुक्तं भवति-यः किलैकस्य
भुवनस्य प्रभुस्तस्यैकमातपत्रम्, यस्तु भुवनद्वयस्य तस्य द्वे, भग-
वतस्तु भुवनत्रयस्त्रामिभिः सरमसमुपास्यमानत्वेन विश्वत्रयपते-
समुचितैव शिरसि श्वेतातपत्रत्रयीति ।

एवं प्रतिहार्याण्यभिधाय तद्वक्तव्यतामुपसहरन्नाह—

उपनिष्टे दद्यानां-धर्मोपदेशं सन्वति-ददाति सति भोतुमाकर्ष-
यितुं मृगाः समायान्स्यागच्छन्तीबोत्प्रेक्ष्य मृगेन्द्र-सिंहासन
सिंहं सेवितुम्, आत्यैकपचनं मृगेन्द्रमिति सामिप्रायम्, यो
ययामिन्द्रः स तैस्सेव्य इति ॥ ५ ॥

वि०-हे प्रमदकुबार्तिकरीन्द्र पारीन्द्र । स्वामिस्त्वमि मृगेन्द्रा-
सनं सिंहासनमाकृष्टे देहनां मयविरागपरमपदानुरागजननीं धर्मकर्मां
प्रययति विष्णुदत्तस्वावबोधसमृद्धमेषसो यदमर्ष्यमर्स्याः श्रोतुमुपम
मन्ति तन्न चित्रम्, यत्तु तद्विष्णुपणा मृगा पक्षबोऽपि तां श्रोतु
मृगेन्द्रासनोपविष्टत्वेन च स्वस्वामिन मृगेन्द्रमिव मयन्तमुपसितु
समायान्ति स तवैव मुचनानुत्तमभावपरिमल इति ॥ ५ ॥

अन्यथ—

भासां चयैः परिहृतो, ज्योत्स्नाभिरिव चन्द्रमा ।
चकोराणामिव दृशां, ददासि परमां मुदम् ॥६॥

अनु०-ज्योत्स्नाबद्धे वींटायेलो चन्द्रमा जेम
चकोर पक्षिआना नत्रोमे आनन्द आपे छे, तेम सज
ना पुजस्वरूप मामण्डलबद्धे वींटायेला आप सज
मोनी चक्षुओने परम आनन्द आपो छो (६)

अब०-भासां० हे बीतराग ! त्वं भासां चयैर्मा-
मण्डलेन परिहृतः सद्वितः सुचनदृशां परमां मुदं ददासि,

इव यथा चन्द्रमा ज्योत्स्नाभिर्घृतंश्चकोराणा पक्षिविशेषाणां
मुदं ददाति ॥ ६ ॥

वि०-हे निरुपमलवणिमजलनिलय !, स्वामिस्त्वं दृष्टमात्रं
एव त्रिमुवनजनदृष्टा परमा वागगोचरामनुभवैकगम्यां मुदं ददासि
प्रीतिं प्रयच्छसि । किं विशिष्टः ? भासा चयैः परिवृतः, प्रतिप्रतीकं
समुल्लसदुद्वेललवणिमजलोत्पीलपरिप्लुतः । क इव ? चन्द्रमा इव ।
यथा चन्द्रमा सुधारकश्चकोरपक्षिणा ज्योत्स्नाजीवातूना मुदमुद-
श्चयति । किं विशिष्टः ? ज्योत्स्नाभिः परिवृतः कौमुदीभिः कन्दलित-
स्तद्वत्त्वमपीति भावः ।

तथा भगवतः समवसृतौ विहारावसरे च देवा सदैव दिवि
देवदुन्दुभिं वादयन्त्येतदेव भङ्ग्यन्तरेणाह—

दुन्दुभिर्विश्वविश्वेश !, पुरो व्योम्नि प्रतिध्वनन् ।
जगत्यासेषु ते प्राज्यं, साम्राज्यमिव शंसति ॥७॥

अनु०-हे सर्व विश्वना ईश ! आकाशमां आपनी
आगळ पडघो पाडतो देवदुन्दुभि, जाणे जगतने
विषे आस पुरुषोमां आपनुं साम्राज्य छे; एम कहेतो
न होय तेम ध्वनित करे छे. (७)

१-‘ इव ’ इत्यत आरभ्य ‘ ददाति ’ इतियावत् पाठ प्रथममुद्रित-
पुस्तके नास्ति ।

अथ०-बुन्दु० हे विश्वविशेष !, सर्वजगन्नायक !;
 बुन्दुमिर्मैरीविशेषो देवतासम्बन्धी व्योम्नि गगनस्थाः पुरोऽत्रे
 प्रतिध्वनन् स्वयं स्रष्टुं कूर्वन्नागस्याप्तेषु सर्वदेवेषु प्राण्य प्रकृतं
 साम्राज्यमैश्वर्यं ते तव शंसति कथयतीव, इवोत्प्रेक्षायाम् । ॥ ७ ॥

वि०-हे विश्वविशेष ! समग्रमुचनस्वामिस्ते तव पुरोभागे
 बुन्दुमिर्मैरीविशेषो विश्वे सरमसिदक्षकनसकृतादिषु प्रतिध्वनन्
 बाष्पास्त्रिरोदोन्तराक नावमुद्विहन्नुत्प्रेक्ष्यते । जगति विश्वे आसन्नानां
 आसन्ननिर्गतिपुरमवेष्टत्वेन स्वच्छासनमुद्ब्रूहतां तव सम्बन्धिं प्राञ्च
 परिपूर्णं साम्राज्यं वर्मचक्रवर्तिस्व शंसति कथयतीव तदाकर्णने
 हि तेषाममन्दानन्दोत्पत्ते । न च बुन्दुमिनादमन्तरेण जगज्जनानां
 मुगपदमीदृशकथनं शक्यमिति ।

तथा परमार्हन्त्यपदमपितस्तुव स्वामिनः क्षिरसि सुराः
 श्रेष्ठातपत्रययी चारयन्तीत्येतदेवाहमप्रातिहार्यं स्तुतिं कृत्वा
 ध्वनयिष्ये—

तवोर्ध्वमूर्ध्वं पुण्यर्क्षि,—क्रमसम्रह्यचारिणी ।
 छत्रप्रयी त्रिमुषन,—प्रभुत्वप्रौढिदासिनी ॥ ८ ॥

अनु०-वधती जाती एषी आपमी पुण्य ऋद्धिमा
 क्रम समान उपराउपरी रहेलां अण छत्रो जाणे
 अण मुषमने विषे रहेली आपनी प्रभुतानी प्रौढतामे
 कही रक्षां छे (८)

अव०-तवो० हे वीतराग !, तव शिरसीति गम्यम् ।
छत्रप्रभ्यूर्ध्वमूर्ध्वमुपर्युपरि व्यवस्थिता, त्रिभु० त्रिभुवनस्य
यत्प्रभुत्वं तस्या या प्रौढिः प्रकर्षस्तच्छंसिनी ज्ञापिकाऽस्ति ।
कथम्भूता ? , पु० पुण्यस्पद्धिस्तस्याः क्रमः, प्रथमं सम्यक्त्वम्,
ततो देशविरतिस्ततः सर्वविरतिरित्यादिस्तस्य मन्त्रद्वयचारिणी
मदृशी नैर्मल्यादिना ॥ ८ ॥

वि०-हे त्रिभुवनमौलिमाणिक्य !, प्रभो !, तव मौलौ छत्र-
त्रयी शोभते । कथम् ? , ऊर्ध्वमूर्ध्वं उपर्युपरि व्यवस्थिता अत एव
पुण्यद्विक्रमसन्त्रयचारिणी तवैव पुण्यसम्पत्प्रकर्षसदृशी । तथाहि-
प्रथमं सम्यक्त्वप्रतिपत्तिस्ततो देशविरतिरनन्तरं सर्वविरतिस्ततश्चार्ह-
दादिस्थानासेवनमनन्तरं तथात्वेनोत्पत्तिः । पुनः समये सर्वविरतिः
क्रमादपूर्वकरणक्रमेण क्षपकश्रेणिस्ततः शुक्लध्यानमितो धातिकर्मक्षय-
स्ततः केवलोत्पत्तिरनन्तरं परमार्हन्त्यसम्पदुपभोगस्ततः सनातन-
यदावाप्तिरित्युत्तरोत्तरस्ते पुण्यद्विक्रमस्तद्वहातपत्रत्रयी । पुनः किं वि-
शिष्टा ? , त्रिभुवनेत्यादि मूर्ध्वःस्वःस्वरूपं त्रिभुवनं तस्य प्रभुत्वप्रौढिः
ग्रामवोत्कर्षस्ता शसतीत्येवंगीला । किमुक्तं भवति-यः किलैकस्य
भुवनस्य प्रभुस्तस्यैकमातपत्रम्, यस्तु भुवनद्वयस्य तस्य द्वे, भग-
वतस्तु भुवनत्रयस्वामिभिः सरभसमुपास्यमानत्वेन विश्वत्रयपतेः
समुचितैव शिरसि श्वेतातपत्रत्रयीति ।

एव प्रतिहार्याण्यभिधाय तद्वक्तव्यतामुपसहरन्नाह—

અવ૦-હુન્દુ૦ હે વિશ્વવિશેષ !, સર્વજગન્નાયક !; હુન્દુમિર્મેરીપિશેયો દેવતાસમ્બન્ધી ધ્યોમ્નિ ગગનસ્થઃ પુરોઽગ્રે પ્રતિષ્ઠનન્ સ્વય ધ્રુવ્ય કુર્વજ્ઞગત્યાગ્રેષુ સર્વદેવેષુ પ્રાન્ન્યં પ્રકુર્તં સામ્રાજ્યમેશ્વર્યં તે તવ ધ્રંસતિ કથયતીય, હ્રોત્પ્રેષ્ટાયામ્ ॥૭॥

વિ૦-હે વિશ્વવિશેષ ! સમગ્રમુખનમ્ભાર્મિસ્તે તવ પુરોભાગે હુન્દુમિર્મ્યોસિ વિયતિ સરમસત્રિવલકરતલકસાહિતઃ પ્રતિષ્ઠનન્ બાષ્પસ્તિરોદોન્તરાહ નાદમુદ્ધિરન્નુભ્યેક્ષ્યતે । અગતિ વિષ્ણુ ભાષાનાં ભાસણનિર્ઘૃતિપુરમવેશ્વર્યેન સ્પૃષ્ઠાસમમુદ્ગદ્ગતાં તવ સમ્બન્ધિ પ્રાન્ન્યં પરિપૂર્ણં સામ્રાજ્ય ધર્મચક્રવર્તિસ્ત્વ ધ્રંસતિ કથયતીય, તદાકર્ષને હિ તેષામમન્દાનન્દોત્પતે । મ ચ હુન્દુમિનાદમન્તરેણ અગજ્ઞાનાનાં મુગપદ્મીદ્યાર્ચકચન ધ્રુવ્યમિતિ ।

તથા પરમાર્હન્યપદમખિતસ્પુષ સ્થામિન સ્થિરસિ મુરા શ્વેતાઠપત્રત્રયી ચારચન્તીત્પેતદેવાહમપ્રાપ્તિદર્શ્યં સ્મૃતિહૃદ્ યુક્ત્યા ધ્યનહિ—

તવોર્ધ્વમૂર્ધ્વં પુણ્યર્ક્ષિ, -ક્રમસત્રહ્યચારિણી ।

હ્રસ્વત્રયી ત્રિમુખન, -પ્રમુત્વપ્રોદિશસિની ॥ ૮ ॥

અનુ૦-વધતી જાતી ધૃષ્ટી આપની પુણ્ય ઋદ્ધિમા ક્રમ સમાન ઉપરાઠપરી રહેલાં ત્રણ હથો આળે ત્રણ મુખનને ધિપે રહ્યા આપની પ્રસુનાની પ્રોદતાન કહી રાખ્યાં છે (૮)

अव०-तत्रो० हे वीतराग !, तव शिरसीति गम्यम् ।
छत्रत्रय्यूर्ध्वमूर्ध्वमुपर्युपरि व्यवस्थिता, त्रिभु० त्रिभुवनस्य
यत्प्रभुत्वं तस्या या प्रौढिः प्रकर्षस्तच्छंसिनी ज्ञापिकाऽस्ति ।
कथम्भूता ? , पु० पुण्यस्पद्धिस्तस्याः क्रमः, प्रथमं सम्यक्त्वम्,
ततो देशविरतिस्ततः सर्वविरतिरित्यादिस्तस्य सत्रह्यचारिणी
सदृशी नैर्मल्यादिना ॥ ८ ॥

वि०-हे त्रिभुवनमौलिमाणिक्य !, प्रमो !, तव मौलौ छत्र-
त्रयी गोभते । कथम् ? , ऊर्ध्वमूर्ध्व उपर्युपरि व्यवस्थिता अत एव
पुण्यद्विक्रमसत्रह्यचारिणी तवैव पुण्यसम्पत्प्रकर्षसदृशी । तथाहि-
प्रथमं सम्यक्त्वप्रतिपत्तिस्ततो देशविरतिरनन्तरं सर्वविरतिस्ततश्चार्ह-
दादिस्थानासेवनमनन्तरं तथात्वेनोत्पत्ति । पुनः समये सर्वविरति-
क्रमादपूर्वकरणक्रमेण क्षपकश्रेणिस्ततः शुक्लध्यानमितो धातिकर्मक्षय-
स्ततः केवलोत्पत्तिरनन्तरं परमार्हन्त्यसम्पदुपभोगस्ततः सनातन-
पदावाप्तिरित्युत्तरोत्तरस्ते पुण्यद्विक्रमस्तद्वहातपत्रत्रयी । पुनः किं वि-
शिष्टा ? , त्रिभुवनेत्यादि मूर्ध्वःस्वःस्वरूप त्रिभुवनं तस्य प्रभुत्वप्रौढि
प्राप्तवोत्कर्षस्तां गसतीत्येवंशीला । किमुक्तं भवति-यः किलैकस्य
भुवनस्य प्रभुस्तस्यैकमातृपत्रम्, यस्तु भुवनद्वयस्य तस्य द्वे, भग-
वतस्तु भुवनत्रयस्वामिभिः सरभसमुपास्यमानत्वेन विश्वत्रयपतेः
समुचितैव गिरसि श्वेतातपत्रत्रयीति ।

एवं प्रतिहार्याण्यभिधाय तद्वक्तव्यतामुपसहरन्नाह—

एतां चमस्कारकरीं, प्रातिहार्यधियं तव ।

चित्रीयन्ते न के दृष्ट्वा, नाथ ! मिथ्यादृष्टोऽपि हि ॥९॥

अनु०—हे नाथ ! चमस्कारने करमारी आपनी
आ प्रातिहार्य सस्मीने जोईने मिथ्यादृष्टि—आत्माओ
पण आश्चर्य नथी पामता ?, अर्थात् सौ कोई आश्चर्य
पामे छे (०)

अव०—हे बीतराग ! हे नाथैतां प्रत्यक्षां पूर्वोक्तां
चमस्कारकरीं तव प्रातिहार्यधियं दृष्ट्वा कं मिथ्यादृष्टोऽपि न
चित्रीयन्ते—नाथय कुर्यन्ति ?, अपि तु सर्वेऽपि प्रातिहार्याण्यति
क्षयविशेषा । नन्वतिष्ठयाश्चतुस्त्रिंशद्वय ? , न ; अनन्तातिष्ठय
त्वाद्यस्य चतुस्त्रिंशत्सङ्ख्यानं बालापबोधाय ॥ ९ ॥

इति पञ्चमप्रातिहार्यस्तवम्यावधूर्ति ।

वि०—हे केवलश्रीसनाथ ! नाथ ! तव सम्बन्धिनीमेतां
पूर्वोपवर्णितस्वरूपां चमस्कारकरीमङ्गीकृत्यार्च्यचर्याकारिणीं प्राति-
हार्यमियमशोकादिछायां सस्मीं दृष्ट्वा विलोक्य तावदासतां मुदृष्टः,
किन्तु मिथ्यादृष्टोऽपि तत्त्ववर्धनं प्रति विपरीतदृष्टयोऽपि के नाम
न चित्रीयन्ते ! आश्चर्यमुद्बुहन्ति । । इदमत्र हृदयम्—किञ्च यद्यपि
तेषामध्यानोपहतत्वेन मगबतो यथाबद्धीतरागतादिरदस्यानवबोधस्त-
थापि सुवनाद्भुतप्रातिहार्यदर्शनाद्विस्मेरविस्मयानाममन्दानन्दपीयूष

पानमनागुपशान्तमिथ्याविषाणा भवत्येव बोधेराभिमुख्यमित्यहो
स्वामिनः सर्वोपकारितेति ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे पञ्चमस्य प्रातिहार्यस्तवस्य पदयोजना ।

एव भावार्हद्रूपस्य परमात्मनो भुवनातिगयहेतुनतिशयानभिधाय
साम्प्रतं तदतिगयलेशेनापि वञ्चितानचिद्रूपान् देवाभासास्तत्तुला-
यामारोप्य तस्मिन् भगवति ये विपक्षतामुपक्षिपन्ति तान्निरसिसि-
धुर्विपक्षनिरासस्तव स्तुतिकृदाह—

लावण्यपुण्यवपुषि, त्वयि नेत्रामृताञ्जने ।

माध्यस्थ्यमपि दौःस्थ्याय, किं पुनर्द्वेषविप्लवः ।१।

अनु०—नेत्रोने अमृतना अंजन तुल्य अने लाव-
ण्यवडे पवित्र शरीरवाळा एवा आपने विष मध्य-
स्थपणुं धारण करवुं, ए पण दुःखने माटे छे, तो
पछी द्वेषभाव धारण करवो, ए माटे तो कहेवुं ज शुं?(१)

यथा चक्रवर्त्तिनश्चक्रादिचतुर्दशरत्नादिसामग्रीसम्भवे वैरिजया-
योत्साह । एव प्रभोरपि धर्मचक्रादि प्रदर्श्य प्रतिपक्षनिरासमाह—

अव०—लाव० हे वीतराग ! त्वयि लावण्यं लवणिमा
तेनाभिलषणीयकाये नेत्राणां नयनानाममृताञ्जनवत्प्रकाशकरे
दृष्टे इति गम्यम्, माध्यस्थ्यमुदासीनतापि दौःस्थ्याय—दुःखाय
स्यात् । यथा चिन्तामणिं वीक्ष्यानादृतवतो नरस्य मतिम-
द्भिर्निर्देवोऽयमित्यपवादः । पुनर्द्वेषविप्लवो द्वेषेणैर्ष्या विप्लवोऽ-

सद्वृषणोवृषोपणम् । किं तेन ? अनिर्वाच्यं किञ्चिन्नरकादि
प्राप्नोष्यन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

वि०—हे अगवानन्दकन्द ! मगर्बस्त्वयि समवप्यपुण्यवपुषि
निरुपायिमपुरमिसर्गस्त्वयिमशुभपविधगात्रे तत् एव मेघासृताञ्जने
सकल्लोकस्तेषामासृतवर्षिपतिय । यत् कैश्चिन्नमभिगृहीतमिध्यात्वं
मुकुलितविशेषविचारैर्माध्यस्थ्यमितरदेवसाधारणा देवबुद्धिर्भवते ।
तदपि सावस्त्वद्वृणज्जानां इष्ट भुत च महते दोषम्याव मनःश्लेशव
आयत । यत्तु तेभ्योऽप्यस्मिन् कैश्चिस्त्वय्यपि सिद्धवनीने देव
बिह्वलो मत्सरोपप्लवः प्रतन्यते स त्वदग्रेवविशेषवितर्कां सतरामठ-
न्दुव । यदि वा त्वयि पूर्वोपप- १
निध्यात्वात्सन्धितसत्सद्विवेका मा-
त्यम्बीदासीन्यचारजमेव सावद्व- २
वृषोपप्लव- ३
तिमात्र । ४

एवं

देव

नीत्यतः स-

नवापि ५

अनया

१ यदि

५४.

अनु०—आपने पण पति-पक्ष-दुश्मन छे अने ते पण कोपादिथी व्याप्त छे. आ जातिनी किं वदन्ती-कुत्सित वार्ता सांभळीने विवेकी पुरुषो शुं प्राण धारण करी शके?, न ज करी शके. (२)

अव०—तवा० हे वीतराग ! तवापि निष्कारणनिखिल-वत्सलस्यापि प्रतिपक्षो रिपुरस्ति, सोऽपि प्रतिपक्षः कोपादिभिः क्रोधादिभिर्विप्लुतो व्याप्तः । अनया किं वदन्त्यापि वार्तयापि किमिति पृच्छायां विवेकिनो ज्ञातारो जीवन्ति ? अपि तु न, अश्रव्यश्रवणात् प्राणत्यागोऽपि वरम् ॥ २ ॥

वि०—परमकारुणिकत्वेन वीतरागकत्वेन सर्वज्ञत्वेन परमार्हन्त्यसम्पदुद्भासितत्वेन च जगद्विलक्षणस्य तवापि किं कोऽपि प्रतिपक्षोऽस्ति ? । अपि तु सर्वथैवानुपपन्न । कदाचित्त्वद्विध एव स्यादित्याह—सोऽपि त्वद्विपक्षतया स्थितोऽपि कोपादिभि क्रोधकामलोभादिभि. प्राकृतजनेभ्योऽप्यतितरा विप्लवमस्वास्थ्यमापादित. । अस्य चार्थस्य साक्षात्करण तावद् दूरत एव, किन्त्वनया त्वद्विपक्षास्तित्वप्रतिबद्ध्या किं वदन्त्यापि विमूढलोकोक्त्यापि विवेकिनस्तत्र त्वदितरदेवाना च पृथग्भावज्ञा किं कदापि जीवन्ति ? । किमुक्त भवति—किल तथाविधसामग्रीवैकल्यादेवमसमञ्जसप्रलापिनो यदि निग्रहीतुमशक्तास्तर्हि स्वायत्तान् प्राणानपि ते मोक्तु न क्षमा. !,

१ 'अथ च' इत्यत आरभ्य 'प्राणन्ति' इतियावत् पाठ प्रथम-मुद्रितपुस्तके नास्ति ।

अमोतम्यार्यजवणात् प्राणत्यागं श्रेयानेव । अथ च किं बीबन्ति
कुस्तिव बीबन्ति किंसायौकिक्मानमहाजायास्ततावित्वश्रद्धिता सह
सैव यद्यपि बीबितस्तन्मोक्षमक्षमास्तथापि सप्तस्व प्राणधारणेन
मिन्दित प्राणन्तीतिमावः । पूर्वोक्तमेवार्थं पुनर्दृष्टान्तेन स्पष्टमजाह—

विपक्षस्ते विरक्तश्चेत्, स स्वमेवाय रागवान् ।
न विपक्षो विपक्ष किं, स्वयोसो शुतिमालिनः ? ॥३॥

अनु०—आपनो विपक्ष जो विरक्त छे, तो ते
आपज छो अने जो रागवान् छे तो ते विपक्ष ज मधी
शु सूर्यनो प्रतिस्पर्द्धि आणीयो होई शके ? (३)

विपक्षो विरक्तः स्याद्रागवान् वेति मनसि विकल्प्यो
चरयन्ति—

अव०—विप० हे बीतराग ! ते तब विपक्षो बैरी येद्यदि
विरक्तो रागहितोऽस्ति तदा स स्वमेव, बीतरायानां नर्बेयमै
क्याह । अथ स बैरी रागवान्स्तीतिपक्षस्तर्हि स न विपक्ष
स्तव । ह्युत १, शुतिमालिनः सूर्यस्य स्वयोसः—पतङ्गः किं
विपक्षो भवति १, अपि तु न । एवं रागवानपि तवाग्रे पतङ्ग-
प्राय एव ॥ ३ ॥

वि०—हे मझीषान्तरविपक्ष ! प्रेक्षावद्विनिर्गुणमपि निरीक्ष्य-
मायेस्त्वद्विपक्षः कापि न मैक्षि । तथाहि—यदि तावत्ते विपक्षो

विरक्तस्तदा नूनं न विपक्षः, किन्तु वीतरागत्वेन स त्वमेव । अथ रागावाँस्तथाप्यवीतरागत्वेनैव त्वत्तोऽत्यन्तविसदृशत्वाच्च विपक्षः । समानशीलपराक्रमयोरेव प्रायः सपक्षविपक्षतोपपत्तेः । अथ दृष्टान्तमाह—विपक्षः किं स्वद्योतो द्युतिमालिनः^१, स्वद्योतः—कीटविशेषो, द्युतिमालिनः—सहस्रमानो किं कचिद्देशे काले वा विपक्षो भवेत्^१ । एव यथा ज्योतिरिङ्गणस्य गभस्तिमालिना तुला दुर्लभा, तथा सरागस्य वीतरागेणेतिभावः ।

ननु योगोपनिषन्निषेवणाद्भगवतस्तावदेव महिमा ततस्तदभ्यसनेन परेऽपि तथा भविष्यन्तीत्याशङ्क्याह—

स्पृहयन्ति त्वद्योगाय, यत्तेऽपि लवसत्तमाः ।

योगमुद्रादरिद्राणां, परेषां तत्कथैव का ? ॥४॥

अनु०—आपना योगनी स्पृहा लवसत्तम—अनुत्तरविमानवासी देवो पण करे छे योगनी मुद्रावडे पण रहित एवा परदर्शनीओने विषे ते योगनी कथा—वार्ता पण शानी होय ?, न ज होय. (४)

अव०—स्पृह० हे वीतराग ! त्वद्योगाय तव मार्गाय तेऽपि लवसत्तमाः ममलवमानायुरभावेनानुत्तरगता अपि देवा अपि स्पृहयन्ति—वाञ्छन्ति । त्वत्तो योगमुद्रादरिद्राणां—बाह्यरजोहरणमुखपोतादियतनोपकरविकलानां परेषां माह्वया-

द्विस्वप्नप्रतिपक्षाणां तस्य योमस्य कुर्येव वार्त्तैव का ? न
कापि, योममार्ग आसन्नोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

वि०—सिद्धाद्भुतयोग ! भगवत्स्वयोगात् तत्र योगोपनिषदे
आसत्तमविमादिमहर्षयः, किन्तु तेऽपि परमपदोपकण्ठप्रसिद्धा
अससमा अनुचरसुरा स्तुहन्ति । यदुताहो मन्दमाम्नामाम
स्माकं सप्तअन्यूने पूर्वमवायुषि भीतरागोपमा योगसमृद्धिर्न सह
दिता कदा पुनरिमां प्राप्त्वाम इत्यहरहः स्तुहामावहन्ति । तस्मैव
विषयस्य स्वयोगस्य परेषां कथापि वार्तापि का कौतुक्युत्ती ?
किंविशिष्टाणां ?, बहिर्वेदसंस्थानरूपमा योगस्य मुद्रया वद्विधाणां
निःस्थानात् । तथा चायमेव स्तुतिहन् स्तुत्यन्तरे प्राह—“ वपुश्च
पर्यङ्कय शय च हसी च नासानियते स्थिरे च । न स्थितेय
परतीर्यतायैर्विनेन्द्र । मुद्राऽपि तथान्यवास्ताम् ॥ १ ॥ ” इति
एव योगमुद्रयापि वद्विधाणां तेषां तपस्विनां कुतस्त्वद्विपक्षतसि ।

एव च स्थिते यद्विषेव तदाह—

त्वां प्रपद्यामहे नार्थं, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे ।
स्वस्तो हि न परस्त्राता, किं ब्रूम ? किमु कुर्महे ?, १५।

अनु०—आपमे अमे माथ तरीके स्वीकारीय छीए,
आपनी अमे स्तुति करीए छीए अने आपनी अमे
ठपासमा करीए छीए; कारण के आपनाथी अधिक
पीजो कोई रक्षक नथी, आपनी स्तुतिथी अधिक

बीजुं काई बोलवालायक नथी अने आपनी उपास-
नाथी अधिक बीजुं काई करवालायक नथी. (५)

अथ कवयः संसाररूपैकस्थानस्थितत्वेऽप्यात्मनस्तेभ्यः
पृथक्त्वं दर्शयन्ति—

अव०—त्वां प्र० हे वीतराग ! वयं त्वां नाथं योग-
क्षेमकर प्रपद्यामहे—स्वीकुर्मः वयं त्वां स्तुमः, वयं त्वामुपा-
स्महे—सेवामहे, यतस्त्वत्तोऽपरोऽन्यः न त्राता न रक्षकः । तव
स्तवादपर किम्ब्रूमः ? स्तुतिमात्रफलत्वाद्वचनस्य, तव सेव-
नादपर किम्ब्रु कुर्महे सृजामः. परिचर्यामात्रफलत्वान्नृजन्मः,
अपरमित्यर्थवशाद्विभक्तिलिङ्ग(वि)परिणामोक्तिर्द्वयेऽपि ॥५॥

वि०—अत्रापदत्रयमुत्तरपदत्रयेण यथाक्रम योज्यम् । तथाहि-
हे विश्ववत्सल ! यत एतदेवमतो वयमान्तरारातिपरित्रस्तास्त्वामेव
यथार्थं नाथ प्रपद्यामहे शरणमिति शेष । यस्मादस्मिन् जगति
अस्माद्भयात्त्वदपर कोऽपि न परित्राता इत्युत्तरेण योगः । तथा
त्वामेव समस्तस्तुत्यगणाग्रेगण्यमन्वर्थाभिः स्तुतिभिः स्तुमः । अत
एव तव स्तवादधिक किमन्यद् ब्रूमस्तन्मात्रफलत्वाद्वाग्नित्वस्य ।
तथा त्वामेव विश्वोपास्यैरपि सरभसमुपास्य वयमुपास्महे । अत एव
सकलसत्कर्ममौलिभूतत्वात्त्वदुपासनस्यैतद्व्यतिरिक्त किमन्यत् कु-
र्महे । कृतेऽस्मिन् कृतान्येव निखिलान्यपि सत्कर्माणि । अत्र च
शरणार्थितावकोपासकाना बहुत्वात्तदुक्तौ बहुवचनम् । भगवत-
स्त्वद्वितीयत्वेन त्वामित्येकवचनं स्तुतिकर्तुर्नोचिती मुञ्चति । एव-
मन्यत्राऽपि द्रष्टव्यम् ।

दित्वत्प्रतिपक्षार्थां तस्य योगस्य कथैव वार्त्ता का १, न
कापि, योगमार्ग आसन्नोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

चि०-सिद्धाश्रुतयोग । भगवत्स्वयोगाय तत्र योगोपनिषदे
आसत्तामणिमादिमहर्षयः, किन्तु तेषुपि परमपदोपकम्पप्रतिष्ठा
कमसप्तमा अनुसरसुरा स्मृयन्ति । यदुताहो मन्दमान्यानाम
स्माक सप्तकन्यूने पूर्वमवस्थुषि वीतरागोपमा योगसद्विनि सङ्ग
दिता कदा पुनरिमां प्राप्त्वाम इत्यहरहः स्मृयामाचरन्ति । तन्मैवं-
विषयस्य स्वयोगस्य वरेणां कथापि वार्त्तापि का कौतुक्युत्ती १,
किंविधिहर्ता १, बहिर्वेदसंस्थानरूपया योगस्य मुद्रया वरिधार्पा
निःस्थानाम् । तथा आपमेव स्तुतिश्च स्तुत्यन्तरे प्राह—“ वपुष
पर्यङ्कय च च हृष्टी च नासामिप्ये स्थिरे च । न सिद्धितेय
परतीर्यनाभैर्जिनेन्द्र । मुद्राऽपि तवान्यदास्याम् ॥ १ ॥ ” इति
एवं योगमुद्रयापि वरिधार्पां तेषां उपस्थितां कुतस्त्वद्विषयतेति ।

एव च स्थिते यद्विषेय तदाह—

त्वां प्रपद्यामहे नाथ, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे ।
त्वत्तो हि न परस्मात्ता, किं भ्रूमः १, किमु कुर्महे १, १५।

अनु०-आपने अमे नाथ तरीके स्वीकारीए छीए,
आपनी अमे स्तुति करीए छीए अने आपनी अमे
उपासना करीए छीए कारण के आपनाथी अधिक
बीजो कोई रक्षक नथी, आपनी स्तुतिथी अधिक

बीजुं कांई बोलवालायक नथी अने आपनी उपास-
नाथी अधिक बीजुं कांई करवालायक नथी. (५)

अथ कवयः संमाररूपैकस्थानस्थितत्वेऽप्यात्मनस्तेभ्यः
पृथक्त्वं दर्शयन्ति—

अव०—त्वां प्र० हे वीतराग ! वयं त्वां नाथं योग-
क्षेमकर प्रपद्यामहे—स्वीकुर्मः वयं त्वां स्तुमः, वयं त्वामुपा-
स्महे—सेवामहे, यतस्त्वत्तोऽपरोऽन्यः न त्राता न रक्षकः । तव
स्तवादपर किम्ब्रूमः ? स्तुतिमात्रफलत्वाद्वचनस्य, तव सेव-
नादपर किमु कुर्महे सृजामः, परिचर्यामात्रफलत्वानृजन्मः,
अपरमित्यर्थवशाद्विभक्तिलिङ्ग(वि)परिणामोक्तिर्द्वयेऽपि ॥५॥

वि०—अत्रापदत्रयमुत्तरपदत्रयेण यथाक्रम योज्यम् । तथाहि-
हे विश्ववत्सल ! यत एतदेवमतो वयमान्तरारातिपरित्रस्तास्त्वामेव
यथार्थं नाथ प्रपद्यामहे शरणमिति शेष । यस्मादस्मिन् जगति
अस्माद्भयात्त्वदपर कोऽपि न परित्राता इत्युत्तरेण योगः । तथा
त्वामेव समस्तस्तुत्यगणाग्रेगण्यमन्वर्थाभि स्तुतिभिः स्तुमः । अत
एव तव स्तवादधिक किमन्यद् ब्रूमस्तन्मात्रफलत्वाद्वाग्नित्वस्य ।
तथा त्वामेव विश्वोपास्यैरपि सुरभसमुपास्य वयमुपास्महे । अत एव
सकलसत्कर्ममौलिभूतत्वात्त्वदुपासनस्यैतद्व्यतिरिक्त किमन्यत् कु-
र्महे । कृतेऽस्मिन् कृतान्येव निखिलान्यपि सत्कर्माणि । अत्र च
शरणार्थितावकोपासकाना बहुत्वात्तदुक्तौ बहुवचनम् । भगवत्-
स्त्वद्वितीयत्वेन त्वामित्येकवचनं स्तुतिकर्तुर्नौचिती मुञ्चति । एव-
मन्यत्राऽपि द्रष्टव्यम् ।

इत्स्वत्प्रतिपद्यान्तां तस्य योगस्य कथैव वातैव का ? न
कापि, योगमार्ग आसन्नोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

वि०—सिद्धाद्भुतयोग ! भगवत्स्वयोगाय सव योगोपनिषदे
आसत्तामणिमाविमहर्ष्यम्, किन्तु तेषुपि परमपदोपकण्ठप्रतिष्ठा
स्वसप्तमा अनुत्तरसुरा स्तुहयन्ति । अनुत्तराहो मन्त्रमाम्यान्तम
स्माक सप्तस्वन्यूने पूर्वमवायुनि वीतरागोपमा योगस्तुद्धिर्न स
दिता कदा पुनरिमां प्राप्स्याम इत्यहरह स्तुहामावहन्ति । तस्यैवं
विषयस्व स्वयोगस्य परेषां कथापि वातापि का कौतुह्यती ?
किञ्चिद्विद्यानां ? कश्चिर्बेहसंस्थानकस्या योगस्य मुद्रया वरिद्यानां
नि स्वानाम् । तथा पायमेव स्तुतिह्वयं स्युस्तन्तरे प्राह—“ वपुष
पर्वहृष्टयं कृष्य च हृष्टौ च नासामियते म्यिरे च । न विहितेव
परतीर्षनाच्चैर्विनेन्द्र । मुद्राऽपि तवान्यदास्त्वाम् ॥ १ ॥ ” इति
एव योगमुद्रयापि वरिद्याणां तेषां सपत्निनां कुसलद्विपक्षतेति ।

एव च स्थिते यद्विषयेनं तदाह—

त्वां प्रपद्यामहे नाथ, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे ।
स्वस्तो हि न परस्मात्ता, किं धूम ? किमु कर्महे ? । ५ ।

अनु०—आपने अमे नाथ तरीक स्वीकारीए छीए,
आपनी अमे स्तुति करीए छीए अमे आपनी अमे
उपासमा करीए छीए; कारण के आपनापी अधिक
बीजो कोई रक्षक भयी, आपनी स्तुतिपी अधिक

बीजुं काई बोलवालायक नथी अने आपनी उपास-
नाथी अधिक बीजुं काई करवालायक नथी. (५)

अथ कवयः संमाररूपैकस्थानस्थितत्वेऽप्यात्मनस्तेभ्यः
पृथक्त्वं दर्शयन्ति—

अव०—त्वां प्र० हे वीतराग ! वयं त्वां नाथं योग-
क्षेमकर प्रपद्यामहे—स्वीकुर्मः वयं त्वा स्तुमः, वयं त्वामुपा-
स्महे—सेवामहे, यतस्त्वत्तोऽपरोऽन्यः न त्राता न रक्षकः । तव
स्तवादपर किम्ब्रूमः ? स्तुतिमात्रफलत्वाद्वचनस्य, तव सेव-
नादपर किमु कुर्महे सृजामः, परिचर्यामात्रफलत्वान्नृजन्मः,
अपरमित्यर्थवशाद्विभक्तिलिङ्ग(वि)परिणामोक्तिर्द्वयेऽपि ॥५॥

वि०—अत्राद्यपदत्रयमुत्तरपदत्रयेण यथाक्रम योज्यम् । तथाहि-
हे विश्ववत्सल ! यत एतदेवमतो वयमान्तरारातिपरित्रस्तास्त्वामेव
यथार्थं नाथ प्रपद्यामहे शरणमिति शेषः । यस्मादस्मिन् जगति
अस्माद्भयात्त्वदपर कोऽपि न परित्राता इत्युत्तरेण योगः । तथा
त्वामेव समस्तस्तुत्यगणाग्रेगण्यमन्वर्थाभिः स्तुतिभिः स्तुमः । अत
एव तव स्तवादधिक किमन्यद् ब्रूमस्तन्मात्रफलत्वाद्वाग्नित्वस्य ।
तथा त्वामेव विश्वोपास्यैरपि सरमसमुपास्य वयमुपास्महे । अत एव
सकलसत्कर्ममौलिभूतत्वात्त्वदुपासनस्यैतद्व्यतिरिक्तं किमन्यत् कु-
र्महे । कृतेऽस्मिन् कृतान्येव निखिलान्यपि सत्कर्माणि । अत्र च
शरणार्थितावकोपासकानां बहुत्वात्तदुक्तौ बहुवचनम् । भगवत-
स्त्वद्वितीयत्वेन त्वामित्येकवचनं स्तुतिकर्तुर्नौचिती मुञ्चति । एव-
मन्यत्राऽपि द्रष्टव्यम् ।

द्वित्वप्रतिपक्षायां तस्य योगस्य कस्यैव वार्त्तेव का ? , न
कापि, योगमार्गे आसन्नोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

वि०-सिद्धाद्भुतयोग । भगवत्स्वधोगाय तव योगोपनिषदे
आसप्तमणिमादिमहर्षयः, किन्तु तेऽपि परमपदोपकण्ठप्रसिद्धा
कमलसप्तमा अनुचरसुरा सृष्टवन्ति । यदुताहो मन्दमाम्बानाम
स्माक सप्तकमन्यूने पूर्वमबाधुषि वीतरागोपमा योगसमृद्धिर्न सङ्ग
दिता कदा पुनरिमां प्राप्स्याम इत्यहरह सृष्टामावहन्ति । तस्यैव
विषयस्य स्वधोगस्य परेषां कदापि वार्त्तापि का कौतस्तुती ? ,
किंविशिष्टार्ता ? बहिर्वेहसंस्थानरूपया योगस्य मुद्रया वरिद्राणां
नि स्वानाम् । तथा चायमेव स्तुतिरुद् स्तुत्यन्तरे प्राह—“ वपुश्च
पर्वहृष्ठयः कृत्वा च हृष्टौ च नासानियते स्थिरे च । न लिखितेय
परसीर्यनाबैर्बिनेन्द्र ! मुद्राऽपि तवान्यदास्त्याम् ॥ १ ॥ ” इति
एव योगमुद्रयापि वरिद्राणां तेषां तपस्विनां कुतस्त्वद्विपश्यतेति ।

एव च स्थिते वद्विषेयं तयाह—

त्वां प्रपद्यामहे नाथ, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे ।
त्वत्तो हि न परस्मात्ता, किं धूम ? , किमु कुर्महे ? , ॥ ५ ॥

अनु०-आपने अमे नाथ तरीक स्वीकारीए छीए,
आपनी अमे स्तुति करीए छीए अने आपनी अमे
उपासना करीए छीए; कारण के आपनापी अधिक
पीजो कोई रक्षक मपी, आपनी स्तुतिपी अधिक

यीजुं काई बोलवालायक नथी अने आरम्भ नथी अधिक यीजुं काई करवालायक नथी ।

अथ कवयः संमाररूपैकस्थानस्थितत्वेऽप्यन्यथाऽपि पृथक्त्वं दर्शयन्ति—

अव०—त्वां प्र० हे वीतराग ! वयं त्वां नाथं शोक-
क्षेमकर प्रपद्यामहे—स्वीकुर्मः वयं त्वां स्तुमः, वयं न्याय-
स्महे—सेवामहे, यतस्त्वत्तोऽपरोऽन्यः न त्राता न रक्षकः । त्व-
स्तवादपर किम्ब्रूमः ? स्तुतिमात्रफलत्वाद्वचनस्य, तत्र सेव-
नादपर किमु कुर्महे सृजामः, परिचर्यामात्रफलत्वाच्चूजन्मः,
अपरमित्यर्थवशाद्विभक्तिलिङ्ग(वि)परिणामोक्तिर्द्वयेऽपि ॥५॥

वि०—अत्रापदत्रयमुत्तरपदत्रयेण यथाक्रम योज्यम् । तथाहि-
हे विश्ववत्सल ! यत एतदेवमतो वयमान्तरारातिपरित्रस्तास्त्वामेव
यथार्थं नाथ प्रपद्यामहे शरणमिति शेषः । यस्मादस्मिन् जगति
अस्माद्भयात्त्वदपर कोऽपि न परित्राता इत्युत्तरेण योगः । तथा
त्वामेव समस्तस्तुत्यगणाग्रेगण्यमन्वर्थाभिः स्तुतिभिः स्तुमः । अतः
एव तव स्तवादधिक किमन्यद् ब्रूमस्तन्मात्रफलत्वाद्वागित्वस्य ।
तथा त्वामेव विश्वोपास्यैरपि सरभसमुपास्य वयमुपास्महे । अत एव
सकलसत्कर्ममौलिभूतत्वात्त्वदुपासनस्यैतद्व्यतिरिक्तं किमन्यत् कु-
र्महे । कृतेऽस्मिन् कृतान्येव निखिलान्यपि सत्कर्माणि । अत्र
शरणार्थितावकोपासकानां बहुत्वात्तदुक्तौ बहुवचनम् । भगवतः
स्त्वद्वितीयत्वेन त्वामित्येकवचनं स्तुतिकर्तुर्नौचिती मुञ्चति । ए-
मन्यत्राऽपि द्रष्टव्यम् ।

एवं स्वामिनाः स्मरणगमनद्वयनोपासने स्वयं कृतकृत्योऽपि
स्तुतिद्वयं कुंतीर्थिककद्वय्यमाण जगदवधोक्त्य सनिर्वेदमिदमाह—

स्वयं मलीमसाचारैः, प्रसारणपरैः परैः ।

वञ्च्यते जगदप्येतत्कस्य पूष्टुर्महे पुरः ? ॥६॥

अनु०—स्वयं मलिम आचारषाळा अने परमे
ठगबामां तत्पर एवा अन्य देखोबडे आ जगत् ठगाई
रमु छे हे नाथ ! कोनी आगळ अम पोकार करीए ? ६

अथ “ सुरुपि नतिस्तुतिवचनं, तदमिमत् प्रेम तद्
द्विपि द्वेषः । दानमुपकारकीर्तनममृतमन्त्र वशीकरणम् ”
इत्युक्तः प्रभुद्वेषिणि द्वेषं सूचयन्तः प्रोचुः—

अथ०—स्वयं० स्वयमात्मना मलीमसाचारैर्मलिनाचारैः
प्रसारणपरैर्लोकानां विप्रलम्भप्रभुभिः परैर्मह्यादिभिर्देवैर्यथा
द्विरतैर्गुरुभिश्चैतज्जगदपि वञ्च्यते तत्र न यथा स्वां विनाऽन्यस्य
कस्य पुर पूष्टुर्महे बुम्बां कुर्मः ॥६॥

वि०—हे कृपाकृपार ! परैरसर्वशोपहृक्तदागमविष्ठावितमतिभि
(मं तावत् केवळमात्मैव वक्षितं किन्त्वेतज्जगदपि,) आत्मा ताव
वक्षित एव केवळमेतज्जगदपि, तत्स्ये तदुपचारादयं जगज्जनोऽपि
अपममवर्चनेन वञ्च्यते । यदि पुनस्ते स्वयं सदाचारा मविष्य
न्तीत्याह—स्वयं मलीमसाचारैः स्वयमात्मना पापप्रभुस्या मलिम-

चेष्टितै । तथाविधा अपि कदाचिदाश्रितान् सदाचारे नियोजयेयु-
रित्याह— । प्रतारणपरैः सञ्चितविचित्रवञ्चनप्रपञ्चैरेवंविधैस्तैर्जगदिदं
वञ्च्यते । इदं च जगद्वञ्चनासमञ्जस परमकारुणिक सर्ववेदिन च
भवन्तमन्तरेण वयमन्यस्य कस्य पुरः पूत्कुर्महे^१, अद्य श्वो वा भव्या-
न्निवर्गोऽयं त्वयैव कुमतपङ्कादुद्धर्तव्यस्तत्किमुपेक्षस इतिभावः ।

न चायं जगज्जनः परैः परिभूयेत यद्यन्तश्चेतनो भवेदित्याह—

नित्यमुक्तान् जगज्जन्मक्षेमक्षयकृतोद्यमान् ।

वन्ध्यास्तनन्धयप्रायान्, को देवोऽश्चेतनः श्रयेत् ॥ ७ ॥

अनु०—नित्यमुक्त अने जगत्तनी उत्पत्ति स्थिति
तथा प्रलय करवामा उद्यमी एवा वन्ध्याना पुत्र
समान एवा देवोने कयो सचेतन आश्रय करे^१,
अर्थात् नज करे. (७)

अव०—नित्य० तथा हे व्रीतराग ! कश्चेतनः सुधीः
देवांस्त्वदन्यान् श्रयेत् । कथंभूतान्^१, नित्यमुक्तान्सर्वदापि
कर्मरहितान्, पुनः किंविशिष्टान्^१, जग० जगतो जन्मोत्पा-
दनम्, स्थेम पालनम्, क्षयः संहारस्तेषु कृत उद्यम उपक्रमो
यैस्तान्, यदि नित्यमुक्तास्तर्हि कथं जगद्व्यापारपरा इत्येवं
विरोधः । अत एव कथम्भूतान्^१ वन्ध्यासुतसदृशानसत
इत्यर्थः ॥ ७ ॥

वि०—हे स्वामिबेवविधान् देवान् चेतनो विस्तिष्ठचित्तवैत-
न्यवाम् पुमान् निःश्रेयसकामः कः अयेत् !, किं विस्तिष्ठान् !,
नित्यमुक्तम्, विस्तिष्ठयमनियमप्राणायामसप कष्टादिभिर्दुष्कर्ममा-
कम्भुन्मूल्यापि नित्यमुक्तान् स्वभावमुक्तस्वरूपान् इत्येकं तावद्
वेदम् । एवंविधा अपि यदि निरुपाधिपुरा एव भवेदुक्तत्वा किम्
वपि षट्छापीत्याह—अगजन्मस्येव ह्यवदुतोद्यमान् अगतद्वरावरस्य
जन्मस्येव मध्येषु सृष्टिपावनप्रक्षयेषु कृतोद्यमान् किञ्चैकः कश्चिद्वरा-
स्तुबस्यन्वः पास्मत्यपरः संहरतीत्याद्याविष्कृतवैकृतान् । अतो यदि ते
नित्यमुक्तास्तत्कल अगजन्मादिविष्णुवपराः, अथ अगतकर्तृतादि-
कण्डूकमनसस्तर्हि नित्यमुक्ता कवम् !, मुक्ता श्रेष्ठस्वभावान्तेषां
च यथाकर्म रज सत्त्वतमोगुणोत्पन्नोदयानां अगतः सगस्तिचित्सं-
क्षिप्तवत्त्वेन मुन्यवसैव भिन्नस्वभावेति मत्किञ्चिदेतत् । यथा च
अगतकर्तृत्वाद्यप्रामाणिकं तथा सर्वं अगतकर्तृत्वनिरासस्तथे पुरस्ता-
द्विस्तरतो व्याख्यास्यते । अत एव वन्ध्यास्तनन्वयप्रामाण्यं सर्ववै-
श्यामीक्षिकत्वेन वन्ध्यामुतोपमानम्, सौमित्राव च स्तनन्वयपरो-
पादानम्, बतो वन्ध्यानां पाश्विकादिपुत्रसङ्गावेऽपि स्तनन्वयस्य
यनुपपन्नम् । एवंविधाश्च देवामासान् सचेतनं क इव ममेव
कोऽप्रीतिमाशु ।

ये तु मोहोपहतमस्तित्वेन तानपि देवान् मतिपथं तदन्या

१-६ सामिप्राये च इत्यत आरम्भः स्तनन्वयपत्त्वमनुपपन्नम्
इतिवाच्यं पाठः प्रथममुक्तिपुस्तके नास्ति ।

निहवनेन च कृतमौना एव तिष्ठन्ति तेऽपि वरम् । परं तदपि
दुर्धियो न विदधतीत्याह—

कृतार्था जठरोपस्थ,—दुःस्थितैरपि दैवतैः ।

भवादृशान्निहनुवते, हा हा ! देवास्तिकाः परे ॥८॥

अनु०—जठर—उदर अने उपस्थ—इन्द्रियवर्गधी
विडम्बित थयेला देवोधी कृतकृत्य यनेला अन्य
देवास्तिको—अमे देवने माननारा छीए एवी बुद्धि
धारण करनारा कुतीर्थिको—आपना जेवानो अपलाप
करे छे, ए स्वरेखर अत्यंत दुःखनो विषय छे. (८)

अथ श्लोकद्वयेन तद्वक्तस्वरूपमाह—

अव०—कृता० हे वीतराग ! जठरमुदरमुपस्थ इन्द्रिय-
वर्गस्ताभ्यां दुःस्थितैर्विह्वलैरपि दैवतैः कृतार्थाः कृतार्थमन्या
अज्ञा जना भवादृशान् त्वत्सदृशान् गुणैरुत्कृष्टान् निहनुवते-
ऽपलपन्ति । हा हा इति खेदे, परे द्विजादयो देवास्तिका
देवविषयास्तावन्त इत्युपहासः ॥ ८ ॥

वि०—हे भगवन् ! परे कुमलग्लपितस्त्वधियो जठरोपस्थदु.स्थि-
तैरनर्गलरसनस्पर्शनादीन्द्रियविकारविडम्बितैरपि दैवतैः कृतार्थाः
कृतकृत्यमात्मान मन्यमाना, हा हा इति खेदे, भवादृशान् समूले-
न्मूलितसकलेन्द्रियविकारमूलबीजमहामोहानत एव चिदानन्दरूपे
परमे ब्रह्मणि विलीनानपि निहनुवते, न किञ्चिदमीभिरिति सोत्पा-

सहासं प्रकल्पन्ति । एतदप्युच्यते स्वीकृतममस्तदुपकृतानां नास्ति-
कानाम् । एते तु हतास्त्रास्तेरेव देवैर्देवास्तिकास्त्राहसानिपुणव-
त् इत्यहो मोहविरुसितम्—

—

परमतानि च प्रायः सर्वाण्यसदुत्प्रेक्षणपराण्यप्रामाणिकानि
च केवलं ब्रह्मसत्त्वं गच्छगच्छितं कुर्वन्तीत्याह ।

स्वपुण्यप्रायमुत्प्रेक्ष्य, किञ्चिन्मान प्रकल्प्य च ।
समाम्नि देहे गेहे वा, न गेहेनर्दिनः परे ॥ ९ ॥

अनु०—आकाशना पुण्यमा जेवी कोई वस्तुनी
कल्पना करीने अने तने मिट्ट करवा कोई प्रमाणने
आगळ घरीने गेहेनर्दी-घरमां घूरवीर एवा पर
तीर्थिको पोताना देहमां के घरमां माता नर्दी-
अमारो ज चम ओष्ठ छे एम मामी फोगट कुलाय छे (९)

अव०—स्वपु० हे भीतराग ! परे परवादिनः स्वपुण्य
प्रायमाकाशकुसुमकल्पमुत्प्रेक्ष्य स्वयेतमि विचार्य "एक एव
हि भूतात्मा भूत भूत व्यवस्थित" इत्यादि किञ्चिन्मान प्रमाण
स्वचिन्तितमायक प्रकल्प्य प्रकाश्य च गेहेनर्दिनो गहधूराः
सन्तो गह स्वदर्शने दहेऽपि महोत्रेकण म सम्मान्ति ॥ ९ ॥

वि०—हे जगदीश ! परे स्वराज्ञावज्ञानपरा किञ्चित् मत्स्य
प्राप्तमानहेतुद्वन्द्वान्तामात्रगोचरमत एव स्वपुण्यप्रायमाकाशकुशोक्तम्

सदृशमुत्प्रेक्ष्य स्वचेतसैव सवाद्य, यैथा—‘ एक एव हि भूतात्मा देहे देहे व्यवस्थित ’ इत्यादि, तस्यैव च साधक तद्विधमेव द्विव्यवयवादिक मान प्रमाणमुपकल्प्य, यैथा—‘ एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ’ इत्यादि, तेनैव च स्वमतिप्रत्ययेनोत्तानशिरसः साधवस्माभिरेवेद तत्त्वमुपलब्धमिति प्रमोदान्न स्वदेहे न च गेहे सम्मान्ति । केवलमसकलज्ञकलसकदागमविमुग्धा गेहेनर्द्दिन एव ते, न तु चतुरङ्गवादविजयगर्जद्यशसः । यदि वा—

कामरागस्नेहरागावीषत्करनिवारणौ ।

दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेदः सतामपि ॥१०॥

अनु०—कामराग अने स्नेहरागनुं निवारण सुकर छे, किन्तु पापिष्ठ एवो दृष्टिराग सज्जन पुरुषोने पण दुरुच्छेद छे. (१०)

अव०—काम० हेतुमाह—हे वीतराग ! यतः कामरागः स्त्र्यादिविषयः, स्नेहरागः पुत्रादिविषयः, तौ ईषत्करनिवारणौ—सुखनिवार्यौ । तु पर दृष्टिरागो मदीयमिदमितिलक्षणः पापीयान् क्लिष्टतरः सतामपि दुरुच्छेदः—कष्टपरिहार्यः ॥१०॥

वि०—हे स्वामिन्नमी परदर्शनिनो मुधैवास्माभिरुपालभ्यन्ते,

१-२-‘यथा’ इत्यत आरभ्य इत्यादि’ इतियावत् पाठौ प्रथममुद्रित-पुस्तके न स्त ।

यतो न न स्वमीषामसमञ्जसमवृत्तिः स्वामया, किन्तु रागायणा ।
 रागश्च त्रिविधः कामरागः स्नेहरागो हृदिरागश्च । तत्र क्षम्पस्योः
 परम्परं भावबधना प्रीतिः — कामरागः, अपत्यादिषु पित्रोरत्यन्तवत्स-
 लता स्नेहरागः, अनाशी भवेऽभ्यासस्याऽभ्यस्तेषु सौगतादिदर्शनेषु
 गाथाभिप्रेक्षो हृदिरागः । येनोन्मत्तकरसेनेवान्तःपरिणतेन ज्ञेयं
 काष्ठादिषु कमकबुद्धिरिवावृत्तेषु तत्त्वबुद्धिरुपजायते । तत्रादिमौ
 कामस्नेहरागौ अनित्यैकस्वान्यत्वादिशुभभावनाम्यासममुल्लसिताङ्ग-
 सञ्ज्ञानगर्भवराम्यबलविश्लिष्टममस्यै पुष्मिरीपरकरनिवारणौ सुकरो-
 ष्येदौ । अयं तु हृदिरागो यौक्तिकानेकहेतुद्वयान्तविशेषिततत्त्वा-
 तत्त्वानां सतामपि मनसो दुरुष्येदो दुर्निर्वास्यः । अत एव पापमनु-
 स्मरन्मृतत्वात् पापीयानेवविषेन हृदिरागेण श्लेच्छकन्देनेव दुर्वासिते
 मनसि कथमर्हदुपदेशपरिमलः प्रतिष्ठताम् ।

ननु यदि तेषां हृदिरागेणान्तरिक्षा विचारहृदिर्भगवतो बीज-
 रागतादिरहस्यं न पश्यति तर्हि स्थूलायैश्वरिणी चर्महृदिरपि तदीयं
 बहिस्तत्त्वमात्रमपि न पश्यति येन ते तस्मिन्नुदासत इत्येवैवाह—

प्रसन्नमास्य मध्यस्थे, दृशौ लोकस्मृण वच ।
 इति प्रीतिपदे बाह, मूढास्त्वय्यप्युदासते ॥११॥

अनु०—प्रसन्नमुखः, मध्यस्थ लोचनः अने लोक-
 प्रिय वचनने धारण करनारा एषा अत्यन्त प्रीतिमा-
 स्थानरूप आपने विषे पण मूढ लोको उदासीनता
 धारण करे छे ! (११)

अथ परदेवानां तद्भक्तानामपि मौढ्यं दर्शयन्ति—

अच०—प्र० हे वीतराग !, तवास्यं वदनकमलं प्रमन्न-
मस्ति, दृशौ मध्यस्थे रागद्वेषाविप्लुते स्तः, वचो वचनं
लोकम्पृणं लोकप्रियमस्ति हितसत्यत्वात् । इत्यमुना प्रकारेण
प्रीतिपदे प्रेमस्थानेऽपि त्वयि बाढमत्यर्थः मूढाः—परतीर्थिका
उदासतेऽनादृतवन्तः ॥ ११ ॥

वि०—हे स्वामिस्तव तावत्सुकृतिना नेत्रयो प्रथमप्रियातिथि-
प्रतिममास्यमाननं प्रसन्न कोपादिकेतुरहितम्, तथा दृशौ नीलोत्प-
लदलदीर्घे लोचने मध्यस्थे अरक्तद्विष्टे । तथा पञ्चत्रिंशद्गुणोपेत सर्व-
भाषापरिणत समग्रसशयहर च तव वचोऽपि लोकम्पृण भव्याङ्ग-
भाजामन्तःकरणप्रीणनपटिष्ठम् इत्युक्तप्रकारेण प्रीतिपदे विश्वा-
नन्ददायिनि प्राकृतजनवत्त्वय्यपि केचिदुदासते, यतो बाढमत्यर्थं
तेनैव दृष्टिरागेण मूढा मोहितमनसः । यच्च तेषां भगवत्यौदासीन्यं
तद्दिवाभीतानां भास्वददर्शनमिव तद्व्यतिरेकेण कस्यान्यस्य क्षतिं
विधत्ते ?, अथवा—

तिष्ठेद्वायुर्द्रवेदद्रिर्ज्वलेज्जलमपि क्वचित् ।

तथापि अस्तो रागाद्यैर्नाप्तो भवितुर्महति ॥१२॥

अनु०—कदाच वायु स्थिर थई जाय, पर्वत गळी
जाय अने जल जाज्वल्यमान वनी जाय, तो पण
रागादिकथी अस्त पुरुष आप्त थवाने योग्य नथी. (१२)

स्वहृदयनिर्णयमाह—

अथ०—निष्ठे० कपिडापुस्तिष्ठेस्त्विथरीमवेदत्रिर्द्ववत्—द्र
वतां भयति, अलमपि ज्वलेद्ग्निरवदिति तथापि रागाद्यै
र्ग्रस्त आक्रान्त आसुः—मम्यक्तस्वज्ञो मयितु नाहिति । त्वां
विनाऽप्यद्वेषु रागादिरहितदेवस्व नास्तीति भावः ॥ १२ ॥

इति पञ्चप्रतिपक्षनिरासप्रकाशप्रवृत्तिः ।

वि०—हे विश्वैकमित्र ! किमद्वा परगतात्स्वचिन्ताप्रकारोप-
गेन स्वान्त करणमकरूपैरिव स्वेदनीयम् । यत् सम्मगुपलब्ध
पद्याय विनिश्चयो यदुक्त कश्चिदेशे काले वा अविसर्वाविसद्वगुरूप
देष्टव्यमन्यस्तच्छारीरमस्तसञ्चारकमपरिपक्विमाभ्यासस्व कन्वधिषो
गिनः कुम्भमद्यक्त्या विषादिवस्त्रेण वा वायु सततगतिरपि तिष्ठेद्
निश्चलस्तमाकल्पयेत् । तथा तथाविधात्पिबन्धवीर्यमहौषधप्रयोगात्
स्वाराक्षितदेवताविममाबाद्धा अद्विर्गिरिरपि द्रवेत् द्रवरूपतामाप्नोत ।
तथा अचिन्त्यमहिममणिमन्त्रादिमाहात्म्याशीर्षमहिम्ना वा कदापि
अल सस्मिन्मपि ज्वलेत् ज्वालाभाक्काकुलमाप्नोत्येत । तथाऽपि दुर्घट
वर्गेऽस्मिन् पटितेऽपि रागाद्यै रागद्वेषमोर्द्धिर्ग्रस्त स्वस्वरूपं त्याजित
प्राप्ती नाप्तो मयितुमर्हति उपायस्तैरप्यासुस्व न भवते । इयमत्र
माधना महाबलस्तस्मिन्नायत्तिद्रावणात्कण्ठबाह्मनादपि रक्तद्विष्टमृदपूर्व-
कुम्भहिता सत्येऽप्यासुवचने प्रत्याययितुं दुष्कराः । श्रूयत य
“ भिर्मन्त्रैर्मिनिकणमहाक्षपादबन्दाक (वेदान्ति) कपिन्सुरगुरुमि
शगदेकमतीकर्तुं न पार्यते बहवु किमनेमेति । ”

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे विपक्षनिरासपञ्चप्रकाशप्रवृत्तयोचना ॥

वि०—इह हि केचिन्महामोहोपहतमतयः पुण्यपापैरस्पृष्टान-
शरीरिण स्वयम्भुव स्वभावमुक्तस्वरूपान् किल स्वय कृतकृत्यानपि
भुवनजनानुग्रहाय हितोपदेशकान्निजाप्तान्मन्यन्ते तच्च स्तुतिकृत्
प्रत्यक्षानुपपत्त्या विसवादयन्नाह—

धर्माधर्मौ विना नाङ्गं, विनाङ्गेन मुखं कुतः ।

मुखाद्विना न वक्तृत्वं, तच्छास्तारः परे कथम् ? ॥१॥

अनु०—धर्म अने अधर्म विना शरीर नथी, शरीर
विना मुख नथी, अने मुख विना वक्तृत्व नथी; तो
पछी धर्माधर्म अने शरीरादिथी रहित अन्य देवो
शास्ता-उपदेशदाता केवी रीते घटे ? (१)

अन्यदप्यमङ्गलं तेषु बह्विति दर्शयन्ति—

अव०—धर्मा० धर्माधर्मौ पुण्यपापे विनाङ्ग शरीरं न
स्यात्, अङ्गेन विना मुखं कुतः स्यात् ? न स्यादेव; मुखा-
द्विना न वक्तृत्वं स्यात्तस्मात्कारणात्परे देवाः कथं शास्तारः-
शास्त्रकर्तारः—उपदेशदातारो वा ? ' विना ते तृतीया च '
इति सूत्रेण (२-२-११५) द्वितीयातृतीयापञ्चम्यः ॥ १ ॥

त्रि०—हे विदितसमस्ततत्त्व ! भगवन् ! विमुक्तविपक्षविक्षे-
पोऽहमपक्षपातेन स्वामिन विज्ञपयामि, यदुतामी तावदास्तिकदर्श-
निन सर्वेऽपि दुर्मोच्यमपि गृहवासपाशमुच्छिद्य कुगतिपातभीरवः
परमपदाध्वनि स्वस्वागमप्रामाण्येन प्रवर्तन्ते । आगमश्चाप्तोक्तय ।
ये च तैरासत्त्वेन प्रतिपन्नास्तेषामागमप्रणेतृत्वमनुपपन्नम् । कुत ?

आगमा हि वक्ष्यमरूपा वक्षनानि च वक्षारमन्तरेण न सम्प्रवृत्ति,
वक्षुश्च वक्षतुल्य वदनाविनामृतम्, वदनं चाङ्गसङ्गतमङ्ग च पर्माभिमौ
विना नोपपद्यते । ततस्ते यथादित एव पुण्यपापविनिर्मुक्तास्तदा
शुभमक्षरीरिण शरीरविरहिताश्च नियतममृता निर्मुक्ताश्च तन्म-
कुम्भोदहादिबन्ध परोपदेष्टार इति यत्किञ्चिदेतत् ।

तन्नाम्य भगवत् सुष्टिसंहाराद्यपि पुरुषविशेषकर्तृकाविति केचित्
ब्रुवते च “ ब्राह्मणेण मानेन वर्षस्ततान्ते वर्षमानस्य ब्रह्मणोऽप
वर्गकाले संसारे स्त्रिजानां प्राणिनां निश्चि विभ्रामार्थ सकलमुचनप
तेर्महेश्वरस्य सञ्चिद्दीर्घासमकाल शरीरेन्द्रियमहामृतोपनिबन्धकानां
सर्वात्मगतानामहङ्गानां वृत्तिनिरोधे सति महेश्वरेण्यष्टाणुसंयोगव्यक्रम-
स्य शरीरेन्द्रियकारणानुविभागेभ्यस्तत्संयोगनिवृत्तौ तेषामापर
माप्नुवन्तो विनाशः । तथा पृथिव्युदकज्वलनपवनानामपि महामृता-
नामनेनैव क्रमेणोत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन् सति पूर्वस्य पूर्वस्य विनाशः,
तत प्रविमक्षाः परमाण्वोऽवतिष्ठन्ते चर्माचर्मसंस्कारानुविद्यमानमा
नस्तावन्तमेव कालम् । तत प्राणिनां भोगमुक्तये महेश्वरस्य सिद्ध
ज्ञानन्तरं सर्वात्मगतवृत्तिव्यवहारापेक्षेभ्यस्तत्संयोगेभ्य पवनपरमा
णुषु कर्मोत्पत्तौ तेषां परस्परसंयोगेभ्यो अणुकादिप्रक्रमेण महान्
वासु समुत्पन्नो जगति दोषयुगमावस्तिष्ठति । तदनन्तरं तस्मि
न्नेव आप्येभ्य परमाणुभ्यस्तेनैव क्रमेण महान् सञ्चिन्ननिषिद्धत्यक्तः
पोष्ण्यमानस्तिष्ठति । तदनन्तरं तस्मिन्नेव पार्थिवेभ्य परमाणुभ्यो
अणुकादिक्रमेण महापृष्ठी समुत्पन्ना संहताऽवतिष्ठते । तस्मिन्नेव
महादधी तैवसेभ्य परमाणुभ्यो अणुकादिक्रमेणोत्पन्नो महास्तेबो-

राशिर्देदीप्यमानस्तिष्ठति । एवं समुत्पन्नेषु चतुर्षु महाभूतेषु महेश्वरस्याभिध्यानमात्रात्तेजसेभ्योऽणुभ्यः पार्थिवपरमाणुसहितेभ्यो महदण्डमारभ्यते, तस्मिंश्चतुर्वदनकमल सर्वलोकपितामह ब्रह्माण सर्वभुवनसहितमुत्पाद्य प्रजासर्गे विनियुक्ते । स च महेश्वरेण विनियुक्तो ब्रह्मातिशयधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यसम्पन्न प्राणिना कर्मविपाक विदित्वा कर्मानुरूपज्ञानभोगायुष स्वसुतान् प्रजापतीन्मानसाश्च मनुष्यदेवर्षिपितृगणान्मुखबाहूरुपादतश्चतुरो वर्णानन्यानि चोच्चावचानि भूतानि सृष्ट्वा आशयानुरूपैर्धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यैः सयोजयतीति तदेतत्सर्वमसङ्गत कथमित्याह—

अदेहस्य जगत्सर्गे, प्रवृत्तिरपि नोचिता ।

न च प्रयोजनं किञ्चित्, स्वातन्त्र्यान्न पराज्ञया ॥२॥

अनु०—शरीर रहितने जगतनुं सर्जन करवानी प्रवृत्ति पण घटती नथी. कृतकृत्य होवाथी सर्जन करवानुं कांई प्रयोजन नथी अने स्वतंत्र होवाथी पारकानी आज्ञाए पण प्रवर्त्तवानुं नथी. (२)

शास्त्राद्युपदेशं निषिध्य जगत्कर्तृत्वं निरम्यन्ति—

अव०—अदे० हे वीतराग ! अदेहस्याशरीरस्य जगत्सर्गे जगतः सृष्टौ प्रवृत्तिः प्रवर्त्तनमपि नोचिता स्वदेहानिष्पत्तेः । न च किञ्चित्प्रयोजन कार्यमस्ति, तेषां परवादिभिः कृतकृत्यत्वेन मन्यमानत्वात् । शिवास्तिकाः प्रोचुः—स भगवान्न पराज्ञया प्रवर्त्तते, किन्तु स्वातन्त्र्यात् स्वेच्छयैव ॥ २ ॥

વિ०—યાઃ ક્લિષ્ઠામ્ય જગતો નિર્માતા સ સાવત્પરૈરશરીરિત્વેના-
મ્યુપગત , તમ્ય ચ સ્વજનમદેહસ્ય જગત્સર્ગે વિશ્વનિર્માણે પ્રજ્વલિરેવ
સાવજોનિતા, ન હિ સ્વજનમસિદ્ધ પરાન્ સાધયિતુમશ્નુઃ । ન ચૈવ
બાધ્યમ્, મદસ્ય જગત્ સર્વજ્ઞામતિદ્વિતા દૃષ્ટૈર્જગત્નિર્માણે ક્ષમા,
ક્ષિપ્તર્ગદ્વિતા દેહેનેતિ । યત્ત દૃષ્ટ્વા જામિશ્વરરૂપા, સા ચ શરી-
રવત્ પદાસ્મનઃ સમીપીના, સકલેષ્ણજાલવિસ્ત્રે બાધરીરતા તસ્મા-
દસક્તમજ્જિરિત્વિત્સ્વામ્ય જગત્નિર્માણમ્ । નનુ મદિ પુન ક્ષિપ્તિ
પ્રમોજનમવિકૃત્સાસો જગત્સર્ગે પ્રવર્તેતે । નૈવમ્ પ્રેક્ષાવપ્રજ્વલિરિ-
દ્યાપિગમાર્થા બા સ્વાવનિદ્રપરિહારાર્થા બા ॥ શ્લેષાનિદ્રાપરિ-
હારાર્થાચ્ચ પ્રાપ્તસમસ્તકામે સમ્મથતસ્તતઃ ક્ષિપ્તમ્ પ્રમોજનમ્ । મનુ-
કૃતકૃત્સ્વસ્વાસ્ય મા શૂત્ પ્રમોજનમ્, મ બાસૌ ક્ષિપ્તિપિ પરાજ્વલ પ્ર-
વર્તેતે, કવચમન્નલિતમસ્વ જગતિ પ્રશુભમત “પ્રમુઃ સ્વાતન્મ્યમાપજો
મવિચ્છતિ ક્તોસિ સત્” સત્ સ્વાતન્મ્યાદસૌ જગત્સર્ગસંહારૈઃ
ક્રીડતીસિ । આચાર્યઃ—

ક્રીડયા ચેષ્પ્રવર્તેત, રાગવાન્ સ્યાત્ કુમારવત્ ।
કૃપયાઽથ સ્વજેષ્ઠર્હિ, સુસ્યેવ સકલ સ્વજેત્ ॥૩॥

અનુ०—ક્રીડા માટે જો પ્રવર્તે તો બાલકની જેમ
રાગવાન્ ઠર અને જો કૃપાથી થનાથે તો સકલ
જગતને સુખી જ થનાથે (૩)

દૃષ્ટાપ્રજ્વલિરપિ ક્રીડયા કૃપયા ચ સ્યાદિતિ મનસિ
ત્રિકરપ્યોત્તરયન્તિ—

अव०-क्रीड० स शम्भुश्चेद्यदि क्रीडया प्रवर्त्तेत तदा रागवान् स्यात्कुमारवत्-बालकवत्, यथा शिशवो जलक्लिन्न-वालुकया देवकुलादि निर्माय क्षण क्रीडित्वा स्वयमेव भवं संहृत्य यथागतं यान्ति, अथ कृपया-दयया जगत्सृजेत्तर्हि सकल सुख्येव सुखामक्तमेव सृजेन्न चैवं दृश्यते ॥३॥

वि०-हो ! यद्यसौ भुवनसृष्टिसहारेषु क्रीडया विनोदमात्रेण प्रवर्त्तते तदा नियतं रागवान् स्यात्, क्रीडनविनोदनादीनि हि राग-निबन्धनान्येव, किं वत् ? कुमारवत् । यथाहि बाला प्रावृट्कालादौ शैवलिनीपुलिनादिषु जलक्लिन्नवालुकामि प्राकारप्रासादमन्दिरारा-मादीनि विरचय्य क्षण प्रमुदितमनसः क्रीडन्ति, कालान्तरे च स्व-यमेव सर्वमुपसंहृत्य यथागतं यान्ति, न च तत्प्रवृत्तिः प्रेक्षावताम-मिमता, एव भवदासस्यापीति । पर, यद्येव नासौ क्रीडया जगन्ति सृजति, किन्तु कृपया । आचार्य-मो ! पर ! इदमपि भवद्वि-कल्पितं न प्रमाणपदवीमासादयति । पश्य ! यद्यसौ परमकारुणिकः कृपया करुणया सृजति तदा जगदप्यमन्दलक्ष्मीपरिस्पन्दसम्पद्य-मानसकलमनोभिलषितार्थसार्थसुस्थित सुख्येव किं न सृजेत् ? न चैतदेवम्, ततश्च—

दुःखदौर्गत्यदुर्योनिजन्मादिक्लेशविह्वलम् ।

जनं तु सृजतस्तस्य, कृपालोः का कृपालुता ? ॥४॥

अनु०-दुःख, दौर्गत्य अने दुष्ट-योनिओने विषे

जन्मादिमा क्लेशावहे विह्वल एवा जगत्ने सर्जता
ते कृपालुमी कृपालुता कथां रही ? (४)

अथ०—दुःख० एवं सति दुःखानि इष्टविमोक्षादीनि,
दौर्गत्य—दारिद्र्यम्, दुर्योनयः—धान्याश्वत्थानरकादयः, अन्म
जननादस्याभापमानात्यन्तकष्टमादिशब्दाञ्जामरणरोगादयः
इतरेतरद्वन्द्वस्यैः कृत्वा य क्लेशस्तेन विह्वलं विधुरं जनम्,
जात्यैकवचनम् । तु पुनः सुखतः दुर्बलस्तत्सम्भवाद् कृपालोः
कृपावतः का कृपालुता—दयामयता ?, न कापीत्यर्थः ॥ ४ ॥

वि—उक्तं दुःख—कायवाच्यानसम्, दौर्गत्य—दरिद्रता,
दुर्योनि—तिर्यगारकादिका, अन्ममरणसमये च दुरन्तो वेदनास
मुद्घात इत्यादिभिः क्लेशैर्विह्वलं विवक्षम् जन मुबललोकम्
कृपास्मेरपि तस्य सुखतः का नाम कृपालुता ?, प्रसुत निर्मिमिच
निर्वयत्वमेवेति ।

पर—नन्वसावमि प्राणिनां धर्माधर्मावपेक्ष्य कर्माद्रुरूपमेव फलं
प्रदातुमकम् ॥ पुनर्न्यूनाधिकम् । आचार्य—

कर्मपेक्ष स चेत्तर्हि, न स्वतन्त्रोऽस्मदादिषत् ।
कर्मजन्ये च वैधिरूपे, किमनेन शिखण्डिना ? ॥ ५ ॥

अनु—दुःखादि देषामां जो ते प्राणीओना कर्मनी
अपेक्षा राखे छे, तो ते अमारी—तमारी जेम स्वतंत्र
नयी अमे जगतनु वैचिश्य जो कर्म जन्य छे तो

नपुंसक समान ईश्वरने वच्चे लाववानी पण शी
जरूर छे ? (५)

पर आह—

अव०—कर्मा० तस्य भगवतः कृपालुतैवास्ति, परं येन
यादृशं कर्म कृतं तदपेक्षयैव शुभाशुभं सृजति । एवं यदि स
कर्मापेक्षस्तर्हि न स्वतन्त्रो न स्ववशोऽस्मदादिवत् । दूषणा-
न्तरमाहुः—कर्म० वैचित्र्ये शुभाशुभसधननिर्धनादिलक्षणे कर्म-
जन्ये स्वस्वकर्मनिष्पादिते मन्यमाने, अनेन शिवेन शिख-
ण्डिना—नपुंसकेनाकिञ्चित्करेणाजागलस्तनायमानेन किं ?,
न किञ्चिदित्यर्थः ॥ ५ ॥

वि०—हे सरलस्वभाव !, चेद्यदि सोऽप्यतिशयज्ञानवैराग्यैश्वर्य-
युक्तो भवदाप्तः, प्राणिना शुभाशुभफलदानावसरे कमपि कर्मणो
मुखमीक्षते, तर्हि शश्वत्कर्मपरतन्त्रोऽस्मदादिवन्न स्वतन्त्र , परायत्तस्य
च किमीश्वरत्वम् ? । तदेवमस्मिन् जगति तिर्यग्भारकनरामरसुखित-
दु खितसधननिर्धनसुभगदुर्भगस्वामिसेवकादिवैचित्र्ये निखिलेऽपि
कर्मजन्ये कर्मोत्पाद्ये, अनेन भवदाहतेनेश्वरादिना शिखण्डिना सर्व-
थैवाकिञ्चित्करत्वात्तृतीयप्रकृतिना किम् ?, न किञ्चिदित्यर्थः । एवं
च किमन्यान्यगवेषणया ?, सर्वत्र स्वातन्त्र्येण व्यवहरत कर्मणः
एव भवत्वप्रतिहत प्रभुत्वम् । पठन्ति च—“नमस्यामो देवान्ननु
हतविधेस्तेऽपि वशगा, विधिवन्ध सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलद ।
फल कर्मायत्त यदि किममरै किञ्च विधिना, नमः सत्कर्मभ्यो
विधिरपि न येभ्य प्रभवति ॥ १ ॥ ”

परः—ननु किमनेन पृथग्जनोचितेमात्मपञ्चापत्तेन ? स हि मगवान्महेशस्ततोऽप्य विश्वनिर्माणादिका वृत्तिबोधा अवितर्क्या कथं किं निमित्तं वा जगत्स्यसौ सुखतीति न वितर्कणीया कुत ? स्वभावतः, जगत्कृतिसंज्ञितिरूप स्वभाव एवास्व, स च न पूर्व-मुयोगमर्हतीति । आधाय —

अथ स्वभावतो वृत्तिरवितर्क्या महोशीतु ।
परीक्षकाणां तर्ह्येव, परीक्षाक्षेपद्विण्डिम ॥६॥

अनु०—अने जो महेश्वरमी आ प्रवृत्ति स्वभावधी छे किन्तु तर्क करवा लायक नहीं, एम कहैणा तो ते परीक्षक—लोकामे परीक्षा—करवानो निषेध करवानु हिंदिम—डोल बगाडवा जेयु छे (६)

पुनः पर आह—

अथ०—अथ० अवानन्तरं महेश्वरस्य स्वभावतः स्वेच्छया वृत्तिर्वगत्करणादिका अवितर्क्या अविचार्या न देवपरित वगदितिवचनात् । तर्ह्येव ईश्वरः परीक्षकाणां परीक्षाकर्तृणां परीक्षाक्षेपद्विण्डिमो विचारणानिरासपटवः, अतः परं कस्यापि वस्तुनः परीक्षा न कार्या यथेश्वरस्येत्यनिष्टप्रसञ्जनम् ॥६॥

वि०—हो ! साधु समर्थशुचरं वक्तव्यमस्ति । परोपलब्ध्यां हि दुर्बलत्वादिनां स्वभावोक्तिमन्तरेण किमन्वयपयानश्चारम् । एव मय

दाप्तनिश्चितासत्त्वपरीक्षकाणामेष तत्त्वभावोक्तिलक्षणः परीक्षाक्षेपडि-
ण्डिमः, केनाप्यस्य परीक्षा न विधेयेति प्रतिषेधार्थं पटहघोष इव,
स च तत्त्वतोऽकीर्तिपटहघोष एव । कुत ? यत्किलैहिकारूपप्र-
योजनमात्रसाधक कनकाद्युपादीयते तदपि तदर्थिभिः कषतापता-
डनच्छेदादिपरीक्षापूर्वकमेव, यस्माच्च सर्वोत्तमा परमपदावाप्तिरि-
ष्यते, स कथं प्रेक्षापूर्वकारिभिरपरीक्षित परिगृहीष्यत इति
यत्किञ्चिदेतत् ।

एव च यौक्तिकोक्तिनिरुत्तर परोऽभ्युपगमकाम इवाचार्य-
माह । साधु भगवन्नविसवादसुन्दरेय भवद्भ्रणितिरेनमेव चार्थम-
स्मद्वर्ग्या अपि पठन्ति “ अत एव निरीक्ष्य दुर्घटम्, जगतो
जन्मविनाशदम्बरम् । न कदाचिदनीदृश जगत्, कथित नीतिरहस्य-
वेदिभि इति तस्मादिदमिह रहस्यम् । यत् किलास्मत्प्रभुर्न खलु
जगन्ति सृजति, किन्तु विशिष्टज्ञानबलाद्विश्वविश्वतत्त्व जानीते ।

आचार्य —

सर्वभावेषु कर्तृत्वं, ज्ञातृत्वं यदि सम्मतम् ।
मतं नः सन्ति सर्वज्ञा मुक्ताः कायभृतोऽपि च ॥७॥

अनु०—सर्व पदार्थोन्तुं ज्ञातृत्वं ए ज जो कर्तृत्वं
छे, तो ए वात अमने पण सम्मत छे; कारण के
अमारो ए मत छे के सर्वज्ञ, मुक्त-अशरीरी (सिद्ध)
छे अने शरीरधारी (अरिहंत) पण छे. (७)

वचनचातुरीप्रतिहते परे स्वयमाशङ्कयाह—

अथ०—सर्व० यदि सर्वभावेषु पर्वतादिसकलपदार्थेषु
ज्ञातृत्वमेव कर्तृत्वं सम्मतं तथाऽमीष्टम्, तर्हि नोऽस्माकं
मतस्य सिद्धसाध्यता, न इति घण्टालालान्यायेनाग्रेऽपि सम्भ-
व्यते, यतो नोऽस्माकमपि सर्वज्ञां केवलालोकावलोकिताभि-
कलमावाः, मुक्ताः कमरदिताः, कायभूतो दग्धरन्ध्रप्राया
पुष्पा(प्लम्बा)दिना दहभूतोऽपि सन्ति विभज्यन्तं कश्चित्का-
लमिति गम्यम् ॥ ७ ॥

साधु भोः !, सत्यमसि मेलापूर्वकारी !, ततो यदि भूमधरा-
विष्णु सर्वेष्वपि चराचरेषु भावेषु भवतो निवासस्व ज्ञातृत्वमेव कर्तृ-
त्वं समतम्; ततोऽस्माकमेवमेतत्सुवरां समतम् । यतोऽस्मदासा-
मपि भगवन्तो विमलकेवलमस्योक्त्यर्पणसंश्रान्तविश्वविश्वस्वरूपाव-
लोकिस्त्वं सन्ति सर्वज्ञा । भवबीजाङ्कुरजनकरागाद्यस्यन्ताभावेन च
मुक्ता तथाविभज्यमानाहिकर्मचतुष्टयपारतन्त्र्यात् कश्चित्कालं का-
यभूतश्चेति न किञ्चिदसंभत्तम् ।

एव स्तुतिहृद्भगवन्नुपग्राह्युन्मील्यदमकविवेकानम्युपपत्तिपरा-
न्यरानाधाय मरुते बीतरागस्तवे योऽयमाह—

सृष्टिवादकुहेषाकमुन्मुच्येत्यप्रमाणकम् ।
स्वच्छासने रमन्ते ते, येषां नाथ ! प्रसीदसि ॥ ८ ॥

अमु०—हे माथ ! आप जेमना उपर प्रसन्न हो,

ते आत्माओ प्रमाण रहित एवा सृष्टिमर्जनवादना
दुराग्रहने छोडीने आपना आसनने विषे रमण
करे छे. (८)

उपसंहरन्त आहुः—

अव०—सृष्टि०हे वीतराग ! इति पूर्वोक्तप्रकारेणाप्र-
माणकं युक्तिरहितम् । सृ० जगत्सर्गवादकदाग्रहमुन्मुच्य परि-
त्यज्य, त्वच्छासने त्वदागमे, ते पुरुषा रमन्ते येषां त्व प्रसी-
दसि प्रसन्नोऽसीतिभावः ॥ ८ ॥

वि०—हे विहितकुमतप्रमाथ नाथ !, पूर्वोक्तप्रकारेण पुरुष-
विशेषकृताया सृष्टेर्वादः—सृष्टिवाद स एवासद्ग्रहरूपत्वेन कुहेवाक-
कदभिनिवेशस्तमुन्मुच्य—परित्यज्य, किमित्याह—इति प्रागुक्तयुक्त्या,
अप्रमाणक प्रमाणानुपपन्नम्, प्रमाणोपपन्नश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्यापि
लोकस्यायमेव वादो, यदुत “निष्पादितो न केनापि, न धृत केन-
चिच्च स । स्वय सिद्धो निराधारो, गगने किन्त्ववस्थितः ॥ १ ॥”
इति । एवविधे च त्वच्छासने—त्वत्प्रवचने, त एव रमन्ते—इदमेव
तत्त्वमिति स्वहृदा सवाद्य त एव मोदन्ते, येषां सुकृतप्राप्यप्रसाद-
स्त्वं प्रसीदसि—प्रसादसुमुखो भवसि । इयता च सर्वात्मना त्वत्प्रसा-
दलभ्या एव शुभसम्पदो भव्याङ्गभाजामित्यर्थापतितम् ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे जगत्कर्तृत्वनिरासस्य सप्तमप्रकाशस्य
पदयोजना ।

इति सप्तमजगत्कर्तृत्वनिरासप्रकाशावचूर्णिः ।

મનુ સિદ્ધ સ્વયં સિદ્ધ અગત્ તથા કિમકાન્તનિત્યમુત્તેકાન્તા-
નિત્ય નિત્યાનિત્ય વેત્સ્યાશ્વઘ્નાશ્વઙ્ગસકુલે વિપશ્ચિત્કુલે સ્તુતિહૃદાદ-

સત્ત્વસ્વૈકાન્તનિત્યસ્વે, કૃતનાશાકૃતાગમૌ ।

સ્યાત્તામેકાન્તનાશોઽપિ, કૃતનાશાકૃતાગમૌ ॥૧॥

અનુ૦-પર્યર્થનુ એકાન્ત નિત્યપણુ માનવામા
કૃતનાશ અને અકૃતાગમ મામના જે વોય છે એકાન્ત
અનિત્યપણુ માનવામા પણ કૃતનાશ અને અકૃતા
ગમ નામના જે વોય રહ્યા છે (૧)

અથ તદ્વચનાનામપ્રામાણ્યમાહુઃ—

અવ૦-સત્ત્વ-દે વીતરાગ ! ત્વયા સત્ત્વ વસ્તુતત્ત્વ નિ
ત્યાનિત્યાત્મક સ્યાદ્વાદમય કલસજ્ઞાનન દદૃષ્તવ્યેવ શાઙ્ગિ
હિતમ્, તસ્ય ચ સાહુષ્યા એકાન્તેન નિત્યત્ત્વમગ્નીકૃર્વતઃ, તથા
સતિ કૃતનાશાકૃતાગમનામાનો લોભો સ્પાતામ્ । તથાદિ-
ષ્ટો યદિ સર્વદા નિષ્પન્નસિદ્ધસ્તથા કૃતનાશઃ, કૃત કુન્ન
કારસ્ય મૃદાનયનઙ્ગેવનચકારોપણાણુપકમસ્તસ્ય નાદો
નૈરર્થક્ય મવતિ, ષટ્સ્ય નિત્યં નિષ્પન્નસ્વાત્ । અષ્ટાકૃતાગમઃ,
યથા-યદિ સર્વે સર્વદાપિ નિત્યમ્, તદા ષટાકારોઽપિ નિત્યઃ,
તથા ચ સતિ મૃત્પિષ્ઠં પૂર્વમદૃષ્ટો ષટાકારો નિત્યસ્વાદકૃત
પ્રવાગતઃ, યથ શાકૃતાગમશૂણ સ્યાત્ । તથા સત્ત્વસ્ય દ્રવ્ય

स्य बौद्धाः एकान्तनाशमेकान्तेन विनश्चरत्वं मन्यन्ते, एव-
मपि कृतनाशाकृतागमौ स्याताम् । यथैकस्मिन्क्षणे (यद्)
मृत्पिण्डद्रव्यमभूत्तद् द्वितीयक्षणे सर्वथा विनष्टम्, ततः कुम्भ-
कारेण तत्र कृतोऽपि घटाकारो नश्यति, इति कृतनाशः ।
तथा मृद्द्रव्यं यदि निःशेषं नष्टम्, तर्हि स्थासकोशकुशूलबुध्नो-
दरकर्णादि कुलालेन क्रियते दृश्यते च चक्षुषा, अतोऽकृतागमः १

वि०—उत्पादव्ययध्रौव्यात्मक वस्तुतत्त्वं सत्त्वम्, तस्यैकान्त-
नित्यत्वेऽभ्युपगम्यमाने कृतनाशाकृतागमौ स्याताम् । तथाहि—सा
ख्यैरप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभाव कूटस्थनित्य वस्त्वभ्युपगम्यते । तच्च
यद्येवं स्यात्तदा वस्तुनि घटादौ कुम्भकारादिकृतानां पर्यायाणां सर्वथा
नाश एव स्यात्, एतच्च प्रत्यक्षविरुद्धम् । यतः—कुम्भकारादिभिर्नि-
र्मीयमाणा. स्थासकोशकुशूलपृथुबुध्नोदराधाकारा कृशाकृशरूप-
तया क्षणे क्षणे दरीदृश्यन्ते । अतस्तेषां पर्यायाणामविद्वदङ्गनाप्र-
तीतानां विनाश एव स्यात् । ते च यदि न कृतास्तदा घटोऽप्य-
कृत एव स्यात् । कृतेष्वेव च तेषु घटोऽपि कृत । एव च सति
नित्यताक्षतिः । तथा अकृतागमसङ्गमोऽपि स्यात् । तथाहि—पर्याया-
स्तावत्तन्मते कूटस्थनित्यत्वादेव केनचिन्न कृता । अकृता एव च
समुपस्थिता. । यदि कृता. स्युस्तदा घटस्यापि कृतकत्वे नित्य-
(त्वं) पक्ष—क्षति । एतच्चानुष्णोऽग्निरित्यादिवत् प्रत्यक्षविलक्षणमकृ-
तागमस्वरूपं क सुधीः श्रद्दधीत । तथा ताथागतपरिकल्पिते स्वल-
क्षणस्य सर्वथा क्षणिकैकान्तपक्षेऽपि कृतनाशाकृतागमौ स्थिरस्थेमा-

नमश्चम्बमानौ दुर्मिबाराधेव स्थाताम् । यत्—सर्वथैव तदभिमतं
वस्तुनि स्वीक्रियमाणे पर्यायाणां निराधारत्वेन स्थातुमशक्यं घट-
देरनुत्पाद एव प्रसज्येत । तथाहि—पूर्वक्षणे यद्यत् घटादिद्रव्यमासीत्
तच्छब्दं द्वितीयक्षणे सर्वथा निर्हेतुकं विनष्टमेव । तत् कस्य स्वासको-
क्षकुशूबादिसंस्काराणाम् विधातुमुचितम् ? । इत्यन्ते च प्रत्यक्षादि-
प्रमाणैः संस्काराः, अतस्तन्मते कृता अप्यकृताः स्युः, तथा निर-
न्वयनन्दरे वस्तुनि संस्काराणामुत्पादमितुमशक्यत्वात् कुत स्वा-
सादीनां पर्यायाणामवकाशः ? अतः प्रतीयते—तन्मतेऽनिच्छयैव
गतेषादिकान्धायावुपनत एवाकृतागमः । एव च स्वपरपक्षयोरपक्ष-
पातेनैव व्यवस्थितं नित्यानित्यात्मकं वस्तुतत्त्वम् । प्रयोगश्चायम्—
विवादास्पदीमूर्तं वस्तुतत्त्वं नित्यानित्यात्मकम् कृशनाशाकृतागमा-
द्विदोषाभावस्यान्यथानुपपत्तेः । न च इष्टान्तमन्तरेण हेतोर्न गमक-
त्वम्, अन्तर्न्यास्यैव; साध्यसिद्धेः । सात्मकं जीवच्छरीरं प्राणा-
दिमत्त्वात् इत्यादिवदिति ।

अनु भवतु बाह्यतत्त्वं नित्यानित्यारमकम् परमात्मतत्त्वमेव
रूपमेवानुपगम्यमानमीषितीमद्यतीत्याशङ्क्याह—

आत्मन्येकान्तनित्ये स्यान्न भोगः सुखदुःखयोः ।
एकान्तानित्यरूपेऽपि, न भोगः सुखदुःखयोः ॥२॥

अनु०—आत्माने एकान्त नित्य मानषामां सुख
दुःखनो भोग घटतो मयी एकान्त अनित्य स्य रूप
मानषामां पण सुख दुःखनो भोग घटतो मयी (२)

एवं सामान्येन नित्यानित्यत्वमभिधायात्मनोऽपि तद्दर्शयति—

अव०—आत्म० हे वीतराग ! आत्मनि जीवे एकान्त-
नित्येऽङ्गीक्रियमाणे सुखदुःखयोर्भोगो न स्यात्, कुतः ?
यदि सुखं भोक्तुमारब्धं तर्हि सर्वदापि सुखमेव; यदि दुःखं
तदा तदेव भवेत् । अन्यथा सुखमुपभुज्य दुःखस्य, दुःखं
चोपभुज्य सुखस्योपभोग्यात्मा सुखितया विनश्य दुःखि-
तयोत्पन्नस्तया वा विनश्य सुखितयोत्पाद(सुखितयोत्पन्न)
इति (न स्यात्) । एकान्तानित्यरूपेऽप्यात्मनि सुखदुःखयो-
र्भोगो न स्यात्, उत्पन्नानन्तरं क्षणविनष्टत्वात् । सुखदुःखे
तु चन्दनाङ्गनारोगकण्टकादिसाधनयोर्भोगोपभोगाभ्या बहु-
क्षणनिर्वर्त्याभ्या साध्य इति ॥ २ ॥

वि०—एकान्तनित्यत्वे ह्यात्मन सत्यत्वेन मन्यमाने सुखदुःख-
योर्भोगो न घटामटाद्यते । तथाहि—एकान्तनित्य स ह्यात्मा सुख-
दुःखे क्रमेण मुक्ते युगपद्वा^१, न तावत्क्रमेण, नित्यत्वव्याघातात्,
नहि येनैव स्वभावेन दुःख मुक्ते, तेनैव सुखम्, तयोरेकत्वप्रसङ्गात्,
स्वभावभेदे चैकस्वभावनित्यत्वक्षति (च नित्यैकस्वभावक्षति.) युग-
पच्चेत्^२, तदपि न, नहि कदाचिदपि छायातपयोरिव परस्परपरि-
हारविरोधव्याघ्राघ्रातयो सुखदुःखयोर्युगपदनुभवः सम्भवति । त-
स्मादेकान्तनित्ये जीवस्वतत्त्वे न कदाचिदपि सुखदुःखोपभोगः ।
यद्येव तर्ह्येकान्तानित्यात्मपक्षकक्षीकारवद्धकक्ष सुगतमतमेवानुमतम-

स्त्विति चेत् १, तन्निराचिन्नीर्पुराह—एकान्तेत्यादि । एकान्तमित्य-
 स्वभावोऽप्यारमन्त्यभ्युपगम्यमाने सुखदुःखबोरभोगमात्ममेवास्मि
 स्यात् । तथाहि—एकान्तकृष्णिको आत्मा क्रमेण वेत्सुखदुःखे मुह्ये
 तदा क्षमिकस्त्वयति । क्रमो हि परिपाटी, सा च सातत्यमन्तरेण न
 सम्भवति, तदभिमतं च क्षमिकस्वमेकक्षणरूपम्, तच्च क्रमेण सुख
 दुःखोपभोगः । मुगपदेतदा पूर्वविरोध एव बाधाविधावि । तस्मा
 न्नित्यानित्यरूप आत्मा, सुखदुःखोपभोगान्बहानुपपत्तेरित्यनुमाना
 न्नित्यानित्यात्मसिद्धिः ।

किञ्चैकान्तमित्यैकान्तमित्यपक्षकक्षीकारसारमते यद् वृषणा
 न्तरात्मनोऽवतरति तथाह—

पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, न नित्यैकान्तदर्शने ।
 पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, नानित्यैकान्तदर्शने ॥ १ ॥

अनु०—एकान्त मित्य दर्शनमां पुण्य पाप बन्ध
 मोक्ष घटतां नथी एकान्ते अमित्य-दर्शनमां
 पण पुण्य पाप बन्ध मोक्ष घटतां नथी (१)

वाशान्तरमाह—

अथ०—हे बीतराग ! नित्यैकान्तदर्शन आत्मनि सि
 त्पराङ्गीकारसारमते पुण्यपापे बन्धमोक्षौ कर्मबन्धतत्त्वयौ च
 न स्युः । तथाहि—आत्मनो यदि पुण्य तर्हि पुण्यमेव, यदि
 पापं तर्हि पापमेव, नित्यत्वात् । यथा—क्षत्रिन औष्ठवर्यं तर्हि

न कदाचित् कालुष्यम्, राहोर्यदि कालुष्यं तर्हि सर्वदापि तदेव ।
एवं यदि बन्धस्तर्हि बन्ध एव, यथा मेरोः पृथ्वीपीठेन सह ।
यदि मोक्षस्तर्हि स एव, न तु बन्धः । तथाऽनित्यैकान्तदर्शने
क्षणक्षयिजीवमतेऽपि पुण्यपापे बन्धमोक्षौ च न सम्भवन्ति,
क्रमेण तेषां स्वीकारे चतुःक्षणस्थायित्वं स्यात्, युगपद्यदि
तदा छायातपवज्जलाग्निवच्च विरुद्धानां तेषां कथमेकत्रात्म-
न्यवस्थानं स्यादिति ॥ ३ ॥

वि०—न तावन्नित्यैकान्तात्ममते पुण्यपापे सम्भवतः । यतो—
नित्यो ह्यात्मा पुण्यपापानुपाती स्वभावभेदमन्तरा न सम्भवति ।
पुण्यपापाभ्यां च पूर्वं परिणामपरित्याज्योत्तरपरिणामवानात्मा निर्मी-
यते । परिणामानित्यत्वं च नित्यत्वक्षतिकारि । “यदि पूर्वपरिणा-
मपरिहारेणोत्तरपरिणामाश्रयणं तदा किं नामात्मनो नित्यत्वव्यत्या-
सकरम् ? परिणामयोरेवानित्यत्वात् । यद्यन्यस्या नित्यतयाऽन्यस्या-
नित्यत्वम्, तदा अन्यस्योत्पादितचक्षुरन्यस्यान्धत्वमागतमित्यपि किं
न स्यात् ?” इति चेत्, तन्न, परिणामपरिणामवतो कथञ्चिदभेदात् ।
कथञ्चिदभेद एव कथमिति चेत् ? एतद् ब्रूमः । परिणामपरिणामिनौ
कथञ्चिदभिन्नौ, परिणामोपकारापकाराभ्यां परिणामिनोऽप्युपका-
रापकारप्रवृत्त्युपपत्तेः । तस्मान्नित्यैकान्तपक्षे न पुण्यपापोदयः समी-
चीनतामश्नुतिः । किञ्च—नित्यैकान्ते बन्धमोक्षावपि न युज्यतैः । यदि
बन्धस्वभावमपहाय मुक्तिमाकलयति तदा स्वभावपरिभवे कथं

१ “यथा मनस उक्तं च एवम् । “मन एकडक्कडओ जइ कामइ
थिर धाइ । चदिलिहा वउलीहडी त्तिदणि ऊभि बाहु ॥१॥” इति मुद्रित-
पुस्तकेऽधिकं दृश्यते ।

मानित्यता । यो हि बद्धः, स बद्ध एव, एवं सति सर्वदा मुक्तिरि
 त्त्यः एव । तथा च सति कः पापमपहाय पुण्यपण्यं नैपुण्येन संगृ
 ष्णीयात् । कश्चात्मारामाविरामविश्रामेण माध्यस्थ्यमवसम्भ्य सम्मृ
 तत्त्वोनिपातमवृत्तिं कुर्यात् । एवं च सति सर्वधर्मनित्य एव । तथा
 च सर्वद्वारारामाधिकुम्भसम्भरणविमर्शो नित्यैकान्तवादिभिरेवोक्त
 म्यात् । तस्माद्युक्तमेवाकम्— 'पुण्यपाप बन्धमोक्षी न नित्यैकान्त
 वर्धने' इति । तथाऽनित्यैकान्तवर्धनेऽपि न पुण्यापुण्यसम्भवं ।
 कथमिति चेत् !, उच्यते—क्षणिको ह्यत्मा पुण्यापुण्यादिक
 क्रमेणान्मुवीत युगपद्वा !, क्रमेण चेत्तदा यस्मिन् क्षणे पुण्यम्,
 तदा नापुण्यमाकान्तम् एव च क्षणिकत्ववृत्तिः; द्वितीयमपुण्यक्षय
 यावदात्मनोऽनवस्थानात् । युगपत्पक्षस्तु विरोधव्यापविभुर एव ।
 एवं बन्धमोक्षावप्येकान्तानित्यपक्षे विचार्यमाणी विधीयन्ते । अत
 एकान्तनित्यानित्यपक्षी न क्षेमद्वरौ तस्मादित्यानित्य आत्मा,
 पुण्यपापबन्धमाक्षायबन्धयामुपपद्येति ।

एव च सत्त्वस्यैकान्तनित्यतायामेकान्तानित्यतायां च न
 केवलं कृतनाशकृतागमसन्निपातविनिपात एव । किञ्चरमनोऽपि
 तयात्मान्युपगमे न केवलं सुखदुःखमोगपुण्यपापबन्धमोक्षवृत्तिरेव,
 यावद्विषयस्याप्यात्मादिवस्तुस्तोमस्य नित्यामित्यसायामनाद्वियमा
 नायामकाण्डकृष्णान्दोमेवसोदरमनर्नान्तरमपि निपततीत्याह—

क्रमाक्रमान्यां नित्यानां, युज्यतेऽर्थक्रिया न हि ।
 एकान्तक्षणिकत्वेऽपि, युज्यतेऽर्थक्रिया न हि ॥४॥

अनु०-नित्य पदार्थोने विषे क्रमथी के अक्रमथी अर्थक्रिया घटती नथी, अने एकान्त-क्षणिक-पक्षमां पण क्रमथी के अक्रमथी अर्थक्रिया घटती ज नथी. ४

अन्यत् किम् ?, जीवाजीवादिपदार्थानां नित्यानित्यतां विना अर्थक्रियैव न स्यादित्याह—

अच-क्रमा० हे वीतराग ! नित्यानां वस्तूनां क्रमाक्रमाभ्यामर्थक्रिया न युज्यते—न घटते, यथा—यदि घटो नित्यस्तदा जलाहरणं न करोति, कुतः ?, नित्य एकरूप एव; न तुरिक्तभृताद्यवस्थावैचित्र्यं भजते । तथा पदार्थानामेकान्तक्षणिकत्वे विनश्वरत्वेऽप्यर्थक्रिया जलाहरणादिका न घटते, बहुक्षणनिष्पाद्यत्वात्तस्याः; अर्थक्रियाया अभावे चासत्त्वमेव ॥४॥

एतदेव निगमयन्नाह—

वि०-अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकरूपाणां नित्यानां क्रमेणाक्रमेणाप्यर्थक्रियाकारित्वं न युज्यते । तथाहि—नास्ति नित्यैकरूप-आत्मादिरनर्थक्रियाकारित्वात्, यद्यदनर्थक्रियाकारि तच्चान्नास्तीत्युपलब्धम्, यथा—खपुष्पम्, अनर्थक्रियाकारी च नित्यैकरूप आत्मादि, तस्मान्नास्तीति निश्चीयते । न चानर्थक्रियाकारित्वादित्यय हेतुरसिद्धः । अर्थक्रियाकारित्वं हि कार्यकर्तृत्वमुच्यते । तच्चात्मादेः क्रमेण यौगपद्येन वा, प्रकारान्तराभावात् । न तावत्क्रमेण घटते, क्रमो हि द्विधा, देशक्रम कालक्रमश्च । न तावद्देशक्रमेण कुर्यात्, देशक्रमो ह्येकत्र देशे कार्यमेकं कृत्वा पुनर्देशान्तरेऽन्यकार्यकरण-

मुच्यते । न च नित्यैकस्वभावस्यैवभूतः क्रम सम्भास्यते, नित्यै
 कस्वभावाभावापातप्रसङ्गात् । यदा क्षेत्रे देशे एक कार्यम्, अपरं
 नान्यत्र करोति, तथा पूर्वस्मिन् देशे पूर्वकार्यकरणसामर्थ्यमेव (पूर्व-
 कार्यकरणस्यैव सामर्थ्यम्) नोत्तरकार्यकरणसामर्थ्यम्, अन्यथा
 पूर्वस्मिन्नेव देशे तस्याऽप्युत्पत्तिप्रसङ्गः, तथा च पूर्वोत्तरदेशयोः स्व
 भावभेदान्नित्यैकरूपताभावापातो भवेदेव । ननु नित्यैकस्वभावस्य
 पदार्थस्यैकत्र देशे सर्वकार्योत्पादनसामर्थ्यसङ्गादेऽपि नोत्तरोत्तरदेश
 भाविकार्यं भवेत् । सहकारिकारणमात्रादिति चेत् ?, उच्यते—सह
 कारिणः किं तस्योपकारकत्वेनैकार्थकारित्वेन वा ? । प्रथमपक्षे किं
 साधुपकारस्ततोऽव्यतिरिक्तः, व्यतिरिक्तः कश्चिद्व्यतिरिक्तो वा ?;
 गत्यन्तराभावात् । यद्यव्यतिरिक्तस्तथा नित्यताहानि । न तद्व्य-
 कारादनित्यादमिश्रस्य भावस्य नित्यत्वं नाम, तत्स्वरूपवत् । भेदे
 कान्तबाधामाबध्य योगस्य । अत्र व्यतिरिक्तो विधीयते, तर्हि तस्मैति
 व्यवस्थाभावात् सम्बन्धामावात् । न च सम्बन्धामावोऽसिद्धः । स
 हि संयोगरक्षणस्तादात्म्यरक्षणः समवायरक्षण उपकार्योपकारक
 रक्षोऽहहसदाद्यो वा । न तावत्संयोगः, तस्य गुणत्वेन द्रव्यवृत्ति
 त्वात् 'द्रव्ययोरेव संयोग' इतिवचनात् । नापि तादात्म्यम् तन्म्या
 नभ्युपगमादन्यथा अनेकान्तबाधप्रवेक्षो योगस्य । नापि समवाय
 रक्षणः, स क्षेत्रं सर्वगतस्य परैरिष्यते । कथं तद्वशात्तत्रैव तस्य
 भावः नान्यत्रेति । अत्र समवायस्य सर्वगतत्वाविशेषेऽपि समवा
 यिनां प्रतिनिधयः पस्यासत्तिविशेषसङ्गादिष्यते स कोऽन्योऽन्यत्र
 कथयितादात्म्यात् । नाप्युपकार्योपकारकरक्षणः, उपकारकेण सुप

कार्यस्योपकारः क्रियमाणोऽव्यतिरिक्तो व्यतिरिक्तो वा ? अव्यतिरेके नित्यत्वमपि (नित्यस्यापि) कार्यत्वम्, व्यतिरेके सम्बन्धासिद्धिः । अथोपकारेणाप्युपकारान्तरं विधीयते, तर्हि तेनाऽप्यपर तेनाऽप्यपरमित्यनवस्था । नाप्यदृष्टलक्षणः, तस्य सम्बन्धरूपताऽभावात् । तन्न व्यतिरेकपक्षेऽपि घटते । कथञ्चित्पक्षोऽपि न श्रेयान्, उभयपक्ष-निक्षिप्तदोषानुपज्ञात् । तन्नोपकारकत्वेन सहकारिणः स्युः, नाप्येकार्थ-कारित्वेन, न खलु स्वरूपेणाकारक पररूपेण कारकम्, स्वयम-कारकस्य पररूपेणाप्यकारकत्वात्, न हि गोधूमबीज स्वयं यवा-ङ्कुरस्याकारकं यवसहितमपि तस्य कारकं नाम । किञ्च—यदि सहकारिभिर्नित्यस्य न किञ्चित्क्रियते, तर्हि कथं तेषामपेक्षा, अनु-पकारिणामपेक्षाऽयोगात् । ननु न नित्यस्य सहकारिभिः किञ्चित्क्रियते, तेन वा तेषाम्, किन्तु सह मिलित्वा कार्यमेव विधीयते । ‘सह कुर्वन्ति’ सहकारिण इति व्युत्पत्तेरिति चेत् ? उच्यते—व्यस्तानां तेषां कार्यकारणसामर्थ्यमस्ति न वा ? यद्यस्ति, समु-दिता एव कुर्वन्तीति नियमो न लभ्यते, व्यस्ता अपि कुर्वन्ति । अथ नास्ति कृतस्तद्भवेत्, कारणाभावात्; अन्यथाऽनित्यत्वप्रस-ज्ञात् । ननु न नित्यस्य पदार्थस्य कुतश्चित्कार्यकरणसामर्थ्यमुप-जायते, येन तस्यानित्यत्वमापद्यते, किन्तु तस्येत्यम्भूतस्वभावो येन सहकारिसहित एव कार्यं करोति, नान्यदिति चेत् ? स स्वभाव-स्तस्य भावस्य निहेतुकं सहेतुको वा ? प्रथमपक्षे—नियते देशे नियते काले च तस्य सद्भावो न स्यात्, न खल्वाकस्मिकस्य तथासद्भावः, कारणाधीनत्वात्तथाभावस्य । अथ सहेतुकः, स यदि

सहकारिभ्योऽन्यतो वा भवेत्, स चेत्तस्मात्तदनर्बन्तरम्, एवा
 तन्मानिस्त्यत्वम् । अर्थान्तरपक्षस्य कथयित्वास्त्यस्य च पूर्वमेव निरा
 कृतत्वात् । किञ्च—सहकारिण किं भित्त्या अभ्युपगम्यन्ते, अनिश्चा,
 निश्चान्निरयरूपा वा ! । प्रथमे विकल्पे निश्चयत् प्रसङ्गः द्वितीये
 कायपिच्यम्, तृतीयस्तु न भेदान्, अनभ्युपगमात्, तत्र निश्चयस्य
 पदार्थस्य देखक्रमेण कार्यकारित्वं पटते । नापि काळक्रमेण, काल
 क्रमस्यापि निश्चैकस्वभावस्य भावस्यासम्भवात् । स चेकदा काले
 कायं कृत्वा पुनः कालान्तरे कार्यकरणमुच्यते । न च निश्चैकस्वभा
 वस्य भावम्येत्थम्भूत कालक्रमो पटते, सर्वथा निश्चयत्वम्यावातप्रस
 ङ्गादिति कालक्रमेणापि न कायकारित्वं पटते । नापि यौगपद्येन,
 यौगपद्य एकस्मिन् क्षणे कालान्तरभाभिसक्तस्य कार्यकारित्वम्, तत्र
 च क्रमेण कार्योपसङ्गो न म्यात्, अस्ति च कार्योपसङ्गः, तथाहि—
 अन्तस्तावदात्मनः सकृच्चन्दनवनितादिसामग्रीसन्निपाते सुखलक्षण
 कार्यमुपसङ्ग्यते अहिकण्टकविपादिसभिधी शु दुःखम् न पुनर्य
 म्भिन्नेव क्षणे सौख्यं तस्मिन्नेव क्षणे दुःखम् तथोपसङ्गाभावात्,
 उभयसामग्र्यसन्निधाने तौदासीन्यम् । तथा बहिरपि मृतपिण्डात्
 कुम्भकाग्न्यापारचक्रबीजरादिसामग्रीसन्निपाते पटम्भतो पटी ततः
 कालान्तर करकादिकमिति, न पुनरेकस्मिन्नेव क्षणे सर्वम्, तथो
 पसङ्गाभावात् । किञ्च—यदि यौगपद्येन कार्यं करोति तर्हि
 कस्मिन्समये सकलस्य कार्यकृत्यस्य निष्पादितत्वात् द्विती
 यादिक्षण कार्याकर्तृत्वेन अवस्तुत्व स्यात् । ननु च पुरुषस्य चेत्त
 र्निर्गर्भक्रिया न पुनः तद्व्यतिरिक्तस्य प्रमाणमिति सिद्धयस्य

कार्यस्य अन्यस्य वा अयनादिलक्षणस्य कर्तृत्वमिष्यते, तस्य प्रधानहेतुकत्वात् । न च चेतना पुसोऽर्थान्तरमेव, तस्य चेतनालक्षणत्वात् । चैतन्य स्वरूप पुरुषस्य इति वचनात्, न चानित्या चेतना पुरुषस्वभावस्तन्नित्यत्ववत् ^(१), सा नित्या तस्या प्रधानस्वभावत्वेन पुरुषकल्पनावैफल्यप्रसङ्गात् तदनित्यत्वप्रसङ्गाच्च सुखादिवत् ^(२) । न च नित्यायाश्चेतनायाः परस्यार्थक्रियात्व विरुध्यते, धात्वर्थरूपाया क्रियायाः प्रतिधाताभावात्, सत्तावत् । ततोऽर्थक्रियास्वभावत्वादात्मनो वस्तुत्वमेव । न ह्यर्थक्रियाकारणस्यैव वस्तुत्वम्, अर्थक्रियायाः स्वयमवस्तुत्वापत्तेः, तत्रार्थक्रियान्तराभावात् । अन्यथाऽनवस्थाप्रसङ्गात् । स्वतोऽर्थक्रियाया वस्तुत्वस्वभावत्वे पुरुषस्यापि स्वतः सततमर्थक्रियास्वभावत्वान्नित्य वस्तुत्वमस्तु, क्रियाविरहेऽपि नित्यकारकत्वस्यापि घटनादिति साङ्ख्य कश्चित् । सोऽपि न दक्षः, प्रमाणविरोधात् । अध्यक्षतो लिङ्गजादेर्वा नित्यार्थक्रियायाः कदाचिदपरिवेदनात् । स्वसवेदनमेव नित्यचेतनार्थक्रियां परिच्छिनत्ति, इति चेत् ^१, न, तथा तद्बुद्ध्याऽनध्यवसायात् । न खलु बुद्ध्याऽनध्यवसिता चेतना पुरुषश्चेतयते, बुद्धिपरिकल्पनावैयर्थ्यप्रसङ्गात् । सर्वस्य शब्दादेर्विषयस्य बुद्ध्यध्यवसितस्यैव पुसां सवेद्यत्वसिद्धेः, स्यान्मतम् !, न चेतना नाम विषयभूताऽर्थान्तरमात्मनोऽस्ति या बुद्ध्याऽध्यवसीयते, तस्यास्तत्स्वरूपत्वात्, स्वतः प्रकाशनाच्चेति, तदप्यनुपपन्नम्, तदर्थक्रियाकारित्वायोगात्, न ह्यर्थक्रियावत् स्वरूपमेव सदवस्थाप्यर्थक्रिया प्रसिद्धाऽस्ति ^(२) । तस्याः पूर्वाकारपरित्यागेनोत्तराकारोपादानेन च तस्मिन् परत्र च प्रतीतेः ।

सोऽयं पूर्वापरस्वभावापरिहारावाप्तिकृष्णार्थक्रियां कौटस्म्येऽपि
 वृत्तायः कथमनुन्मत्तः स्यात् ! । सत एकान्तनिरस्यत्वे मेक्षादसौ र्ध
 क्रियासमर्पत्वं यथा यथा विचार्यते तथा तथा विधीयते । अथ बोद्धः
 प्राह—नित्यैकान्ते पूर्वोक्तप्रकारेणार्थक्रियाकारित्वस्यासम्भवात्स्म
 त्यस्यः एव क्षणिकैकान्तसंक्षेपेण ज्ञेयान्, तदपि न तथापि सम्भासिद्धेः ।
 तथाहि—नास्ति क्षणिकैकान्तोऽनर्थक्रियाकारित्वात्, यद्यनर्थक्रिया
 कारि तच्चत्वास्तीत्युपलब्धम्, यथा ब्रह्माद्वैतम्, अनर्थक्रियाकारी च
 क्षणिकैकान्तः, सम्भासास्तीति निश्चीयते । न चानर्थक्रियाकारित्वा
 दित्ययं द्वैतसिद्धः, न तत्क्षणिकैकान्ते (सत्त्व क्षणिकैकान्ते) विषमा
 मत्वात्, तथाहि—न यथा क्षणिक पदार्थ स्वामयनिर्वा क्रमेण
 कराति, योगपथेन, उभयरूपेण वा !; न तावदक्षक्रमेण क्रमस्तत्र
 मेव वा त्वं काय कर्तुमरुम्, तस्याक्रमत्वात्, न चाक्रमस्यापि क्रमेण
 कार्यकारित्वं पठते सर्वत्र नित्यवत् । नापि योगपथेन, एकस्मिन्त्र
 क्षणे सकलकार्यकदम्बकम्ब निष्पादितत्वात् द्वितीयादिक्षणे क्षण
 कत्वेन तस्यासत्त्वास्तत्कालशून्यता म्वात्, न च यम् । किञ्च यदि
 योगपथेन कर्म कराति तर्हि क्रमेण कार्यापसम्भा न म्वात्, अग्नि
 च कुम्भकार एकस्मिन् क्षणे पट कुम्भन्नुपलभ्यत, द्वितीयादौ च
 पट्यादिकमिति । नाप्युभयरूपेण, उभयपथनिक्षिप्तराणानुब्रज्यात् ।
 कराणु वा यथा कथयिन् किं विषयान्नोऽविषयान् उभयरूपेण वा
 कराति न नावद्विषयान् ; क्षणमत्राप्यत्रममत्रात् । किञ्च—यदि
 रात्रेव क्षणिकः पदार्थ कार्यं करोति तर्हि त्रैलोक्यमवगन्तवर्ति
 स्यात्, करपत्रात् एव गवस्योपराधराधनसन्धानम्य गवरात्, तेषां

च सन्तानाभावः स्यात् । नाप्यविद्यमानश्चिरतरविनष्टवत्, नाप्यु-
भयरूपः, उभयपक्षनिक्षिप्तदोषानुषङ्गात् । एवमेकान्तक्षणीकत्वपक्षे-
ऽपि नार्थक्रियाकारित्व घटाकोटिसटङ्कमादीकते । तस्मादेकान्तम-
भिनिवेश परतीर्थिकाना कदाशापाश एव ।

एतदेव निगमयन्नाह—

यदा तु नित्यानित्यत्वरूपता वस्तुनो भवेत् ।
यथात्थ भगवन्नैव, तथा दोषोऽस्ति कश्चन ॥ ५ ॥

अनु०—हे भगवन् ! आपे कही छे ते रीते जो
वस्तुनी नित्यानित्यस्वरूपता होय, तोज कोई पण
प्रकारनो दोष आवतो नथी. (५)

पूर्वोक्तमेव निगमयन्त आहुः—

अव०—यदा० यदा तु पुनः स्तम्भकुम्भाम्भोरुहादेर्व-
स्तुनो नित्यानित्यत्वरूपता कथञ्चिन्नित्यकथञ्चिदनित्यस्व-
भावता भवेत्, तदा कश्चन दोषो विरोधादिनैव नास्त्येव हे
भगवन् ! यथा त्वमात्थ कथितवांस्तथैव, न दोष इत्यर्थः ।

वि०—यदा पुनर्वस्तुनो विवादास्पदीभूतस्य स्तम्भकुम्भरम्भा-
म्भोरुहादेर्नित्यानित्यरूपता भवेत्, तदा नैव दोषः काल्प्यलक्ष्यता
काचन । ननु नित्यानित्यत्व को वै न मन्यते । परमाणुरूपतया

१ —‘लक्षता’ इति प्रत्यन्तरे । २ — सामान्यविशेषात्मकस्य वस्तुन-
प्रमाणगोचरतया मोमासकैरभ्युपगमात् ।

नित्यस्य, कार्यरूपतया चानित्यस्य स्तम्भादेर्बस्तुनो वैशेषिकै
परस्परनिरपेक्षतया भीमासकैश्चाभ्युपगमात्, अस्त्येवमिति चेदित्या
रेकामकामाद्यद्वयं भगवन्त साक्षात्कुर्वन्निष माह-यथेत्यादि ।
हे भगवान् ! यत्रैव स्वमात्स्यं श्रूय वस्तुनो नित्यानित्यत्वं तत्रैव न
दोषः, अन्येषां नानादोषकस्मपमपीकलुपितत्वात् ।

एतद्वचस्तम्भाय दृष्टान्तमाह—

गुडो हि कफहेतुः स्यान्नागरपित्तकारणम् ।
द्वयात्मनि न दोषोऽस्ति, गुडनागरभेदजः ॥ ६ ॥

अनु०—गोळ ए कफनो हेतु छे अने सूठ ए पित्तनु
कारण छे ज्यारे गोळ अने सूठ यत्ने एकत्र मळे छे
त्यारे दोष रहेतो नथी, किन्तु भेदज—औषधरूप पनी
जाय छे (६)

निगदसिद्धोऽयम् । एतद्वचस्तम्भाय दृष्टान्तमाह—

अय०—गुडो० यथेकाकी गुडः कफस्य सस्मणो इतु
स्यात् नागरं शुण्ठी पित्तस्य कारणम्, द्वयात्मनि द्वयोर
कत्र कारणं कृतं गुडनागरभेदजं गुडिकापिशप उन्मीलनी
नाम्नि न दोषः, पिप्पादिः, किन्तु प्रस्युत पुष्पादिगुणः स्यात्
तस्मात् ॥ ६ ॥

वि०-ननु नित्यानित्यभेदाभेदसत्त्वासत्त्वसामान्यविशेषात्म-
कामिलाप्यानमिलाप्यात्मके तत्त्वे मन्यमाने दुर्धरविरोधगन्धविधुरता
धुरन्धरतां धारयति । तथाहि-यदि भेदस्तर्ह्यभेदः कथम् ? , अभेद-
श्चेत्तर्हि भेदः कथं स्यादिति विरोधः १ । तथा यदि भेदस्याधिकरण
तर्ह्यभेदस्य न भवेत्, अथाभेदस्य तर्हि भेदस्य न स्याच्छीतोष्ण-
स्पर्शवत्, नहि तदेव धूपदहनादिकं गीतं तदेवोष्णमुपलभ्यते,
तथाप्रतीतेरभावादिति वैयधिकरण्यम् २ । तथा येन रूपेण भेदस्ते-
नाभेदोऽपि, येनाभेदस्तेन भेदोऽपि स्यात्, इति व्यतिकरः “पर-
स्परविषयगमनं व्यतिकरः” इतिवचनात् ३ । तथा येन रूपेण भेद-
स्तेनाभेदो येन चाभेदस्तेन भेदोऽपि स्यात्, (येन रूपेण भेदस्तेन
भेदोऽभेदोऽपि, येन चाभेदस्तेनाभेदो भेदोऽपि) इति सङ्करः ।
“सर्वेषां युगपत्प्राप्तिः सङ्करः” इतिवचनात् ४ । तथा येन रूपेण
भेदस्तेनाभेदोऽपि येन चाभेदस्तेन भेदोऽभ्युपगन्तव्यः । (येन
रूपेण भेदस्तेन भेदाभेदः, येन चाभेदस्तेनापि भेदाभेदोऽभ्युप-
गन्तव्यः) अन्यथा सर्वमनेकान्तात्मकमित्यस्य विरोधानुषङ्गात् ।
तथा च भेदाभेदावपि प्रत्येकं भेदाभेदात्मकौ स्याताम् । तत्रापि
प्रत्येकं भेदाभेदात्मकत्वपरिकल्पनामनवस्था स्यात् ५ । तथा केन
रूपेण भेदः केन चाभेदः इति सशयः (भेदाभेदात्मकत्वे वस्तुनो-
ऽभेदात्मकमिदं भेदात्मकं वेति निर्णयामावात् सशयः) ६ । तथा
भेदरूपमभेदरूपं वा दृष्टं वस्तु नाभ्युपगम्यते, अदृष्टं च भेदाभेदा-
त्मकं परिकल्प्यते, इति दृष्टहानिरदृष्टकल्पना च स्यात् ७ । तथा
च परिकल्पितस्य वस्तुनोऽभाव एव युक्तः ८ । किञ्च-किं नाना-

वस्तुप्रमपिष्ठया सधमनेकान्तात्मकम्, उत सन्निरपेक्षतया प्रत्येक
 सध वस्तिवति । प्रथमपक्षे सिद्धसाध्यता, द्वितीयपक्षेऽपि विरोधा
 दिर्वोच ० । किञ्च-किं क्रमेण सधमनेकान्तात्मकमभ्युपगम्यते
 ग्रीगपद्येन वा । प्रथमपक्षे सिद्धसाध्यता, द्वितीयपक्षे तु स एव
 दोष इति १० । किञ्चानेकधर्मान् वस्तु किमेकेन स्वभावेन माना
 स्वभावैर्वा व्याप्नुयादिति । यद्येकेन, तथा तेनामेकस्य वस्तुनो वा
 मानात्वं स्यात्, एकस्यकत्र (१) प्रवेष्टादिति । अथ मानास्वभावै
 र्हरिं तानपि नामास्वभावान् किमेकेन स्वभावेन व्याप्नुयात् माना
 स्वभावैर्वा । यद्येकेन, तथा सर्वधर्माणामेकस्य वस्तुनो वा
 नामात्वं स्यात्, अथ मानास्वभावैरर्हि तानपि किमेकेन स्वभावेन
 मानास्वभावैर्वा व्याप्नुयादित्यादि सर्व-वच्छम्भमनवस्था च ११ ।
 किञ्च-यदि सर्व वस्तुनेकान्तात्मकमभ्युपगम्यते, तर्हि अस्म-
 देरप्यनन्तादिरूपता अनन्तादेर्वा अन्तादिरूपता भवेत्, तथा च
 अन्ताधर्मिनो अन्तावाचनधर्मिणश्चानन्तधर्मो प्रवृत्तिर स्यात्, अन्यो
 न्यविरुद्धस्यापि धर्मस्य सद्भावात् । को हि नाम विवक्षितार्थे विव-
 क्षितार्थक्रियाकारिरूपमिवाविवक्षितार्थक्रियाकारिरूपमुपलभमानोवि-
 वक्षितार्थक्रियार्थी सत्र प्रवर्तत प्रेक्षापूर्वकारी । न चैव ! विवक्षितार्थे
 विवक्षितार्थक्रियाकारिण्येव विवक्षितार्थक्रियार्थिन प्रवृत्तिदर्शनात् १२ ।
 किञ्च । प्रमाणमप्यप्रमाणमप्रमाण प्रमाणं वा भवेत्, तथा च सर्व
 अनप्रसिद्धप्रमाणाप्रमाणव्यवहारविज्ञोपो भवेत् १३ । किञ्च-सर्व
 होऽप्यसर्वश्च स्यात् १४ । किञ्च-सिद्धस्याप्यसिद्धस्य स्यात्, १५ ।

किञ्च । येन प्रमाणेन सर्वस्यानेकान्तरूपता प्रसाध्यते तस्य कुतो नैकान्तरूपतासिद्धिः ? , यदि स्वतः, तर्हि सर्वस्यापि तथा भविष्यति, किं प्रमाणपरिकल्पनाया । अथ परतस्तर्ह्यनवस्था 16 । किञ्चानेकान्तबाधक प्रमाणमस्ति, तथाहि—मेदामेदिकौ धर्मौ नैकाधिकरणौ परस्परविरुद्धधर्मत्वात्, शीतोष्णस्पर्शवदति 17 । तस्मादेकान्तरूपमेव वस्त्विति स्थितम्, विरोधादीनाशङ्क्य तान्नि-
राकुर्वन्नाह—

द्वयं विरुद्धं नैकत्राऽसत्प्रमाणप्रसिद्धितः ।

विरुद्धवर्णयोगो हि, दृष्टो मेचकवस्तुषु ॥ ७ ॥

अनु०—एज प्रमाणे एक वस्तुने विषे नित्यत्व अने अनित्यत्वादि वे विरुद्ध-धर्मोंनुं रहेवुं ए पण विरुद्ध नथी, प्रत्यक्षादि कोह पण प्रमाणथी तेमां विरोध सिद्ध थई शक्तो नथी; कारण के मेचक= कावर-चीतरी वस्तुओने विषे विरुद्ध-वर्णोंनो संयोग प्रत्यक्ष देखाय छे. (७)

दृष्टान्तोपनयनमाहुः—

अव०—द्वयं० द्वयं नित्यानित्यलक्षणमेकत्र घटादौ न विरुद्धमयुक्तम्, कुतः ? , असत्प्रमाणप्रसिद्धितः सतां विद्यमानानां प्रमाणानां युक्तीनामभवात्; ताः काश्चन युक्तयो न

सन्ति—यामिर्निस्थानित्ये विरोधादयः साध्यते । विठ० हि प
स्माद्विरुद्धानां कृष्णश्वेतादीनां वर्णानाम्, योगः—सङ्करः, मेघ
केषु—घनसेषु, वस्तुषु पटादिषु, इष्टः—प्रत्यक्षेणोपलब्धः ॥७॥

वि०—एकस्मिन् पृष्णीपृष्णीधरादौ वस्तुनि निस्थानित्यात्म-
करूप द्वय न विरुद्धम् । न च विरोधोपलक्षितवैचधिकरण्यादिविरोध
कतुषम् । कथमिति चेदित्याह—असत्त्वमात्रमसिद्धे, किमपि न
तत्त्वमात्र प्रामाणिकम्भन्यै प्रमाणीक्रियते, येन विरोधादीनां सिद्धिः
साध्यते । तथाहि—यथाबहुकम्—विरोधो बाधक स्थाविति, तदुक्तम् ।
पर्यावरणरूपतया मेघोऽभ्युपगम्यते, द्रव्यरूपतया चामेदः, तन्मौक्त्य
रूपरसयोरिव सत्त्वासत्त्वयोरिव बाऽविरोधसिद्धे प्रतीयमानमौक्त्य
कथं विरोधो नाम, स अनुपलम्भसाध्यः यथा बन्ध्यागर्भे स्तनन्ध
यस्य । मनु सत्त्वासत्त्वयोरिवेति वृद्धमसौऽप्यसिद्ध इति चेत्,
तत्र सद्रव्यक्षेत्रकालमात्राबाधेक्या सत्त्वरूपस्य, परद्रव्यक्षेत्रकालमात्रा
बाधेक्या चासत्त्व(रूप)स्यैकस्मिन् क्षणे सर्वस्य पदार्थस्य प्रत्यक्षादिमुक्तौ
प्रतिभासनात् । न च तत्र पदार्थस्य सर्वथा सत्त्वमेव स्वरूपम्,
स्वरूपेणैव पररूपेणापि सत्त्वप्रसङ्गात् । नोऽप्यसत्त्वमेव, पररूपेणैव
स्वरूपेणाऽप्यसत्त्वप्रसङ्गात् । न च स्वरूपेण सत्त्वमेव पररूपेणा
सत्त्वम्, पररूपेण बाऽसत्त्वमेव स्वरूपेण सत्त्वम्, तदपेक्ष्यमाण
निमित्तमेवात् । स्वद्रव्यादिकं हि निमित्तमपेक्ष्य सत्त्वप्रत्ययं धनयति
पदार्थः । परद्रव्यादिकं स्वपेक्ष्यासत्त्वप्रत्ययम् । इत्येकत्रयित्वादि

सङ्ख्यावदेकस्मिन्पदार्थे सत्त्वासत्त्वयोर्भेदः । न चैकस्मिन् वस्तुनि
वस्त्वन्तरमपेक्ष्य द्वित्वादिसङ्ख्या प्रकाशमाना स्वात्ममात्रापेक्षैकत्वस-
ङ्ख्यातो नान्या प्रतीयते । नापि सा स्वरूपात् तत्त्वतो भिन्नैवास्यास-
ङ्ख्येयत्वप्रसङ्गात् । सङ्ख्यासमवायात्तत्त्वमित्यप्ययुक्तम्, कथञ्चित्तादा-
त्म्यव्यतिरेकेण समवायस्यासम्भवात् । तस्मात् सिद्धोऽपेक्षणीयभेदात्
सङ्ख्यावत्सत्त्वासत्त्वयोर्भेदः । तथाभूतयोश्चानयोरैकस्मिन् पदार्थे
प्रतीयमानत्वात् कथं विरोधः ? यतो दृष्टान्तो न स्यात् । भ्रान्तेयं
प्रतीतिरित्यापि मिथ्या, बाधकस्याविद्यमानत्वात्, विरोधो बाधक
इत्यप्यसत्यम्, इतरेतराश्रयानुषङ्गात् । सति हि विरोधे तेनास्या
बाध्यमानत्वाद् भ्रान्तत्वम्, ततश्च तद्विरोधसिद्धिरिति । विरोधश्चा-
विकलकारणस्यैकस्य भवतो द्वितीयसन्निधानेऽसत्त्वान्निश्चीयते,
यथोष्णसन्निधाने शीतस्य । न च पर्यायरूपेण भेदस्य सन्निधाने
द्रव्यरूपेण भेदस्याभाव उपलभ्यते । किञ्चानयोर्विरोध किं सहा-
नवस्थानस्वभाव, परस्परपरिहारस्थितिस्वभावो वध्यघातकस्वभावो
वा ? तत्र न तावत्सहानवस्थानस्वभावो घटते ? मृद्वव्यलक्षणे पदार्थे
मृद्वव्यरूपतयाऽभेदस्य घटादिपर्यायरूपतया(च) भेदस्याध्यक्षबुद्धौ
प्रतीयमानत्वात् । न च तथाप्रतीयमानयोरप्येकत्र तयोर्विरोधो युक्तः,
रूपरसयोरपि तत्प्रसङ्गात् । परस्परपरिहारस्थितिस्वभावस्तु विरोधो
घटादौ भेदाभेदयोः सत्त्वासत्त्वयोर्वा रूपरसयोरिव सतोरेव नासतो-
र्नापि सदसतो सम्भवति । वध्यघातकस्वभावोऽपि विरोधोऽहिन-
कुलयोरिव बलवदबलवतो, न च भेदाभेदयोः सत्त्वासत्त्वयोर्वा बल-

वदवस्त्वद्वाचो दृश्यते । नहि यथा नकुलेन वस्त्वता सर्पस्य विषात
 क्रियमाणो दृश्यते तथा भेदेर्भावेदस्याभेदेन च भेदस्य विषातो
 दृश्यते, तथाप्रतीतेरभावात् । मयत्तु वा कश्चिद्विरोध इति, तथाप्यसौ
 सर्वथा कश्चिद्विरोधः स्यात्, गत्यन्तराभावात् । न तावत् प्रथमपक्षो
 घटते, क्षीतोप्यस्पर्शयोरपि प्रमेयत्वादिना विरोधासिद्धे । एकाधार
 स्वेन चैकस्मिन्नपि हि घूपवद्वनादिभाजने कश्चित् प्रवेशे क्षीतस्पर्श-
 कश्चिद्विरोधस्पर्शः प्रतीयत एव, अत्रामयोः प्रवेशयोर्भेद एवेज्यते,
 मयत्तु नामानयोर्भेदः, घूपवद्वनाद्यवयविनस्तु न भेदः, न चास्य
 क्षीतोप्यस्पर्शाधारता नास्तीति बहु युक्तम्, अप्यत्र विरोधात् ।
 तस्मान्न सर्वथा भावानां विरोधो घटते । कश्चिद्विरोधस्तु सर्वभावेषु
 मुख्यो न बाधकः । यद्युक्तम्-वैयधिकरणस्य स्यादिति तदप्यस-
 त्यम् । निर्वाच प्रत्यक्षबुद्धौ भेदाभेदयोरेकधिकरणत्वेन प्रतिभास-
 नात् । न तत्र तथाप्रतीयमानयोर्वैयधिकरणस्य रूपरसयोरपि तत्र
 सङ्गात् । उभयदोषाऽपि न घटते प्रतीयमाने कश्चिद्विरोधो नामः,
 नामादोषोऽपि न स्यात् । यथैव हि घटादौ भेदोऽनुभूयते तथाऽभे-
 दोऽप्येति कश्चिन्नात्मविरोधः अत एव सङ्करव्यतिकरावपि न स्तः ।
 भेदाभेदयोरेकस्मिन् पदार्थे स्वरूपेण प्रतीयमानत्वात् । यद्युक्तमन-
 वस्था स्यात् । तदप्यनुपपन्नम्, यस्तु न एव भेदाभेदात्मकत्वाम्युप-
 गमात् । न पुनर्भेदाभेदयोर्धर्मयोः पदार्थस्य तु भेदो धर्म-
 एवाभेदस्तु धर्मेष्वेति कश्चिद्विरोधः । न चैकान्ताम्युपगमो दोषाव,
 सम्यग्जनयविषयस्य भेदाभेदस्य च स्यात्तादिभिरभ्युपगतत्वात् ।

संशयोऽपि न युक्तः, मेदामेदयोः स्वरूपेण प्रतीयमानत्वात्, एक-
स्मिन् मेदामेदाप्रतीतौ हि संशयो युक्तः, क्वचित् प्रदेशे स्थाणुपुरुष-
त्वाप्रतीतौ तत्संशयवत् । चलिता च प्रतीतिः संशयः, न चेयं चलिता ।
तथा दृष्टहानिरदृष्टकरुणा च न स्यात् । मेदामेदात्मकस्य वस्तुन-
प्रत्यक्षादिप्रमाणबुद्धौ प्रतीयमानत्वात्, तत् एवाभावोऽपि न
युक्तः । यच्चोक्तम्-नानावस्तुधमपिक्षयेत्यादि, तदसत्यम्, न खलु
नानावस्तुधमपिक्षयैकस्यानेकान्तात्मकत्वमङ्गीक्रियते; येन सिद्ध-
साधनं स्यात् । अपि त्वेकस्यैव वस्तुन स्वधमपिक्षया । न च तत्र
विरोधादिदोषानुषङ्गस्तस्य प्रागेव निराकृतत्वात् । यच्चोक्तम्-क्रमेण-
त्यादि न तद्युक्तम् । क्रमेणाक्रमेण चानेकान्तस्याभ्युपगतत्वात् ।
क्रमभाविधमपिक्षया हि क्रमेणाक्रमभाविधमपिक्षया चाक्रमेणेति ।
यच्चोक्तम्-अनेकधर्मान् वस्तु किमेकेन स्वभावेन व्याप्नुयान्नानास्व-
भावैर्वेत्यादि । तत्र नैकेन स्वभावेन नानास्वभावैर्वा भिन्नवस्तु भि-
न्नान् स्वभावान् स्वतो व्याप्नुयादिति जैनो मन्यते, किं तर्हि स्व-
स्वकारणकलापादनेकस्वभावात्मकं मतमिति । यच्चोक्तम्-“जलादे-
रप्यनलादिरूपता स्यादित्यादि,” तदप्यनुपपन्नम् । जलादेर्हि
स्वरूपापेक्षया जलादिरूपता, न पररूपापेक्षया, ततो न जलादौ
जलार्थिनोऽनलादिरूपस्य दर्शनम्, यतस्तत्र प्रवृत्तिर्न स्यात् प्रेक्षा-
पूर्वकारिण इति । यच्चोक्तम्-“प्रमाणमप्यप्रमाणं स्यादित्यादि,”
तदपीष्टमेव । प्रमाणस्य स्वरूपापेक्षया प्रमाणरूपताया, पररूपा-
पेक्षया चाप्रमाणरूपतायाः, स्याद्वादिनामिष्टत्वात् । ततो न लोक-
प्रसिद्धप्रमाणाप्रमाणव्यवहारविलोपः स्यात्, उक्तन्यायेन प्रमाणाप्र-

माण्यवधारस्य लोके प्रमाणेऽपि सुप्रसिद्धत्वादिति । यन्नोक्तम्—
 "सिद्धोऽप्यसिद्धः स्यादित्यादि", तदपीष्टमेव । पररूपापेक्षया
 सिद्धस्याप्यासिद्धरूपताया अम्युपगतत्वादिति, यन्नोक्तम्—“सर्वज्ञोऽ-
 प्यसर्वज्ञः स्यादिति”, तदपीष्टमेव । असर्वज्ञरूपेण सर्वज्ञस्याप्यस-
 र्वज्ञताया अम्युपगतत्वात् इति प्रकारान्तरेण च तस्यासम्बन्धता न
 संभवत्येव प्रमाणवाच्यतादिति यन्नोक्तम्—“येन प्रमाणेन सर्वस्या-
 नेकान्तरूपता प्रसाध्यते तस्य कुतोऽनेकान्तरूपतासिद्धिः स्यादि-
 त्यादि” । तन्नोच्यते—प्रमेयं हि द्विविधमचेतन चेतन च, तत्राचेतन
 स्वपराध्यवसायविकल न स्वस्यैकान्तरूपतामनेकान्तरूपतां च परि-
 ष्येद्युम् अरुम् । चेतनेन तत्रानेकान्तरूपता परिच्छिद्यते । चेतन तु
 स्वस्याप्यनेकान्तरूपतां परिच्छेदयितुं समर्थम् न च तत्रापरं प्रमाणं
 मपेक्ष्यते चेन्नानवस्था स्यात् । तथाहि—पित्ररूपं वस्तु येन प्रत्य-
 क्षेणानुमानेन वा परिच्छिद्यते तत् स्वरूपापेक्षयात्मना भाव पररूपा-
 पेक्षया चाभावम् परिच्छिद्यमपि अन्यथा यथावदसङ्गीर्णस्वरूपस्य
 ग्राहक न स्यात् न चैवम् व्यावृत्ताव्यावृत्तस्वरूपस्य प्रमाणस्य सिद्ध-
 रूपत्वादिति । यस्य तु कस्यचित् तत्रापि स्वतुरागमादित्वासनाव-
 स्थादेकान्तसमारोपः, सोऽपि तस्य न्यायान्तराग्निराकर्तव्यः । तथाहि
 धूमादिसिद्धस्य यथा स्वसाध्यमिति गमकत्वम्, तथा साध्यान्तरं
 प्रत्यपि उतान्यथेति । यदि गमकत्वमवाङ्गीक्रियते तदा साध्यान्त-
 रस्यापि तत् एव सिद्धर्क्षिज्ञान्तरकस्वभावैकस्य स्यात् तत् सर्व-
 स्यापि साध्यस्य सिद्धेरिति । उतान्यथा तर्हि यथैक सिद्ध गमकत्वा
 गमकस्वरूपेणानेकान्तरूपम्, तथा सर्वं वस्तु स्वपरकार्यकरणसमर्था-

सामर्थ्येनानेकान्तरूपमस्तु, विशेषाभावादिति । यदप्युक्तम्—बाधकं प्रमाणमस्ति—मेदामेदौ नैकाधिकरणावित्यादीति, तदप्यनुपपन्नम्, पक्षस्य प्रत्यक्षेण बाध्यमानत्वाद्धेतोश्च कालात्ययापदिष्टत्वात्, अनु-
ष्णोऽग्निर्द्रव्यत्वाज्जलवदित्यादिवदिति । मेदामेदयोरेकाधिकरणत्वेन प्रत्यक्षबुद्धौ प्रतिभासनात् न चानयोर्विरुद्धधर्मयोरपि सतो कापि क्षतिरीक्ष्यत इति पर्यालोच्य स्तुतिकृदपि विरोधाभावमाह—विरु-
द्धेत्यादि । हि यस्माद्विरुद्धवर्णसम्बन्धो मेचकवस्तुषु मिश्रवर्णपदा-
र्थेषु दृष्ट, पर न तत्रैतद् दूषणकणघोषणान्वेषणापि कर्तुं पार्यते ।
यदि तत्रापि वाग्दण्डिण्डिमाडम्बरप्रचण्डपाण्डित्यपाटवनाट्यशीलैः
प्रत्यक्षादिप्रमाणोपपन्ने कापि युक्ति प्रपञ्च्यते, तदा एवमप्यस्तु ।
अनुष्णोऽग्निर्द्रव्यत्वात् जलवत् । अथैतत्प्रत्यक्षबाधितपक्षानन्तर
निर्दिश्यमानत्वेन कालात्ययापदिष्टम् । आ परमबन्धो ! पिव पीयू-
षयूषम्, वयमपि हस्तमुत्क्षिप्य एवमेव वदाम—मेचकवस्तुवत्प्रत्य-
क्षोपपन्नेऽप्यनेकान्ते का कुयुक्तानिरुक्तिप्रपञ्चचातुरीः, तस्माद्विरो-
धादिदूषणवारणगणाघर्षणीय परा प्रौढिरूढिं प्रपन्नोऽनेकान्तकेगरी ।

ननु भो ! सभ्या ! निभालयन्तु कौतुकम् । एते बौद्धादयः
स्वयमभ्युपगम्यापि न्याद्वादवाद् निराकुर्वन्त किं न कुर्वन्ति स्वा-
विरुद्धगामोदनन्यायम् ? एतदेव पराभ्युपगतानेकान्तवाद-
सवादद्वारेण दृष्टान्तयुक्त्या स्पष्टयन्नाह—

विज्ञानस्यैकमाकारं, नानाकारकरम्बितम् ।

इच्छंस्तथागतः प्राज्ञो, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् ॥८॥

अनु०-माना-विचित्र-आकार सहित विज्ञान
एक आकारवाच्यं चे, एव स्वीकारतो प्राज्ञ योद्ध अने-
कान्मवाच्यं उत्थापय करी शकतो मणी (८)

प्रयोः पुरः परतीक्षिकानां पयास्यत विदुष्य “कुः
प्रमुक्तिषां सेवकानामपि न हि” इति पुनः प्रमादनाय प्रका-
रान्तरेण विदुष्यति—

अथ० विज्ञा०-विज्ञानस्यैकमाकारं स्वरूपम्, नाना-
विचित्रा य आकारा घटादीनां तैः करम्बित मिममिच्छ-
ममिलपन्, तथागतो बोद्धोऽनेकान्त-स्याद्वाद् न प्रति-
क्षिपेदुत्थापयन् । कथम्भूतः ? प्राज्ञो ज्ञाता, प्रकर्षेणाप्रो-
युक्तोऽपि यतः स्याद्वाद् स्वीकुर्वन् नोपास्त ॥ ८ ॥

वि०-विज्ञानस्य संवित एकमेव स्वरूपं नानाविचित्रपटाद्यनेका-
कारमिदं सममिलपन् बोद्धो नानेकान्त निराकुर्वन्, अत एव
प्राज्ञ “ ज्ञानाद्वैतवादिनां हि मते एकमेव विज्ञानं प्राहक तस्य
चासा प्राज्ञा इत्येकमेव प्राज्ञत्वं प्राहकस्य चाभ्युपगच्छन् कथमने-
कान्तवादं निराकुर्वन्” । यत्र प्रकर्षेणाप्रो न स्यात् । अत एकत्र
विचित्रपटीज्ञाने नीलानीलस्यो परम्परविरुद्धयोरप्यविरोधेनोपरीका-
रात् । तन्मात्राभावात्तैरभ्युपगत एव स्याद्वात्त्वात् ।

नेमायिकवैशेषिकयोरपि सम्प्रति प्रतिपत्तिमाह—

विचित्रमेकमनेक च, रूप प्रामाणिक वदन् ।
योगो वैशेषिको वाऽपि, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् ॥९॥

अनु०-एक चित्ररूप अनेक रूपवाळुं प्रमाण-
सिद्ध छे एम कहेनारो योग (नैयायिक) के वैशेषिक
पण अनेकान्तवादनुं उत्थापन करी शकतो नथी. (९)

अव०-चित्रं०-एकं चित्रं रूपमनेकमनेकाकारमयम् ।
प्रामाणिकं प्रमाणसिद्धम्, वदन्-कथयन्, योगो नैयायिको,
वैशेषिकोऽप्यनेकान्तं न प्रतिक्षिपेत् ॥ ९ ॥

वि०-एक चित्र रूप तत्रैव चानेकाकाररूप प्रमाणोपपन्न
वदन्तावक्षपादकणादौ न स्याद्वाद निराकुरुत । तेषा हि मते
मेचकज्ञानमेकमनेकाकारमुररीक्रियते, यतस्तेषामेव सिद्धान्तसिद्धिः,
' एकस्यैव चित्रपटादेश्वलाचलरक्तागतावृतानावृताद्यनेकविरुद्धधर्मोप-
लम्भेऽपि दुर्लभो विरोधगन्ध ', तस्मादस्मद् वद् यौगिकवैशेषि-
कावप्यनेकान्तमतानुमतिं वितन्वन्तौ ।

तथा कापिलोऽपि न स्याद्वादवादापलापचापलपापमवाप्नुया-
दित्येतदेव स्तुतिकृत्प्रथयन्नाह—

इच्छन् प्रधानं सत्त्वाद्यैर्विरुद्धैर्गुम्फितं गुणैः ।
साङ्ख्यः सङ्ख्यावतां मुख्यो नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् १०

अनु०-सत्त्व रजस् आदि विरुद्ध गुणो वडे
गुम्फित एक प्रधानप्रकृतिने इच्छतो एवो विद्वा-
नोमां मुख्य सांख्य पण अनेकान्तवादने उत्थापी
शकतो नथी. (१०)

अथ०-इच्छन्०-तथा हे भीतराग ! प्रधानं प्रकृतिम्,
सम्भाष्यैः-सत्त्वरजस्तमोसहबैर्विरुद्धैर्गुणैर्गुम्भित मिश्रितमिच्छन्
सङ्ख्यावतां-विदुषां मुख्यः साङ्ख्योऽनेकान्त म प्रतिक्षिपेत् ॥१०॥

वि०-हे भीतराग ! सङ्ख्यावतां मुख्यो मुख्यमिषेव नामधेय
साङ्ख्य प्रधानं प्रकृतिं महवायुत्पादमुख्येति सत्त्वरजस्तमोभिर्गुणै-
रन्योन्यविरोधदुर्द्धरैरपि प्रमितमविरुद्धतयामिदधानं स्वार्थनो-
नानेकान्तमतवैमुख्यमाख्याति, तस्मत्ते हि प्रकृतिरेक महवाचा
स्मिका अनेकाकारा अम्युपपद्यते (अम्युपगम्यते) । तवसाङ्ख्योऽ-
प्यनेकान्तमतसम्मुख एव ।

ननु मो । क एव आहृतमतपाण्डित्यनिशेषमाविष्कुर्वन् दुर्ग-
तमौगताचक्षीकृतचिबद्धानादिद्वन्द्वान्तावद्वन्मेन स्वाह्लादवाद स्पष्ट
यत्नाचष्टे । प्रथमं तावज्जीव एव नास्ति क त्वामितमेयोऽमेयो
ऽनेकान्तमतस्वर्गापवगसर्गसङ्ख्या; तथाहि-सकृन्नेऽप्यस्मिन्नधिकृते
जीवलोके न क्वचिन्मृतपदप्रयम्यतिरिक्तं किमपि वस्त्वन्तरमस्ति,
प्रत्यक्षप्रमाणगोचरात्किञ्चान्तत्वात्, यद्यदेवं तत्तत्तास्ति, यथा तुरङ्ग
मोक्षमाङ्गशृङ्गम् । न च बाध्यम्-प्रतिप्राणिप्रसिद्धस्य चैतन्योपलम्भ
स्मान्ययामुपपत्त्या तद्येत्तु कश्चिदवश्यं परिकल्पनीयः । मृतपददृष्ट
वर्त्येव तद्वत्तत्त्वेनाविगानात् । अवेत्यमाचक्षीयाः-कच अङ्गारमकानि
भूतानि तद्विस्मयं बोधरूपं चैतन्य जनयेयुरिति । तदपि न,
न त्वत्वेकान्ततत्त्वं कारणारूपमेव कार्यमुपपद्यते, अमनुरूपस्यापि
दर्शनात् यथा मयाज्ञेभ्यो मवशक्ति । एवं च वपूरूपपरिणतानि

महद्भूतान्येव स्वस्वरूपजडस्वभावव्यतिरिक्त चैतन्यमुद्बोधयन्ति,
तच्च कायाकारविवर्त्तेष्ववतिष्ठते, तदभावे पुनर्भूतेष्वेव लीयते,
इति न कश्चिद्भूतोद्भूतचैतन्यव्यतिरिक्तश्चैतन्यहेतुतया परिकल्प्य-
मानः परलोकयाया जीवोऽस्ति, दृष्टहान्यदृष्टपरिकल्पनाप्रसङ्गात् ।
एव च सति परलोकोऽपि प्रत्युक्त एवावगन्तव्य । परलोकयायि-
नोऽभावे परलोकस्यानुपपन्नत्वात्, सति हि धर्मिणि धर्मा-
श्रिन्त्यमाना समीचीनतामुपचिन्वन्ति । किञ्च-परलोकयायिजीव-
सुखदुःखनिबन्धनौ धर्माधर्मावप्याकाशकुशेशयविकाशनीकाशौ ।
तथा तत्फलभोगभूमिप्रतिमस्वर्गनरकादिकल्पनमप्यलीकसङ्करूपवि-
लसितम् । विना हि धर्माधर्मौ कुतस्तत्फलभोगभूमिसम्भव ।
यच्चेवमप्यैकान्तिकपुण्यपापक्षयोत्थमोक्षपक्षपातिता सा विगलित-
दृशश्चित्रशालोपवर्णनमिव कस्य नाम न हास्यावहेति यत्किञ्चिदेतत् ।
अत्र प्रतीविधीयते-योऽयमतिप्रमाणप्रवीणेन भवता आत्मनिरा-
साय प्रत्यक्षप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वादिति हेतुरुपन्यस्त, स एव
तावदसिद्ध, जीवस्य स्वसवेदनप्रत्यक्षविषयत्वात्, तथाहि-
सुख्यह दुःख्यहमित्यादिस्वसम्बद्धस्वसवेदनप्रत्यक्षेणावगम्यते जीवः ।
सर्वकाल निर्वाधत्वेन च नाय प्रत्ययो आन्त । “चैतन्यान्वितदेह-
लक्षणपुरुषगोचरत्वेऽपि गौरोऽह स्थूलोऽहमित्यादिप्रत्यय सङ्गच्छ-
ते, अतः कृत कायातिरिक्तात्मकल्पनाक्लेशेनेति चेत् ? ” न, भूताना
स्वसवेदनगोचरत्वे बहिर्मुखैव स्वसवित्तिर्भवेत्, यथा पटोऽयमिति
बहिर्मुख प्रत्यय, तथा सुख्यहमित्यादिरपि, यदि शरीरगोचरो
भवेत्, ततोऽय सुखीत्येव बहिर्मुख स्यात्, अन्तर्मुखं श्वायमनुभूयते ।

महि कोऽप्यहं सुखीत्यादिप्रत्यय दहे विषये, किन्तु देहातिरिक्ते
 कस्मिंश्चित्, इत्यतः प्रतीयते—सुरूपहमित्याद्यन्तर्मुत्पत्त्ययो जीव
 गोचर एव, न भूतगोचर । नहिर्मुत्पत्त्येमानवमासात् । मन्त्रोक्तस्-
 वरूपपरिणतानि महद्भूतान्येव चैतन्यमुद्बोधयन्तित्यादि । तदप्य
 विकलविकलताविकलसितम् । यतः—यदि “ हि महद्भूतेभ्य एव
 चैतन्यमुन्मीळसीत्याद्यसंज्ञसितज्ञतयपि स्वेच्छाचकन्ताद्यन्वधानुपपत्ति
 प्रतिहतेन मवता कल्पनीयम्”, तदा—“चैतन्यमेव च मान्तरादुत्प
 तिस्त्वानमागत चतुर्मूलप्रमाणाविदेहमुत्पादयेत्, भूयो भवान्तर
 गामुक्तं सप्तत्यजेत्, तेन चाविहितं स्वेच्छाविहारादिक्रियां कुर्यात्,
 तद्विनिर्मुक्तं भूयो दाहयदासीत्, इत्यात्मसन्त्यमेव तद् न पुनरात्मा
 भूतसमुदमसंयोगजन्यदेहजन्य ” इत्यकास्मनिकमेवादरीदृमुदारतरं
 विभावयामः । सचेतनस्यात्मनः कर्माविष्टकवसवाऽऽयाऽन्यमवप्र-
 मान्यान्त्यदेहसम्पादममोर्षटनाघटितत्वात् । अवेत्यमविदधीया —
 जन्मान्तरादुत्पत्तिप्रदेशमागच्छन्तात्मा न प्रत्यक्षेण कल्प्यते । नन्वेव
 ‘वरूपपरिणतद्वारेण भूतान्वपि चैतन्यमुन्मीळयन्ति न साक्षात्कल्पन्ते’
 इति मवत्पक्षेऽपि पक्षपात विना सामान्यम् । मूतेषु वरूपपरिण-
 तेष्वेव चैतन्यमुपकमामहे नान्वदेत्यन्वधानुपपत्त्या मूतजन्यमेव
 चैतन्य कल्पयाम इति चेत् ? तर्हि—कथं मूतावस्थायां मूतेषु
 तदवस्थेष्वेव चैतन्यं नोपलभ्यते । वरूपपरिणतस्य कादापिस्त्वान्
 न्वधानुपपत्त्याऽवश्यं कारणान्तरापेक्षीत्यतस्तस्मिन्सम्पादमसमर्प जन्मा
 न्तरापातात्मक्येण चैतन्यमेव मन्महे । अ-यच्च—आत्मा तावत्पूर्व-
 शुभाशुभचैतन्ययोगादेहसम्पादनायोपिष्ठते, इति सौष्ठवप्रष्टमेव ।

महद्भूतानि पुनः किं रूपाणि चैतन्य कर्तुमारभेरन् । चैतन्यवन्ति
तद्विनाकृतानि वा ? यदि प्रथम पक्षस्तदा विकल्पद्वयमुदयते,
तेभ्यस्तच्चैतन्य व्यतिरिक्तमव्यतिरिक्तं वा, व्यतिरिक्तं चेत् ?, ततो
न शरीरेष्विव महद्भूतेष्वप्यवस्थितम् भूतविसदृशमेव स्वहेतुमव-
स्थापयति, इति स्ववचसैवात्मानमनुमन्यमानः । किमिति कुविकल्प-
कल्पनेन स्व क्लेशयसि । अथाव्यतिरिक्तम्, एव सति सर्वमहद्भूता-
न्येकता धारयन्ति, एकचैतन्याभिन्नत्वान्निजस्वरूपवत् । अथ पृथक्-
स्वस्वचैतन्याभिन्नानां तेषां नाय प्रेरणावकाश इति मन्येथा, तदपि
न । यतस्तज्जन्यनरशरीरेऽपि भूतोत्पाद्यश्चैतन्यचतुष्टयप्रसङ्गः । अथ
चत्वार्यप्येकीभूय बहवस्तन्तव इव पट महत्तरचैतन्यमुत्पादयेयुरिति
ब्रूये, तदा तच्चैतन्यं किं भूतसयोग उत तज्जन्यमन्यदेव किञ्चिदिति
वाच्यम् । भूतसयोगश्चेत् ?, तदयुक्तम्, चैतन्यानामन्योन्यसयोगा-
सिद्धेः, अन्यथा प्रचुरतरचैतन्यान्येकीभूय महत्तमं चैतन्यं जनयेयुः ।
न चैतद् दृष्टमिष्टं वा । अथ भूतोत्पाद्यमन्यदेव किञ्चिदित्येतस्मिन्नपि
किं तेषामन्वयोऽस्ति न वा ?, अस्ति चेत् ?, तदा पूर्ववत् भूतजन्य-
चैतन्यचतुष्टयतापत्तिः, अथ नास्ति, तदप्यसङ्गतम्, निरन्वयोत्पत्ते-
र्युक्तिरिक्तत्वात् । तस्मान्न सचैतन्यानि चैतन्यमुत्पादयेयुर्भूतानि ।
न च तद्विनाकृतानि, तेषामत्यन्तविसदृशत्वेन चैतन्योत्पत्तिविरुद्ध-
त्वात्, अन्यथा सिकताभ्योऽपि तैलमुत्पद्येत । अन्यच्च-भूतनिचय-
मात्रजन्यं चैतन्यं तत्परिणतिविशेषजन्यं वा स्याद् ?, न तावत्प्रथमः
पक्षः क्षोदक्षम्, अवनिजीवनपवनदहनयोजनेऽपि चैतन्यानुपल-
म्भात् । द्वैतीयिकपक्षे पुनः, क परिणामविशेष इति पृच्छामः ।

बपूरूपपरिणति चेत् ।, सत सा सर्वकारं कस्मात् स्यात् ।, किमपि
 कारणान्तरमाश्रित्योत्पद्यत इति चेत् ।; तदा तत्कारणान्तरं जन्मा
 न्तरागतास्मैतन्यमिति वितर्कयाम, तस्यैव बपूरूपपरिणमिन्न
 चैतन्यानुसूपोपादानकारणत्वात्, तदभावे बपूरूपपरिणतौ सत्यामपि
 मृतदद्यात् मृतसद्भावेन चरुनादिक्रियाऽनुपसम्पत् । तत्र बपूरूप
 परिणतिजन्य चैतन्यम् किन्तु सैव सञ्जयेति क्षोत्रक्षम उच्यते ।
 अथ न प्रत्यक्षादन्वत् प्रमाणम् । न च तेनागमनगमनादिक मया
 न्तराचैतन्यस्योपसम्भामहे, तेन सञ्जयस्याप्येव मृतानि सञ्जेतुमवा
 निर्हिंसाम इति तदप्यसत् । यत् केवलमस्यद्वाज्येण देवकास्त्व
 भावविप्रवृत्तानां मेरुमवस्तितामहपरमाज्वादीमाप्यभावप्रसङ्गः, तेन च
 मयत्रादीनामप्यनुत्पत्तिः इत्यसौ बलात्कारेणैवानुमानादीनि प्रमाणानि
 प्रतिपत्तव्यानि । सन्ति चानुमानान्वयेकश्च, तथाहि—अस्ति कश्चिदेहे
 तदतिरिक्तमेतत् सुखं दुःखं इति स्थाप्यनुभवस्यान्वयानुपपत्तेः ।
 यदि च न स्यात् तदा सुखाद्यनुभवोऽपि न भवेत् बला
 मृतसरीरे । तथा हिताद्विप्राप्तिपरिहारवैश्या प्रत्यक्षपूर्विका विशिष्ट
 क्रियात्वात् रजक्रियावत् । यस्यास्य प्रयत्नस्य कर्ता सोऽन्वयस्मत्सम्प
 त्तमेतत् । न च निरुक्तिपुक्तिप्रतिहतेन भवता इह मय एव देहा
 तिरिक्त कश्चिदस्ति न त्वमुष्मिन्निति विप्रतिपत्तव्यम्, जन्मान्तरा-
 गानुक्त्यैवास्व प्रमाणप्रतिष्ठितत्वात् । तद्यथा—तदहर्जातबालकस्याप्य
 स्तन्यामिच्छाः पूर्वामिच्छापूर्वक, अमिच्छात्वात् द्वितीयदिवसादि
 स्तन्यामिच्छावत् । तद्विदमनुमानमात्रस्तन्यामिच्छावत्यामिच्छाप्रसङ्ग
 पूर्वकस्वमनुमापमवर्थापत्या परलोकागामिजीवभाक्षिपति, तज्जन्मस्य

मिलाषान्तराभावात् । किञ्च-यदुक्तम्-एतावता धर्माधर्मावपि नभो-
 म्भोजनिभौ मन्तव्याविति, तदप्यपाकृतम् । तदभावे सुखदुःखयो-
 निर्हेतुकत्वात् अनुत्पाद एव स्यात् । अनुत्पाद एव स्यात् । स च
 प्रत्यक्षविरुद्धः । तथाहि-मनुजत्वे समानेऽपि दृश्यन्ते केचन स्वा-
 मित्वमनुभवन्तोऽपरे पुनस्तत्प्रेष्यभावभाविभ्राणाः, एके च लक्ष्म-
 म्भरयोऽन्ये तु स्वोदरदरीपूरणेऽप्यनिपुणाः, एके देवा इव निरन्तर-
 सरसविलाससुखशालिनः, इतरे नारका इवोन्निद्रदुःखविद्राणचित्त-
 वृत्तयः, इत्यतोऽनुभूयमानसुखदुःखनिबन्धनौ धर्माधर्मौ स्वीकर्तव्यौ ।
 तदङ्गीकरणे च विशिष्टयोस्तत्फलयोर्भोगभूमी स्वर्गनरकावपि प्रति-
 पत्तव्यौ, अन्यथाऽर्द्धजरतीयन्यायप्रसङ्गः स्यात् । एव च पुण्यपाप-
 कर्मक्षयोत्थमोक्षपक्षोक्तदूषणमप्यननुगुण गणनीयम् । न च वाच्यम्,
 “यदुत ‘बन्धः कर्मजीवसयोगलक्षणः’ स आदिमान् आदिरहितो
 वा ? तत्र यदि प्रथमो विकल्पः, ततो विकल्पत्रयप्रसङ्गः, किं
 पूर्वमात्मनः प्रसूतिः पश्चात् कर्मणः, यदि वा पूर्वं कर्मणः पश्चादा-
 त्मनः, आहोस्वित् युगपदुभयस्येति, किञ्चातः ? सर्वत्रापि दोषः ।
 तथाहि-न तावदात्मनः पूर्वं प्रसूतिः, निर्हेतुकत्वात् व्योमकुसुमवत्,
 नापि कर्मणः प्राक् प्रसूतिः, कर्तुरभावात्, न चाकृतं कर्म भवति,
 युगपत्प्रसूतिरप्ययुक्ता कारणाभावात् । न चानादिमत्यात्मनि बन्धो
 घटामटाव्यते बन्धकारणाभावात् गगनस्येव, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्य-
 मन्यथा मुक्तस्यापि बन्धप्रसङ्गो विशेषाभावात्, तथा च सति नित्य-
 मुक्तत्वात् मोक्षानुष्ठानवैयर्थ्यमिति । अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि नात्म-
 कर्मवियोगो भवेदनादित्वादात्माकाशसंयोगवदिति मोक्षानुपपत्ति-

रिति" । यतो जीवोऽनादिनिधनः सत्त्वे सत्यहेतुकत्वात्, कर्माणि
 प्रवाहतोऽनादिमत्, सतो जीवकर्मणोरनादिमानेन संयोगोपमास्तिका
 याकाशसंयोगवदिति प्रथमपक्षोक्तवृणानवकाशः । योऽपि द्वितीय
 पक्षोऽभिहितोऽनादित्वात् संयोगस्य वियोगामात्र इति, सोऽप्य
 समीचीनः, तथाऽवर्धनात् यथा च काशमोपकृत्यो संयोगोऽ-
 नादिसन्तसिगतोऽपि कारमुत्पट्टपाकादिद्रव्यसंयोगोपायतो विभ-
 टमानो दृष्टस्तथा जीवकर्मणोरपि ज्ञानवर्धनधारिणोपायतो वियोग
 इति न कश्चिदोप । अथ यचनादि सर्वं कर्म तदस्तस्य
 जीवकृतत्वानुपपत्तिर्जीवकृतत्वेऽनादित्वविरोधात् तदसम्भू, वस्तु-
 प्रत्यनवबोधात्, तथाहि—जीवेन तत्रा तथा मिथ्यादर्शनादिसम्भवे
 क्षणं तदा तदुपासीयते कर्म यथा तेन जीवेन कृतमित्युच्यते । तथा
 तथाप्रवाहापेक्षया चिन्तयमानमादिविकल्पमित्यनादि । निदर्शनं
 चात्र क्लृप्तः यथाहि मावान् अतीतकालस्तेनाशेषेण वर्तमान
 त्वमनुभूतम् अत्र चासी प्रवाहतोऽनादि एव कर्मापीति ।
 यदप्युक्तम्—मुक्तस्यापि वचनसङ्गो विशेषामावाविति तदप्युक्तम्
 विशेषामावाविति । तथाहि—संसारी जीव कथादियुक्तस्तुक्तस्य
 कर्मणो योन्मान् पुद्गलमात्रेण इति तस्य कर्मबन्धोपपत्तिः । मुक्तस्तु
 कथावादिपरिणामविकल्पं शुद्धध्यानामाहात्म्यसस्तेषां समूहमुन्मू-
 लित्वात् ततः मुक्त्यवस्थार्या कर्मबन्धाप्रसङ्गः । न च वाच्यमेवं
 सति तर्हि निरन्तरशुक्तिगमनतो मन्वानामुच्छेदप्रसङ्गोऽनन्तानन्त
 सङ्ख्योपेतत्वात् । इह मयदनन्तसङ्ख्योपेतं तत्त्वतिसमयमेकद्वि

त्रयादिसङ्ख्ययाऽपगच्छदपि न कदाचन निर्लेपीभवति, यथा अनागतकालः, तथा चानन्तानन्तसङ्ख्योपेता भव्या., इत्यनुच्छेदः । एवं च सत्प्रमाणप्रतिष्ठितेष्व्वात्मतत्त्वतदाश्रितश्रेयोऽश्रेयोऽनेकान्तमतस्वर्गापवर्गादिषु कुग्रहग्रहिलतयैवाप्रतिपद्यमान चार्वाकमवजोपहतमेव कुर्वाण स्तुतिकृदाह—

विमतिस्सम्मतिर्वापि, चार्वाकस्य न मृग्यते ।
परलोकात्ममोक्षेषु, यस्य मुह्यति शेमुषी ॥११॥

चार्वाक-नास्तिकनी विमति छे के सम्मति छे, ते जोवानी काँई जरूर नथी, कारण के जेनी (चार्वाकनी) बुद्धि परलोक-आत्मा-सोक्ष्णने विषे मुँझाय छे; तेनी विरुद्धता के सम्मतिनी जरूर ज नथी. (११)

अव०-विम० । हे वीतराग ! चार्वाकस्य-नास्तिकस्य, विमतिर्विरुद्धप्रतिपत्तिः, सम्मतिः-मम्यक्प्रतिपत्तिर्वा, न मृग्यते-न विचार्यते, कुतः ?,-यस्य चार्वाकस्य शेमुषी-बुद्धिः, परलोकात्ममोक्षेषु पग्लोके जीवे मोक्षे च, मुह्यति मूढा स्यात् यो बालगोपालप्रसिद्धं जीवाद्यपि न जानाति तस्य का विमतिः सम्मतिर्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

वि०-तस्य सर्वापलापलोलुपस्य चार्वाकस्य विप्रतिपत्तिर्वा न विलोक्यते । यस्य परमवभवमृदपुनर्मवेषु सर्वमतसन्मतेष्वपि मति-

सृष्टि । मीमांसामांसकमतिर्मीमांसकोऽपि सर्वज्ञापक्यं प्रकपन्
संश्रयज्ञानमेकमनेकाकारं प्रतिजानानो मानेकान्तं प्रतिक्षिपति । ना
स्तिकस्तु महापापी, तत्कथयाप्यल कथमस्तीत्यलक्षालिनाम् ।

मनु तावागतादीनामुपपत्त्या साम्प्रत्य चार्वाकस्य तु वराक-
स्योपेक्षामुपक्षिप्तवान्, सद्यः मीमांसामांसकमतेर्मीमांसकस्य किमिति
कामपि चर्चा गृह्योदाचार्य, उच्यते—समस्तमसविक्षेपेण स्वयमेव
प्रकारान्तरेमानेकान्तमसं प्रतिष्ठमान स प्रति प्रतिपत्त्युपपत्ति
पिष्टमेव पितृहीति नास्ति पर्यनुयोगावसरः । ततः सिद्धं सर्वमस
मम्मतमनेकान्तम् । यत एव मानेकान्तात्मक वस्तुपपत्तिश्च तत
स्तत्सत्त्वमप्यनेकान्तात्मकमेवेति उत्पादयन् (उपपादयन्) अनुना
सर्वमसप्रपञ्चानेकान्तमुक्त्या वस्तुन परमार्थसत्त्वमाह—

तेनोत्पादव्ययस्येमसम्भिन्नं गोरसादिवत् ।

स्वतुपक्षं वृत्तधियः, प्रपञ्चा वस्तुतस्तु सत् ॥१२॥

ते कारणधी बुद्धिमाम पुरुषो सत पदार्थं मात्रने
आपना कथा सृजय गोरसनी जेम उत्पाद, व्यय
अने प्रौढ्यधी सम्भिन्न-मळेला माने छे (१२)

विशेषार्थः—

“उत्पाद व्यय प्रौढ्ययुक्त सत्”

। तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम् ।

विश्वना पदार्थ मात्र अनेकान्तनी अपेक्षाए उत्पाद, व्यय अने ध्रौव्यथी युक्त छे. आथी दूध दूधरूपे व्यय थई, दहीं रूपे उत्पाद थाय ले, अने गोरसरूपे ध्रौव्य रहे छे; ते वातने अध्यात्मोपनिषद्मां उपाध्यायजी श्रीयशोविजयजी महाराज जणावे छे के—

“उत्पन्नं दधिभावेन नष्टं दुग्धतया पयः ।
गोरसत्वात् स्थिरं जानन् स्याद्वादविजनोऽपि
कः ? ” ॥१॥

दुध खावाना नियमवालो दहीं खातो नथी, दहीं खावाना नियमवालो दुध खातो नथी; अने गोरस खावाना व्रतवालो वने (दहीं-दुध) खातो नथी एम नहिं अर्थात् वने खाय छे. आथी दूधरूपे नष्ट थएलुं, अने दहींरूपे उत्पन्न थएलुं गोरसज गणाय; माटेज जेने गोरसना आहारनो त्याग होय ते जेस दूधनो आहार न करे तेस दहींनो पण आहार न ज करे । ते माटे शास्त्रवार्तासमुच्चयमां भगवान् श्रीहरिभद्रसूरि जणावे छे के—

“पयोव्रतो न दध्यत्ति न पयोऽत्ति दधिव्रतः ।
अगोरसव्रतो बोधे तस्माद्वस्तु त्रयात्मकम् ॥ ”

आधी ए सिद्ध धनु के कोई पण पदार्थ मर्पया
 नाश पण वामनो नथी, तम सयथा नर्पान पण
 धनता नथी, पण न पदार्थ परिणामान्तरने पामे छ;
 जेय—सुपर्ण पिगेरमा आभूषणवत् । आधी शरव
 पुटिमान पदार्थ मात्रने उत्पाद, गगन, धौल्य गुण
 मान छ, न माटे काशीना महिम महामहोपाध्याय
 राममिश्रशास्त्रीजी पि० अनेकान्त माटे गोमानो
 उच्च-अविश्राय दर्शाव छे

अथापरांही कृतान्त जाहु —

अग०—तनो० । इ वीरराग । तन वामन य वचन
 वनपिवा वानागच्छदुपत्रं मरुपेव प्रवचद्वृत्तिं वस्तु गत्
 वामाधर्यम प्रवक्षा—कथावृत्तं न वस्तु रि विविक्तम् ।
 वृत्ता० वृत्तिनिष्ठवर्तितादिबन्ध द्विक्वा । वामागच्छिन्व ।
 वच। वामाग दुष्प्राप्य विनवर्तितावाग्यवमानं वामागव
 विवृत्तम् । १२ ।

भवितुमर्हन्ति, तस्मादुत्पादादिमत्त्व सत्त्वम् । यदुवाच वाचकमु-
 रूयः—“उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं (वस्तु) सत् ” । पारमर्षमपि—“उप्प-
 चेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा’ इति । तत्र द्रव्यपर्यायात्मकमिति-
 भणनेन द्रव्यैकान्तपर्यायैकान्तवादिपरिकल्पितविषयव्युदासः । आ-
 त्मग्रहणेन चात्यन्तव्यतिरिक्तद्रव्यपर्यायवादिकणादयोगाभ्युपगतव-
 स्तुनिरासः । यत श्रीसिद्धसेनः—“दोहिं वि नएहिं नीय । सत्थमुद्ध-
 ण तह वि मिच्छत्त । ज सविसयप्पहाणत्तणेण अन्ननुन्ननिरवि-
 क्खा ॥ १ ॥” इति । अथेत्यमाचक्षीथाः न द्रव्यपर्यायात्मक
 परमार्थसत्, एकान्तनित्यानित्यवस्तुवदनर्थक्रियाकारित्वात्, तेन च
 किम्, यतः—अर्थक्रियार्थी सर्वोऽपि विपश्चित्, एतच्चार्थक्रियाका-
 रित्वं नित्यानित्यात्मकेऽपि न घटासटङ्कमारोहति, यत —“प्रत्येक यो
 भवेद्दोषो द्वयोर्भावे कथं न स ” तस्मादुत्पादव्ययस्थेममहिमाऽन-
 र्थक्रियाकारित्वेन न वस्तुनि वास्तवी” इति चेत् १, न, पूर्वोत्तराका-
 रपरिहास्वीकारस्थितिलक्षणपरिणामेनास्य नित्यानित्यात्मकस्य वस्तु-
 नोऽर्थक्रियोपपत्तेः । यत्तोऽस्मन्मते न कूटस्थनित्यस्वरूपद्रव्यरूपं
 वस्तु नाप्येकान्तनित्यपर्यायरूप नोभयरूप वस्तु, येन पक्षद्वयभा-
 विदोपावकाशशङ्का, किन्तु स्थित्युत्पादव्ययात्मकं शबलं जात्यन्त-
 रमेव वस्तु, तेन तत्तत्सहकारिसन्निधाने क्रमेण युगपद्वा ता ताम-
 र्थक्रिया कुर्वत्सहकारिकृतामुपकारपरम्परामुपजीवच्च जैनमतानुसा-
 रिभिरनुश्रियते । तत सिद्धमुत्पत्तिव्ययध्रौव्ययुक्तमर्थक्रियाकारि
 वस्तु । ननु कथं वस्तुन्येकसामयिकमन्योन्यविरुद्धं परिकल्पयितुं
 न्याय्यमित्याशङ्काया वदन्ति सूरयः—गोरसादिवदिति । यथा गोरसे

स्थापिनि पूर्वदुग्धपरिणामविनाशोत्तरवधिभाभोत्पादौ सम्भवन्तौ मत्स्य-
 खादिममाणबलेनोपकृष्यौ, तौ च कथमपहोतुं पायेति । यदुक्तम्—
 “पयोऽप्रतो न दध्यसि, न पयोऽसि दधिमतः । अगोरसप्रतो नोमे, त
 स्मादस्तु त्रयात्मकम्” ॥१॥ ‘तथा ! घटमौष्मिमुवर्णाभीं, नाशोत्पत्ति
 स्थितिव्यक्तम् शोकप्रमोदमाध्यस्थ्य, असौ याति सहेतुकम् ॥२॥’
 यथा च एकस्या अङ्गुले स्थायिन्या पूर्वस्थितिसरकभावाभावो
 वक्रतासम्भवश्च एव त्रिभुवनभवमोदरविबरवर्चिपदार्धसार्धे उत्पाद
 व्ययधौल्यभाव पश्यन्तु शेषुपीमुख्याः । तस्य सिद्धं त्रयात्मक वस्तु
 तत्त्वम् । तथा च प्रयोग विवादास्पद वस्तु, नित्यामित्यसत्त्वासत्त्व
 सामान्यविशेषाभिरूप्यानभिरूप्याद्यात्मकम्, तथैवास्तस्यप्रत्यये
 न प्रतीयमानत्वात् । यद् यथैवास्तस्यप्रत्ययेन प्रतीयमान तत्तथैव
 दृष्टम् यथा घटो घटरूपतया प्रतीयमानो घट एव, न पट तथैव
 चास्तस्यप्रत्ययेन प्रतीयमान वस्तु, तस्मादित्यानित्याद्यात्मकम् । न
 चात्र स्वरूपासिद्धो हेतुः तथैवास्तस्यप्रत्ययेन प्रतीयमानत्वस्य सर्वत्र
 वस्तुनि तिष्ठमानत्वात् नहि स्वरूपपररूपाम्बां भावाभावात्मकत्वेन
 द्रव्यपर्यायिरूपादिभिर्मित्यामित्याद्यात्मकत्वैश्च सर्वस्मिन्पदार्धे प्रति
 भासः कल्पयितुमिच्छेत् । तस्य एव न सन्दिग्धासिद्धोऽपि न सत्त्व-
 बाधरूपतया प्रतीयमानस्य वस्तुन सन्दिग्धत्वम् नाम । नापि विरुद्धः,
 विरुद्धार्धसंसाधकत्वामावात् न लोकान्तेऽपि तथैवास्तस्यप्रत्यय
 प्रतीयमानत्वमास्ते येन विरुद्धः स्यात् । नापि पञ्चस्य मत्स्यखादि

बाधा, येन हेतोरकिञ्चित्करत्वं स्यात्, नापि दृष्टान्तस्य साध्यविकलता वा, न खलु घटे नित्यानित्याद्यात्मकत्वं तथैवास्वलत्प्रत्ययप्रतीयमानत्वं वाऽसिद्धम् । तस्मादनवद्यं प्रयोगयोगमुपश्रुत्य किमित्यनेकान्तो नानुमन्यते ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे एकान्तनिरासस्तवस्याष्टमप्रकाशस्य
पदयोजना ।

इति अष्टमप्रकाशस्यावधूर्णि ।

एवमेकान्तमततिमिरनिरसनप्रवणानेकान्तामृताञ्जनविशददृश-
समस्तास्तिकदर्शनिनो विधाय स्तुतिकृत् प्रस्तुतामेव वीतरागस्तुतिं
कलिकालोपबृहणद्वारेण प्रस्तावयन्नाह—

यत्राऽल्पेनाऽपि कालेन, त्वद्भक्तेः फलमाप्स्यते ।
कलिकालः स एकोऽस्तु, कृतं कृतयुगादिभिः ॥१॥

ज्यां अल्पकालमां पण आपनी भक्तिर्नुं फल
प्राप्त कराय छे, ते एक कलिकालज स्पृहणीय हो,
कृतयुगादि अन्य युगोवडे सयुं. (१)

इत्थं प्रतिपक्षक्षेपमाख्याय वीतरागस्य धर्मचक्रवर्तिनः
कालसौष्ठवज्ञापनपूर्वमेकच्छत्रता प्रकटयन्ति—

अव०—यत्र० । हे वीतराग ! यत्राल्पेनापि कालेन त्व-

श्लेः फलमाप्यते-भासाद्यते । यतः उक्त-“कृत वर्षमहस्त्रेण,
त्रेतायां हायनेन च । द्वापरे यच्च मासेन, अहोरात्रेण तत्कलौ
॥ १ ॥” इत्यतः स एकः कलिकालोऽस्तु, कृतयुगादिभिः
कृत-सुतम् ॥ १ ॥

वि०-हे कलिकाकल्पदहन ! त्वामिन् । अस्मिन् अगति
स एवैक कस्मिन्-यमास्य काल-समयोऽस्तु, कृतयुगादिभिः सुष
मादिभिस्तु कृत-पर्याप्तम् । किमित्याह-वक्षेयादि । यत्र अस्मिन्
कलौ त्वद्वक्त्रे -सम्यग्ज्ञानवर्धनधारिन्नासेवनरूपायाः फलमन्तरित
स्वर्गादि परम्परितमपवर्गोऽवाप्यते । ननु कृतयुगादिष्वपि समान
मेतदित्याह-अल्पेनापि कास्त्रेण-स्वल्पेनापि समयेन । किमुक्तं
भवति-किं सुषमादौ त्वद्वक्त्रेर्वाङ्मार्गं फलं पूर्वकोटिममितेना
युषा प्राप्यते दुःखमायां सत्काळप्रमित त्वद्वक्त्रेः फलं वर्षस्रतप्रमाणे-
माप्यायुषा सम्यत इति कृतयुगादिभ्यः कच्च कस्मिन् स्पृहणीय इति ।

तथा—

सुषमातो दुःखमायां, कृपा फलवती तव ।
मेरुतो मरुभूमौ हि, श्लाघ्या कल्पतरो स्थिति ॥२॥

सुषमाकालं कर्ता दुःखमा कलिकालमां आ
पनी कृपा अधिक फलवती छे, मेरुपर्वत कर्ता मरु-
भूमिमां कल्पतरुनी स्थिति ध्वारे प्रशासापात्र छे ॥२॥

अथ०-सुष० । हे बीतराम ! सुषमातः-कृतयुगादितः,

दुःपमायां कलौ, तव कृपा प्रसत्तिः फलवती-फलदायिनी ।
दृष्टान्तमाहुः-हि यस्मात्कारणान्मेरुतो मरुभूमौ-वृक्षमात्ररहिते
देशे, कल्पतरोः स्थितिरवस्थानम्, श्लाघ्या-शोभनतरा ॥२॥

वि०-हे प्रक्षीणाशेषदुःख ! भगवन् ! सुषमात् सुषमारकात्
दुःषमाया दुःषमारके तव सम्बन्धिनी कृपा सर्वसत्त्वसाधारणी
करुणा फलवती सविशेषफला भवति । अत्रार्थान्तरमाह-कल्प-
तरो-कल्पपादपस्य स्थितिरवस्थान मेरुतः सुरभूधरात् मरुभूमौ-
जाङ्गलावनितले श्लाघ्या-प्रशस्या । इदमुक्तं भवति-भूरिभूधरे हि
सर्वत्रापि सुलभसुरभूरुहि नः कल्पविटपिनोऽवस्थानं न तथा विस्मय
जनयति यथा करीरकरवीरादिभिरपि विरहिते मरुस्थले । एव सु-
षमादौ पदे पदे सुलभेषु विशिष्टज्ञानभानुषु पुरुषेषु भगवत्कृपा
धर्मतीर्थप्रवर्तनादिरूपा न तथोपयोगिनी यथा सर्वातिशयशून्ये
दुःषमासमय इति ।

किञ्च—

श्राद्धः श्रोता सुधीर्वक्ता, युज्येयातां यदीश ! तत् !
त्वच्छासनस्य साम्राज्यमेकच्छत्रं कलावपि ॥३॥

हे ईश ! श्रद्धावान् श्रोता अने बुद्धिमान्
वक्ता, ए वेनो योग थाय तो आ कलिकालमां पण
आपना शासननुं साम्राज्य एकछत्रपणे वर्ते छे. (३)

अव०-श्राद्धः० । हे ईश !, श्रोता-त्वद्वचनाकर्णयिता,
श्राद्धः-परमश्रद्धावान्, वक्ता-प्ररूपकः, सुधीस्त्वदागमरहस्य-

३३, यद्युमायेतौ युज्येयातां मिलतस्तर्हि त्वच्छासनस्य क
 लावप्यतिष्ठयरहितेऽपि काले साम्राज्यमेकच्छत्रमेकावप्य
 सार्वभिकमित्यर्थः । भोत्रा कुमारपालेनात्मना च प्ररूपकत्वे
 नाऽनुभवसिद्धं कर्षेर्बचनमिदम् ॥ ३ ॥

वि०—हे जगदीश ! त्वच्छासनस्य त्वत्प्रमेयप्रभावस्य प्रवचन
 स्य कलौ—तु यमायामपि साम्राज्य—चक्रवर्तित्वं आयेत । किं विशिष्ट !,
 एकच्छत्रमेकावप्यम् । यदि किं !, यदि युज्येयातां युक्ता भवेताम्,
 कौ भोता वक्ता च !, किं विशिष्ट भोता !; आद्य—निरुपाधिविशुद्ध
 भव्यान्पुरान्तकरण । वक्ता तु सुधी सोमना समस्तसाम्राज्य
 हस्यनित्यन्यागगाहविश्रवा भीस्तस्यामुगामिनी मर्तिर्मस्य स सत्ता ।
 दुर्लभस्य प्रायेणैवविषयो भोतृषक्षेयोंग । यदि च देवत्संयुज्ये
 मातां तदा नियतमईच्छासनस्य साम्राज्यमेकच्छत्रं रचयेताम् । इद
 च स्तुतिकर्तारनुभवसुभय वच सभाहि—निरवधिनाम विक्रमवक्ष्यवती
 कृतसकलस्मापाकवक्रवाकः श्रीकुमारपाकदेव आद्य भोता, युगान्त
 र्वर्तिसकलवाहमयपारावारपारीणमति श्रीहेमचन्द्रसूरि सुधीर्वक्ता,
 तथाविधविधिभोगाभ्यामयो समवनि संभोगः, कृत च कलमवपि
 श्रीभिन्नशासनसाम्राज्यमाभ्यामिति स्थाने स्तानुभवसुभयमिदमुदी-
 रितमिति ।

किञ्च—

युगान्तरेऽपि चेन्नाथ !, भवन्त्युच्छ्रृङ्खलाः स्वला ।
 दृयैव तर्हि कृप्यामः, कलये वामकेलये ॥ ४ ॥

हे नाथ ! अन्य कृतयुगादिने विषे पण गोशा-
ळा जेवा उच्छंखल पुरुषो होय छे तो पछी वाम-
केलि-अयोग्य क्रीडावाळा आ कलिकालना उपर
अमे फोगदज कोप करीए छीए. (४)

एवमेकच्छत्रराज्यमधितिष्ठन्प्रभुः पिशुनापराधदर्शनान्मा
कुप्यत्वित्याहुः—

अव०-युगा० । हे नाथ ! युगान्तरेऽपि कृतयुगादावपि
खला दुर्जनाः, उच्छृङ्खला उद्धताश्चेद्यदि भवन्ति, तर्हि वाम-
केलये सज्जनानुचितचरिताय, कलये-कलियुगाय, वयं वृथैव
निरर्थकं कुप्यामः । यतो न कदाचिदनीदृशं जगदिति ॥४॥

त्रि०-हे प्रणयप्रणमदमरनाथ ! वयमियन्ति दिनानि कलियु-
गेन सम कलिकामा इव सासूयमवस्थिता । कुत १, किलैतद्वल-
लब्धसामर्थ्यै कुतीर्थमिस्तीर्थनाथादिविरहादनाथा इव वयं कद-
र्थ्यामहे । साम्प्रत त्वान्तरदशा विमृशतामस्माकमिदमवस्थित हृदि,
यदुत-युगान्तरे साक्षादर्हद्विहारादिविक्षिप्तविपक्षे सुषमादावपि चे-
द्यदि मङ्गलिसुतादयः खला उच्छृङ्खला उन्मर्यादा सज्जज्ञिरे, तद्व-
यमस्मै वामकेलये प्रकृतिप्रतिकूलविलसिताय कलये-दुःषमासमयाय
वृथैव निरर्थकमेव कुप्याम । सर्वथा न कश्चित् कलेरपराधः, के-
वल परगुणासहिष्णूनां प्रकृतिरेवेयं स्वभावदुःशीलानां खलानामिति ।

अपरं च—

कल्याणसिद्धयै साधीयान्, कलिरेव कषोपलं ।
विनाऽग्निं गन्धमहिमा, काकतुण्डस्य नैषते ॥५॥

कल्याणनी सिद्धि माटे आ कलिकालरूपी
कसोटीमो पत्थर एज भेष्ट छे अग्नि विना काक
तुण्ड=अगरु-घूपना गन्धनो महिमा बधतो मधी (५)

अथ श्लोकचतुष्टयेन कलिदोषमपनयति—

अथ०-कस्या० । हे बीतराग ! कल्याणसिद्धयै शुभस
म्प्राप्त्यै, कलिरेव साधीयान्-साधुतरः, कषोपलः-कषपट्टः,
कल्याण भेषः कनकमपि, भक्ष्यानामिति गन्धम् । यथा काकतु
ण्डस्यागुरोरग्निं विना गन्धमहिमा नैषते-न वद्धते ॥ ५ ॥

वि०-हे अतुल्यकल्याणनिष्ठय ! भगवन्मैत्रेयगुणनमस्याङ्गिनां
कल्याणसिद्धयै शुभसम्प्राप्त्यै कलिर्बुध्न्यैव साधीयान्-महान
तमः कषोपलः-कषपापाण । किमुक्तं भवति-किञ्च सकलशुभसा
मग्रीसंभर्गितेषु सुषमादिगुणेषु भक्ष्यानां सुकैरेव सुकृतसंसिद्धिः, येषां
तु सामग्रीविरहेऽपि कल्याणकृत्संसिद्धिमिमित्तमुपक्रमस्तेषां सत्त्व-
क्रान्तपरीक्षायां कलिरेव कषोपलः । अथ य कल्याणस्य-सुवर्ण
स्यापि सिद्धिः परीक्षा कषपापाणापीमैव । अत्रैवान्तरमाह-वि
नेत्यादि । काकतुण्डस्य-कृष्णगुरोर्गन्धमहिमा परिमलप्रमावोऽग्नि-
नैषानरं विमा नैषते-न वृद्धिमुपयाति, असौ यथा कृष्णगुरुपरिम
लमग्निरेभ(य)ते तथा सत्त्ववतां सत्त्वप्रकर्षं कलिरुत्कर्षयतीति भावः ।

अन्यञ्च—

निशि दीपोऽम्बुधौ द्वीपं, मरौ शाखी हिमे शिखी ।
कलौ दुरापः प्राप्तोऽयं, त्वत्पादाब्जरजःकणः ॥६॥

रात्रिने विषे दीपक, सागरने विषे द्वीप, मार-
वाडने विषे वृक्ष; अने शियाळामां वहिनी जेम
कलिकालमां दुःखे करीने आ त्हारा चरणकमळना
रजकण प्राप्त कर्या. (६)

अव०—निशि० । हे वीतराग ! अयं त्वत्पादाब्ज०=त्व-
चरणरेणुकणः, कलौ दुरापो दुर्लभः प्राप्तः, यथा रात्रौ प्रदी-
पः, समुद्रे द्वीपम्, मरुभूमौ वृक्षः, शीतकाले शिखी—अग्निः ॥६॥

वि०—हे विश्वैकवत्सल ! कलौ—कलियुगेऽयं त्वत्पादाब्जरज-
कणस्त्वचरणसरोजनिश्छद्मसेवालवः कथङ्कथमपि मया प्राप्तः । यतो
दुराप अगण्यपुण्यप्रचयमन्तरेण दुर्लभः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तचतु-
ष्टयेन स्पष्टयति—निशीत्यादि । यथा—केनचित्कार्यार्थिना निशि-
तमस्विन्या प्रदीपः प्राप्यते, यथा च कस्यचिद्गाधजलधिमध्यप-
तितस्य द्वीपः सङ्घटते, यथा केनचिन्मरुपान्थेन खरतरखराशुकरा-
लाशुजालज्वलितगात्रेण शाखाशतस्फीतः शाखी लभ्यते, यथा च
हिमे महति हिमानीसम्पाते केनचिच्छिखी ज्वलन प्राप्यते, तथा
मया कलौ त्वत्पादाब्जरजःकणः प्राप्त इति । समुचिता सेयं दृष्टा-
न्तचतुष्टयी स्वामिनः, तथाहि—मिथ्यात्वनिश्चयज्ञानान्धतमसि मोहि-
तमनसा केवलालोकप्रदीपो भगवान्, भवाब्धौ च निमज्जतामाश्वा-

कल्याणसिद्धयै साधीयान्, कलिरेव कपोपलः ।
विनाऽग्निं गन्धमहिमा, काकतुण्डस्य नैवते ॥५॥

कल्याणनी सिद्धि माटे वा कलिकातरूपी
कसोदीतो पत्थर एज भेष्ट छे अग्नि विना काक
तुण्ड=अगरु-धूपना गन्धमो महिमा वधतो नयी (५)

अथ श्लोकचतुष्टयेन कलिदोषमपनयति—

अथ०-कस्या० । हे वीतराग ! कल्याणसिद्धयै शुभसं-
प्राप्त्यै, कलिरेव साधीयान्-साधुतरः, कपोपलः-कपपट्टा,
कस्याञ्च श्रेयः कनकमपि, मय्यानामिति गम्यम् । यथा काकतु-
ण्डस्यागुरोरग्निं विना गन्धमहिमा नैवत-न वर्द्धते ॥ ५ ॥

वि०-हे अतुल्यकल्याणनिष्ठ ! अगरुवैदुग्गीनमम्याङ्गिनां
कल्याणसिद्धयै शुभसंसारसमुद्ध्यै कलिर्बुधैव साधीयान्-महान
तमः कपोपलः-कपपाषाणः । किमुक्तं भवति-किं सकलशुभसा-
मग्रीस्तर्गितेषु शुभमादिशुभेषु मय्यानां सुकृतेषु सुकृतसंसिद्धिः, येषां
तु सामग्रीविरहेऽपि कल्याणकृतसंसिद्धिनिमित्तमुपक्रमस्तेषां सत्त्व-
कषयनपरीक्षायां कलिरेव कपोपलः । अथ च कल्याणस्य-सुवर्ण-
स्यापि सिद्धिः परीक्षा कपपाषाणाधीनैव । अत्रैवार्थान्तरमाह-वि-
नेत्यादि । काकतुण्डस्य-कृष्णागुरोर्गन्धमहिमा परिमलप्रमादोऽग्नि-
कैशानरे विना नैवते-न वृद्धियुपयाति, अतो यथा कृष्णागुरुपरिम-
लमग्निरेव(५)ते तथा सत्त्ववतां सत्त्वमकर्षं कलिस्तर्कयतीति भावः ।

अन्यञ्च—

निशि दीपोऽम्बुधौ द्वीपं, मरौ शाखी हिमे शिखी ।
कलौ दुरापः प्राप्तोऽयं, त्वत्पादाब्जरजःकणः ॥६॥

रात्रिने विषे दीपक, सागरने विषे द्वीप, मार-
वाडने विषे वृक्ष; अने शियाळामां वहिनी जेम
कलिकालमां दुःखे करीने आ त्हारा चरणकमळना
रजकण प्राप्त कर्या. (६)

अव०—निशि० । हे वीतराग ! अयं त्वत्पादाब्ज०=त्व-
च्चरणरेणुकणः, कलौ दुरापो दुर्लभः प्राप्तः, यथा रात्रौ प्रदी-
पः, समुद्रे द्वीपम्, मरुभूमौ वृक्षः, शीतकाले शिखी—अग्निः ॥६॥

वि०—हे विश्वैकवत्सल । कलौ—कलियुगेऽयं त्वत्पादाब्जरजः-
कणस्त्वच्चरणसरोजनिश्छद्मसेवालवः कथङ्कथमपि मया प्राप्तः । यतो
दुराप अगण्यपुण्यप्रचयमन्तरेण दुर्लभः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तचतु-
ष्टयेन स्पष्टयति—निशीत्यादि । यथा—केनचित्कार्यार्थिना निशि-
तमस्विन्या प्रदीप प्राप्यते, यथा च कस्यचिद्गाधजलधिमध्यप-
तितस्य द्वीपः सङ्घटते, यथा केनचिन्मरुपान्थेन खरतरखराशुकरा-
लाशुजालज्वलितगात्रेण शाखाशतस्फीतः शाखी लभ्यते, यथा च
हिमे महति हिमानीसम्पाते केनचिच्छिखी ज्वलन. प्राप्यते, तथा
मया कलौ त्वत्पादाब्जरजःकणः प्राप्त इति । समुचिता सेयं दृष्टा-
न्तचतुष्टयी स्वामिनः, तथाहि—मिथ्यात्वनिश्चयज्ञानान्धतमसि मोहि-
तमनसा केवलालोकप्रदीपो भगवान्, भवाब्धौ च निमज्जतामाश्रा-

कल्याणसिद्धयै साधीयान्, कलिरेव कपोपलः ।
विनाऽग्निं गन्धमहिमा, काकतुण्डस्य नैषते ॥५॥

कल्याणनी सिद्धि माटे वा कलिकालरूपी
कसोटीगे पत्थर एज भेष्ट छे अग्नि विना काक
तुण्ड=अगरु-घूपना गन्धनो महिमा बधतो मधी (५)

अथ स्मोकरुचतुष्टयेन कलिदोषमपनयति—

अव०—कल्या० । हे श्रीरघु ! कल्याणसिद्धयै शुभस
म्प्राप्त्यै, कलिरेव साधीयान्—साधुतरः, कपोपलः—कपपङ्कः ।
कल्याण भेषः कनकमपि, मध्यानामिति गम्पम् । यथा काकतु
ण्डस्यागुरोरग्निं विना गन्धमहिमा नैषते—न वर्द्धते ॥ ५ ॥

वि०—हे अतुल्यकल्याणमिदम् ! मगधैवमुगीनमभ्याग्निना
कल्याणसिद्धयै शुभसम्प्राप्त्यै कलिर्बुधैव साधीयान्—मगध
तम कपोपलः—कनकापाणः । किमुक्तं भवति—किं सकलशुभसा
मग्रीसंभर्गितेषु सुवमाविमुगेषु मध्यानां मुक्तैव सुकृतसंसिद्धिः, येषां
ह सामग्रीविरहेऽपि कल्याणकृतसंसिद्धिनिमित्तमुपक्रमस्तेषां सत्त्वं
काचमपरीक्षायाम् कलिरेव कपोपलः । अथ य कल्याणस्व—सुवर्ण
स्यापि सिद्धिः परीक्षा कनकापाणापीनेव । अथैवार्थान्तरमाह—वि
नेत्यादि । काकतुण्डस्य—कल्याणगुरोर्गन्धमहिमा परिमकमभावोऽग्नि-
नैषामरं विना नैषते—न वृद्धिमुपजाति, अतो यथा कल्याणरूपपरिम
कमग्निरेव(य)ते तथा सत्त्ववर्ता सत्त्वमकर्ष कलिर्लकर्षयतीति भावः ।

अन्यञ्च—

निशि दीपोऽम्बुधौ द्वीपं, मरौ शाखी हिमे शिखी ।
कलौ दुरापः प्राप्तोऽयं, त्वत्पादाब्जरजःकणः ॥६॥

रात्रिने विपे दीपक, सागरने विपे द्वीप, मार-
वाडने विपे वृक्ष; अने शियाळांमां वहिनी जेम
कलिकालमां दुःखे करीने आ न्हाग चरणकमळना
रजकण प्राप्त कर्या. (६)

अव०-निशि० । हे व्रीतगग ! अयं त्वत्पादाब्ज०=त्व-
चरणरेणुकणः, कलौ दुरापः दुर्लभः प्राप्तः, यथा रात्रौ प्रदी-
पः, समुद्रे द्वीपम्, मरुत्पद्मौ वृक्षः, शीतकाले शिखी-अग्निः ॥६॥

वि०-हे विश्वैकवत्सल । ~~अत्र त्वत्पादाब्जः~~ त्वत्पादाब्जरजः-
कणस्त्वचरणसरोजनिश्छद्मसेवालवः कथङ्कथमपि मया प्राप्तः । यतो
दुरापः अगप्यपुण्यप्रचयमन्तरेण दुर्लभः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तचतु-
ष्टयेन स्पष्टयति-निशीत्यादि । यथा-केनचित्कार्यार्थिना निशि-
तमस्विन्या प्रदीपः प्राप्यते, यथा च कस्यचिद्गायजलमिन्द्रप-
तितस्य द्वीपः सङ्घट्यते, यथा केनचिन्मरुत्पद्मस्य लाशुजालज्वलितगात्रेण शाखाशतस्फीतः शाखी-
हिमे महति हिमानीसम्पाते केनचिच्छिखी-
मया कलौ त्वत्पादाब्जरजःकणः प्राप्त इति ।
न्तचतुष्टयी स्वामिनः, तथाहि-मिथ्यात्वे-
तमनसा केवलालोकप्रदीपो भगवान्,

समाश्रिप, भ्रान्तराराधितपमोपतप्तानां च विज्रामघास्त्री, निविडत
ममोद्वज्जिमगळपितानां च क्षिप्ती चेति समञ्जसम् ।

तथा स्वकार्यतात्पर्येण हि मायः पर्यवस्यत एव सदसद्विधास्त-
स्तत एव स्मृतिकृतिरूपकारियुगान्तरपरिहारेणोपकारिण कस्मिन्
वच्छन्दयन्नाह—

युगान्तरेषु भ्रान्तोऽस्मि स्वदर्शनविनाकृत ।
नमोऽस्तु कलये यत्र स्वदर्शनमजायत ॥ ७ ॥

तद्वारा दर्शन रहित कृतयुगादिमां ह्य ममेलो
ह्य, जेथी करीने जेमां तद्वारा दर्शन पपेलु छे एवा
आ कलिकालने नमस्कार थाओ (७)

अब०—युगा० । हे वीतराग ! अस्म्यहं स्वदर्शनविना
कृतस्वच्छामनरहितः कृतयुगादिषु भ्रान्ता संसारारब्धे, तेन
कलये नमोऽस्तु यत्र स्वदर्शनमजायत त्वं इष्ट इत्यर्थः ॥७॥

वि०—हे विघ्नकनीन ! कृतयुगस्तत्तत्पुण्योपबृंहणेन सुपमा
विमुगामां गौरवमारोपयन्तु मम तु कस्मिन्व्यतिरिक्तेषु युगान्तरेषु
तदास्त्रीमनेव मम । किमित्या—अतस्तेष्वहमनन्तमनेहर्षं भ्रान्त
पर्वटितोऽस्मि । किन्मूतः ? स्वदर्शनविनाकृतः तव सम्बन्धि-दर्शने
त्वदुक्तस्वरुपिरूपं त्वदर्शम तेम विनाकृतो बध्निता । अतः कृत
युगादिभिः परविभूतिपरिस्पन्दैरिव सुममोद्गैरैरप्यनुपयोगिभिः किं !
बद्धा भ्रान्तां तावत्तव सेवाफलम्, किन्तु स्वदर्शनमात्रमपि मम नो

पपन्नम् । अस्मै तु कलये सकलदोषकलुषायापि नमोऽस्तु-नम-
स्कारोऽस्तु, यत्र यस्मिन् भवशतसहस्रदुर्लभं सुकृतशतप्राप्यं मम
त्वद्दर्शनमजायत । अयमाशयः-किल यदि युगान्तरेषु मम त्वद्दर्श-
नमभविष्यत् तदा न खल्वहमियन्त कालं भवभ्रमणमकरिष्यमिदा-
नीं तु प्राप्ते त्वद्दर्शने दत्तो दीर्घभवभ्रमणाय मया जलज्जलिरिति ।

न च कृतयुगादिभ्य एव कलि कमनीयः, किन्तु भगवतोऽ-
पीति सोपहासमाह—

बहुदोषो दोषहीनात्त्वत्तः कलिरशोभत ।

विषयुक्तो विषहरात् फणीन्द्र इव रत्नतः ॥ ८ ॥

अद्वार दोष रहित एवा त्हा राथी-घणा दोषवाळो
कळिकाळ शोभी रह्यो छे. जेवी रीते विषवाळो
विषधर सर्प विषने हरण करनार मणिथी शोभे छे,
तेवी रीते आ कळिकाळ शोभे छे. (८)

अव०-बहु० । हे वीतराग ! अष्टादशदोषरहितात् त्वत्तो
बहुदोषोऽसत्यमात्सर्यादियुक्तः कलिरशोभत इव यथा विष-
युक्तो भुजगेशो विषहराद्रत्नात् शोभते ॥ ८ ॥

वि०-हे जगल्ललाम । त्व तावज्जगत्यपि सर्वोत्तमत्वेन शोभ-
से । अयं तु कलिस्त्वत्तोऽप्यशोभत । यदि पुनर्गुणाधिकः स्यादित्याह—
बहुदोषो निखिलदोषास्पदम् । त्वत्तः, किंविशिष्टात् ? दोषहीना-
द्वेषाणुनाप्यस्पृष्टात्, दोषोत्कर्षेणैव च तस्य त्वत्तः समुत्कर्षः ।

इदमेव दृष्टान्तेन स्पष्टयति-विपेक्ष्यादि । यथा फणीन्द्र-पक्षग
पतिः क्षोभते । किं विशिष्टो !, विषयुक्तः प्रबलमारुहकस्मिन् ; कस्मा
त् !, रस्ततः स्वमौल्लिङ्गोः ; किं विशिष्टात् !, विषहरात्-विषदोषनि
प्राहकात् । न च फणमणे फणी कदाचिदप्यधिक, तत्रैव त्वत्तः
कलिः, केवलमस्मिन्स्वदर्शनरूपमो ममागृहसि निगुणस्याप्युपकारि
णोऽस्य प्रससा विद्ये व्यतिरेके तु कृतमर्थं स्यात् । एतत्प्रसपा
तहेतुविचारण्यां च स्तुतिकर्तुस्तत्त्वतो भगवद्गुणपक्षपात एवेति
समञ्जसम् । येहि वा बहुदोषोऽपि त्वत्त एव हेतुमूलात् कलिस्तो
मत्त, यत् किन्मूलात्त्वत्त !, दोषहीनात् दोषकलत्त्वमिनिर्मुक्तम् ।
यथा फणवान् विषयुक्तोऽपि तदोषनिप्राहकानिमौल्लिङ्गरेव क्षो
भत इति ।

इति श्रीगीतरामस्तोत्रे भगवत्स्य कलिस्तवस्य पदयोगिना ।

इति नवमप्रकाशस्यावधूतिः ।

यमत्प्रतिकूलमप्येव भगवद्दर्शनदाननानुकूलं कलिसुप
क्षोभ्याकुतस्त्वं स्तुतिकृत् प्रस्तावयन्माह—

मत्प्रसत्तेस्त्वत्प्रसादस्त्वत्प्रसादादिय पुनः ।

इत्यन्योन्याभ्रय मिमिध, प्रसीद भगवन्मयि ॥१॥

१-‘परिधा इत्यत आरम्भ ‘क्षोभत इति इति वाच्य पाठ प्र
मत्प्रतिपक्षके भाष्ये ।

हे भगवन् ! म्हारा मननी प्रसन्नताथी त्हारी प्रसन्नता, अने त्हारी प्रसन्नताथी म्हारा मननी प्रसन्नता ए प्रकारे उत्पन्न थतो आ अन्योन्याश्रय तुं भेदी नांख, अने म्हारा उपर महेरवानी कर. (१)

अथ सोपचारवचांस्याहुः—

अव०-मत्प्र० । हे भगवन् ! मत्प्रसत्तेर्मम मनःप्रसन्न-
तानुसारेण त्वत्प्रसादः स्यात् । तदनुसारेण च मे मनःप्रस-
त्तिः । इत्यमुना प्रकारेणोत्पन्नमन्योन्याश्रयं भिन्धि-स्फोटय
मयि-मद्विषये प्रसीद, तुच्छां मत्प्रसत्तिमवगणय्य प्रागेव
प्रसादं कुरु, त्वयि प्रसन्ने मत्प्रसत्तिरवश्यं भविष्यतीत्यर्थः ॥१॥

वि०-हे भगवन् ! परमैश्वर्यसम्पन्न ! किल यस्मादैहिकमल्प-
मात्रमपि फलमिष्यते सोऽपि तदर्थिभिराभिमुख्यमानीय प्रसाद्यते,
मया तु त्वत् सर्वोत्तम परमपदमभिलषता त्व सविशेष प्रसाद-
नीयः, स च त्वत्प्रसादः प्रथम मत्प्रसत्तिमपेक्षते । किल यदाहमर-
क्तद्विष्टेन परमसमभावभावितेन मनसा त्वदाज्ञा सम्यगाराधयामि
तदा त्वं प्रसीदसि, सा च परमसाम्यरूपा मत्प्रसत्तिस्त्वत्प्रसादानुभा-
विनी त्वय्येव प्रसन्ने भवति, एव चेतरेतराश्रयदोषः, स चानुगृहीतो
निरङ्कुश प्रसरन्नुभयोरप्यभावाय प्रभवति । तस्माद् भुवनवत्सल !
त्वमेनमन्योन्याश्रय भिन्धि-व्यपनय । तदपनयने उपायमाह—
प्रसीद मयीति । किमुक्तं भवति—महेच्छतुच्छयोर्मतङ्गजमशक्योरिव

इदमेव दृष्टान्तेन स्पष्टयति-विपेत्यादि । यथा फणीन्द्रः-यत्रम
पतिः शोभते । किं विशिष्टोऽ, विषयुक्त मयस्मारककठितः; कस्मा
त् !, रत्नत स्वमौलिमणेः, किमिशिष्टात् !, विषहरात्-विषदोषनि
प्राहकात् । न च फणमणे- फणी कदापिद्व्यधिक, सचैव स्वतः
कठि, केवलमस्मिन्स्वदर्शनमसौ ममाभूदिति निर्गुणस्याप्युपकारि
प्रोक्तम मशंसा विद्यते, म्यतिरेके तु कृतमत्वं स्यात् । एतत्पक्षपा
तहेतुविचारणार्थां च स्तुतिकर्तृत्वत्वतो भगवद्गुणपक्षपात एवेति
समस्तसम् । येषि वा बहुदोषोऽपि त्वत् एव हेतुगृतात् कठिरसो
मत, यत् किन्मृतास्वतः !, दोषहीनात् दोषकलुष्यमिच्छिकात् ;
यथा फणवान् विषयुक्तोऽपि सदोषनिप्राहकानिजमौलिमणेरेव सो
मय इति ।

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे नवमस्य कठिस्तवम्य पदयोजना ।

५ इति नवमप्रश्नश्रवणावर्णिः ।

अगत्प्रसिद्धसमप्यत्र भयवर्द्धनदानेनानुकूलं कठिमुप
शोक्याकृतस्वर्ब स्तुतिकृत् प्रस्तावयन्नाह—

मस्यसत्तेस्वत्प्रसादस्वत्प्रसादादिय पुनः ।

इत्यन्योन्याभय मिन्धि, प्रसीद भगवन्मयि ॥१॥

अम्बन्धिनो लोकोत्तरज्ञानदर्शनवैराग्यैश्वर्यप्रमुखान्
 नेन्तु सहस्रजिह्वो दशशतरसनोऽपि वक्तु
 वा न शक्तः, निरवधित्वात् तेषाम् ।
 अग स्यात् तस्या समाप्तिर्यदि
 यात् गण्येयनिःशेषगुणोऽपि

। णामपि ।

॥ स्तुत्योऽस्ति वस्तुतः ॥ ३

विमानवासियोना संदेहोने
 आप दूर करो छो, आथी आ
 त्वाथी बीजो एवो कोर्ड पण गुण
 प्रजंसवा योग्य नथी. (३)

०-संश० । हे नाथ ! त्वमिहस्थ एवानुत्तरस्वर्गि-
 न्ययोजनैः सिद्धैर्वर्गस्थितानामपि संशयान्-सन्देहान्
 । अतः संशयापनोदात् परोऽन्योऽपि कोऽपि गुणो
 त-परमार्थतः, स्तुत्यः-स्तवनयोग्यः, किमस्ति ?,
 तार्तात्यर्थः ॥ ३ ॥

वि०-हे सुरासुरनरनाथ !, नाथ !, यदि त्वमीषदूनसप्तरज्जु-
 यमितक्षेत्रस्थितानामप्यनुत्तरस्वर्गिणा पञ्चोत्तरसुराणामिह स्थित एव

५६९] तथा तव सम्बन्धिनो लोकोत्तरज्ञानदर्शनवैराग्यैश्वर्यप्रमुखान् गुणानास्तामेकजिह्वः, किन्तु सहस्रजिह्वो दशशतरसनोऽपि वक्तु नि शेषतया वर्णयितु परिमातु वा न शक्तः, निरवधित्वात् तेषाम् । पठन्ति च—“यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात् तस्या समाप्तिर्यदि नायुष स्यात् । पारेपराङ्म्यं गणित यदि स्यात् गण्येयनि शेषगुणोऽपि स स्यात् ” इति ।

तेषा गुणानामेव वर्णिकामात्रमुपक्षिपन्नाह—

संशयान्नाथ ! हरसेऽनुत्तरस्वर्गिणामपि ।

अतः परोऽपि किं कोऽपि गुणः स्तुत्योऽस्ति वस्तुतः ॥ ३

हे नाथ ! अनुत्तर विमानवासियोना संदेहोने अहीं रह्या थका आप दूर करो छो, आथी आ संशय दूर करवाथी बीजो एवो कोर्ड पण गुण वस्तुतत्त्वथी प्रगंसवा योग्य नथी. (३)

अव०—संश० । हे नाथ ! त्वमिहस्थ एवानुत्तरस्वर्गिणां द्वादशयोजनैः सिद्धेस्वर्गस्थितानामपि संशयान्—सन्देहान् हरसे । अतः संशयापनोदात् परोऽन्योऽपि कोऽपि गुणो वस्तुतः—परमार्थतः, स्तुत्यः—स्तवनयोग्यः, किमस्ति ?, नास्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

वि०—हे सुरासुरनरनाथ !, नाथ !, यदि त्वमीषदूनसप्तरज्जु-प्रमितक्षेत्रस्थितानामप्यनुत्तरस्वर्गिणा पञ्चोत्तरसुराणामिह स्थित एव

संशयान्—जीवादितत्त्वगोचरान् सन्देहान् हरसे—स्वपनयसि । श्रूयते
 हि किन्मनुचरसुराः समुत्पन्नसंशयास्तत्रस्था एव मनसा स्वामिन
 पृच्छन्ति, भगवांस्तु विमलकेवलमकोकादवधार्य तदनुग्रहाय स्वमनसि
 तदुत्तरं धारयति, ते च सम्मितां कोकनास्त्रिमप्रतिबद्धेनाश्रयिना परव
 न्त स्वामिनो रूपिमनोगतमुत्तरं प्रतिपद्य प्रमोदमेदुरा सम्पद्यन्ते ।
 असत्त्वामन्तरेण कत्वापरस्वेयमनुचरसुरसन्देहम्यपोहकृष्णा जगद्धि
 कृष्णा शक्ति । कत्वात् परोऽपि तव गुणो वस्तुतः—परमार्थ
 स्तुत्यः ।, अस्यैव सर्वोत्तमत्वादिति ।

किञ्च—

इदं विरुद्धं भ्रष्टता कथमग्रहधानक ।

आनन्दसुखसक्तिश्च विरक्तिश्च सम स्वयि ॥४॥

हे बीतराग ! त्वारा लोकोत्तर चारित्र्यमी अभद्रा
 करमारो आ यत्ने विरुद्धमी=परस्परविरुद्धमी केबी
 रीते भद्रा करे एक एकी साये अनन्तामन्त सुखमा
 लीनता अने बीरु सर्वसंगमी विरति (४)

अग्रहवचरितं प्रकटयन्ति—

अथ०—इष्ट० । हे बीतराग ! अग्रहधानकस्त्वव लोकोत्त
 रचरितानमिष्ट इदं विरुद्धं परस्पराभिसृष्ट इयं कथं भद्रता—
 मन्यताम् ।, इदं किम् ! स्वयि सर्वं गुणपदानन्दसुखसक्ति
 रनन्तानन्दरूपे सुखे सक्तिर्लीनता विरक्तिः सर्वसङ्गविरतिश्च
 स्तः । चकारस्तुर्यकसुतार्थ ॥ ४ ॥

वि०—हे श्रद्धेयसकलाद्भुतचरित्र ! स्वामिन् ! इदं वक्ष्यमाणमश्रद्धानकः श्रद्धावन्ध्यहृदयः कथं—केन प्रकारेण श्रद्धता तथेति प्रतिपद्यताम् । यतो विरुद्धमयौक्तिकमिव तदेवाह—आनन्देत्यादि । त्वयि विषये आनन्दसुखसक्तिर्विरक्तिश्च, तत्र सुखसक्तिः—सङ्गरूपा विरक्तिश्च सङ्गत्यागरूपा, एतयोश्च परस्परविरुद्धयोः शीतमानुमानु-प्रभयोरिव कथमेकत्र वासः^१, यदि पुनः पर्यायेण भविष्यत इत्याह—सम—युगपत् । अथ च परानन्दरूपे सुखे सक्तिर्जानगर्भवैराग्यरूपा विरक्तिर्भगवति वीतरागे युगपदवस्थितैवेति न कश्चिद्विरोधः । एवमप्यश्रद्धानाभिजेनावोघेनैव निहतास्तपस्विनः कः प्रत्याययतु ।

किञ्च—

नाथेयं घट्यमानापि दुर्घटा घटतां कथम् ।

उपेक्षा सर्वसत्त्वेषु परमा चोपकारिता ॥ ५ ॥

हे नाथ ! आ बन्ने घटवावाळी छतां पण दुःखे करीने केवी रीते घटे छे ? , एक सर्व जीवोने विषे माध्यस्थ्यता, अने बीजी सर्व जीवोने विषे उत्कृष्ट-उपकारिता. (५)

अव०—नाथे० । हे नाथ ! इयं द्वयी घट्यमानापि त्वयि प्रत्यक्षेण दर्शनान्मन्यमानापि दुर्घटाऽन्यत्र क्वाप्यदर्शनात् कथं घटतां कथमस्तु !, इयमिति किम् ? , सर्वसत्त्वेषु—सकलजीवेषु-पेक्षा—माध्यस्थ्यं रागद्वेषाभावेन परमा प्रकृष्टा च पुनरुपकारिता ज्ञानादिदर्शनेन वत्सलताऽस्ति ॥ ५ ॥

संस्रवाम्—जीवादितत्त्वगोपयान् सन्नेहान् हरसे—स्वपनयसि । नूतने
 द्वि किञ्चनुचरसुराः समुत्पन्नसंस्रयास्तत्रस्था एव ममसा स्वामिन
 पृच्छन्ति, मगवास्तु विमलकेवअसोकाखवचार्थं तदनुग्रहाम स्वमनसि
 सदुचरं धारयति, ते च सम्मिमां लोकनास्मिप्रतिबद्धेनावधिमा क्त्व
 न्त स्वामिनो रूपिममोगतमुचरं प्रतिपद्य प्रमोदमेदुराः सम्पद्यन्ते ।
 अतस्त्वामन्तरेण कत्वापरस्वेवमनुचरसुरसन्नेहस्वपोहकृष्णा जगद्धि
 कृष्णा सक्ति । कथासुः परोऽपि सब गुणो वस्तुतः—परमार्थ
 स्तुत्वा ! अत्यैव सर्वोत्तमत्वादिति ।

किञ्च—

इदं विरुद्धं भ्रष्टतां कथमभ्रष्टानक ।

आनन्दसुखसक्तिश्च विरक्तिश्च सम स्वयि ॥४॥

हे बीतराग ! त्वारा लोकोत्तर चारित्र्यनी अभ्रष्टा
 करनारो आ वने विरुद्धमी—परस्परविरुद्धमी केबी
 रीते भ्रष्टा करे एक एकी साथे अमन्तानन्त सुखमा
 सीमता अने बीजुं सर्वसंगमी विरति (४)

अपुष्टवचरितं प्रकटयमि—

अब०—इय० । हे बीतराग ! अभ्रष्टानकस्तव लोकोत्तर
 रचरितानमिह इदं विरुद्धं परस्परामिरुद्ध इयं कथं भ्रष्टतां—
 मन्यताम् !, इयं किम् ? स्वयि समं युगपदानन्दसुखमक्ति
 रनन्तानन्वरूपे सुखे सक्तिर्हीनता विरक्तिः सर्वसङ्गविरतिश्च
 स्तः । प्रकारस्तुष्यकस्यार्था ॥ ४ ॥

वि०—हे श्रद्धेयसकलाद्भुतचरित्र ! स्वामिन् ! इदं वक्ष्यमाणमश्रद्धानकः श्रद्धावन्ध्यहृदयः कथं—केन प्रकारेण श्रद्धत्ता तथेति प्रतिपद्यताम् । यतो विरुद्धमयौक्तिकमिव तदेवाह—आनन्देत्यादि । त्वयि विषये आनन्दसुखसक्तिर्विरक्तिश्च, तत्र सुखसक्तिः—सङ्गरूपा विरक्तिश्च सङ्गत्यागरूपा, एतयोश्च परस्परविरुद्धयोः शीतमानुमानु-
प्रमयोरिव कथमेकत्र वासः^१, यदि पुन पर्यायेण भविष्यत इत्याह—
समं—युगपत् । अथ च परानन्दरूपे सुखे सक्तिर्ज्ञानगर्भवैराग्यरूपा विरक्तिर्मगवति वीतरागे युगपदवस्थितैवेति न कश्चिद्विरोधः ।
एवमप्यश्रद्धानान्निजेनावोधेनैव निहतास्तपस्विनः कः प्रत्याययतु ।

किञ्च—

नाथेयं घट्यमानापि दुर्घटा घटतां कथम् ।

उपेक्षा सर्वसत्त्वेषु परमा चोपकारिता ॥ ५ ॥

हे नाथ ! आ वन्ने घटवावाळी छतां पण दुःखे करीने केवी रीते घटे छे ?, एक सर्व जीवोने विषे माध्यस्थ्यता, अने बीजी सर्व जीवोने विषे उत्कृष्ट-
उपकारिता. (५)

अव०—नाथे० । हे नाथ ! इयं द्वयी घट्यमानापि त्वयि प्रत्यक्षेण दर्शनान्मन्यमानापि दुर्घटाऽन्यत्र क्वाप्यदर्शनात् कथं घटतां कथमस्तु !, इयमिति किम् ?, सर्वसत्त्वेषु—सकलजीवेषु-
पेक्षा—माध्यस्थ्यं रागद्वेषाभावेन परमा प्रकृष्टा च पुनरुपका-
रिता ज्ञानादिदर्शनेन वत्सलताऽस्ति ॥ ५ ॥

वि०—हे त्रिभगसीनाम् ! माय ! इयमपि द्वयी विविधविभि-
 मिषयमानापि स्ववपरस्मिन् पात्रे कथं केन प्रकारेण घटतां सं-
 वत्तु । यतो दुर्घटा अर्वाग्रा विस्तृतादिनी, सामेवाह—उपेक्षे
 स्यात् । उपेक्षा उपकारिता च । तत्र उपेक्षा—औदासीन्य, उपका-
 रिता—प्रियकारिस्वम् । अतो यः किञ्चोपेक्षकः स कञ्चमुपकारीति
 दुर्घटत्वम् । प्रकृते तु भगवतां श्रीमद्वर्षां बीतरागत्वस्वमावादेशो-
 पकाधनुपकारादियुः सर्वेष्वपि सत्त्वयुः रागद्वेषाभावेन माय्यस्त्वमु-
 पेक्षा धर्मतीक्ष्णवर्त्तनेन च तेज्येव परमा सर्वोत्तमा भावोपकाररूपा
 उपकारिता न वैतरेष्वनुपपन्नमिति ।

अपरं च—

द्वयं विरुद्धं भगवस्तत्र नान्यस्य कस्यचित् ।
 निर्ग्रन्थता परा या च या चोच्चैश्चक्रवर्तिता ॥६॥

हे भगवन् ! त्वहारे आ यन्ने विरुद्धपणे वर्ते छे,
 पण ते यन्न बीजा कोइ अन्य वेषने होती ज नधी;
 एक उत्कृष्टपणे वर्तती निर्ग्रन्थता अने बीजी अति
 शायपणे वर्तती धर्मचक्रवर्तिता (६)

अव०—द्वय० । इ भगवन् ! तत्र द्वयं विरुद्धमन्यस्य
 कस्यचित् इराद्वर्तनास्ति । तद् द्वयं किमित्याहुः—नि० । या
 परोत्कृष्टा निर्ग्रन्थता निरीहता एकतः । अपरतद्योच्चैरतिशयेन
 धर्मचक्रवर्तिता ॥ ६ ॥

वि०—हे अप्रमेयमहिमन् ! भगवन् ! इदमपि द्वयं विरुद्धं स्थूलदृष्ट्या परस्परविसदृशं तवैव दृश्यते, न पुनरन्यस्य त्वद्विधादितरस्य कस्यचिदपि । किं तदित्याह—निर्ग्रन्थतेत्यादि । या परा निर्ग्रन्थता या चोच्चैश्चक्रवर्तिता । तत्र निर्ग्रन्थता सर्वसङ्गपरित्यागेनाकिञ्चन्य चक्रवर्तिता च धर्मसम्राट्पदवी, अतो यस्यैव यदैव निर्ग्रन्थता तस्यैव कथं चक्रवर्तितेति विरुद्धम् । परिहारे तु स्वामिनः सर्वविरतिप्रतिपत्तिप्रस्तावे षट्प्रान्तविश्रान्ततृणवदवगणितधनधान्यकलत्रपुत्रराज्यराष्ट्रदेशकोशादिपरिग्रहस्यासामर्थ्यलभ्यैवनिर्ग्रन्थता, तथा वीतरागत्वेन विलीनप्रभुत्वाभिलाषस्यापि परमार्हन्त्यप्रभावादुपनतश्चेतातपत्रत्रयचामरमृगेन्द्रासनकनककमलधर्मचक्रमहेन्द्रध्वजकोटाकोटीप्रमितसुरासुरनरोपास्तिव्यक्ता धर्मचक्रवर्तितापि भगवतः सङ्गतैव । केवलमरतिरतिकारणयोर्निर्ग्रन्थत्वचक्रवर्तितयोः सद्भावेऽपि स्वामिनः सैव परमसाम्यलीलेति न किञ्चिदसमीचीनम् ।

अन्यच्च—

नारका अपि मोदन्ते यस्य कल्याणपर्वसु ।

पवित्रं तस्य चारित्र्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥७॥

जेना कल्याणकारि-च्यवन-जन्म-दीक्षा-केवल-मोक्षकल्याणक-पर्वोमां सर्वदा दुःखि-नारकियो पण हर्ष पाप्मे छे, तेना पवित्र-चारित्र्यं वर्णन करवाने कोण समर्थ छे ? (७)

अव०—नार० । हे वीतराग ! येऽर्हनिशं कर्मवशतो वर्ष-

कोटाकोटीरसङ्ख्या दुःखमनुभवन्ति, न कदाचिद्विभ्रमः । ते
नारका अपि यस्य तत्र कल्याणपर्वसु व्यवनादिकल्याणकेषु
सहस्रसुषोतवेदनोपश्रमेन मोदन्ते-इष्टमनुभवन्ति, तस्य-तत्र
शुचि चारित्रं-चरित वर्जयितु-व्याकर्तुम्, को बृहस्पत्यादि
रपि क्षमः-समर्थः ? ॥ ७ ॥

वि०-हे सकलभार्यचर्यामिहय ! यत्र तत्र कल्याणपर्वसु
गर्भवितारजन्मनिष्क्रमणज्ञाननिर्वाणोत्सवेषु तावदासतां सम्प्राप्त्यु-
त्थानुमया सुरमरादयः, किन्तु निरन्तरदुर्गारिदारुणवेदनोद्वार्दित्य
नारका अपि मोदन्ते-सुखलवानुमयेन मुदमुद्बुद्धि । तस्य विश्वैक
मित्रस्य पवित्रमनुस्मरणमात्रेणैव पावन चारित्रं-मुक्तामुत परि
प्राविशय को नाम सहजनिजमशानशान्ताचस्पतिमतिविभवोऽपि
वर्जयितुमुपस्तोतु क्षमः-समर्थ !, न कोऽपीति मायः ।

एव च—

शमोऽद्भुतोऽद्भुत रूप सर्वात्मसु वृषाद्भुता ।
सर्वाद्भुतनिधीशाय तुभ्य भगवते नमः ॥ ८ ॥

साध्यकारि-समता, अद्भुतरूप, अने सर्व
जीवोने बिपे आध्यकारि-वया, पया मय-आध्य
र्योना भङ्गाराधिपति-भगवन्त-तमोमे नमस्कार
पाओ (८)

अय०-शमो० । हे बीतराग !, बहुत किम् !, तब क्षमः

समता आश्चर्यकारी, रूपमद्भुतम्, सर्वजीवेषु दया-कृपा
अद्भुता सर्वेषामद्भुतानामाश्चर्याणां निधीशाय-महानिधानाय
भगवते ऐश्वर्यादिपदकवते तुभ्यं नमोऽस्तु ॥ ८ ॥

वि०-हे समस्ताद्भुतभवन ! भगवन् ! कियद्वा तवाद्भुतमस्मा-
भिरमिधीयते, यतस्तावन्निजगताप्यतुलिते बले सत्यपि उपद्रवत्सु च
क्षुद्रात्मसु सम्परायपराजयजन्मा मिथ्याभिनिवेशोपशमसमुत्थश्च तव
शम-प्रणमोऽद्भुत सर्वातिगायी । तथा रूपं स्वभाविक शरीर-
सौन्दर्यं तदपि प्रागुक्तयुक्त्यैवाद्भुत निरुपमम् । तथा सर्वेष्वप्या-
त्मसु चराचरेष्वपक्षपातेन साधारणा कृपा-करुणाप्यद्भुता लोको-
त्तरा । एवं प्रकाराणामन्येषामपि कल्याणरूपाणां सर्वादभुतानां ये
निधय-सेवधयस्तेषामीगाय स्वामिनेऽत एव भगवते-परमैश्वर्यनि-
लयाय तुभ्य-भुवनोत्तमाय नमो नमस्कारोऽस्तु त्वा प्रति त्रिकरण-
शुद्ध्या प्रयत प्रणमामीति ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे दशमस्याद्भुतस्तवस्य पदयोजना ।

इति दशमप्रकाशस्यावच्छृङ्खितिः ।

एवमद्भुतस्त्वयमभिषाय साम्प्रतं यन्मूकान्यमून्यद्भुतानि तदेव
परमात्मनो माहात्म्य महिमंस्त्ववेन प्रस्तावयन्नाह—

निघ्नन् परीषद्वचमूमुपसर्गान् प्रतिक्षिपन् ।
प्राप्तोऽसि क्षमसौदृष्ट्य, महतां कापि वैदुषी ॥१॥

हे नाथ ! परीषद्वचनी सेनाने इणता तथा उप
सर्गोनो तिरस्कार करता एषा आप ममत्तरूप
अमृतनी वृत्तिने पाप्म्या छो अहो ! मोटाओनी
चातुरी स्मरेकर कोई अवसुत होय छे (१)

अथाचिन्त्यमाहात्म्यमाहुः—

अथ० निघ्नन्०—तं धीतराग ! त्व ' परि समन्तात्
त्रिकरणशुद्ध्या सद्यन्त माधुमिः ' इति परीषदाः, तेषां चमूं
भेषीं निघ्नन्-निराकुर्वन् । तपसुन्यन्ते सत्पथात् प्रच्याप्यन्ते
कातरा नरा एमिरिस्तुपसर्गास्तान् प्रतिक्षिपन् दूरे निरस्यन्,
क्षमसौदृष्ट्य क्षमासुतवृत्तिं प्राप्तोऽसि, अतः कारणा-महतां
वैदुषी चातुरता काऽप्यपूर्वाऽस्ति ॥ १ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! असि भवान् क्षमसौदृष्ट्य प्राप्तं मह
मामृतवृषिमबासवाम् । ननु तवाविषविषयविशेषमन्तरेणामुदीर्घ
सम्परावाप्यां सुकममेव क्षमसौदृष्ट्यमित्याह-निघ्नन्-निघ्नन्त्यादि । किं
कुर्वन् क्षम प्राप्तः । परीषद्वचमू निघ्नन् परि सामस्त्येन त्रिकरण
शुद्ध्या सद्यन्ते मुमुक्षुमिरिति परीषदा, मुखावनो वाविषयसि

ह्यास्तेषा चमूं—श्रेणीं निम्नन्—विनाशयन् सर्वोत्तमयाऽघिसहनश-
क्त्या विफलोदय कुर्वन्, तथा उपसर्गान् प्रतिक्षिपन्, उपसृज्यते
सत्पथात् प्रच्याव्यते कातराणामन्तःकरणमेभिरित्युपसर्गा. प्रति-
कूलानुकूलाः सुरासुरनरतिर्यगादिजनिता यातनाविशेषा. । यश्च
कश्चिन्निहन्ति प्रतिक्षिपति वा तस्य कथं शमसौहित्यम् ? , भगवतश्च
परीषहोपसर्गविजयेनैव तत्फलरूपं शमसौहित्यमजायत । तस्मादहो
महता महिमवती कापि लोकोत्तरा वैदुषी । इदं हि महदेव वैदु-
ष्यम्, यद्—विपक्षविक्षेपश्च विधीयते, चण्डोऽयमित्यात्मनो विगानं
च गोपाय्यते । अतः स्वामिनः परीषहोपसर्गवर्गविजयेऽपि शममु-
पेयुषः स्थाने वैदुष्यमिति ।

तथा—

अरक्तो भुक्तवान्मुक्तिमद्विष्टो हतवान्द्विषः ।

अहो ! महात्मनां कोऽपि महिमा लोकदुर्लभः ॥२॥

हे नाथ ! आप रागरहित छो छतां मुक्तिरूपी
स्त्रीने भोगवो छो, अने द्वेषरहित छो छतां आंतरिक
दुश्मनोने हणो छो. अहो ! लोकने विषे महान्
आत्माओनो दुर्लभ एवो महिमा कोई अद्भुत ज
होय छे. (२)

अव० अर०—हे वीतराग ! त्वमरक्तो रागरहितो मुक्ति-
कामिनीं भुक्तवानद्विष्टो द्वेषरहितस्त्वं द्विषः कषायादीन् हतवा-

भिरस्तवानहो इत्याभये, महात्मनां—महानुभावानाम्, महिमा-
गुरुवत्, कोऽप्यूर्ध्वो लोकदुर्लभा—प्राकृतदेवैरप्राप्यः ॥ २ ॥

वि०—हे मुवनमहनीय ! स्वामिन् ! त्वं मुक्तिं मुक्तवान्
निर्वृतिनिवन्धिनीं सेवितवान् कथम्भूत ! अरक्तो विगतरागा-
मिष्वजः । तथा द्विषो भावसङ्गनिहतवान् किं विशिष्टः ! अद्विष्टो
द्वेषकाकुप्सरहितः । बन्धारक्तः स कथं कामिनीं कामयते ! ।
यस्याद्विष्टः स कथं द्विषो इन्ति ! । मगबांश्च यत एवारक्तद्विष्टो
भावारिगण निमग्नः तत एव मुक्तिसीमन्तिनीममभवत् । अत्रार्चा
न्तरमाह—अहो इत्यादि । अहो इति विस्मयः, यता महतां मुवन
महनीयमहसां कोऽपि बाधोचरातिक्रान्तो महिमा ममावस्थत एव
लोकदुर्लभं पुण्यजनदुष्प्राप्यं, कथमन्वया स्वामिना नीरागेण
मुक्तिरुपमुष्मते निर्वृत्तेण चान्तरद्विषो विक्षिप्यन्त इति ।

किञ्च—

सर्वथा निर्जिगीषेण भीतभीतेन चागसः ।

स्वया अगत्त्रय जिग्ये महतां कापि चातुरी ॥३॥

इति तावत् । सर्वथा जीतवामी इच्छा नहि होषा
छतां, अमे पापघ्नी अत्यन्त भयं पामेसा होषा छतां,
आपे त्रणे अगतम जीती स्त्रीषा छे अरेण्वर महान्
आत्माओनी चतुराह कोर्ह अवसुत ज होष छे (३)

अब० सर्व०—हे भीतराग ! सर्वथा सर्वप्रकारैर्निर्जिगी

येण परपराभवेच्छारहितेनागसः पापाद्धीतभीतेन विभ्यता
विभ्यता त्वया जगत्त्रयं सुरासुरनरलक्षणं जिग्ये आज्ञां
ग्राहितमित्यर्थः । महतां भवदृशां चातुरी काऽप्यपूर्वा ॥ ३ ॥

वि०-किल यो हि यस्य देशस्याधिपतिं जयति स तस्य
देशमपि जयतीति वक्तव्यमेव , अतः स्वामिंस्त्वया त्रिभुवनैकमलं
मोहमल्लमुन्मूल्य तद्भुज्यमान जगत्त्रयं जिग्ये शिरसि शासन निधायं
सेवा कारितम् । किं विशिष्टेन सता ? सर्वथा मनोवाक्कायैर्निर्जिगी-
षेण-निःस्पृहेण । पुनः किं विशिष्टेन ? आगसः अपराधात् वाच्य-
ताया इति यावत्, मीतमीतेन चकितचकितेन । यश्च निःस्पृहो
भीरुश्च भवति स कथं जगन्ति जयति । भगवाश्च यत एव निःस्पृहः
पापभीरुश्च तत एव जगद्विलक्षणैः स्वगुणैर्जगदजैपीत् । तस्मादहो
महता भुवनगुरूणा कापि लोकोत्तरा चातुरी दक्षता । विना हि
चातुर्यं कथं निःस्पृहैर्भीरुभिश्च भुवनं जीयत इति ।

अपरं च—

दत्तं न किञ्चित्कस्मैचिन्नात्तं किञ्चित्कुतश्चन ।
प्रभुत्वं ते तथाप्येतत् कला कापि विपश्चिताम् ॥४॥

हे नाथ ! आपे कोईने कांई (राज्यादि) आप्युं
नथी, अने कोई पासेथी कांई (दंडादि) लीधुं नथी,
तो पण आपनुं आ प्रभुत्व छे; तेथी एम लागे छे के
कुशलपुरुषोनी कला कोई अद्भुत होय छे. (४)

एवमद्भुतस्तवमभिधाय साम्प्रतं बन्धुजन्यमून्मद्भुतानि ध्रुवेन
परमात्मनो माहात्म्य महिमस्तवेन प्रस्तापयन्नाह—

निमन् परीषद्वचममुपसर्गान् प्रतिक्षिपन् ।

प्राप्तोऽसि शमसौहिष्य, महतां कापि वैकुपी ॥१॥

हे नाथ ! परीषद्वोनी सेनाने इणता तथा उप
सर्गोन्तो तिरस्कार करता एवा आप ममत्तारूप
अमृतनी वृत्तिने पास्या छे अहो ! मोटाओमी
चातुरी स्वरेस्वर कोई अव्युत्त होय छे (१)

अथापिन्त्यमाहात्म्यमाहुः—

अथ० निमन्०—त वीतराग ! त्व ' परि ममन्ताव
त्रिकरणशुद्ध्या सन्नन्त साधुभिः ' इति परीषदाः, तेषां चर्म
मेवीं निमन्-निराकर्षन् । उपसृज्यन्ते सत्पथात् प्रख्याप्यन्ते
कातरा नरा एमिरिस्तुवमर्गास्ताव प्रतिक्षिपन् वृत्रे निरस्पन्,
शमसौहिष्य शमाश्रुतवृत्तिं प्राप्तोऽसि, अतः कारणा महतां
वैकुपी चतुरता क्यञ्चपपूर्वाऽस्ति ॥ १ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! असि ममान् शमसौहिष्य प्राप्तं मत्त
मामृतवृत्तिमवाप्तवान् । मनु तथाविधविषयविषेपमन्तरेणानुदीर्घ
सम्पगमाया सुखमयेव शमसौहिष्यमित्याह-निमन्मित्यादि । किं
कुर्वन् ' गमं प्राप्तं ' परीषद्वचमं निमन् परि सामस्येन त्रिकरण
शुद्ध्या सन्नन्ते सुमुखमिरिति परीषदाः, शुवाद्भो शक्तिमतिव

येण परपराभवेच्छारहितेनागसः पापाद्धीतभीतेन विभ्यता
विभ्यता त्वया जगत्त्रयं सुरासुरनरलक्षणं जिग्ये आज्ञां
ग्राहितमित्यर्थः । महतां भवदृशां चातुरी काऽप्यपूर्वा ॥ ३ ॥

वि०-किल यो हि यस्य देशस्याधिपतिं जयति स तस्य
देशमपि जयतीति वक्तव्यमेव , अतः स्वामिस्त्वया त्रिभुवनैकमल्लं
मोहमल्लमुन्मूल्य तद्भुज्यमान जगत्त्रयं जिग्ये शिरसि शासनं निधायं
सेवा कारितम् । किं विशिष्टेन सता ? सर्वथा मनोवाक्यायैर्निर्जिगी-
षेण-निःस्पृहेण । पुनः किं विशिष्टेन ? आगसः अपराधात् वाच्य-
ताया इति यावत्, मीतमीतेन चकितचकितेन । यश्च निःस्पृहो
भीरुश्च भवति स कथं जगन्ति जयति । भगवाञ्च यत एव निःस्पृहः
पापभीरुश्च तत एव जगद्विलक्षणैः स्वगुणैर्जगदजैषीत् । तस्मादहो
महता भुवनगुरूणां कापि लोकोत्तरा चातुरी दक्षता । विना हि
चातुर्यं कथं निःस्पृहैर्भीरुभिश्च भुवनं जीयत इति ।

अपरं च—

दत्तं न किञ्चित्कस्मैचिन्नात्तं किञ्चित्कुतश्चन ।
प्रभुत्वं ते तथाप्येतत् कला कापि विपश्चिताम् ॥४॥

हे नाथ ! आपे कोईने कांई (राज्यादि) आप्युं
नथी, अने कोई पासेथी कांई (दंडादि) लीधुं नथी,
तो पण आपनुं आ प्रभुत्व छे; तेथी एम लागे छे के
कुशलपुरुषोनी कला कोई- ५ . छे. (४)

अव० वृत्त०—हे बीतराग ! त्वया किञ्चित् ग्राम
प्रासादि कस्मैचिस्तेषकाय न वृत्त-नार्पितम्, कुतश्चन
किञ्चिद्वृत्तादि न गृहीतम्, तथापि ते प्रभुत्वमैश्वर्यमेतत्समव
सरणादिलक्ष्मीदर्शनेन वचनातिगमतो विपश्चिता-विदुषां
कळा काऽप्यपूर्वा ॥ ४ ॥

वि०—इह हि लोके प्रभुत्व सत्यैव भवति यस्य आश्वा
आश्वहा वा स्यात्, सत्रायमिव मय वास्पतीत्याश्वा, अयमिव
मयो हठेन प्रहीष्यतीत्याश्वहा । त्वया तु अगदूगुरो ! किञ्चिद्वन
वान्यादिक कस्मैचिदामिताय न वृत्त निर्भन्धत्वात् । तथा किञ्चन
वनादिक कुतश्चन कुतोऽपि हि वा गार्त-न गृहीत मि स्पृहत्वात् ।
तथाप्येव सत्यपि तवास्मिन् अगति अपतिहस प्रभुत्वम् । अत एव
विपश्चितां मवक्षिष्यानां काप्यमन्यसदृशी कळा । विना हि लोके
कळाकौशलमनुपकारिभिरभिर्भन्धपरैर्वा न अगति प्रभुत्वमुपल-
भ्यत इति ।

किञ्च—

यद्देहस्यापि दानेन सुकृत नार्जित परैः ।
उदासीनस्य तस्मात्, पादपीठे तवाल्लुठत् ॥ ५ ॥

हे नाथ ! देहमा पण दानबद्धे पीजामोए जे
सुकृत प्राप्त न कर्यु, ते सुकृत उदासीनभावे रहेला
आपना पादपीठमां आळोट्यु छे (५)

अव० यद्दे०—हे नाथ ! यत्सुकृत परैः सुगतादिभिः
शरीरवितरणेनापि नोपार्जितम्, तदुपकारित्वलक्षणमुदासी-
नस्य मध्यस्थस्यापि तव पादपीठेऽलुठत्—आतत् । पादपीठ
इत्यवज्ञादर्शनं तथाविधोग्रतपःक्षमादमादीनां प्रभौ सद्भा-
वात् ॥ ५ ॥

वि०—हे विहितान्तरारातिप्रमाथ ! नाथ ! परैः सम्यक्सुकृ-
तोपायपरिज्ञानबन्धैर्वोषिसत्त्वादिभिरास्ता विविधतपोऽध्यात्मादिवि-
धानेन, किन्तु देहस्यापि दानेन यत्सुकृत सकलक्लेशजालसमूलो-
न्मूलनलक्षण नार्जितं न स्वायत्तीकृतम्, तत्तव पादपीठे त्वच्चरण-
सरसिजोपान्ते स्वयमप्रार्थितमेव लुलोठ । यदि पुनस्तदर्थं तव
सुगतादिभ्योऽपि महानुपक्रमो भविष्यतीत्याह—कथम्भूतस्य तव
उदासीनस्य अपुनर्भवे भवे च तुल्यमनसः । श्रूयते हि—क्षुधाविधु-
रितशरीरया केशरिण्या पुरः परमकारुणिकतया कृमिकुलाकुलं
स्वकलेवरममुच्यत सुगतेन । न च सा पारमार्थिकी करुणा, अत-
स्तथाविधस्वदेहोपहारसाहसेनापि यत्तेषां सुकृत दुरापम्, तत्तवा-
प्रार्थितमेवोपनतमित्यहो त्वन्महिमातिशयः ।

तथा—

रागादिषु नृशंसेन सर्वात्मसु कृपालुना ।

भीमकान्तगुणेनोच्चैः साम्राज्यं साधितं त्वया ॥६॥

हे नाथ ! रागादिने विषे दया विनाना, अने

सर्वं प्राणीभोने विपे दयावाळा; एवा व्यापे भया
नकता अने मनोहरतास्पी बे गुणबडे मोडु सा
आज्य मेळज्यु छे (६)

अथ० रागा०—हे बीतराम ! त्वया रागादिषु दुष्ट
सेन-निर्वयेन, सर्वात्मसु-सर्वजीवेशु, कृपाह्वना-दयावता,
मीमा-प्रतापादयः, कान्ताः-हमादयस्ते गुणा यस्य तेनो
वैरविनायि साम्राज्य साधित-स्वीकृतम् ॥ ६ ॥

दि०—हे त्रिशुबनपते ! त्वया साम्राज्यं सर्ववक्त्रचित्तं साधित
वशीकृतम् । किं विशिष्टेन ? मीमकान्तगुणेन मीमा अपृष्यत्वहेतवः
प्रतापपराक्रमादयः, कान्ताः आभिगम्यत्वहेतवः हमादयस्ते च
ते गुणाश्च मीमकान्तगुणास्ते विचिन्ते यस्य ॥ तथा तेन । तानेषु
विषयविभागेषु व्यगच्छि-किं विशिष्टेन त्वया ? रागादिषु रागद्वेष
मोहप्रभृतिषु दुष्टसेन-निर्वयद्वयेन मुक्तिपदप्रतिपत्तित्वेन वृष्य
साध्यत्वादिनाम् सवा सर्वात्मसु सर्वसत्त्वेषु कृपाह्वना निष्कृत्रिम
करुणारसपेक्षकमनसा मममकार्वित्वेन क्षेपामनुकम्प्यत्वात् । एव
त्वया ऊचैः सर्वाहुतं साम्राज्यमाधितम् । भवन्ति च सम्राजोऽपि
मीमकान्तगुणाः ।

अपरं च—

सर्वे सर्वात्मनाऽभ्येषु दोषास्त्वयि पुनर्गुणा ।
स्तुतिस्तवेय चेन्मिथ्या तत्प्रमाणं समासद् ॥७॥

हे नाथ ! हरिहरादि अन्य देवोने विषे सर्व प्रकारे सर्व दोषो रहेला छे अने आपने विषे सर्व प्रकारे सर्व गुणो रहेला छे. आपनी आ स्तुति जो मिथ्या होय तो सभासदो प्रमाणभूत छे ! अर्थात्, आ वात जो असत्य होय तो ते सभासदो ज बोले. (७)

अपर च—

अव० सर्वे—हे वीतराग ! सर्वे दोषाः सर्वात्मनाऽन्येषु हरादिषु सन्ति, त्वयि पुनर्गुणाः सर्वे सर्वात्मना सन्ति । इयं स्तुतिस्तव चेद्यदि मिथ्याऽसत्या स्यात् तत्तर्हि सभासदः—सभ्याः प्रमाणम् । यद्यसत्यं स्यात्तदा त एव वदन्तु ॥ ७ ॥

वि०—हे भुवनाद्भुतचरित्रपात्र ! भगवन् ! सर्वेऽप्येवप्रकाराभावा अन्येषु त्वद्विधादपरेषु कुतीर्थिकदैवतेषु ये दोषास्त एव त्वयि सर्वात्मना गुणा । तथाहि—यैव क्षमा परैः परिभवहेतुत्वेन कापुरुषचेष्टितमियमिति दोषतया प्रत्युक्ता सैव जगद्ध्वंसनरक्षणक्षमपराक्रमेणापि त्वया दुर्द्धरक्रोधयोधविध्वसनावन्ध्यप्रहरणमिदमिति सविशेषमाहता । यैव च निर्ग्रन्थता परैर्मिक्षुकवृत्तिरियमिति त्रपाहेतुत्वेन तिरस्कृता सैव निस्पृहशिरोमणिना त्वया इयमेव सङ्गत्यागस्य मूलकारणमिति सादर पुरस्कृता । यदेव चोपकार्यकारिषु प्रसादाप्रसादाकरणमगुणज्ञत्वमिदमिति परैर्दूरादपास्तम्, तदेव त्वया इदमेव वीतरागत्वस्य मूलबीजमिति सुतरामुररीकृतम् । एव य एवान्येषु दोषास्त एव त्वयि गुणतया परिणमन्ति । इयं च

સ્તુતિઃ સમુદયસ્તુતસ્વપ્રકટમેન મથપિ મથાર્થા, સમાપિ કેવાધિ
 ન્મદામોહોપહતમતીનાં મિથ્યેયમિતિ ચેન્મતિમુત્પાદયતિ, સ્વા ક્ષ્મ
 સ્તેન વય હૃદિરાગરક્ષા રૂપ્યપ્રમાણમ્, અસ્મન્મતેન ચ તે મત્સરિભઃ
 પૂર્વમ્યુદ્ગાહિતા દ્વિષ્ટા રૂપ્યપ્રમાણમ્, કેવલં કુલ્કચ્ચા કમાવન્ત પદ
 દ્વયસમ્મતા પ્રેક્ષાપૂર્વકારિણઃ સકલકલાચાર્યરૂપ્યનિઃસ્પન્દનિષ્પાઠ-
 મતયસ્તુષાસમાનાઃ સમાસદ્—સમ્યા એવાચાર્યે પ્રમાણમ્ । મધ્યસ્થ-
 પરીક્ષયા હિ આત્મકાચનાત્ યુક્તિકનક વૃથામ્ મવત્યેવ ।

મહીયસામપિ મહાન્ મહનીયો મહારમનામ્ ।
 અહો ! મે સ્તુવતઃ સ્વામી સ્તુતેર્ગોચરમાગમત્ ॥૮॥

માનવને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવા પરસ્પર
 વિરુદ્ધ જણાતા ગુણોને ધારણ કરનાર પ્રમુની
 અદ્ભુત શક્તિને વર્ણવતા આશ્ચર્ય આ સ્તુતિષહે
 પોતાની જાતને વ્યર્થ માને છે ! અહો ! આમન્દની
 થાત છે કે—મોટાથી પણ મોટા અને મહાત્માઓને
 પણ પૂજનીય, એવા સ્વામી આજે મારી સ્તુતિના
 વિષયને પ્રાપ્ત થયા છે (૮)

અથ • મહી •—અહો રૂપ્યાર્થે ! સ્તુવતો મે મમ
 મહત્તરેઽપ્યોપિ મહાશુભાઃ મહાત્મનામિન્દ્રાદીનાં મહનીયઃ—
 પૂજ્યઃ સ્વામી સ્તુતેર્ગોચરં વિષયમાગમત્ પ્રાપ્તઃ ॥ ૮ ॥

इति एकादशप्रकाशस्थावचूषिः ।

वि०-एवं ममाय स्वामी स्तुतेर्गोचरमियाय । किं विशिष्ट ?
तिर्यग्नराद्यपेक्षया सुरासुरपतिप्रभृतिदेवानां महीयसामपि मध्ये देवा-
धिदेवत्वेन महान् सर्वोत्कृष्टः । तथा महात्मनामन्तर्मुहूर्तं पदत्रया-
धारेण विरचितद्वादशाङ्गानां गणभृता तदन्येषामपि विविधलब्धि-
मता मुनीनामपि गुणाधिकत्वेन महनीयः-पूजनीयः । अहो इति
विस्मये । सोऽप्येवविध स्वामी परमात्मा पुरन्दरस्यापि गिरामगो-
चरस्तुतिः, ममाऽपि मन्दमेधसः स्तुवतः स्तोतुमुपक्रान्तस्य केनापि
चिरसञ्चितसुकृतवशेन स्तुते.-स्तवनस्य विषयमागममदवततारेत्यहो
ममाप्यगण्यपुण्यतेति ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे एकादशस्य महिमस्तवस्य पदयोजना ।

एव महिमस्तवमभिधाय साम्प्रत यन्मूलेयमर्हता वीतरागत्व-
ख्यातिस्तदेव वैराग्यं वैराग्यस्तवेन स्तुतिकृत् प्रस्तौति—

पटुभ्यासादरैः पूर्वं, तथा वैराग्यमाहरः ।

यथेह जन्मन्याजन्म, तत्सात्मीभावमागमत् ॥१॥

हे नाथ ! पूर्वं भवोमां आदरपूर्वकना सुन्दर
अभ्यासवडे आपे तेवा प्रकारना वैराग्यने प्राप्त
कर्मो हतो, के जेथी आपने आ (चरम) भवमां
जन्मथी ज ते वैराग्य सहजपणाने-एकमेकपणाने
पाम्यो छे; सारांश के आप जन्मथी ज वि-
रागी छो. (१)

प्रभोरियस्सम्पत्प्राप्त्युपाय प्रकटयन्ति—

अथ० पद्व०—हे धीतराग ! त्वं प्राग्भवे वैराग्य
पटुमिः—स्पष्टैः, अम्यासादरैः—सेवनासातत्यैस्तथा आदरा-
स्वात्मन्यानीतवान्, यथेह अन्मनि तीर्थं हारमवे आप्रम जन
नाबधि, तद्वैराग्यं सात्मीमाव सहस्रमावमागमत्—प्रापत् ॥१॥

वि०—हे अमङ्गुरवैराम्यमुमग !, भगवन् !, त्वं पूर्वं प्राग्भवेषु
पटुमिरमाविस्तरम्यासादरैरासेवनसातत्यैस्तथा कचमपि वैराम्यं विरा-
गतामकर्षमाहर सम्पगात्मन्युपनीतवान् । कुत्रेह अस्मन्महद्भक्त
क्षणे तद्वैराम्यं सात्मीमावमागमत् शैलीमुपेयाव । अत एवाबन्ध
अन्मन प्रभृति ' यत्सहोत्पद्यते तदेव सात्त्विकम् ' ; इदमुक्त
भवति—किञ्च द्विविधो हि गुणः, औपाधिकः सहोत्पद्य तत्रौपा-
धिको यथा—तिष्ठतैस्त्वत्पदेषु परगुणाधानेन सौरम्यमुद्गम्यते,
सहोत्पद्य यथा—मत्स्यजस्य क्षैत्यं सौरम्यं च । एवं भगवतोऽपि
वैराम्यं न स्वस्वीपाधिकम् किन्तु अन्मन प्रभृति सहोत्पद्यमेवेति
सात्त्विकमुपागमदित्युक्तम् ।

तथात्र अगति किमेव व्यवहृतिर्मदिष्टविषययोगानिष्टसंयोग
बान्धवभनादिभ्रंशादिषु तु स्वहेतुपुनतेषु वैराग्यमाविभवति सुख
हेतुषु तु राग एवोच्चागरतामेति भगवतस्तु अगद्विस्मयस्य विप-
रीतमिदम् तथाहि—

तु स्वहेतुषु वैराग्यं, न तथा नाथ ! निस्तुपम् ।
मोक्षोपायप्रधी, यथा तं सुखहेतुषु ॥ २ ॥

હે નાથ ! મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયમાં પ્રવીણ એવા આપને સુખના હેતુઓમાં જેવો નિર્મલ વૈરાગ્ય હોય છે, તેવો દુઃખના હેતુઓમાં હોતો નથી. દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય તો કપિની જેમ ચપલ હોય, પણ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય તો પર્વતની પેઠે નક્કર અને અચલ હોય છે આથી દુઃખહેતુક વૈરાગ્ય પરિણામે ભવાભિનન્દી-ભવવર્ધક અને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય આત્માભિનન્દી અને મોક્ષસાધક હોય છે. (૨)

અવ૦ દુઃખ૦—હે વીતરાગ ! દુઃખહેતુષુ વિયોગાદિષુ, વૈરાગ્યં તવ ન તથા નિસ્તુપં નિર્વ્યાજમ્, મોક્ષ૦ સમ્યગ્જ્ઞાનત્રયપ્રવણસ્ય તવ સુખહેતુષુ યથા વૈરાગ્ય વિશદં વર્તતે । કોઽર્થઃ ? , યદુઃખહેતુષુ વૈરાગ્યં તત્કપિરિવ ક્ષણિકમ્, યત્ત સુખહેતુષુ રુચાદિષુ તન્નિશ્ચલત્વેન મોક્ષસાધકમ્ ॥ ૨ ॥

વિ૦—હે વૈરાગ્યમહીસનાથ !, નાથ !, તવ દુઃખહેતુષુ પૂર્વોદિતેષુ, તથા—તેન પ્રકારેણ, નિસ્તુષ—નિર્વ્યાજમ્, ન વૈરાગ્યમ્, યથા સુખહેતુષુ પૂર્વોક્તવિપરીતેષુ સ્વાધીનેષ્વપિ સુતરામુલ્લસતિ, તથાત્વે હેતુમાહ—યત્ કિં વિગિષ્ઠસ્ય તવ ?, મોક્ષોપાયપ્રવીણસ્ય—પરમપદોપાયપ્રપશ્ચનપશ્ચમસ્ય । અયમાશય—કિલ દુઃખહેતુદ્ભવે યદ્વૈરાગ્ય તદ્વાનરવૈરાગ્યમિવ ક્ષણિકમેવ, યત્તુ સુખહેતુનામેકાન્તાનિત્યત્વોદ્ભાવનેન દૃઢતરવૈરાગ્યમુદ્ભવતિ મોક્ષાઙ્ગત્વેન તદેવ પ્રશમ્યમિતિ ભાવ ।

કિન્ચ—

प्रमोरियस्सम्पत्प्राप्त्युपाय प्रकटयन्ति—

अथ० पद्व०—हे धीतराग ! त्वं प्राग्मवे वैराम्यं
पदुमिः-स्पष्टैः, अम्यासादरैः-सेवनासात्तस्यैस्तथा भारा
स्वात्मन्यानीतवान्, यथेह बन्मनि तीर्यङ्गरमवे आश्रमं जन
नावपि, तद्वैराग्यं सात्मीमात्रं सहजभाषमागमत्-प्रापत् ॥१॥

वि०—इं जगद्गुरुरैराम्यमुभयं ।, भगवन् ।; त्वं पूर्वं प्राग्मवे
पदुमिरमावित्तरम्यासादरैरासेवनसात्तस्यैस्तथा कबमपि वैराम्यं विरा-
गतामर्कवर्माहरं सम्भगात्मन्युपनीतवान् । कुथेह बन्मन्यर्हद्भवक
क्षणे तद्वैराग्यं सात्मीमात्रमागमत् शैलीमुपेयाय । अत एवाजन्म
जन्मनं प्रसूतिं यत्सहोत्पद्यते तदेव सात्त्विकम् ; इदमुक्तं
भवति—किञ्च द्विविधो हि गुणः, जीवाधिकः सहोत्पद्य, तत्रौपा-
धिको यथा—तिष्ठतैस्सज्जविषु परगुणावनेन सौरम्वमुद्गाह्यतः,
सहोत्पद्यं यथा—सकम्पजस्य सैत्य सौरम्वं च । एव भगवतोऽपि
वैराम्यं न त्वस्वीपाधिकम् किन्तु जग्मना प्रसूतिं सहोत्पद्येवति
सात्त्विकमुपागमदित्युक्तम् ।

तत्रात्र जगति किञ्चेत्यव्यवहृतिर्यद्विषयविप्रयोगानिष्टसंयोग
बान्धवधनादिभ्रष्टादिषु दुःखहेतुपुनतेषु वैराम्यमाभिर्भवति सुख
हेतुषु तु राग एवोच्चागरतामेति भगवतस्तु जगद्विस्मयस्य विप
रीतमिदम्, तत्रादि—

दुःखहेतुषु वैराग्यं, न तथा नाथ ! निस्तुपम् ।
मोक्षोपायप्रवीणस्य, यथा ते सुखहेतुषु ॥ २ ॥

हे नाथ ! मोक्षप्राप्तिना उपायमां प्रवीण एवा
आपने सुखना हेतुओमां जेवो निर्मल वैराग्य होय
छे, तेवो दुःखना हेतुओमां होतो नथी. दुःखगर्भित
वैराग्य तो कपिनी जेम चपळ होय, पण ज्ञान-
गर्भित वैराग्य तो पर्वतनी पेठे नक्कर अने अचळ
होय छे आथी दुःखहेतुक वैराग्य परिणामे भवा-
भिनन्दी-भववर्धक अने ज्ञानगर्भित वैराग्य आ-
त्माभिनन्दी अने मोक्षसाधक होय छे. (२)

अव० दुःख०—हे वीतराग ! दुःखहेतुषु वियोगा-
दिषु, वैराग्यं तव न तथा निस्तुपं निर्व्याजम्, मोक्ष० सम्य-
ग्ज्ञानत्रयप्रवणस्य तव सुखहेतुषु यथा वैराग्यं विशदं वर्त्तते ।
कोऽर्थः ?, यद्दुःखहेतुषु वैराग्यं तत्कपिरिव क्षणिकम्, यच्च
सुखहेतुषु रुयादिषु तन्निश्चलत्वेन मोक्षसाधकम् ॥ २ ॥

वि०—हे वैराग्यभङ्गीसनाथ !, नाथ !; तव दुःखहेतुषु पूर्वो-
दितेषु, तथा—तेन प्रकारेण, निस्तुप—निर्व्याजम्, न वैराग्यम्, यथा
सुखहेतुषु पूर्वोक्तविपरीतेषु स्वाधीनेष्वपि सुतरामुल्लसति, तथात्वे
हेतुमाह—यत. किं विशिष्टस्य तव ?, मोक्षोपायप्रवीणस्य—परमपदो-
पायप्रपञ्चनपञ्चमस्य । अयमाशय—किल दुःखहेतूद्भवे यद्वैराग्य
तद्वानरवैराग्यमिव क्षणिकमेव, यत्तु सुखहेतूनामेकान्तानित्यत्वोद्भा-
वनेन दृढतरवैराग्यमुद्भवति मोक्षाङ्गत्वेन तदेव प्रशस्यमिति भावः ।

विवेकशीर्णेर्वैराग्यशास्त्रं शातं तथा स्वया ।

यथा मोक्षेऽपि तत्साक्षादकुण्ठितपराक्रमम् ॥१॥

हे माध ! विवेकरूपी चाराण्यश्चे वैराग्यरूपी
शास्त्रने जाये तेषा प्रकार वसीने तीक्ष्ण कर्तुं छे के
जेथी मोक्षने विषे पण ते वैराग्यरूपी शास्त्रनु परा
क्रम साक्षात् अकुण्ठित-इणाया विनाशु रष्टु (१)

अव० विवे०—हे बीतराग ! त्वया विवेकशानैर्वैरा
ग्यरूपं श्रद्धं तथा शात-तीक्ष्णीकृतम्, “ शास्त्रम्वदः पुष्टि
इत्यस्ति चाराण्यर्थे ” यथा मोक्षे-मोक्षये पक्षेऽप्यापारेऽपि
तदकु० अमतिइतसामर्थ्यमभूत् ॥ १ ॥

वि०—हे समप्रोपायमणी ! स्वामिन् ! त्वया विवेक-
शान्यासु शाप्यासु वैराग्यमेवोपरारागनिग्रहे निरवग्रह श्रद्धां तथा
काममपि शातं तीक्ष्णतामापादितम् यथा तत्साक्षात्सामर्थ्यम्
किन्त्वत्यन्तदुर्मेवे साक्षान्मोक्षे महानन्देऽप्यकुण्ठितपराक्रमममति
इतसामर्थ्यमभवत् । अथवान्यदपि शक्यं अस्केमापि निपु
णेन शाप्यासु तीक्ष्णीकृतं भवति तदसकृन्मोक्षणेऽपि कुण्ठतां
मापद्यत इति ।

साम्प्रत भगवत सर्वस्ववत्त्वासु वैराग्यमुद्रावयवाह-

यदा मरुन्नरेन्द्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते ।

यत्र तत्र रतिर्नाम, विरक्तत्वं तदापि ते ॥ ४ ॥

हे नाथ ! ज्यारे आप पूर्वभवमां देवक्रद्धिनो अने मनुष्यभवमां राज्यक्रद्धिनो उपभोग करो छो, त्वारे पण ज्यां त्यां आपनी रति जणाय छे ते पण विरक्तिरूप होय छे; कारण के ते ते क्रद्धिने भोग-वतां पण आप भोगफळवाळुं कर्म विना भोगवे क्षय नहि पामे, एम विचारीने अनासक्तपणे ज भोगवो छो. आ १लोकमां पूर्वभव अने राज्या-वस्थाना वैराग्यनी दशानुं वर्णन छे. (४)

अव० यदा०-हे नाथ ! त्वया यदा सुरराज्यादि-लक्ष्मीर्भुज्यते, नामेति कोमलामन्त्रणे, यत्र तत्र तव रतिः । कोऽर्थः ? , यत्र यथैव स्थितस्तत्र तथैव रतिः समाधिस्तदापि ते तव विरक्तत्वम्-साध्वियं श्रीरूपनता (१) उपस्थितं कर्म ममेदं भोगं विना न क्षीयत इत्यादिप्रकारेण ॥ ४ ॥

वि०-हे परमार्हन्त्यश्रीसनाथ !, नाथ !, तीर्थकृन्नामकर्मोप-निबन्धवन्धुरस्य नरभवस्यायुषि प्रक्षीणे तथाविधशुभसम्भारवशादु-पनता मरुता देवाना श्रीर्लक्ष्मीर्यदा त्वयोपभुज्यते, यदा च स्थि-तिक्षयात्ततश्च्युतेनार्हद्वये भोग्यफलकर्मोपनीता नरेन्द्रश्रीश्च त्वयोपभु-ज्यते, तदाप्यस्ति तव विरक्तत्वम्, कथमित्याह-यत्र तत्र रतिर्नाम यत्रैव यथैव स्थितस्तत्रैव तथैव रतिः । किमुक्तं भवति-मरुन्ने-

ન્દ્રમિયોરુપમોગાવસરેऽપિ મગધાસૈવ ચિન્તયતિ, યથા-સાધિયતુપ
 નતા ધી, ચત્તિ કથમપિ ન ચિયુજ્યતે તથા સુન્દરં સ્માદિતિ, કે-
 સમિદમેવ વિમાનયતિ-‘અત્રાવતુપસ્થિત મમેવ મોમ્મફલ્લ કર્મ,
 ન ચ યેદનમન્તરેણેવ ક્ષીયત્ત્વ ઇતિ રુપપ્રતિકારધિયા બનાસત્ત્વ એ
 મુદ્ધે । તથા ચ પઠન્તિ-‘નામુક્ત ક્ષીયતે કર્મ, કલ્પકોટિસૈ-
 રપિ । અવદ્યમેવ મોક્ષન્યસ્, કુત્ત કર્મ શુમાશુમસ્ ॥૧॥’ ઇતિ,
 અતસ્તદાપ્યસ્ત્યેવ તત્ત્વતશ્ચિમગદુરોર્વૈરામ્યમિતિ ।

નિત્ય વિરક્ત કામેભ્યો યદા યોગં પ્રપચ્ચસે ।
 અલમેભિરિતિ પ્રાઙ્ય તદા વૈરાગ્યમસ્તિ તે ॥૫॥

હે માથ ! જો કે આપ કામ-મોગોથી સદા
 વિરક્ત છો, તો યજા ઝ્યારે આપ રત્નઘડીરૂપ યોગને
 સ્વીકારો છો, ત્યારે ‘આ વિપયોથી સર્વું’ એવો
 વિશાલ-વૈરાગ્ય આપમામાં હોય છે આ શ્લોકમાં
 અગધાનમી શીક્ષા યથા આવ છદ્મસ્થ વજાના
 વૈરાગ્યનુ વળન છે (૫)

અર્થ૦ મિત્ય-હે વીતરાગ ! ત્વં નિત્ય શીક્ષાપ્રદ્યાસપ્રા
 યપિ કામેભ્યો વિપયેભ્યો વિરક્તો યદા યોગ જ્ઞાનદર્શનવા
 રિત્રરૂપસ્, પ્રપચ્ચસે-ચુક્તાસિ, તદા તે તવ પ્રાઙ્ય પ્રમૂત વૈરા
 ગ્યમસ્તિ-અમિર્કિપયૈર્મુક્તમોગ્યસ્વાદલ-અતમિતિ પ્રકારવા ॥૫॥

वि०—यदा च त्व भोग्यफलकर्मणः क्षये, नित्यमेकान्ततः कामेभ्यः पञ्चप्रकारेभ्यो विरक्तो विरागपमुपगतः सन्, योगं—ज्ञान-दर्शनचारित्ररूप प्रपद्यसे—स्वीकरोषि, तदाप्येभिरत्यन्तदुरन्तविपाकैः कामभोगैरल पर्याप्तमिति विभावयतस्तवास्त्येव प्रराज्यमभङ्गुरं वैराग्यमिति । किञ्च—

सुखे दुःखे भवे मोक्षे यदौदासीन्यमीशिषे ।

तदा वैराग्यमेवेति कुत्र नासि विरागवान् ? ॥ ६ ॥

ज्यारे आप सुखने विषे, दुःखने विषे, संसारने विषे अने मोक्षने विषे उदासीन-मध्यस्थभाव धारण करो छो, त्यारे पण आपने वैराग्यज होय छे, तेथी आप क्यां अने क्यारे विरागवान्छा नथी ?, अर्थात् सर्वत्र विरागीज छो. आ श्लोकमां भगवाननी कैवल्यदशा तथा सिद्धदशाना वैराग्यनु वर्णन छे. (६)

अच० सुखे—सुखे दुःखे भवे मोक्षे यदा त्वमौदासीन्यं माध्यस्थ्यमीशिषे—करोषि, तदापि तव वैराग्यमेवास्तीति हेतोस्त्वं कुत्र विरागवान्नासि ?, अपि तु सर्वत्र ॥ ६ ॥

वि०—यदा च योगप्रतिपत्तेरनन्तर क्षणे क्षणे विशुद्ध्यमाना-ध्यवसायः परिपाकोन्मुखे योगसमृद्धिफले सुखे—साते, दुःखे—असाते, भवे—ससारे, मोक्षे—महोदये, औदासीन्यमीशिषे सुखदुःख-भवमोक्षेषु—तथा वीतरागत्वस्वभावादेव समानमानसो भवसि, तदा

મ્યક્તમેવ તથ વૈરામ્યમિત્યેવ કુત્ર કસ્મિન્નવસ્થાન્તરે વિરાગવાચસિ !,
સર્વત્ર વિરક્ત એવેતિ માયમ્ ।

નનુ પરપરિગૃહીતેષ્વપિ વૈવતેવ્યસ્યેવ વૈરામ્યં કિમપિકં બૌદ્ધ્ય-
ગત્યેતિ ચેવાહ—

દુઃસ્વર્ગર્મે મોહગર્મે વૈરાગ્યે નિષ્ઠિતાઃ પરે ।

જ્ઞાનગર્મં તુ વૈરાગ્ય સ્વરૂપેકાયનર્તા ગતમ્ ॥૭૧॥

હે અગવન્ ! પરતીર્થિકો દુઃસ્વર્ગર્મિત અને મોહ
ર્મિત વૈરાગ્યમાં સ્થિત થયેલા છે, પરન્તુ જ્ઞાનગ
ર્મિત વૈરાગ્ય તો કેવલ આપનામાં જ એકીમાર્ગને
પામેલ છે (૭)

આ શ્લોકવચ્ચે આચાર્યશ્રી પ્રમુખમાં એકીમાર્ગને
પામેલા જ્ઞાનગર્મિત વૈરાગ્યને વર્ણવે છે દુઃસ્વર્ગર્મિત
વૈરાગ્ય, મોહગર્મિત વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનગર્મિત વૈરા
ગ્ય આ પ્રમાણે છે:—ધામ ધરા, ધમ અને ધૌર્ધ્વમા
આધિની ચિરહ ધવાધી અથવા પ્રિયમોગ-ધિપયોની
પ્રાપ્તિ ન ધવાધી સસારધી કઢાલી, સંસારને
ત્યાગ કરે અને કહે કે:—“સસાર અસાર છે” (પેલા
શિયાલીયાની જેમ કહ કે “ગ્રાપ્સ સ્વાદી છે”
The grapes are sour) પુનઃ સંસારની યસ્તુનો
દૃષ્ટિગત યસ્તુનો યોગ ધવા પ્રયત્ન અને જામ્મના કરે
અને પ્રાપ્ત થયે છે તે જ વૈરાગ્યનો ચિનિપાત ધાય તે

દુઃસ્વગર્ભિત વૈરાગ્ય ।-કુશાસ્ત્રના અભ્યાસ ને શ્રવ-
ણથી સંસારની વિચિત્રતા જાણી, યોગી વની
અજ્ઞાની વની તપશ્ચર્યા આદરે અને જનરંજનાર્થે
અધિક ક્રિયા કરે અને પોતાની શક્તિ કરતાં અધિક
કષ્ટ કાયાને આપે, વઢી પોતાની મતિકલ્પના
પ્રમાણે શાસ્ત્રના પળ અર્થનો અનર્થ કરે, સ્વચ્છન્દ-
પણે વર્તે; અને ગુણીજનોનો સંગ ત્યજે વિગેરે-મોહગ-
ર્ભિત વૈરાગ્ય । સમ્યક્ત્વને જાણનાર, સ્યાદ્વાદ-જ્ઞાન-
વાળો, મોક્ષના ઉપાયને દૃષ્ટિપથમાં રાખનાર, વિશ્વ-
જનહિતચિન્તક, ક્રિયાને વિષે અત્યન્ત આદરવાળો,
લોકોને ધર્મ વિષે જોડવાવાળો; અને સંપૂર્ણ વૈભવ
વિગેરે જે સંસારને ત્યજી પ્રભુમાર્ગને આદરે તે
જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય । અધિક જાણવાના અર્થિણ
અધ્યાત્મસાર ગ્રન્થથી જાણી લેવું.

અવ૦ દુઃસ્વ-હે વીતરાગ ! દુઃસ્વગર્ભે-સ્ત્રીવિરહાદિભવે,
મોહગર્ભે—કુશાસ્ત્રપ્રણીતાધ્યાત્મલવશ્રવણાદ્રાજ્યત્યાગાદિરૂપે
વૈરાગ્યે, પરે-પરતીર્થિકા નિષ્ઠિતાઃ-નિલીનાઃ તુ પુનર્જાનિગર્ભ-
યથાસ્થિતસંસારસ્વરૂપાવગમોદ્ભવં વૈરાગ્યં ત્વચ્ચેકાયનતામે-
કીમાવં ગતં-પ્રાપ્તમ્ ॥ ૭ ॥

વિ૦-હે નિરવગ્રહવૈરાગ્યપરમાગ !, મગવન્ !, પરપરિગૃહીતા-
તાના સ્ત્રીગસ્ત્રાક્ષસૂત્રરાગાદ્યઋક્કલક્રિતવપુષામસમાવનૈવ વૈરાગ્યસ્ય ।

अमेवमप्युपपद्यते तदा, परे त्वदितरे देवाद्यो दुःखगर्भे नो
 गर्भे च वैराग्ये निष्ठिता, तत्र द्विविद्योऽयमिन्द्रियोगादिदुःखहेतुना
 यत् सन्निक वैराग्यं सत् दुःखगर्भम्, यद्य कुसासनप्रदोऽयं
 तत्सर्वप्रदोऽयं फेपादिद्राज्यादिपरिग्रहीर्वा यमन्त्रिमादिभिर्हीर्वा च
 भवति तदप्यसर्वज्ञापकत्वं न मुक्तेरहेतुत्वेन च मोहगर्भमज्ञानभक्ति-
 मेव वैराग्यम् यत् सद्भूतवस्तुतत्त्वोद्भावनसमुद्भूतमनित्यतारिपुत्र-
 मारमानिरूपचितवर्णं सर्वसत्त्वपरित्यागद्विगुणितोत्साहं त्रिगुणभक्त्य-
 स्थागमेऽप्युद्भूतं शान्तगर्भं वैराग्यं तत् स्वयमेव भगवति शीवीत-
 त्तो एकाग्रनतामेक्यमात्रमुपगतम् एकमेव वीतरागसंश्लेषमात्र-
 म्भवेति इति एकाग्रनतास्य भाव एकाग्रनता ता न पुनरन्येष्विति ।

औदासीन्येऽपि सतत विश्वविश्वोपकारिणे ।

तस्मा वैराग्यनिघ्नाय तायिने परमात्मने ॥ ८ ॥

औदासीन्यभावात्मा पण मिरस्तर समस्त-विश्व
 उदा उपकार करनार, वैराग्यमा तत्पर, सर्वमा
 त्मा त्वं नव परब्रह्म त्वरूप एवा परमात्मान अमारो
 त्या त्वा भावा (८)
 शिष्या हा औदा - हे वीतराग ! माध्यस्थ्येऽपि नित्य
 The 8 असुखं तायिने-पासकाय, परमात्मने-परमब्रह्म
 इच्छित तत्त्वतत्पराय, त्वम् नमोऽस्तु ।
 अने भावा ८ इति भावसमकाशस्वाभावमिति

वि०—एव विधाय परमात्मने नमोऽस्तु, किं विशिष्टाय?, औदासीन्येत्यादि । यः किलोदासीनः स कथमुपकारीत्युक्तमेव, भगवतस्तु वीतरागत्वसहचरिते औदासीन्ये माध्यस्थ्ये सत्यपि, विश्वस्यापि विश्वस्य कृत्स्नस्यापि जगतो धर्मतीर्थप्रवर्त्तनेन उपकारिणे विहितभावोपकराय । तथा वैराग्यनिम्नाय ज्ञानगर्भेण वैराग्येण सह समरसीभूताय, अत एव तायिने भवभयार्त्तसत्त्वपालकाय, तुभ्य भगवते, परमात्मने—चिदानन्दस्वरूपाय, नमः—प्रणामोऽस्तु किमन्य-प्रणमनेनेति भावः ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे द्वादशस्य वैराग्यस्तवस्य पदयोजना ।

इह हि सदेवदानवमानवस्य कृत्स्नस्यापि जगतः प्रवृत्तिः प्रायः सहेतुकैव, सैव च फलवती, विपरीता त्वनिष्टफला विफला वा । जगद्विलक्षणस्य भगवतः श्रीमदर्हतस्तु प्रवृत्तिः कियत्यपि निर्हेतुका, तथापि सर्वोत्तमफलवती । एतदेव स्तुतिकृद्धेतुनिरासस्तवेन प्रस्तावयन्नाह—

अनाहूतसहायस्त्वं त्वमकारणवत्सलः ।

अनभ्यर्थितसाधुस्त्वं त्वमसम्बन्धवान्धवः ॥१॥

हे भगवन् ! मोक्षमार्गमां प्रयाण करनारा प्राणीओने आप बोलाव्या विनाज सहाय करनारा छो, अकारणवत्सल छो, प्रार्थना कर्या विनाज परन्तु कार्य करनारा छो; तथा संबंध विनाज जगतना

यांचव छो आ श्लोकधी प्रथमावि साते विभक्तिनो
उपयोग करेछा छे (१)

सर्वत्र स्वेच्छावृत्तिं दर्शयन्ति प्रभोः—

अथ० अना०—हे बीतराग ! त्वं मुक्तिपथि(मुक्तिपथे)
यातां मीढानामनाहुतमहायोऽनाकारित एष सत्त्वा, स्वमका०
स्वार्थं विना हितकरः, स्वमाप्रार्थित एष साधुः परकार्यकरः,
तथा सम्बन्ध स्वामन्त्र्यं विना वाच्योऽसि ॥ १ ॥

वि०—अत्र च प्रकाशे प्रथमश्लोके सर्वाण्यपि भगवद्विशेषजालि
प्रथमैकवचनान्तानि, द्वितीये द्वितीयैकवचनान्तानि एवं वाच्यसप्तमं
सप्तम्यैकवचनान्तानि । तत्र प्रथमं प्रथमैकवचनान्तान्याह—हे
जगदीश !, त्वमेवास्मिन् जगत्स्येवविभो नान्यः । किं विष ! इत्याह—
अनाहुतसहायः किञ्च जो यस्य अस्मिन्नर्थे सहायो भवति, स
प्राप्यस्तेन सादरं समाहुत एव स्यात् त्वं तु मुक्तिपथमस्त्वितानां
मम्याजिनां तदुपायरत्नमोपवर्त्तमानाहुत एव सहायः, तद्विषं
निर्दोषकपि भगवत्प्रवृत्तिं सर्वोत्तमफलैव । एवमन्वयापि बोध्यम् ।
तथा स्वमस्य जगतः कारणं विभैव वत्सलः, कारणे हि वत्सलस्य
आपन्मादौ व्याप्रापीनामपि भगवत्स्य भगवांस्तु परमकारुणिकस्ये
नाकारणेऽपि वत्सलः । तथा जो हि यस्य व्यवसायाद्यर्थं मूखनीर्षी
प्रयच्छति, स तस्य साधुः स च प्रायः सविनयमभ्यर्चित एव तस्य
तां वदति त्वं तु मन्त्राजिनां परमपदैश्वर्यमिषन्वनां ज्ञानादिगूढ-
नीर्षीमभ्यर्चित एव वदामोऽभ्यर्चितसाधुः । तथा वाच्यो हि

प्रायः पितृपितृव्यादिसन्धेन भवति, त्व तु सन्धमन्तरेणैव भुव-
नजनस्य बन्धुकृत्यकरणात् निर्वन्धनवान्धव इति ।

द्वितीयैकवचनान्तानि विशेषणान्याह—

अनक्तस्निग्धमनसममृजोज्ज्वलवाक्पथम् ।

अधौतामलशीलं त्वां शरण्यं शरणं श्रये ॥२॥

हे नाथ ! ममत्तारूपी चीकाशयी चोपडाया
विनाज स्निग्ध मनवाळा, मार्जन कर्मा विना ज
उज्ज्वल वाणीने उच्चारनारा तथा धोया विनाज
निर्मल शीलने धारण करनारा आप छो, माटे शरण
करवा लायक आपनुं हुं शरण अंगीकार करूं छुं. २

अव० अन०—अनक्तस्निग्धमनसं ममत्वस्नेहेना-
दिग्धं स्निग्धं मनो यस्य तम् । मृजामुद्योतनं विनोज्ज्वलो
वाक्पथो वाक्मश्वारो यस्य तम्, अधौतमक्षालितमेवामलं
शीलमाचारो यस्य तम्, शरण्यं शरणाय हितम्, त्वां शरण-
महं श्रये—गच्छामि ॥ २ ॥

वि०—हे विश्वजनीन ! त्वामहं शरण श्रये । किं विशिष्टं
त्वाम्^१, अनक्तस्निग्धमनसं किल स्नेहाद्यभ्यञ्जनेन प्रायः स्निग्धत्वं
भवति, त्वा तु ममत्वरूपस्नेहेन अनक्तमपि स्निग्धमनसं अरुक्षद्द-
यम्, श्रये इति सर्वत्र योज्यम् । तथा मार्जितमेव वस्तु प्रायेण

यांघष छो आ श्लोकधी प्रथमादि साते बिभक्तिनो
उपयोग करसा छे (१)

सर्वत्र स्वेच्छावृत्तिं दक्षयन्ति प्रभोः—

अय० अना०—इ वीतराग ! त्वं वृत्तिपथि(वृत्तिपथे)
यातां जीवानामनाहृतसहायोऽनाकारित एव सत्त्वा, त्वमका०
स्वार्थे बिना हितकरः, स्वमाप्रवृत्त एव साधुः परकार्यकरः,
तथा सम्बन्धं स्वाजन्य बिना बाधवोऽसि ॥ १ ॥

वि०—अत्र च मकारो मन्त्रमश्लोके सर्वाप्यपि भगवद्विज्ञेयवानि
प्रथमैकवचनान्तानि, द्वितीये द्वितीयेकवचनान्तानि, एवं यावत्सप्तमे
सप्तम्येकवचनान्तानि । तत्र प्रथमं प्रथमैकवचनान्तान्याह—इ
अगदीप्तः । त्वमेवास्मिन् अगत्येकविधो गन्धः । किं विधः ! इत्याह—
अनाहृतसहाय किञ्च यो यस्य अस्मिन्नर्थे सहायो भवति स
प्राप्त्यन्तेन साद्वरं भवमाहृत एव सत्त्वा त्वं तु वृत्तिपथमस्त्वितानां
मम्याजिनां तदुपावरत्नममोपवर्धनादनाहृत एव सहायः तद्विध
निर्बोद्धुकापि भगवत्प्रवृत्तिं सर्वोत्तमफलैव । एवमन्यत्रापि योज्यम् ।
तथा त्वमस्य अगतः कारणं विभिन्न वत्सल कारणे हि वत्सलत्वं
चापत्मादौ म्याज्यादीनामपि भवत्येव भगवांस्तु परमकारुणिकरूपे
नाकारणेऽपि वत्सलः । तथा यो हि यस्य व्यवसायाधर्मे मूलनीवीं
प्रयच्छति स तस्य साधुः, स च प्रायः सविमममम्यार्थित एव तस्य
तां वदाति, त्वं तु मम्याजिनां परमपदैश्वर्यनिबन्धनां ज्ञानादिमूल-
नीवीमनम्यार्थित एव वदानोऽनम्यार्थितसाधुः । तथा बान्धवो हि

प्रायः पितृपितृव्यादिसवन्धेन भवति, त्व तु सवन्धमन्तरेणैव भुव-
नजनस्य बन्धुकृत्यकरणात् निर्वन्धनवान्धव इति ।

द्वितीयैकवचनान्तानि विशेषणान्याह—

अनक्तस्निग्धमनसममृजोज्ज्वलवाक्पथम् ।

अधौतामलशीलं त्वां शरण्यं शरणं श्रये ॥२॥

हे नाथ ! ममत्तारूपी चीकाशयी चोपडाया
विनाज स्निग्ध मनवाळा, मार्जन कर्या विना ज
उज्ज्वळ वाणीने उच्चारनारा तथा धोया विनाज
निर्मळ शीलने धारण करनारा आप छो, माटे शरण
करवा लायक आपनुं हुं शरण अंगीकार करूं छुं. २

अव० अन०—अनक्तस्निग्धमनसं ममत्वस्नेहेना-
दिग्धं स्निग्धं मनो यस्य तम् । मृजामुद्योतनं विनोज्ज्वलो
वाक्पथो वाक्सञ्चारो यस्य तम्, अधौतमक्षालितमेवामलं
शीलमाचारो यस्य तम्, शरण्यं शरणाय हितम्, त्वां शरण-
महं श्रये-गच्छामि ॥ २ ॥

वि०—हे विश्वजनीन ! त्वामहं शरणं श्रये । किं विशिष्टं
त्वाम्^१, अनक्तस्निग्धमनसं किल स्नेहाद्यभ्यञ्जनेन प्रायः स्निग्धत्वं
भवति, त्वां तु ममत्वरूपस्नेहेन अनक्तमपि स्निग्धमनसं अरुक्षद्द-
यम्, श्रये इति सर्वत्र योज्यम् । तथा मार्जितमेव वस्तु प्रायेण

बांधव छे आ श्लोकधी प्रथमावि साते विभक्तिको
उपयोग करेला छे (१)

सर्वत्र स्वेच्छावृत्तिं दर्शयन्ति प्रभोः--

अथ० अना०--हे वीतराग ! त्वं वृत्तिपवि(वृत्तिपवे)
यातां वीरानामनाहृतसहायोऽनाकारित एव सत्त्वा, स्वमा०
स्वार्थं विना हितकरः, स्वमाप्रार्थित एव साधुः परकार्यकरः,
तथा सम्बन्ध स्वामन्य विना बांधवोऽसि ॥ १ ॥

वि०--अत्र च प्रकाशे प्रथमश्लोके सर्वाण्यपि भगवद्विशेषानि
प्रथमैकवचनान्तानि, द्वितीये द्वितीयैकवचनान्तानि, एव यावत्सप्तमे
सप्तम्यैकवचनान्तानि । तत्र प्रथमं प्रथमैकवचनान्तान्याह--हे
जगदीश ! त्वमेवास्मिन् जगत्प्रेषविधो नान्यः^१, किं विमः ? इत्याह--
अनाहृतसहाय किं यो यस्य यस्मिन् सर्वे सहायो भवति स
मायस्तेन सादरं समाहृत एव स्यात् त्वं तु वृत्तिपवमस्थितानां
मन्याजिना तदुपायस्त्वनपदार्थमाहृत एव सहायः, तद्विषं
निर्दुक्तापि भगवत्प्रवृत्तिं सर्वात्मकसेव । एवमन्यत्रापि योभ्यम् ।
तथा स्वमन्यं जगतः कारणं विनैव वस्तुन कारणे हि वस्तुस्तत्
वापत्त्यादौ व्याप्रादीनामपि भवत्येष भगवांस्तु परमकारुणिकरथे
नाकारणोऽपि वस्तुतः । तथा यो हि यस्य व्यवसायापर्थं मूलनीवीं
प्रयच्छति स तस्य साधुः, स च मायं सविनयमभ्यर्षित एव तस्य
ना ददाति त्वं तु मन्याजिनां वरमपदार्थनिवृत्तनां व्रतान्मिथ
नीरीमनमभिन एव ददातोऽभ्यर्षितमाधुः । तथा बांधवो हि

प्रायः पितृपितृव्यादिसबन्धेन भवति, त्व तु संबन्धमन्तरेणैव भुव-
नजनस्य बन्धुकृत्यकरणात् निर्बन्धनवान्धव इति ।

द्वितीयैकवचनान्तानि विशेषणान्याह—

अनक्तस्निग्धमनसममृजोज्ज्वलवाक्पथम् ।

अधौतामलशीलं त्वां शरण्यं शरणं श्रये ॥२॥

हे नाथ ! ममतारूपी चीकाशयी चोपडाया
विनाज स्निग्ध मनवाळा, मार्जन कर्या विना ज
उज्ज्वळ वाणीने उच्चारनारा तथा धोया विनाज
निर्मळ शीलने धारण करनारा आप छो, माटे शरण
करवा लायक आपनुं हुं शरण अंगीकार करूं छुं. २

अव० अन०—अनक्तस्निग्धमनसं ममत्वस्नेहेना-
दिग्धं स्निग्धं मनो यस्य तम् । मृजामुद्योतनं विनोज्ज्वलो
वाक्पथो वाक्सञ्चारो यस्य तम्, अधौतमक्षालितमेवामलं
शीलमाचारो यस्य तम्, शरण्यं शरणाय हितम्, त्वां शरण-
महं श्रये-गच्छामि ॥ २ ॥

वि०—हे विश्वजनीन ! त्वामहं शरणं श्रये । किं विशिष्टं
त्वाम् ? अनक्तस्निग्धमनसं किल स्नेहाद्यभ्यञ्जनेन प्रायः स्निग्धत्वं
भवति, त्वा तु ममत्वरूपस्नेहेन अनक्तमपि स्निग्धमनसं अरुक्षहृद-
यम्, श्रये इति सर्वत्र योज्यम् । तथा मार्जितमेव वस्तु प्रायेण

उज्ज्वल भवति, त्वां तु मृज्वां विनैव उज्ज्वलवाक्यमवधारयितुं
 श्चरम् । तथा धीमं प्रकाशितमेव ब्रह्मापि प्राप्तेष्वामक भवति, त्वां
 तु अभीतामकशीलमपकाशितमिर्मसम्भवाय ज्ञये । अममासब-
 मगवतो मानसं वचनं क्षीतं च यथाक्रममनक्तमभार्जितमधीतमव-
 निसर्गतं सिग्धमुज्ज्वलममकं चेति । एवं विप्र त्वामहमान्तरारावि-
 त्रस्तं क्षरणं ज्ञये, यत् क्षरण्यं क्षरणं साधुमिति ।

द्वितीयैकवचनान्तानि विशेषणान्वाचष्टे—

अचण्डवीरव्रतिना क्षमिना समवर्तिना ।

स्वया काममकुर्वन्त कुटिलाः कर्मकण्टका ॥१॥

क्रोध विनाज वीरव्रतवाळा—सुभटवृत्तिवाळा,
 प्रशमरूपी असृतना योगे विवेकयुक्त विस्तवाळा;
 तथा सर्व प्रत्ये समानमात्रं अयुं वर्तन करनारा एवा
 आपे कर्मरूपी कुटिलकटकोने अत्यंत कुडी नांकया
 छे (३)

अथ० अचण्ड०—हे वीरराग ! अचण्डत्वं—उद्धतत्वं विना
 वीरव्रतिना पराक्रमवता, क्षमिना अक्रोधेन समवर्तिना

१ अत्र कोपस्वाभावपूर्णैर्हस्तमिहितप्रतिषु हताहली रस्मौ तथापि
 प्रथममुद्रितपुस्तके वा अथममुद्रिता तत्र ज्ञायते—अस्या अथपूर्वे स्वाने
 प्रथममुद्रितपुस्तके वन्मुद्रित पत्रकारकोऽभोद्धतिवते । ('अक्रोधा ना धुमदया
 तद्गता इन्द्रियोद्भिदविकारधर्मैश्च कामप्रधानाकारपरानन्तं परीक्षोपसर्प
 यदकारवर्तिर्मृग्याकारकारिणा काममममन्तं अपुर्ववर्णयता कुटिला' यकटया
 यच्छकटयन्त्राभारविधाभिवाद्य कर्मकण्टका निरकारवन्तः) ।

अयमेव(?) त्वया काममत्यर्थं कुटिलाः—अतिवक्राः कर्मक-
ण्टका अकुट्यन्त मर्दिताः ॥ ३ ॥

वि०—हे जगदेकवीर !, त्वया कर्मकण्टका अकुट्यन्त ।
किं विशिष्टेन ? अचण्डवीरव्रतिना सुभटवृत्तिः सा विद्यते यस्य स
तथा, यश्च वीरव्रती स कथमचण्डो भवति, त्वया त्वकोपनेनापि
निर्व्याजवीरव्रतिना । पुनः किं विशिष्टेन ?, शमिना प्रशमामृतसि-
क्तविविक्तचेतसा । तथा समवर्तिना यश्च समवर्त्ती यमः किलानप-
कृतोऽपि समस्तलोकान्तकः स कथं शमी ?, अथवा समवर्तिना
समतृणमणिलेण्डुकाञ्चनेन । यश्चाचण्ड शमी, समदृष्टिश्च स कथं
कथमपि कुट्टयति, त्वया त्वेवविधेनापि कर्माणि ज्ञानावरणादीनि
तान्येवारुन्तुदत्वेन कण्टका इव कण्टकास्ते काममत्यर्थमकुट्यन्त
स्वात्मप्रदेशेभ्यः पृथगक्रियन्त । यतः कुटिलाः कुटिलवासनोत्पा-
दकाः । कण्टकाश्च ऋजवोऽपि तावद्दुर्मोच्याः किं पुनः कुटिलाः ?,
अतः स्थाने जगद्वीरेण स्वामिना अकुट्यन्तेति ।

चतुर्थ्येकवचनान्तानि विशेषणानि ब्रूते—

अभवाय महेशायागैदाय नैरकच्छिदे ।

अराजसाय ब्रह्मणेकस्मैचिद्भवते नमः ॥ ४ ॥

भव-महादेव नहिं छातां महेश्वर, गदा नहिं

१—‘यश्च’ इत्यत आरभ्य ‘समवर्त्तिना’ इत्यावत् पाठ प्रथम-
मुद्रितपुस्तके नास्ति ।

છતાં નરકને છેદનારા મારાયણ, રજોગુણ નહિં છતાં
બ્રહ્મા પણ કોઈ એક આપને મમસ્કાર પાઓ (૪)

આ શ્લોકમાં જણાવેલાં છપ્પ વિશેષણો પરસ્પર
વિરોધી જેવાં જણાય છે જે મહેશ-શંકર છે તે
અમલ કેમ હોઈ શકે !, કારણ કે મહેશને શોકો
ભલ કહે છે; પણ મગવાને તો મલનો નાશ કર્યો
પડેલે અમલ અને મહાન્ આદિત્ય ઐશ્વર્યવાળા
હોવાથી મહેશ છે

તેમજ જે નરકચિદ-નારાયણ છે તે અગલ કેમ
હોઈ શકે !, કારણ કે નરકચિદને શોકો ગદામર
કહે છે; પણ મગવાને તો સહજાતિશાયલે અગલ-
રોગનો અમાલ છે અને ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાથી મહ્યોમાં
નરકનો છેદ કરે છે પડેલે નરકચિદ છે

તેમજ જે બ્રહ્મા તે અરાજસ કેમ હોઈ શકે !,
કારણ કે બ્રહ્માને રાજસ કહે છે, પણ મગવાને તો
કર્મરૂપી રજ રહિત હોવાથી અરાજસ છે; અને પર
બ્રહ્મ-મોક્ષમાં લય પામેલા હોવાથી બ્રહ્મા છે આ
સુસુવર યુક્તિયુક્ત વિશેષણોથી હરિ-હર બ્રહ્માનું
નિરસન કર્યું

અબ-અમ- હે શ્રીવરાગ ! મળતે તુમ્યમ્, કસ્મેષિ
દનિર્વાપ્યસ્રરૂપાય નમોઽસ્તુ, યતઃ કિં વિશિષ્ટાય !, અમવાય

महेशायातिसमृद्धाय पक्षे रुद्राय, अगदाय नीरोगाय पक्षे
गदानामशस्त्ररहिताय, नरकच्छिदे पक्षे विष्णवे, रजोगुणर-
हिताय ब्रह्मणे पक्षे ज्ञानस्वरूपाय ॥ ४ ॥

वि०—एवविधाय तुभ्य नमोऽस्तु, किं विशिष्टाय ? अभवाय
महेशाय, अमूनि च षडपि पदानि परस्परविरुद्धानीव । यः किल
महेशस्त्र्यम्बकः स कथमभव. १, तस्य भवशब्दाभिधेयत्वात्, भग-
वास्तु भवावतारकारणभूतानां कर्मणामात्यन्तिकक्षयेणाभव., तथा
परमार्हन्त्यपरमैश्वर्यसमुपेतत्वेन च महेशस्तस्मै । तथा अगदाय
नरकच्छिदे, यः किल नरकच्छिन्नारायणः स कथमगदः १, गदा-
धरत्वात्तस्य, भगवास्तु सहजातिशयमहिम्नैव जन्मनः प्रभृति अगदो
नीरुगदेह, तथा धर्मतीर्थप्रवर्त्तनेन भव्याङ्गिना नरकच्छेदी च,
तस्मै । तथा अराजसाय ब्रह्मणे, य. किल ब्रह्मा विधि स कथमरा-
जस १, किल रजोगुणजुष्ट एव परमेष्ठी सृष्टिं घटयति, स्वामी तु
कर्मरजोऽपगमादराजस, परमे च ब्रह्मणि लयमुपगतत्वाद् ब्रह्मा
तस्मै । एवविधाय हरिहरब्रह्मभ्यो व्यतिरिक्ताय । अत एव कस्मै-
चित् छद्मस्थानामगोचराय परमात्मने भगवते नमोऽस्त्विति ।

पञ्चम्येकवचनान्तानि विशेषणान्याह—

अनुक्षितफलोदग्रादनिपातगरीयसः ।

असङ्कल्पितकल्पद्रोस्त्वत्तः फलमवाप्नुयाम् ॥५॥

सर्वं वृक्षो जलसिंचन करवाथी ज पोताना
काळे फळने आपे छे, पडवाथी ज मोटा भारवाळा

છતાં નરકને છેદનારા નારાયણ, રજોગુણ મહિં છતાં
બ્રહ્મા પણ કોઈ એક આપમે નમસ્કાર થાઓ (૪)

આ શ્લોકમાં જણાવેલાં છપ્પ વિશેષણો પરસ્પર
વિરોધી જેવાં જણાય છે જે મહેશ-શકર છે તે
અમલ કેમ હોઈ શકે !, કારણ કે મહેશને લોકો
મલ કહે છે; પણ ભગવાને તો મલનો નાશ કર્યો
પટલે અમલ અને મહાન્ આદિત્ય ઐશ્વર્યવાન્ના
હોવાથી મહેશ છે

તેમજ જે નરકચિહ્ન-મારાયણ છે તે અગદ કેમ
હોઈ શકે !, કારણ કે નરકચિહ્નને લોકો ગદાધર
કહે છે; પણ ભગવાનને તો સહજાતિશાયવહે અગદ-
રોગનો અમાલ છે અને ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાથી મન્યોનાં
નરકનો છેદ કરે છે પટલે નરકચિહ્ન છે

તેમજ જે બ્રહ્મા તે અરાજસ કેમ હોઈ શકે !,
કારણ કે બ્રહ્માને રાજસ કહે છે, પણ ભગવાન તો
કર્મરૂપી રજ રહિત હોવાથી અરાજસ છે; અને પર
બ્રહ્મ-મોક્ષમાં લય પામેલા હોવાથી બ્રહ્મા છે આ
સુસુધર યુક્તિયુક્ત વિશેષણોથી દરિ-દર બ્રહ્માનું
નિરસન કર્યું

અવ૦-અમ૦ દ્વે ધીતરાગ ! મલતે સુમ્પમ્, કસ્મંચિ
દનિર્ભાગ્યસ્વરૂપાય નમોઽસ્તુ, યતઃ કિં વિશિષ્ટાય !, મમવાય

पष्ठ्येकवचनान्तानि विशेषणान्याचष्टे—

असङ्गस्य जनेशस्य, निर्ममस्य कृपात्मनः ।

मध्यस्थस्य जगन्नातुरनङ्गस्तेऽस्मि किङ्करः ॥ ६ ॥

आ श्लोकमां परस्पर विरुद्ध विशेषणो वताव्या छे. संगरहित होय ते लोकना स्वामी न होय, ममता रहित होय ते कोईना उपर कृपा न करे; अने मध्यस्थ-उदासीन होय ते अन्यनुं रक्षण न करे. परन्तु आप तो सर्व संगना त्यागी होवा छतां जगतना लोकोथी सेव्य होवाना कारणे विश्व जनना स्वामी छो. ममता रहित होवा छतां पण जगतना सर्व प्राणीओ उपर कृपावाळा छो. रागद्वेषनो नाश करेलो होवाथी मध्यस्थ-उदासीन होवा छतां ए एकान्त हितकर धर्मनो उपदेश देवाथी संसारथी त्रास पामेला जगतना जीवोना रक्षक छो. उपरोक्त विशेषणवाळा आपनो हुं चिह्न-कुग्रहरूपी कलंक रहित किंकर-नोकर छुं. (जे नोकर होय ते तरवार, बंदुक आदि कांई चिह्नोवाळो होय छे.) (६)

अव० असं०-हे वीतराग ! निर्मोहस्य निखिलनर-स्वामिनः, निर्ममस्य दयावतः, मध्यस्थस्योदासीनस्य विश्व-रक्षितुस्तवानङ्को निष्कलङ्कः, पक्षे ललाटादी त्रिशूलाद्यङ्कर-हितः सेवकोऽस्मि ॥ ६ ॥

होय छे अने प्रार्थना करवापी ज इच्छित वस्तुम
 आपे छे, परंतु आप तो सिंचन कर्या बिना ज
 सवध-परिपूर्ण फळने आपनारा, पच्चा बिना ज
 पटछे स्वस्वरूपमां रहेवापी ज गौरवताबाळा तथा
 प्रार्थना कर्या बिना ज इच्छितने आपनारा छे
 एवा (अपूर्व) कल्पतरूस्वरूप आपनाधकी हु फलने
 पावु हु (५)

अव०-अनु० हे शीतराग ! असकिफलपरिपूर्णा(६)
 अनिपातेनाभ्रष्टया, पक्षेऽपठनेन गरिष्ठाद्विन्तितवाञ्छित
 प्रदकरपट्टमात् स्वचोऽहमैहिकाष्टमिकं फलमवाप्नुया
 प्राप्नोमि ॥ ५ ॥

वि०-हे मणयिकल्पद्रुम ! त्वत् सङ्कल्पद्रुमधर्मविकल्पमात्
 कल्पद्रोरह फलमवाप्नुयाम् । द्रुमधर्मवैकल्प्यमेवाह-किविसिद्ध-
 त्वत् । अनुक्षितफलोदमात्, द्रुमा हि निरन्तरोद्यगेन काले फल-
 मार्गं ददाति त्वत् पुनरनुक्षितादपि फलैरैहिकानुष्टमिकमुत्तममने
 रुदमात् परिपूर्णात्, तथा पादपा हि निपातेन गरीयांसो गुरुमारा-
 स्यु त्वत्सु स्वस्वरूपावस्थितादपि गरीयांसो गुरुगौरवाद्वात्, तथा
 कल्पतरु सङ्कल्पिताः किं फलं ददाति त्वत् पुनरसङ्कल्पितान्
 कल्पद्रोः निर्निवामा हि स्वामिन सेवा सविशेष फलमाप्तिनी
 भवति तदेवविधास्वचोऽह फलमवृत्तरूपमधिरात् प्राप्नुया
 लभेयमिति ।

पष्ठ्येकवचनान्तानि विशेषणान्याचष्टे—

असङ्गस्य जनेशस्य, निर्ममस्य कृपात्मनः ।

मध्यस्थस्य जगन्नातुरनङ्गस्तेऽस्मि किङ्करः ॥ ६ ॥

आ श्लोकमां परस्पर विरुद्ध विशेषणो वताव्या छे. संगरहित होय ते लोकना स्वामी न होय, ममता रहित होय ते कोईना उपर कृपा न करे; अने मध्यस्थ-उदासीन होय ते अन्यनुं रक्षण न करे. परन्तु आप तो सर्व संगना त्यागी होवा छतां जगतना लोकोथी सेव्य होवाना कारणे विश्व जनना स्वामी छे. ममता रहित होवा छतां पण जगतना सर्व प्राणीओ उपर कृपावाळा छे. रागद्वेषनो नाश करेलो होवाथी मध्यस्थ-उदासीन होवा छतां ए एकान्त हितकर धर्मनो उपदेश देवाथी संसारथी चास पामेला जगतना जीवोना रक्षक छे. उपरोक्त विशेषणवाळा आपनो हुं चिह्न-कुग्रहरूपी कलंक रहित किंकर-नोकर छुं. (जे नोकर होय ते तरवार, बंदुक आदि कांई चिह्नोवाळो होय छे.) (६)

अव० असं०-हे वीतराग ! निर्मोहस्य निखिलनर-स्वामिनः, निर्ममस्य दयावतः, मध्यस्थस्योदासीनस्य विश्व-रक्षितुस्तवानङ्को निष्कलङ्कः, पक्षे ललाटादी विश्रुलाघङ्कर-हितः सेवकोऽस्मि ॥ ६ ॥

यि०—हे पित्रेण । अहं तव किङ्करोऽस्मि । एतानि चाद्यवपि
 विमलमन्त्रपदानि परस्परविरुद्धानि च । कथम् ? इत्याह—किंविधि-
 यस्तव ? असङ्गस्य अनेकस्य, अतो य किञ्चसङ्गः स कथं
 अनेकः ! भगवांस्तु सर्वसङ्गपरित्यागादसङ्गः परमार्हन्त्यप्रभावादक-
 मोऽपि त्रिमुक्तावगमसेव्यत्वेन अनेकस्य, तस्य । तथा निर्ममस्य कृपा-
 त्मनः, यः किञ्च निर्ममः स कथं कृपात्मा !, अगद्वस्तु वीर्या
 गत्वम्बमावादेन ममत्वरहितः, दुष्कर्मनिर्मध्यमाने च त्रिमुक्तावगे
 कृपालुस्तस्य । तथा मध्यस्थस्य अगवांस्तु यः किञ्च मध्यस्थ उदा-
 सीनः स कथं अगवाता !, स्वामी त्वरच्छिद्यत्वेन मध्यस्थोऽपि एक-
 न्तहितवर्माणपदेऽवदानादान्तरारातिवस्तस्य अगतस्तथा । अत एव
 विषस्य उवाह किङ्कर—मेव्योऽस्मि । किं विधिः ?, अनङ्गः, यश्च
 किङ्करः स कथमनङ्गो भवति !, अगद्वस्तु द्विपदादिपरिमहरहितो
 न कमप्यङ्गपातेन स्वीकरोति केवळमहं तत्किङ्करत्वेनैवामहं—कुम्भ-
 कङ्कररहित इति ।

सप्तम्येकवचनान्तानि विशेषणाम्बाह्वाति—

अगोपिते रत्ननिभावप्लुते कल्पपादपे ।

अखिम्स्ये चिन्तारत्ने च, स्वय्यात्माऽयं मयार्पितः । ७।

नहिं छीपायेला रत्नमा निधि समान, कर्मरूपी
 बाह्यी महि वीदायेला कल्पशृङ्ग समान, अने अ-
 चिन्तमीय चिन्तामणि रत्न समान एवा आपने

विषे (आपना चरणकमलमां) में मारो आ आत्मा समर्पित क्यों छे. (७)

अच० अगो०—हे वीतराग ! अभूमिनिहिते गुण-
रत्ननिधाने, कर्मवृत्तिरहिते कल्पतरौ, मोक्षफलप्रदत्वेन चि-
न्तातिगे चिन्तामणौ, त्वयि मयाऽयमात्मा अर्पितः । अत्र
क्रमेण सप्तविभक्तिषु युष्मदो रूपाणि ज्ञातव्यानि ॥ ७ ॥

वि०—एवविधे त्वयि मया आत्मा समर्पितः । अमून्यपि
विरोधछायया पदानि । तथाहि—किं विशिष्टे त्वयि ?, रत्ननिधौ,
किम्भूते ?, अगोपिते, यश्च रत्ननिधिः स कथमगोपितो भवति ?,
भगवास्तु ज्ञानादिरत्नाना निधिरक्षीणसेवधिः त्रिभुवनजलप्रकटश्च
तस्मिन् । तथा अवृते कल्पपादपे, सामान्योऽपि फलपुष्पप्रधान-
शाखी कण्टकादिवृत्त्यात्रियते किमुत कल्पद्रुः ?, स्वामी तु सकल-
प्रणयिजनमनःसङ्करूपपादपोऽपि कर्मवृत्तिभिर्न वृत इत्यवृतः । अथ-
वाऽवृतेऽप्यप्रार्थितेऽपि प्रणयिना कल्पद्रुकार्यकारिणि । तथा
अचिन्त्ये चिन्तारत्ने च, यत्किल चिन्तारत्न तच्चिन्तितमेव फलं
वितरतीति कथमचिन्त्यम् ?, जगद्गुरुस्तु समस्ताचिन्तितार्थविश्रण-
नचिन्तामणिरपि अप्रमेयमहिमत्वेन वाक्कायमनसामगोचरत्वेना-
चिन्त्यः । यदि वा चिन्तातिक्रान्तमोक्षफलप्रदत्वेनाचिन्त्यस्तस्मिन्
एवविधे त्वयि विश्वजनीने, मया आत्मा सर्वात्मना समर्पितस्त्वदा-
यत्तः कृत इति ।

चि०—हे विशेष ! अहं तव किङ्करोऽस्मि । एतानि बाह्यानि विमत्त्यन्तपदानि परस्परविरुद्धानीव । कथम् ? इत्याह—किंविच्छिद्यस्व तव ^१, असङ्गस्य बनेष्टस्य, अतो य किञ्चसङ्गः स कब बनेष्ट ^२, अगवास्तु सर्वसङ्गपरित्यागावसङ्गः परमार्हन्त्यप्रमाणावकाशोऽपि त्रिभुवनजनसेम्यत्वेन बनेष्टश्च, सत्य । तथा निर्ममस्व कृपात्मन, य किञ्च निर्मम स कब कृपात्मा ^३, अगदुरुस्तु वीतरागतस्त्वमाभादेव ममत्वरहित, दुष्कर्मनिर्मध्यमाने च त्रिभुवनजने कृपालुस्तस्य । तथा मध्यस्वस्य अगवास्तु, य किञ्च मध्यस्व उवासीन स कब अगवाता ^४ स्वामी स्वरक्तद्विष्टत्वेन मध्यस्वोऽपि एकान्तहितधर्मोपदेष्टवानावान्तरारातिवस्तस्य अगतवाता । अत एव विधस्य तथाह किङ्कर—मेज्जोऽस्मि । किं विच्छिद्यः ^५, अनह यच्च किङ्कर स कथममहो भवति ^६, अगदुरुस्तु द्विपदादिपरिमहरहितो न कमप्यहृपातेन स्वीकरोति केवकमह तरिकङ्करत्वेनैवानह—कुम्भह कसङ्करहित इति ।

सप्तम्येकवचनान्तानि विशेषधान्याख्याति—

अगोपिते रत्ननिधावधृते कल्पपादपे ।

आचिन्त्ये चिन्तारत्ने च, स्वय्यात्माऽय मयार्पितः॥७॥

नहि छीपायेला रत्नना निधि समान, कर्मरूपी बाइथी नहि चीटायेला कल्पवृक्ष समान, अने अचिन्तनीय चिन्तामणि रत्न समान एवा आपने

वि०-हे जगच्छरण्य ! त्व मयि प्रसीद, किं विशिष्टत्वं ?, फलमात्रतनुः फलमात्रा तनुर्यस्य स तथा, किल सङ्गत्यागदुस्तपत-पोविधानकर्मनिर्मूलनकेवलोत्पादतीर्थप्रवर्तनादीनां सिद्धत्वमेव फलम्, साम्प्रत च त्व फलमात्रतनुः केवलज्ञानदर्शनानन्दवीर्यात्मा, अहं तु फलरूपस्य तवानुध्याने बन्ध्यो विफलप्रयत्नः 'अनुध्यानं हि दृष्टश्रुतानुभूतस्यैव वस्तुनो भवति' त्वं तु निरञ्जनपदस्थ. परमात्मस्वरूपः सर्वथैवाविषयो दर्शनादीनाम्, अतः किङ्कर्तव्यताया जडे अप्राप्नोषाथे, मयि यत्कृत्यविधौ यन्मया विधेय तस्मिन्विधौ प्रकारे प्रसीद । किमुक्तं भवति ?, 'अहं तावदवधीरितापरविधेय-स्त्वदनुध्यान एव निलीनमानसः, त्वं तु फलमात्रतनुः', फलं च सिद्धत्वम्, तच्च मनोऽनुध्यानस्यागोचरम्, अतस्तथा कथमपि प्रसीद यथा फलमात्रतनु त्वामहमालोकयामि, तच्च केवलिन एव सुलभम्, केवल च कर्मक्षयायत्तम्, तस्मात्तथा सानुग्रहो भव यथा सकलकर्मजालमहमपि त्वमिव लीलयोन्मूलयामीति भावः ॥८॥

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे त्रयोदशस्य हेतुनिरासस्तवस्य पदयोजना ।

अधुना यन्मूलेयमर्हता जगति विख्यातिस्तमेव योगं योगशुद्धिस्तवेन स्तुतिकृदुपस्तौति—

मनोवचःकायचेष्टाः, कष्टाः संहृत्य सर्वथा ।

श्लथत्वेनैव भवता, मनःशल्यं वियोजितम् ॥९॥

एवमात्मानं स्वामिनः स्वाधीनं विधाय किञ्चिदुचितं
मार्थयन्ताह—

फलानुष्णानवन्ध्योऽह, फलमात्रतनुर्मवान् ।

प्रसीद यत्कृत्यविधौ, किङ्कर्तव्यजडे मयि ॥८॥

हे नाथ ! आप सिद्धत्वस्वरूप फल मात्र शरीर
बाळा छे हु ज्ञानादिनु फल जे सिद्धत्व तेना पया
वस्थित स्मरणधी पण रहित हु, माटे मारे हु
करहु ? , ए यावतमां जड—मूढ यनेला मारा उपर
कृपा करीने करवा लायक बिधि यत्ताववा कृपा
करो (८)

अथ० फला०—हे बीतराग ! अहं फलानुष्णानवन्ध्यः,
ज्ञानादीनां फलं सिद्धत्वम्, तस्माननुष्णाने यथावस्थिततया
स्मरणम्, तस्मिन्वन्ध्योऽव्यक्तोऽस्मि, मवान् फलमात्रतनुः
सिद्धत्वमात्ररूपोऽसि, न चान्या एव कापि तद्वुरस्ति, सिद्ध
त्वात् अतो मयि किं कर्तव्यं जडे, किं कर्तव्यं मयेति
व्यामूढे सति कथं ध्येयो देवः ? , यत्कृत्यविधौ यन्मया
विधेयं तस्मिन्विधौ प्रकारे प्रसीद । कोऽर्थः ? , तथा प्रसाद
कुरु यथाऽहमपि स्वमिव कर्मबालान्मूलपामीति भावः ।
अत्र सर्वत्र विरोधात्कृपारः ॥ ८ ॥

इति श्रीचैतन्यमहाप्रसादसूक्तिः ।

१ 'सिद्धत्व' इत्यत्र आरम्भ 'तनुर्दक्षित' इतिवाच्यं शब्दः प्रथम
मुद्रितपुस्तके नास्ति ।

जह परिहाइ कमसो हुयासो वा । थोर्विधणाऽवसेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ १ ॥ तह विसइधणहीणो मणोहुयासो कमेण तणुयमि । विसइधणावसेसो निव्वाइ तओवणीओ य ॥ २ ॥” एवं च “तोयमिव नालियाए तत्तायसभायणोदरत्थ वा । परिहाइ कमेण जहा तह जोगिमणोजलं जाण ॥ १ ॥” सर्वथा मनोविलयश्च केव-
लिनो व्युपरतक्रियस्य शैलेशीसमय एव भवति । तदेव त्वया मनो-
रूप शल्य वियोजितमात्मन सकाशात् पृथक्कृत निरुपयोगित्वेन
सदप्यसदिव विहितम् । अन्योऽपि यः शरीरान्नाराचादिशल्य वियो-
जयति स बाह्यचेष्टानिरोधेन विश्रुथाङ्गो भवति तथास्थितस्य च
सदशादिप्रयोगेणैतत्कर शल्यवियोजनमिति ॥ १ ॥

एवं मनोजयमभिधाय इन्द्रियजयमाह—

संयतानि न चाक्षाणि, नैवोच्छृङ्खलितानि च ।
इति सम्यक्प्रतिपदा, त्वयेन्द्रियजयः कृतः ॥ २ ॥

हे प्रभु ! आपे इन्द्रियोने बळात्कारे नियन्त्रित
करी नथी, तथा लोलुपताथी छूटी पण मूकी नथी;
पण यथावस्थित वस्तुतत्त्वेने अंगीकार करनार आपे
सम्यक् प्रकारे कुशल बुद्धिवडे इन्द्रियो उपर विजय
मेळव्यो छे. (२)

सेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७३ ॥ तह विसइधणहीणो मणोहुयासो
कमेण तणुयमि । विसइधणे निरुमइ निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७४ ॥
(६०-आ०-भाग-३, पत्र-६०५)

मन, वचन अने कायामी सावध चेष्टांमोने
सर्वथा संहरीने-तजीने आवे शिथिलपणाबहेज-
स्वभावबहेज मनरूपी शास्यने दूर कर्युं छे (१)

योगशुद्धिमाप्तिवचने—

अथ० मनो०—हे कीतराग ! मनोवच कायक्यापारात्
कष्टाः—कष्टकारिणः सावधान् सर्वथा संहृत्य त्यक्त्वा, मगता
सुखत्वेनैव मनःस्थस्य—मनोरूपस्थस्य वियोजितम् । सत्त्वस
दिक् विहित निरुपयोगित्वात्, अन्योऽपि यः क्षरीराभ्यां
चादि वियोजयति स चेष्टानिरोधेन सुखाक्तः स्यात् ॥ १ ॥

वि०—हे योगोपनिषत्प्रायप्रणीत !, भगवन् !; त्वया मन-सुखं
वियोजितम्, किं कृत्वा ! मनोवच-कायानां चेष्टा बहिर्भ्यांपाररूपाः,
संहृत्य प्रतिबिम्ब, किं सर्वा अपि !, नेत्याह—कष्टा कष्टहेतुत्वात्
कष्टा सावधान्, कथं, सर्वथा सर्वात्मना । यदि पुनः कल्प्यान्मने
मनो निबोज्य वियोजितमित्याह—सुखत्वेनैव—सुखभावेनैव यतो
विपरीतवृत्तिस्तान्प्रवृत्तियन्वयमाण मनः सुतरां प्रसरति, सुखमुक्तं तु
स्वयमेवावतिष्ठते क्रमेण च निरिन्धनो बहिरिष निर्विषय मनः
स्वयमेव विलीयते । अथाह भगवान् जिनमन्त्र—“ओसारिर्धनमरो

१ अत्रान्तरे “ओसारिर्धनमरो बह परिहाय कमलो बुद्धिमान् । योनि
मनोऽन्यथो विज्याह तयोऽन्यथो न ॥ १ ॥ ओसारिर्धनमरो मनोबुद्धौ
कमेव तत्तुर्वमि निरुपयोगित्वेन विज्याह तयोऽन्यथो न ॥ २ ॥ श्रीहारीशमयी
यातव्यके तु—उत्सारिर्धनमरो बह परिहाय कमलो बुद्धिमान् योनिव्याह

जह परिहाइ कमसो हुयासो वा । थोर्विधणाऽवसेसो निव्वाइ
तओऽवणीओ य ॥ १ ॥ तह विसयधणहीणो मणोहुयासो कमेण
तण्युमि । विसइंधणावसेसो निव्वाइ तओवणीओ य ॥ २ ॥” एवं
च “तोयमिव नालियाए तत्तायसभायणोदरत्थ वा । परिहाइ कमेण
जहा तह जोगिमणोजलं जाण ॥ १ ॥” सर्वथा मनोविलयश्च केव-
लिनो व्युपरतक्रियस्य शैलेशीसमय एव भवति । तदेव त्वया मनो-
रूप शल्य वियोजितमात्मनः सकाशात् पृथक्कृत निरुपयोगित्वेन
सदप्यसदिव विहितम् । अन्योऽपि यः शरीरान्नाराचादिशल्यं वियो-
जयति स बाह्यचेष्टानिरोधेन विश्लथङ्को भवति तथास्थितस्य च
सदशादिप्रयोगेषत्कर शल्यवियोजनमिति ॥ १ ॥

एवं मनोजयमभिधाय इन्द्रियजयमाह—

संयतानि न चाक्षाणि, नैवोच्छृङ्खलितानि च ।
इति सम्यक्प्रतिपदा, त्वयेन्द्रियजयः कृतः ॥ २ ॥

हे प्रभु ! आपे इन्द्रियोने बळात्कारे नियन्त्रित
करी नथी, तथा लोलुपताथी छूटी पण मूकी नथी;
पण यथावस्थित वस्तुतत्त्वेने अंगीकार करनार आपे
सम्यक् प्रकारे कुशल बुद्धिवडे इन्द्रियो उपर विजय
मेळच्यो छे. (२)

सेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७३ ॥ तह विसइधणहीणो मणोहुयासो
कमेण तण्युमि । विसइधणे निरुमइ निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७४ ॥
(६०-आ०-भाग-३, पत्र-६०५)

मन, वचन अने कायानी सावध चेष्टाओने सर्वथा संहरीने-तजीने आपे शिथिलपणावडेज-स्वभावयडेज मनस्पी घास्यने दूर कर्युं छे (१)

योगशुद्धिमामिदधते—

अव० मनो०—हे वीतराग ! मनोवचःकायव्यापारान् कष्टाः—कष्टकारिणः सावधान् सर्वथा संहस्य त्यक्त्वा, मगता सुवस्तेनैव मनःसुस्थ-मनोरूपद्वयस्य वियोजितम् । सदप्यस दिव विहित निरुपयोगित्वात्, अ-योऽपि यः क्षरीराक्षरा वादि वियोजयति स चेष्टानिरोधेन सुखात्तः स्यात् ॥ १ ॥

वि०—हे योगोपमिवदुपायप्रवीण !, भगवन् ! स्वया मनःसुस्थं वियोजितम्, किं कृत्वा ? मनोवच-कायानां चेष्टा बहिर्भ्यापररूपाः, संहस्य प्रतिषिज्य किं सर्वा अपि ?, नेत्वाह—कष्टा कष्टहेतुत्वात् कष्टा सावधान्, कम ? सर्वथा सर्वात्मना । यदि पुनः काव्याकम्बने मनो निबोध्य वियोजितमित्याह—सुवस्तेनैव—सुवभावेनैव यतो विपरीतसिद्धिताश्चरभियन्त्र्यमाण मनः सुतरां प्रसरति, सुवमुक्तं तु स्वयमेवावतिष्ठते, कमज च निरिन्धनो बहिरिव निर्बिषम मनः स्वयमेव विस्मियते । यदाह भगवाम् जिनमन्त्र—“ओसारिईधनमरो

१ प्रथमस्तरे ओसारिईधनमरो अह परिहाइ कमलो हुवास्तुम् । कोरि वण्णेऽमपेसो विज्जाह उवोऽवणीओ व ॥ १ ॥ ओसारिईधनमरो यणोहुवातो कमज तत्तुर्म्मि विउववण्णयो विज्जाह उवोऽवणीओ व ॥ २ ॥ श्रीहरिमन्त्री पातदयके तु—उत्सारिईधनमरो अह परिहाइ कमलो हुवास्तुम् कोरिवचाव

जह परिहाइ कमसो हुयासो वा । थोर्विधणाऽवसेसो निव्वाइ
तओऽवणीओ य ॥ १ ॥ तह विसयधणहीणो मणोहुयासो कमेण
तणुयमि । विसइंधणावसेसो निव्वाइ तओवणीओ य ॥२॥” एवं
च “तोयमिव नालियाए तत्तायसभायणोदरत्थ वा । परिहाइ कमेण
जहा तह जोगिमणोजलं जाण ॥१॥” सर्वथा मनोविलयश्च केव-
लिनो व्युपरतक्रियस्य शैलेशीसमय एव भवति । तदेव त्वया मनो-
रूप शस्य वियोजितमात्मनः सकाशात् पृथक्कृत निरुपयोगित्वेन
सदप्यसदिव विहितम् । अन्योऽपि यः शरीरान्नाराचादिशस्य वियो-
जयति स बाह्यचेष्टानिरोधेन विश्रुथाङ्गो भवति तथास्थितस्य च
सदशादिप्रयोगेणेषत्कर शस्यवियोजनमिति ॥ १ ॥

एवं मनोजयमभिधाय इन्द्रियजयमाह—

संयतानि न चाक्षाणि, नैवोच्छृङ्खलितानि च ।
इति सम्यक्प्रतिपदा, त्वयेन्द्रियजयः कृतः ॥२॥

हे प्रभु ! आपे इन्द्रियोने बळात्कारे नियंत्रित
करी नथी, तथा लोलुपताथी छूटी पण मूकी नथी;
पण यथावस्थित वस्तुतत्त्वने अंगीकार करनार आपे
सम्यक् प्रकारे कुशळ बुद्धिवडे इन्द्रियो उपर विजय
मेळव्यो छे. (२)

सेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७३ ॥ तह विसइंधणहीणो मणोहुयासो
कमेण तणुयमि । विसइंधणे निरुभइ निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७४ ॥
(६०-आ०-भाग-३, पत्र-६०५)

अथ० संय०—हे बीतराग ! स्वयाऽक्षाणि—इन्द्रियाणि,
न संपत्तानि वसाभियन्त्रितानि, वसावृष्यमानान्यदृष्टविषय-
स्वरूपत्वात्सकौतुकानि नियन्त्र्या न प्रतिपद्यन्ते । न च स्वरा-
तान्युच्छृङ्खलितानि सौम्येन प्रवर्षितानि, इत्युमना प्रक्षरेष
सम्यक्प्रतिपदा सत्यबुद्ध्या स्वयेन्द्रियवयः कृतः । अथ च
सविशेषकर्मणा (सावशेषकर्मणा) चरमदेहानामेव प्रकारः,
शेषैस्तु सर्वबलनापि यतनीयमिन्द्रियवयः ॥ २ ॥

वि०—हे भगवन् !, त्वया इन्द्रियवयः कृतः, कथमित्याह—
संयतामि न वाक्षाणि । वसाभि—स्पर्शमादीन्द्रियाणि स्वस्वविषयेषु
प्रवर्षमानानि न नियन्त्रितानि । विषयेभ्यश्च स्वयमेव व्यावृत्तानि
नैव उच्छृङ्खलितानि उपेत्यापि न प्रवर्षितानि । किमुक्तं भवति—
यदि किं विषयोन्मुत्थान्येवाक्षाणि वसात्सम्यन्ते तदा भद्वद्विषय
स्वरूपाणि सकौतुकानि सत्सुखाणि च न प्रतिपद्यन्त एव निवर्तनाम्,
तदा तु किमत्काङ्क्षमुच्छृङ्खलं विषयेषु व्यापार्यन्ते तदा विज्ञात
विषयस्वरूपाणि निवृत्तकौतुकानि कृतकस्यानि स्वयमेव निवर्तन्ते
न च मूढो विकृतिमुपमान्ति । श्रूयते च— वेन संवत्सरो दृष्टः
सङ्कर्ष क्रमश्च सेवित । तेन विधमिवं दृष्टं पुनरावर्षते जगत् ॥१॥”
इति । अथ च सावशेषकर्मणा चरमदेहानामेव इन्द्रियवयःप्रकारः,
गुरुकर्मभिः पुनरुपकारविशेषार्थं सादरं सेव्या एव दमोपायाः ।
एवं च त्वया इन्द्रियवयःप्रकारः सम्यक्प्रतिपदा अभावव्यतिपदानेन
हृषीकेशसीकार कृत इति ॥ २ ॥

अथ च इत्यत आरभ्य ‘दमोपायाः’ इतिवाच्य पादः प्रथममुक्ति-
पदाके गच्छति ।

एव मनोऽक्षविजयानन्तरं किलाष्टाङ्गयोगप्रवृत्तिरित्यपि व्यव-
हृतिमात्रमेवेति दर्शयन्नाह—

योगस्याष्टाङ्गता नूनं, प्रपञ्चः कथमन्यथा ? ।
आबालभावतोऽप्येष, तव सात्म्यमुपेयिवान् ॥३॥

हे योगरूपी समुद्रना पारने पामेला प्रभु !
लौकिक शास्त्रोमां यम, नियम, आसन, प्राणायाम,
प्रत्याहार, धारणा, ध्यान अने समाधि, आ आठ
योगना अंगो कह्या छे. ते मात्र प्रपञ्च (विस्तार)
होय तेम भासे छे, कारण के जो तेम न होय तो;
आपने बाल्यावस्थाथी ज आ योगो सहजपणाने
केम पामे-स्वाभाविक रीते ज केम प्राप्त थाय ?
अर्थात् आ योग प्राप्तिनो क्रम सामान्य योगिओनी
अपेक्षाए छे. आप तो योगिओना पण नाथ छे,
माटे आपना माटे आम बने तेमां कांई आश्चर्य
नथी. (३)

अव० योग०—हे वीतराग ! योगस्याष्टाङ्गता यम १,
नियम २, आसन ३, प्राणायाम ४, प्रत्याहार ५, धारणा ६,
ध्यान ७, समाधि ८, लक्षणाऽन्यशास्त्रेषु निरूप्यमाणा । नून-
मिवार्थे प्रपञ्च इव विस्तर इव प्रतिभासते, अन्यथा कथमेष
योगस्तव जन्मावधि सात्म्य सहजतामुपेयिवानागतः ?

कोऽर्थः !; आसनादिबाधविस्तरं विनैव तव परमह्यानवैराग्या
दिरूपो योगः सदस्य एव ॥ ३ ॥

वि०—इ योगसागरपारीष १, भगवन् ! येन योगशामादि
योगस्याष्टाङ्गता—यम नियम, आसन, प्राणायाम, ध्यानाहार, धारणा
ध्यान, समाधि इत्यादि भूयते साधि निपुण निरूप्यमाना प्रपद्य
इव प्रक्रियागौरवमिव धनिभाति । किमिष्याद् ? कथमस्यथा, भगवन्
प्रपद्यामाव एव बाधस्तत्र कथं मात्स्य रीतेति उपेक्षितान् । पुन
प्रभृतीत्याह ! आवाप्तमावन् आरौप्यन्त । अयमाद्यस्य—प्रपद्यते
हि गर्भावनाशप्रभृति क्षान्त्यवपरस्य सद्वर एव योगः, या चेव
महाङ्गता सा मामात्रयोगिज्जनापद्यता, जगत्तापस्तु योगिनाम्
तन्मन्त्रस्य मन्त्रस्यमेव बाधस्यति न किञ्चिदङ्गत्तम् ॥ ३ ॥

१ च योगशामादिप्रक्रम एव तत्राकर्षक विनिर्दिष्टमन्त्र-
विषयस्य विरागस्ते, शिरं महत्तरस्यपि ।

जन्मावध्यदृष्टेऽपि सात्त्विकम्, हे स्वामिन् ! इदं पूर्वोक्तं तव चरितमलौकिकं लोकाविषयम् ॥ ४ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! तवेदमप्यलौकिकम्, किमित्याह—यद्विषयेषु शब्दादिष्वुत्तमेषूपनतेष्वपि निसर्गत एव विरागः, यदि पुनः पूर्वमपरिचितास्ते भविष्यन्तीत्याह—चिरं सहचरेष्वपि चिरमनादि-भववासात्प्रभृति सहचरेषु प्रतिभवोपलालितेष्वपि विरक्तिर्भवहेतुत्वा-त्तेषां योगे चादृष्टे पूर्वमपरिचिते सद्यः सङ्घटितेऽपि सात्त्विकमेकी-भावस्तस्यैव मोक्षाङ्गत्वादित्येतदपि तवालौकिकं लोकोत्तरमिति ॥४॥

तथा भगवतः केवलोत्पत्तेरनन्तर परिपक्विमयोगफलस्य समुचितैव समशत्रुमित्रता, किन्तु छद्मस्थस्य परिपच्यमानयोगफलस्यापि लोकोत्तरैव समतेत्युपदर्शयन्नाह—

तथा परे न रज्यन्त, उपकारपरे परे ।

यथाऽपकारिणि भवानहो ! सर्वमलौकिकम् ॥५॥

उपकार करवामां तत्पर एवा पोताना भक्तो उपर अन्य देवो तेटला खुशी थता नथी, जेटला आप आपना उपर अपकार करनारा कमठ-गोशा-ळादि प्राणीओ उपर पण खुशी थाओ छे. अहो ! आपनुं सर्व अलौकिक छे ! (५)

अव० तथा०—हे वीतराग ! परे परतीर्थिका उपकारकर्त्तरि सेवके (तथा) न रज्यन्ते—स्निह्यन्ति यथा कमठगोशा-

लक्षादौ अपकारिणि उपसगकर्त्तरि भवान् रक्ताः स-मार्गप्राप-
येन, अहो इत्याद्यर्थे तत्र सर्वे लोकाप्रसिद्धम् ॥ ५ ॥

वि०—हे लोकोपरचरित्रोद्भासित !, भगवन् !, परे योगरहस्य
विश्रान्तिशून्याः कुतीर्षिनः परेऽन्यस्मिन्नुपकारपरे प्रवर्तितोपकारे
प्यपिकापिकोपकृतिस्त्रहया, तथा तेन प्रकारेण, न रक्षन्ते—न
प्रीतिमुद्वहन्ति, यथाऽपकारिणि सङ्घटितदुर्गोपसर्गेऽपि—अहो अष्ट
कर्मक्षयप्रवृत्तस्य ममायमनाद्वृत्तसहायः संपन्न इति—परेऽन्यस्मिन्
भवान् प्रीतिमुद्वहति; अहो इति विस्मये । सदेवं यच्चतन चरित्र
ममुस्मर्त्तते तत्तत्सर्वमौक्तिक लोकोपरमेवेति ॥ ५ ॥

पुनर्मगवतो योगसमुद्भिन्न साम्यमुत्कर्षवचाह—

हिंसका अप्युपकृता, आभिता अप्युपेक्षिताः ।
इदं चित्र चरित्र ते, के वा पर्यनुयुज्यताम् ? ॥६॥

हे बीतराग ! बंडकौशिकावि हिंसको उपर
आपे उपकार क्यों छे, अने सर्बानुभूति तथा सुन
क्षत्रमुनि आदि आभितोमी आपे उपेक्षा करी छे
आपमा अर बिबिध—चरित्रनी सामे प्रश्न पण कोण
ठठाबी शके तेम छे ? (६)

अब० हिंसका०—हे बीतराग ! हिंसकाः चण्डकौ-
शिकादय उपकृताः सुगतिप्रापयेन स्वया, आभिताः सर्बानु-
भूतिसुनक्षत्रादयोऽपि उपेक्षितास्त्वया, येद्विकापहृम्भो म रक्षि

ताः । इदं चित्रमाश्चर्यकारि तव चरित्रं के पर्यनुज्जताम्, किमर्थ-
मिदं स्वामी करोतीति प्रष्टुमप्युत्सहन्ताम् । न केऽपीत्यर्थः ॥६॥

वि०—हे स्वामिन् ! त्वया हिंसका दुर्धरक्रोधोद्धवधवुद्ध-
योऽपि परमकारुणिकेनोपकारिण इवोपकृता. शान्तेऽध्वनि सञ्चा-
रिताः, यथा भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना शूलपाणिचण्डकौशिक-
प्रभृतयः, तथा आश्रिता निर्निक्तभक्तिव्यक्तिजुषः सतत च चरण-
सरोजसेवाहेवाकिनोऽप्यपरिचितेनेव त्वयोपेक्षिता औदासीन्येन वी-
क्षिताः, यथा तेनैव स्वामिना मङ्गात्मजनिष्ठप्रलयानलप्रतिमतेजःपु-
ञ्जजाज्वल्यमानतनू सर्वानुमूतिसुनक्षत्रमुनी । तदिदमेवविध चित्र-
माश्चर्यचर्याकरमलौकिक तव चरित्रम्, के वा कृतधियोऽपि पर्यनुयु-
ज्जताम् । किमर्थमिदमेव स्वामी करोतीति प्रष्टुमप्युत्सहन्तामित्यहो
तवाद्भुता वीतरागतासहचरिता समतेति ॥ ६ ॥

न च निन्दास्तुतितिरस्कारपुरस्कारेणैव तवौदासीन्यम्, किन्तु
स्वात्मन्यपीत्युपदर्शयन्नाह—

तथा समाधौ परमे, त्वयात्मा विनिवेशितः ।

सुखी दुःख्यस्मि नास्मीति, यथा न प्रतिपन्नवान् ॥७॥

आपे आपना आत्माने परम समाधिने विषे
ते प्रकारे स्थापन करी दीधो छे के, जेथी हूं सुखी
हूं के नथी ?, अथवा हूं दुःखी हूं के नथी ?; तेनुं

पण आपने ज्ञान म रघु-तेना ज्ञाननी आपे वरकार
पण न करी (७)

अव० तथा०—हे श्रीविराग ! स्वया परमे समाधौ
ध्याने, तथाऽऽत्मा विनिवेशितः स्थिरीकृतः, यथा इति न
प्रतिपन्नवान् न ज्ञातवान्, इतीति किम् ? अहं सुख्यस्म्यन्वा
हुःस्ती इति ॥७॥

वि०—हे मगवान् ! स्वया तथा तेन प्रकारेण, परमे त्वदि
तरयोगिनामगम्ये, समाधौ परमाध्यात्मक्ये, आत्मा विनिवेशितो
निष्कम्पतामारोपितः यथा—अहं सुखी यदि वा दुःखी अस्मि
नास्मीत्येतदपि न प्रतिपन्नवान् विद्वानन्वात्मनि निर्विनीतः न
वेति मवान् ॥ ७ ॥

यस्माच्च सुखदुःखसत्त्वासत्त्वानि ध्यानावसरे विव्रीमन्ते तमेव
स्थानिनो योगमहिमामनुवीरवन्वाह—

ध्याता ध्येय तथा ध्यानं, त्रयमेकात्मतां गतम् ।
इति ते योगमाहात्म्यं, कथं श्रद्धीयतां परे ? ॥८॥

ध्याता ध्येय, अने ध्याम ए जणे आपने बिये
एकपणामे—अमेवभावमे पामी गया छे आ प्रका
रना आपना योगमा माहात्म्यने बीजाओ केवी रीते
अद्या करी शके ? (८)

अव ध्याता—ध्याता उपक्रमेण्यारब्धः, ध्येयं परं

मात्मस्वरूपम्, ध्यानं ध्येयविषया एकप्रत्ययसन्ततिः । हे वीतराग !, एतत्त्रयं तव ऐक्यं प्राप्तम्, ध्याता त्वं केवलित्वेन शुक्लध्यानवत्त्वात्, सिद्धा एव हि ध्येयाः, अतो ध्येयोऽपि त्वं सिद्धरूपत्वात्; ध्यानं ज्ञानविशेषः तन्मयत्वात् ध्यानमपि त्वमिति भावः । इति प्रकारेण तव योगमाहात्म्यं परैः परब्रह्म-सूक्ष्ममार्गप्रविष्टहृदयैः कथं श्रद्धीयताम्—मन्यतामिति ? ॥८॥

इति चतुर्दशयोगशुद्धिस्तवप्रकाशस्यावचूर्णिः ।

वि०—हे योगोपनिषत्प्रपण्ण !, स्वामिन् !, तव योगमाहात्म्य परैः कथं श्रद्धीयताम् ? किमित्याह—इति, इतीति किं ? त्रयमेकात्मता गतम्, किं तन्नय ? ध्याता ध्येय ध्यान च, तत्र ध्याता क्षपकश्रेण्यारूढ, ध्येय षड्जीवनिकायहित परमात्मतत्त्वम्, ध्यानं च ध्येयविषया एकप्रत्ययसन्ततिः । एतच्च त्रयमप्यर्वाक्परिपच्यमानध्यानावस्थाया पृथग् भवति । क्रमेण च समुन्मीलिते ध्यानपरिपाके एकात्मता याति ध्यातृध्याने ध्येये एव निलीयेते तदा चाहं सुखी दुःखी अस्मि नास्मीत्यादि न वेदयते । तदेव प्रकारं तव योगमाहात्म्य परैः सूक्ष्माध्यात्मवर्त्मन्यप्रविष्टहृदयैः कथं केन प्रकारेण श्रद्धीयता तथेतिप्रत्ययपूर्वं हृदि निधीयताम् ? सा च तेषामेवायोग्यता, तव तु स्वानुभवसुभगे वस्तुनि किं परप्रत्यायनेनेतिभाव ॥ ८ ॥

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे चतुर्दशस्य योगशुद्धिस्तवस्य पदयोजना ।

पण आपने ज्ञान न रघु-नेमा ज्ञाननी आपे परकार
पण न करी (७)

अथ० तथा०—हे बीतराग ! त्वया परमे समाधौ
ध्याने, तथाऽऽत्मा विनिवेशितः स्थिरीकृतः, यथा इति न
प्रतिपन्नवान् न ज्ञातवान्, इतीति किम् ? अहं मुख्यस्य यथा
दुःखी इति ॥७॥

वि०—हे भगवन् ! त्वया तथा तेन प्रकारेण, परमे त्वदि
तरयोगिनामगम्ये, समाधौ परमाध्यात्मक्ये, आत्म्य विनिवेशिते
निष्प्रकम्पत्वमारोपित यथा—अहं सुखी यदि वा दुःखी नस्मि
न्यस्मीत्येतदपि न प्रतिपन्नवान् चिदात्मन्वात्मनि निर्विणो न
वेति भवान् ॥ ७ ॥

यस्माच्च सुखदुःखसत्त्वासत्त्वानि ध्यानावसरे विलीयन्ते तमेव
त्वामिनो योगमहिमामनुवीरयन्ताह—

ध्याता ध्येय तथा ध्यान, त्रयमेकात्मतां गतम् ।
इति ते योगमाहात्म्य, कथं अस्मीयतां परैः ? ॥८॥

ध्याता ध्येय; अने ध्याम ए ध्यणे आपने विये
एकपणामे—अमेवभावमे पामी गया छे आ प्रका
रता आपना योगमा माहात्म्यने बीजाओ केवी रीते
अद्या करी शके ? (८)

अथ ध्याता—ध्याता कृपकमेध्याकृता, ध्येय पर

मात्मस्वरूपम्, ध्यानं ध्येयविषया एकप्रत्ययसन्ततिः । हे वीतराग !, एतत्त्रयं तव ऐक्यं प्राप्तम्, ध्याता त्वं केवलित्वेन शुक्लध्यानवत्त्वात्, सिद्धा एव हि ध्येयाः, अतो ध्येयोऽपि त्वं सिद्धरूपत्वात् ; ध्यानं ज्ञानविशेषः तन्मयत्वात् ध्यानमपि त्वमितिभावः । इति प्रकारेण तव योगमाहात्म्यं परैः परब्रह्म-सूक्ष्ममार्गाप्रविष्टहृदयैः कथं श्रद्धीयताम्—मन्यतामिति ? ॥८॥

इति चतुर्दशयोगशुद्धिस्तवप्रकाशस्यावचूर्णि ।

वि०—हे योगोपनिषन्निषण्ण !, स्वामिन् !, तव योगमाहात्म्य परैः कथं श्रद्धीयताम् ? किमित्याह—इति, इतीति किं ? त्रयमेकात्मता गतम्, किं तत्रय ? ध्याता ध्येय ध्यान च, तत्र ध्याता क्षपकश्रेण्यारूढः, ध्येय षड्जीवनिकायहित परमात्मतत्त्वम्, ध्यान च ध्येयविषया एकप्रत्ययसन्ततिः । एतच्च त्रयमप्यर्वाक्परिपच्यमानध्यानावस्थाया पृथग् भवति । क्रमेण च समुन्मीलिते ध्यान-परिपाके एकात्मता याति ध्यातृध्याने ध्येये एव निलीयेते तदा चाहं सुखी दुःखी अस्मि नास्मीत्यादि न वेदयते । तदेव प्रकारं तव योगमाहात्म्यं परैः सूक्ष्माध्यात्मवर्त्मन्यप्रविष्टहृदयैः कथं केन प्रकारेण श्रद्धीयता तथेतिप्रत्ययपूर्वं हृदि निधीयताम् ?, सा च तेषामेवायोग्यता, तव तु स्वानुभवसुभगे वस्तुनि किं परप्रत्यायनेनेतिभावः ॥ ८ ॥

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे चतुर्दशस्य योगशुद्धिस्तवस्य पदयोजना ।

अथात सृष्टिद्वयुत्तरोत्तरगुणमहिमनि भगवति परमात्मनि
समुत्तसिताद्भुतमक्तिर्मक्तिस्त्वमुपक्षिपन्नाह—

जगज्जैत्रा गुणास्त्रातरन्ये तावत्तवासताम् ।

उदात्तशान्तया सिम्ये, मुद्रयैव जगत्त्रयी ॥१॥

हे जगरक्षक ! जगतने जीतनारा आपना अन्य
गुणो तो दूर रहो परन्तु उदात्त-पराभव न पमायी
शकाय तेवा तमे शान्त-अण जगतना प्राणी समू
हमा नयनने अपूर्व आकाश पमाये एषी आपनी
मुद्राय अ अणे जगतने जीती लीया छे (?)

योगशुद्धहृदये प्रतिभासात् भक्तिं व्यनक्ति—

अब० जग०—हे शत्रु !, रक्षक !, सब ब्रैलोक्यत्रि
स्वरा अन्य गुणा दूरे जासतां तिष्ठन्तु । अनमिमवनीयसौ
व्ययैकया मुद्रयैव जगत्त्रयी सिम्ये न्यकृता ॥ १ ॥

वि —हे शत्रु ! भवमयोपप्लुतसत्त्वपाशक ! सब सम्बन्धि
नोऽन्येऽद्भुतस्त्वमहिमस्त्ववादिषर्णिता जगज्जैत्रा जगद्भुतमुष्णिगव्यु
षेभ्योऽनन्तगुणमहिमत्वेन जैत्रारो गुणास्तावदासतां दूरे तिष्ठन्तु ।
किन्तु मुद्रयापि त्वया जगत्त्रयी सिम्ये । किं विशिष्टया ? उदात्तशान्
तया उदात्तया अनमिमवनीयया तथाविचा च कदाचिद् धृष्यतवा
नमिगम्या स्यादित्याह—शान्तया सौम्यया सकललोकोन्मोहनानन्ददा
यिन्या मुद्रया मूर्त्त्यापि जगत्त्रयी मूर्त्तुव सःस्वरूपा सिम्ये न्यकृता ।
अर्हदनुस्वरूपवस्तुविमादीनामन्यथाभावात् ॥ १ ॥

एव च

मेरुस्तृणीकृतो मोहात्, पयोधिर्गोष्पदीकृतः ।
गरिष्ठेभ्यो गरिष्ठो यैः, पाप्मभिस्त्वमपोदितः ॥ २ ॥

हे नाथ ! मोटाथी पण मोटा अर्थात् इन्द्रादि-
कथी पण मोटा एवा आपनो जेओए अनादर कर्हो
छे, तेओए अज्ञानथी मेरुने तृण समान मान्यो छे;
अने समुद्रने गायनी खरी जेटलो गण्यो छे, अर्थात्
पोतानी मूर्खाइनं प्रदर्शन कर्यु छे. (२)

अव० मेरु०—हे वीतराग ! यैर्मुखैस्त्वं गरिष्ठेभ्य इन्द्रा-
दिभ्यो गरीयानपोदितो नादतः । तैर्मेरुः स्वर्णाचलस्तृणी-
कृतस्तृणलेख्ये कृतः, मोहादज्ञानात् ममुद्रो गोष्पदवद् अव-
गणितः ॥ २ ॥

त्रि०—हे स्वामिन् ! यैस्त्वमपोदितस्तैरिदमिदमकारि । किं
तदित्याह—मेरुर्योजनशतसहस्रोच्छ्राय सकलकल्याणमयमूर्त्तिर्मणि-
सानुः सुरभूधरस्तृणीकृतस्तृणगणनया मोहाद् दृष्ट । तथा पयोधि-
र्योजनशतसहस्रविस्तारो रत्नाकर समुच्छलदतुच्छकल्लोलकूटकलक-
लवाचालितरोदोऽन्तरालः सलिलनिधिरपि गोष्पदतुलया कलितः ।
यैः पाप्मभि पापपटलविलीनचेतोभि गरिष्ठेभ्यः सुरासुरनरनाय-
केभ्योऽपि गुणाधिकतया गरिष्ठो गरीयास्त्वमप्यपोदितः पृथग्जन-
वदवज्ञया दृष्टः । किमुक्तं भवति—किल न खलु तैर्नृपशुभिः कृता

पुनर्भगवति भक्त्यतिशय स्तुतिकृद्व्यनक्ति—

यस्त्वय्यपि दधौ दृष्टिमुल्मुकाकारधारिणीम् ।
तमाशुशुक्षणिः साक्षादालप्यालमिदं हि वा ॥४॥

हे नाथ ! आपने विषे पण जे मनुष्य बळता उंवाडीयाना आकारने धारण करनारी दृष्टिने राखे छे, तेने अग्नि साक्षात् (वाली नांखो) अथवा तो ए वचन बोलवाथी सयुं (तेवुं वचन न बोलवुं एज सारुं छे). (४)

अव० यस्त्वय्य०—हे वीतराग ! यो निर्भाग्यस्त्वयि निष्कारणनिखिलवत्सलेऽपि दृशं ज्वलदनलसदृशमीर्ष्यारुणवक्त्रां दत्तवान् तं बद्धिः साक्षात्प्रत्यक्षीभूय भस्मीकरोत्विति बद्ध्वा पापमीरुः स्तुतिकृदिदमालप्यालापेनालं-पर्याप्तमित्याह ॥४॥

वि०—हे स्वामिन् ! यस्त्वय्यपि विश्वजनीने कषायकलुषितमतिरुल्मुकाकारधारिणीं ज्वलदलातप्रतिमा दृष्टिं दधौ दधाति धास्यति वा, त दुरात्मानमाशुशुक्षणिर्वह्नि, अहाय साक्षाद्भूय इति वचसाऽभिधाय, भस्मीकरोत्विति च मनसि निधाय, पापमीरुः स्तुतिकृदाह—आलप्यालमिदं हि वा । वा अथवा इदं आलप्यास्य निस्त्रिंशो-चितस्यार्थस्यालापनेनालं-पर्याप्तम् । किमुक्तं भवति—किल तावत्तस्य त्वद्विद्वेषिण स्वस्य दुष्कृतस्य फलमवश्य भविष्यत्येव, मम तु परमकारुणिककिङ्करस्य तं प्रति नोचितमिदमाक्रोशकार्कश्यमिति ॥४॥

કિંચ—

સ્વચ્છાસનસ્ય સામ્યં યે, મન્યન્તે શાસનાન્તરૈઃ ।
વિષેણ તુલ્ય પીયૂષ, તેષાં હન્તે । હતાત્મનામ્ ॥ ૫ ॥

હે નાય ! જોવશી વાત છે કે જેઓ આપના
શાસનને અન્ય શાસનોની સાથે તુલ્ય-સરસુ માને
છે, તે અજ્ઞાનથી હણાણા લોકોને અમૃત પણ શ્વેર
સમાન છે (૫)

આજે કેટલાક કીર્તિકામુક-વિદ્વાનો પ્રધુના
વર્ણનને અને અન્ય વર્ણનોને સમતાની કોટિમાં
મૂકવાની ઘુઘટા કરે છે તેમને આચાર્યશ્રીની
આ ટકોર અતિ સુવર છે

અર્થ૦ સ્વચ્છા૦—હ ધીરરાગ ! ત્વં શાસનસ્ય યે
દર્શનાન્તરૈઃ મામ્યં મન્યતે તેષામજ્ઞનોપહતાનાં હન્યં ઇતિ ચેદે
પીયૂષ દાસાહસેન મમામમેષ ॥ ૫ ॥

વિ૦—હે મુખનમહનીયશાસન !, ત્વં સમ્બન્ધિન શાસનસ્ય
નિર્વૃત્તિપુરમસ્થાનપ્રપ્તાપચાયમાનસ્ય સ્વત્ત્વવશમસ્ય શાસનાન્તરૈર્દોષે
સંસૃતિપષપાધેયમતિમે કુસીર્ષિકતીર્ષે સમે સામ્યં યે મન્યતે તેષાં
હતાત્મનાં વિગર્હિતશીલિતાનાં મતે વિષેણ સચ્ચપ્રાણપાતિના દાસા
હસેન પીયૂષ-મૃતસંજીવનમમૃતં તુલ્યં સમાનમ્ । કિમુક્ત મચતિ-કિં
વાવન્માત્ર પીયૂષવિષયોરન્તરં તાવસ્વચ્છાસનકુશાસનાગમિત્વહો
તત્સામ્યહૃતા સુસંસ્કૃતા મતિર્ગુણાનુભવિષારે । ॥ ૫ ॥

न च सर्वथा सदसद्विचारे परे परिक्षीणमनीषा, केवलमनादि-
मिथ्यावासनोल्लसदतुच्छमत्सरास्त्वय्यसूयन्ति, ततः स्तुतिकृत्तेषां
मुखपरुषमायतिहितं च किञ्चिदुदीरयति-

अनेडमूका भूयासुस्ते तेषां त्वयि मत्सरः ।

शुभोदकार्य वैकल्यमपि पापेषु कर्मसु ॥ ६ ॥

हे नाथ ! जेओने आपना उपर इर्ष्याभाव छे,
तेओ व्हेरा अने मूंगा हो; कारण के परनिन्दानां
श्रवण अने उच्चारण आदि पापकार्योंमां इन्द्रियोनुं
रहितपणुं शुभ परिणाम माटे ज छे. अर्थात् कान
अने जीभना अभावे आपनी निन्दानुं श्रवण अने
उच्चारण नहि करी शकवाथी तेओ दुर्गतिमां जई
शकशे नहि, ए तेओने भाविमां महान् लाभ छे. (६)

अव० अने०—हे वीतराग ! ते नरा अनेडमूका वा-
क्कर्णरहिता भवन्तु, येषां त्वयि मत्सर ईर्ष्या, यतः पापेषु
परिनिन्दादिषु कर्मसु व्यापारेषु वैकल्यं वाक्कर्णरहितत्वं शु-
भोद० शुभः शोभनो य उदर्क आगामिकाले फलपाकस्तस्मै
स्यात् । कोऽर्थः ? वैकल्याच्चनिन्दादि कर्तुमशक्तास्तथाविध-
दुर्गतिं नाप्नुवन्तीति ॥ ६ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! येषा त्वय्यपि - निष्कारणजगद्वत्सले
मत्सरोऽसूया, ते अनेडमूका अवाक्श्रूतयो भूयासु, यथा निर्मल-

કિંચ—

સ્વચ્છાસનસ્ય સામ્યં યે, મન્યન્તે શાસનાન્તરૈઃ ।
વિષેણ સુલ્ય પીયૂષ, તેષાં હન્ત । હતાસ્મનામ્ ॥ ૫ ॥

હે માય ! સ્વેચ્છની ચાત છે કે જેઓ આપના
શાસનને અન્ય શાસનોની સાથે સુલ્ય-સરસુ માને
છે, તે અજ્ઞાનથી હણાણા લોકોને અમૃત પણ શ્વેર
સમાન છે (૫)

આજે કેટલાક કીર્તિકામુક-ચિદ્વાનો પ્રમુખા
વર્ણમને અને અન્ય વર્ણમોને સમતાની કોટિમાં
મૂકવાની શૂંઘળા કર છે તેમને આચાર્યશ્રીની
આ ટકોર અતિ સુવર છે

અવ૦ ત્વચ્છા૦—હ વીરરાગ ! ત્વ ધાસનસ્ય યે
વર્ણનાન્તરૈઃ સામ્યં મન્યન્તે તેષામશ્વનોપહતાનાં હન્ત્વ હવિ સેદે
પીયૂષ હાસાહસેન મમાનમૈશ ॥ ૫ ॥

વિ૦—હે મુવનમહનીયધાસન !, ત્વ સમ્બન્ધિન ધાસનસ્ય
નિર્વૃત્તિપુરપ્રસ્થાનમષ્ટાપચાયમાસ્ય સ્વત્યવચનસ્ય ધાસનાન્તરૈર્દાર્પિ
સસૃષ્ટિપચપાધેયપ્રતિમે કુત્તીર્થિકતીર્થે સર્મ સામ્યં યે મન્યન્તે તેષાં
હતાસ્મનાં વિગર્હિતઝીવિતાનાં મતે વિષેણ સધ.પ્રાણપાતિના હાઝા
હસેન પીયૂષ-સૂતસહીચનમમૃતં સુલ્યં સમાનમ્ । કિમુચ મવતિ-કિંચ
માવન્માત્ર પીયૂષવિષયોરન્તરં તાવસ્વચ્છાસનકુઝાસનપ્રમામિત્યહો
તત્સામ્યકૃત્વા સુસંસ્કૃત્વા મતિર્ગુણાણુવિધારે ! ॥ ૫ ॥

नमोऽस्तु, तेषामयं प्रत्यक्षलक्ष्योऽञ्जलिः—करयोजनम्, तान्वयं सेवामहे, यैस्तव शासनामृतैरात्मा निरन्तरमसिच्यत सुस्थीकृतः ॥ ७ ॥

वि०—हे भगवन् ! आस्ता तावत्तुभ्य त्वच्छासनाय च, यावदगण्यपुण्योपचितेभ्यस्तेभ्योऽपि नमो नमस्कारोऽस्तु । तदा तेषामक्षीणभागधेयानामयमस्माभिरञ्जलिः सज्जितः । तथा प्रशस्यचरितास्तानिव वयमुपास्महे । यैः किं १, यैर्दुष्कर्मदावपावकप्रदीपः स्वात्मा त्वच्छासनामृतरसैस्त्वत्प्रवचनपीयूषपूरैरन्वहं प्रतिवासरमसिच्यत । तस्यैव सत्त्वतिसन्तापनिर्वापणप्रवणत्वादिति ॥ ७ ॥

यदि वा त्वत्प्रवचनामृतप्लुतमनस स्फुटचेतनास्ते तावन्नमस्या एव, किन्तु—

भुवे तस्यै नमो यस्यां, तव पादनखांशवः ।
चिरं चूडामणीयन्ते, ब्रूमहे किमतः परम् ? ॥८॥

हे नाथ ! ते भूमिने पण नमस्कार थाओ, के र्यां आपना चरणोना नखोना किरणो चिरंकाल सुधी चूडामणिनी जेम शोभाने पामे छे; आथी अधिक अमे शुं कहीए ? (८)

अव० भुवे०—हे वीतराग । तस्यै नमोऽस्तु, यस्यां तव चरणनखानि चिरं नै-शिरोमणी-

गुणानुरागिभिर्मर्ष्यस्वस्तावकैः स्तूयमानास्त्वद्गुणानाकर्ण्य मत्सरवशा-
दस्यम्भपमुत्तरमुसा न भवन्ति । न चाथ तेषामुपकीर्त्ताः, किन्तु
हितचिन्तनमेव । कथमिति चेत् १, अर्थान्तरमाह—शुभोदकपि
स्यादि । पापेषु पापानुबन्धिकर्मसु म्यापारेषु प्रवर्धमानानां भवाभि-
नन्दिनां वैकल्पमिन्द्रियविकल्पापि शुभोदकाय—शुभफलदाय जायते ।
इदमुक्तं भवति—ते विकल्पेन्द्रिया निरङ्कुश पापकर्मसु स्वभिन्दा-
दिषु प्रवर्धमाना प्रचुरतरमशुभराशिं संनिवन्ति, विकल्पेन्द्रियास्तु
'स्वयं पण्डो ब्रह्मचारी' इतिन्यायावसामर्ष्यप्रतिहतपापवृत्तयः स्वरूप
मात्रेणान्वतिष्ठन्ते, तच्च तेषामावृत्तौ हितमेवेति ॥ ६ ॥

एव महाबन्मत्सरिण प्रच्छाद्य तच्छासनरतानुपस्तीति—

तेभ्यो नमोऽञ्जलिरथ, तेषां तान्समुपास्महे ।
स्वच्छासनामृतरसेर्मैरात्माऽसिष्यतान्ब्रह्म ॥७॥

हे माध आपमा शासनरूप असूत रसबद्ध
जेव्योऽप्यपोताना आत्मामे इमेषां सिष्यो जे,
तज्जोन अमारो नमस्कार पाओ, तेज्जोने अमे वे
हाय जोडीए छीए, अमे तेज्जोनी अमे उपासमा
करीए छीए (७)

अथ० तभ्यो—ह पीतराग ! तेभ्यः पुण्यवद्भ्यो

१ 'हितचिन्तयमक इत्यत्र आरम्भ 'अपतमानानां इतिशब्द एव.
प्रवर्धयतिशुभार्थे नास्ति ।

त्वद्गुणग्रामरामणीयके तव गुणसमूहमनोहरत्वे लम्पटो वद्धगृद्धिर्जा-
तोऽस्मि । अयमाशयः—‘इदमेवास्य समग्रसामग्रीसङ्गतस्य जन्मनः
फलमेतदेव च तत्त्वतो धन्यत्वमियमेव च निश्चिता कृतकृत्यता,
यद्—एकान्ताभिरामत्वद्गुणग्रामवर्णने ममैकतान मनः समजनीति’ ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे पञ्चदशस्य भक्तिस्तवस्य पदयोजना ॥९॥

एव स्तुतिकृद्भक्तिस्तवेन भगवतः स्वभक्तिमाविष्कृत्य साम्प्रत-
मात्मगर्हास्त्वेन क्षीणतार्त्तिं विज्ञपयन्नाह—

त्वन्मतामृतपानोत्था इतः शमरसोर्मयः ।

पराणयन्ति मां नाथ !, परमानन्दसम्पदम् ॥१॥

हे नाथ ! एक तरफ आपना आगमरूपी अमृ-
तना पानथी उत्पन्न थयेला उपशम रसना तरंगो
मने मोक्षनी सम्पदाने बळात्कारे प्राप्त करावे छे. (१)

अथ प्रभोः पुरो रावां करोति—

अव० तवन्मता०—हे नाथ ! तवागमपीयूषपानो-
द्धवा उपशमरसतरङ्गाः परमाह्लादलक्ष्मीं मां पराणयन्ति—प्रा-
पयन्ति इतः—एकतः ॥ १ ॥

वि०—हे विहितान्तरारातिप्रमाथ ! नाथ ! इतोऽस्मिन्पक्षे
त्वन्मतामृतपानोत्थास्त्वत्प्रवचनपीयूषाखादनसमुद्धवा. शमरसोर्मयः

यन्ते रक्तस्वात्, अतः परमतोऽधिकं वयं किम्भूमाः?, मयवत्पद
स्पृष्टभूमेर्नमस्कारादपरस्याधिकस्य भक्तिवचसोऽभावात् ॥८॥

वि०—तस्यै भुवे प्रथिन्यै नमोऽस्तु, यस्यां तव पादमलांश्च
वस्तव क्रमनलमयूलाभिरं भूदामणीयन्ते—मौलिमणिमहिमानमुद्ग
हन्ति । अतः परमपि वयं किमन्ववू भूमहे ? किमुक्तं भवति-
किञ्च यदि स्वदध्यासनेन तीर्थप्रतिमा प्रथिव्यपि नमस्या, ततः
किमन्यस्वतुगेष्वानुपादेयमिति ॥ ८ ॥

एव च

जन्मवानस्मि धन्योऽस्मि, कृतकृत्योऽस्मि यन्मुहुः ।
जातोऽस्मि स्वतुणग्रामरामणीयकलम्पटः ॥ ९ ॥

हे नाथ ! आपना गुण समूहनी रमणीकतामां
हु बारबार लपट (तन्मय) धन्यो हू, तेथी मारो जन्म
सफल छे, हु धन्य अने कृतकृत्य हूं (९)

अब० जन्म०—हे बीतराग ! अहं सफलावतारोऽ-
स्मि, धन्यः पुण्यवानस्मि, कृतार्थोऽस्मि, यद्यस्या मुहुर्बर्तितं
तव गुणसमूहरूपे रामणीयकं सम्पटस्तदेकव्यसनोऽस्मि ॥९॥

इति पञ्चावसमक्तिस्तवप्रकाशस्यावधूर्तिः ।

वि०—एवं च सति स्वामिन् । अहमेव जन्मवान् सफल
वतारोऽस्मि । तथा धन्यः पुण्यवानप्यहमेवास्मि तथा कृतकृत्यो
निर्बर्तितसमस्तकृत्यम्भोऽप्यहमेवास्मि । यस्मिन् ? यदहं मुहुरगुण

त्वद्गुणग्रामरामणीयके तव गुणसमूहमनोहरत्वे लम्पटो वद्भगृद्धिर्जा-
तोऽस्मि । अयमाशयः—‘इदमेवास्य समग्रसामग्रीसङ्गतस्य जन्मनः
फलमेतदेव च तत्त्वतो धन्यत्वमियमेव च निश्चिता कृतकृत्यता,
यद्—एकान्ताभिरामत्वद्गुणग्रामवर्णने समैकतानं मनः समजनीति’ ।

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे पञ्चदशस्य भक्तिस्तवस्य पदयोजना ॥९॥

एव स्तुतिकृद्भक्तिस्तवेन भगवतः स्वभक्तिमाविष्कृत्य साम्प्रत-
मात्मगर्हास्तवेन क्षीणतार्त्तिं विज्ञपयन्नाह—

त्वन्मतामृतपानोत्था इतः शमरसोर्मयः ।

पराणयन्ति मां नाथ !, परमानन्दसम्पदम् ॥१॥

हे नाथ ! एक तरफ आपना आगमरूपी अमृ-
तना पानथी उत्पन्न थयेला उपशम रसना तरंगों
मने मोक्षनी सम्पदाने वळात्कारे प्राप्त करावे छे. (१)

अथ प्रभोः पुरो रावां करोति—

अव० तवन्मता०—हे नाथ ! तवागमपीयूपपानो-
द्भवा उपशमरसतरङ्गाः परमाह्लादलक्ष्मीं मां पराणयन्ति—प्रा-
पयन्ति इतः—एकतः ॥ १ ॥

वि०—हे विहितान्तरारातिप्रमाथ ! नाथ ! इतोऽस्मिन्पक्षे
त्वन्मतामृतपानोत्थास्त्वत्प्रवचनपीयूषाखादनसमुद्भवाः शमरसोर्मयः

धमामृतवीजयो मां परमामन्दसम्पदं विद्वानन्वशिमं परावयन्ति-
प्रापयन्ति । भवत्येव परमप्रथमासृतसुहितस्यात्मन किञ्चिद्विद्वान्
न्दानुरूप सुखमिति ॥ १ ॥

तथा

इतश्चानादिसंस्कारमूर्च्छितो मूर्च्छयत्यलम् ।
रागोरगाविषावेगो हताशः करवाणि किम् ? ॥ २ ॥

तथा बीजं तरु अनादि कालमा संस्कारधी
उत्पन्न ध्येछो रागरूपी उरग-सर्पना विषनो वेग
मने अत्यन्त मूर्च्छा पमाडे छे-मोहित करी दे छे,
हणाइ गपेली आशावाळो एवो ह छुं कर्ह ? (२)

अथ० इत०—हे बीतराग ! इतः अपरतश्चानादि०
अनन्तकालमवभ्रमणवासनासञ्चितो रागद्वयममरलोद्गारोऽस्र
मत्सर्पे मूर्च्छयति—सङ्ज्ञानशून्यतां प्रापयति । अतः कारणा
दह हताशः प्रतिहतमनोरथः, किं करवाणि ?, किं हर्षे ?
॥ २ ॥ पुनश्च ॥

वि०—हे मगधन् ! इत्यस्मिन्पक्षे अनादिसंस्कारमूर्च्छितः
प्रचुरतरमवोपकाङ्क्षनोपचितो रागोरगाविषावेगो रागमुबभ्रममरलोद्गारो
रोऽस्रमत्सर्पे मां मूर्च्छयति मुकुक्षित सदसद्विचारं विषये । यत्र य सति
किमह हताशो विगक्षित मस्याशः करवाणि ? किं प्रतिविधानं विदधे ?,
स्थाने य हताशत्वम् यतः—अस्यामृतमापिबसोऽप्युरगविषावेगः

प्रसरति, तस्य तन्निग्रहे किमपरमौपयिकम् †, यस्य च परमवैराग्य-
प्रधान जिनप्रवचनं परिशीलयतो रागावेग. स्फुरति स तदपरं तन्नि-
ग्रहोपायमपश्यन् भवत्येव विहताश. ॥ २ ॥

रागवैकृतमेव व्यनक्ति—

रागाहिगरलाघ्रातोऽकार्षं यत्कर्मवैशसम् ।

तद्वक्तुमप्यशक्तोऽस्मि, धिग्मे प्रच्छन्नपापताम् ॥३॥

हे नाथ ! रागरूपी सर्पना विषयी व्याप्त थयेला
में जे अयोग्य कार्यों कर्मां छे, ते कहेवाने माटे
पण हुं समर्थ नथी, माटे मारा प्रच्छन्न पापीपणाने
धिक्कार हो ! (३)

अव० रागा०—हे वीतराग ! रागश्रुजङ्गविषाक्रान्तो-
ऽहं यद्वैशसमसमञ्जसं कर्म अकार्षं—कृतवान् तत् तत्राग्रे वक्तु-
मपि न शक्नोमि । अतो मे मम प्रच्छन्नपापतां प्रच्छन्नाकृ-
त्यतां धिगस्तु ॥ ३ ॥

त्रि०—हे स्वामिन् ! अहं रागाहिगरलाघ्रातो रागोरगविषा-
वेगास्कन्दितो यद्वैशसमसमञ्जस कर्मव्यापारमकार्षमकरवम् तदधुना
तेनैव स्वकर्मणा लज्जितस्तवापि विश्ववत्सलस्य पुरतो वक्तुं प्रकाश-
यितुं न शक्तोऽस्मि, ततो धिगिति निन्दायाम्, मे—मम इमां
प्रच्छन्नपापतां परोक्षदुष्कृतकारितां धिक्, युक्तश्चात्मनि धिक्कार,
यतः—कृत्वापि दुष्कृतं यदि सत्पात्रे प्रकाश्यते तद्वा तदुचितप्रायम्

विचादिना मयत्वेनैव स शुद्धिः, अमकाक्षितं तु दुष्कृतं नष्टशस्त्रमि-
वामरणान्तं मयमति मयान्तरं च सङ्गमतीति ॥ ६ ॥

न च राग एव केवलं प्रतिपन्मी, किन्तु मोहादयोऽपि अमति-

क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी ।
मोहाद्यैः क्रीडयैवाह, कारितं कपिचापलम् ॥ ४ ॥

हे प्रभु ! तु क्षणवारं ससारना सुखमां आसक्त
थयो हू, तो क्षणवारं ते सुखमा विपाकमो
विचार करबाबडे बिरक्त थयो हू, क्षणवारं क्रोधी
थयो हू, तो क्षणवारं क्षमावान् थयो हू आवा
प्रकारनी अपछतावाळी क्रीडाओवडेज मोहादि
मदारीओए मने बांदरानी जेम नचाव्यो छे ! (४)

अनुभवजन्य ज्ञानबडे, पू० आचार्यभी आ र्हो
कधी, आपणामां क्षणे क्षणे यता विविध फेरफारसु
सूक्ष्म प्रतिपिम्ब कराने छे

अव० क्षणं०—हे वीतराग ! सर्वं कदाचित्संप्राप्तुं
त्वादावासक्तः, क्षणं मुक्तः—सर्वत्र मिर्त्तोमः, सर्वं क्रोधवान्,
क्षणमुपशमवान्, एवमहं रागादिभिः कौतुकेनैव मर्कटपाप
स्य कारितः ॥ ४ ॥

वि०—मोहादयोऽहंकारिन् । स्वलिङ्गरोऽहं मोहाद्यैः कपिपापञ्च
मापितः । कथमित्याह—क्षणं क्षणमार्गं ममोद्येषु क्षणेषु सक्तो

निवद्धरतिस्तिष्ठामि, क्षणं च दुरन्ततद्विपाकानुचिन्तनेन मुक्तो
मुक्तरूप इव भवामि, क्षणं च केनापि क्वचिद्वाञ्छिते स्वलिता-
मिलाषस्त प्रति क्रुद्धः क्रोधवानस्मि, क्षणं च क्रोधफलोपभोगेन
विलीनौदयिकभावो भावयन् वस्तुतत्त्वं क्षमी-क्षमावान् भवामि ।
एवं मोहादिभिः क्रीडया मनो विनोदार्थमर्थविश्वरैरह कपिचापल-
कापेय कारित , यथा सहजनिजचापलेन क्षणे क्षणे कपिर्विसदृशचेष्टो
भवति तथाहमपि मोहादिभिरिति ।

यदि वा मुधैव मोहादयो मयोपालम्यन्ते, यतः स्वकृतमेवेदं
दुश्चेष्टित इति दर्शयन्नाह—

प्राप्यापि तव सम्बोधिं, मनोवाक्कायकर्मजैः ।
दुश्चेष्टितैर्मया नाथ !, शिरसि ज्वालितोऽनलः ॥५॥

हे नाथ ! आपनो धर्म पाम्या छतां मन
वचन अने कायाना व्यापारोवडे उत्पन्न थयेली
दुष्ट-चेष्टाओवडे, में मारा मस्तक पर खरेखर
अग्नि सळगाव्यो छे. (५)

अव० प्राप्या०—हे नाथ ! तव सम्बोधि धर्मवि-
धिम् प्राप्यासाद्यापि मनोवचनकायव्यापारजातैर्दुराचारै-
र्मया शिरसि-मस्तकेऽग्निरिव ज्वालितो दुर्गतिदुःखमुपार्जित-
मित्यर्थः ॥ ५ ॥

वि०—हे समग्रशुभशक्तिसमाय ! नाथ ! तव सम्बन्धि
सम्-सम्पत्तयः शोधि ज्ञानमज्ञानलक्षणां पुण्ययोगात् प्राप्य-सम्पत्ति-
ममोवाक्याय कर्मभैर्ममोवाक्यमनुसमुद्भवैः पापानुबन्धिभित्तुंष्टेष्टै-
र्मया स्वयमेव स्वधिरसि जनसः प्रज्वालित । किमुक्त भवति !,
यथा—कोऽपि केनापि कृपाकृता ज्वालिताद्यग्न्यादाकृष्टोऽप्यस्मै-
रितया पुनः स्वमूर्तिं दहन दीपयति तथा मयापि मयसकलस्य
दुर्कमां निर्मुक्तिपुरीमस्मानिरुपहतवर्तिनीं तव शोधि सम्पत्त्यापि निर-
गच्छदुष्टयोगविचेष्टितैर्दुर्गतिदुःखान्वात्मन्युपनयसा धिरस्यनस्य इव
ज्वालिता, तत्त्वतस्त्वेतदपि माधारिबिजसितमेव ॥ ५ ॥

तदेव पुनर्वर्धयति—

स्वय्यपि घ्रातरि घ्रातर्यन्मोहादिमलिम्लुचै ।
रक्षत्रय मे द्वियते, हताशो हा ! हतोऽस्मि तत् ॥ ६ ॥

हे रक्षक ! आप रक्षण करमार विद्यमान एतां
मोहादि चोरो मारां ज्ञान, वर्धन अमे चारित्र्यरूप
अण रत्नो हरण करी जाय छे, तेषी हा ! हताश
एवो ह हणार्ह गयो छुं ! (६)

अथ स्वय्य०—हे घ्रातर ! स्वय्यपि वैलोक्यपरघातमे
प्रायके सति यमम ज्ञानवर्धनचारित्र्यमयं मोहादिचौरैर्द्वियते
मुप्यत तदहं हा इति खेदे हताशः प्राणाधिकरत्नमपहरणात्
हतोऽस्मि—भ्यापादितोऽस्मि ॥ ६ ॥

वि०—हे त्रातर ! भावारिविधुरितभव्याङ्गिवर्गपालक ! त्वयि त्रिभुवनजनपरित्राणप्रवीणपराक्रमे त्रातरि पुर सत्यपि यन्मोहादिभिर्मलिम्लुचैः पाटञ्चरैर्मै—मम त्वयैव प्रसादितं ज्ञानदर्शन-चारित्ररूप रत्नत्रय ह्रियते—बलाद्विलुप्यते । हा इति खेदे तद्वह हत एव हताशः । युक्तं च हताशत्वं !, यतः प्रभोरसमक्षं यत् किमपि विलुप्यते तत्र किल स्वस्वामिनिवेदनेन प्रत्यानयिष्याम्यहमात्मीयं वस्त्विति भवत्येव प्रत्याशा, स्वामिसमक्षं तु गते वस्तुनि कौत-स्कृती प्रत्याशेति ॥ ६ ॥

ननु वीतरागतया यदि युष्मान् युष्मदाराध्योऽयमवधीरयति, तत्किमित्यनुत्साहहतैस्तीर्थान्तरोपास्तिर्न विधीयत इत्याशङ्क्याह—

भ्रान्तस्तीर्थानि दृष्टस्त्वं, मयैकस्तेषु तारकः ।

तत्तवाङ्घ्रौ विलग्नोऽस्मि, नाथ ! तारय तारय ॥ ७ ॥

हुं घणा तीर्थोमां भटक्यो हुं, परन्तु ते सर्वमां में आपने ज एक तारक तरीके जोया छे. ते कारणे हु आपना ज चरणोने विपे वळग्यो हुं, माटे हे नाथ ! आप कृपा करीने मने तारो, तारो. (७)

अव० भ्रान्त०—हे वीतराग ! अहं तीर्थानि लौकिक-लोकोत्तराणि भ्रान्तो गतस्तेषु त्वमेव एको मया संसारता-रणक्षमो ज्ञातस्ततस्तत्र पादे विलग्नोऽहमस्मि । हे नाथ अतः कारणात् त्वं मां तारय तारय संसारसागरान्निस्तारय निस्तारयौत्सुक्यतो वीप्साञ्च ॥ ७ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! माहमनुत्साहहतः ।, किन्तु पुरैव नि-
स्त्रिभ्यपि सौगतादितीर्षानि भ्रान्त-पर्यटित, तेषु च मध्ये त्व
मेवैक संसारपारावारसारणक्षम तीर्थं दृष्ट-साक्षात्कृत । तस्मात्-
वह त्वैवांही विजगत्स्वच्छजननलिनमूलमाळम्बितस्तदेव हे नाथ !
मामस्मात् संच्यतिपाथोनाथात् स्वरितं सारय सारय परमपदपरतः च
प्रापय । अत्यन्तार्पिस्त्रापनाय सारयेति द्विरुक्तिः ॥ ७ ॥

न चाह सर्वभैवाद्योम्यस्त्ववनुग्रहस्य, मत्त —

भवत्प्रसादेनैवाहमियतीं प्रापितो भुवम् ।
औदासीन्येन नेदानीं, तव मुक्तमुपेक्षितुम् ॥८॥

हे नाथ ! आपनी महेरपानीधी ज ह आदली
भूमिकाने-आपनी सेधानी योग्यताने पाम्यो छु,
मात्र हवे उषानीनपणावहे मारा तरफ उपेक्षा
करणी आपन योग्य नधी (८)

अथ० भय०—हे धीतराग ! अह स्वत्प्रसादनैव तव
प्रसन्नितयैवेयतीं स्वदुपास्तियोग्यां मुक्तं सुदर्शां प्रापितो नीत
स्वत इदानीमधुनौदासीन्येन माय्यस्येनोपेक्षितमुपेक्षां कर्तुं
मव नाचिर्न-नोपधर्णीयः मवद्या ॥ ८ ॥

वि०—ह भगवन् ! अत्र महत्प्रसादविना प्रसादेनानुमदेर्णव
इत्यनीं स्वदुपास्तियोग्यां मुक्तं सुदर्शां प्रापित-समा
नीनोऽस्मि । नदिदानीमपि विशेषकृतमहत्स्य तव श्रीशतान्येन

माध्यस्थेनोपेक्षितुं न युक्तम्, आश्रितोपेक्षणं हि न सुस्वामि-
घर्म इति ॥ ८ ॥

न च त्व मा मोहादिभिर्विडम्ब्यमान न वेत्ति, यतः—

ज्ञाता तात ! त्वमेवैकस्त्वत्तो नान्यः कृपापरः ।
नान्यो मत्तः कृपापात्रमेधि यत्कृत्यकर्मठः ॥९॥

हे तात ! आप ज एक ज्ञाता छो. आपनाथी
अधिक बीजो कोई दयाळु नथी, अने माराथी अधिक
बीजो कोई दयापात्र नथी. करवा लायक कार्यमां
आप कुशल छो, तेथी जे करवा योग्य होय ते
करवामां तत्पर थाओ. (९)

अव० ज्ञाता०—हे तात ! पितस्त्वमेवैकोऽद्वितीयः
ज्ञातासि, सर्वोपायचतुरोऽसि, ज्ञात्रापि दयाग्रहितेन किं स्या-
दित्याहुः । त्व० त्वत्तोऽन्यः कृपापरोनास्ति । तेनापि किं
यदि दयाविषयोऽत्र न स्यादिति पुनराहुः । नान्यो० अन्यः—
परो मत्तः कृपापात्रं करुणास्थानं नास्ति । एवं सति त्वं यत्र
यत्कृत्य यद्विधेयं तत्र कर्मठस्तत्परः एधि भव ॥ ९ ॥

इति षोडशप्रकाशस्यावचूर्णि ।

वि०—हे तात ! सयमशरीरोत्पादक ! त्वमेवैकोऽप्रतिहत-
ज्ञानदृष्टिर्मम दुर्दशाया ज्ञाता, ननु जानानोऽप्यकरुण कथं परम-
नुगृह्णातीत्याह—त्वत्तोऽप्यन्य—परं क इव जगति निष्कारणकारु-

यिक, न-य मयो मत्सकाद्यादप्यपर कोऽपि मयद्विधानां कृपापात्रं
 दयास्वानम् । तस्मादेव सति स्वदेकक्षरणे मयि किङ्करे तव सुत्वा
 मिनो मत्कृत्यं यद्विषेय सत्र कर्मणि त्वं कर्मठ-शूर एषि मय ।
 यथा बाह्मपि मयानिव मयमयानाममायन मयामि तथा मसी
 वेत्तिमाय ॥ ९ ॥

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे षोडशस्थात्मगर्हास्तवस्य पदयोचना ।

एवं स्तुतिक्वात्मगर्हास्तवेन क्षीणतार्त्ति विज्ञप्य साम्प्रत
 सर्वात्मना परमात्मानं क्षरणं प्रपिषु क्षरणस्तवमाह—

स्वकृत दुष्कृत गर्हन्, सुकृत चानुमोदयन् ।
 नाथ ! त्वक्षरणो यामि, क्षरण क्षरणोज्झित ॥१॥

इ नाथ ! करलां दुष्कृतनी गर्हा करतो, अने
 करेलां सुकृतनी अनुमोदमा करतो, अन्यना शर
 णधी रहित एवो हू, आपना क्षरणोना क्षरणने अनी
 कार करु हू (१)

अथ क्षरणप्रतिपक्षिमाहुः—

अथ० स्वकृत०—इ नाथ ! अनन्तमपेक्षात्मना
 निष्पादित कुरित निन्द्यस्त्वद्वृत्तानादि पाप्मुमोदयम् अनु
 मन्वन् म्बदपरक्षरणरहितस्त्वत्पादो क्षरण यामि—भयामि ॥१॥

वि०—हे नाथ ! योगक्षेमकारिन् ! अहं त्वच्चरणौ शरणं
यामि, किं कुर्वन् ?, स्वकृत दुष्कृतं गर्हन् स्वयमात्मनानादौ ससारे
मिथ्यात्वादिवन्धहेतुसान्निध्यात्कृत बद्धनिधत्तादिरूपेणोपनिबद्धं
यदुष्कृत प्राणातिपाताद्यष्टादशपापस्थानरूप तद् गर्हन् 'हा दुष्ट-
मिदं कर्म मया कृतम्' इति सानुताप निरन्तरमनुस्मरन् । तथा
सुकृत स्वकृतमेवाश्रयद्वारसवरणलक्षणमनुमोदयन् सानन्दमन्तर्वि-
भावयन्, त्वच्चरणौ-त्वत्क्रमौ शरणं यामि-प्रपद्ये । किं विशिष्टं ?,
शरणोज्झितो भावशत्रुसंत्रासादशरणः ॥ १ ॥

दुष्कृतगर्हमिवाह—

मनोवाक्कायजे पापे, कृतानुमतिकारितैः ।

मिथ्या मे दुष्कृतं भूयादपुनःक्रिययान्वितम् ॥२॥

हे भगवन् ! करवा, कराववा अने अनुमोदवा-
वडे मनवचनकायाथी थयेला पापने विषे जे दुष्कृत
लाग्युं होय, ते आपना प्रभाववडे फरी बार नहीं कर-
वानी प्रतिज्ञापूर्वक मारुं ते दुष्कृत मिथ्या थाओ. (२)

अव० मनो०—हे वीतराग ! मनोवचनकायभवे पापे
दुश्चिन्तितदुर्माषितदुश्चेष्टितरूपे करणकारणानुमोदनैकगुणभू-
तैर्मे-मम दुष्कृतं मिथ्याऽकृतमिव भूयाद्भवतु । कथंभूतं मि-
थ्यादुष्कृतम् ?, अन्वितं-सहितम्, कयाऽपुनः क्रिययाऽपुनः-
करणेन ॥ २ ॥

वि०—हे भगवन् ! मनोवाङ्मायमे मनोवचनतनुसमुद्भवे
 दुश्चिन्तितदुर्मापितदुष्चेष्टितरूपे पापे—कस्मये कृतानुमतिस्मरिते
 कर्मकारणानुमतिभिर्व्यनो पुराकृतं दुष्कृतं—दुष्कर्म तत्तत्तच्चिन्त्यम
 हिमो माहात्म्यात् मिथ्या—मुधास्तु कृतमप्यकृतमिव वायवम्,
 कवम् ! अपुन क्रियमान्वित अपुनःकरणेन युक्तम् । किमुक्तं
 भवति !, किं यस्य हि पापस्य मिथ्यादुष्कृतरूप मायचित्तमुपाप
 तद्यदि भूयोऽपि विधीयते तदा तन्मिथ्यादुष्कृतं कुम्भकृन्मिथ्या-
 दुष्कृतमिव इवैव स्यादित्यपुन क्रिययेत्युक्तम् ॥ २ ॥

सुकृतानुमोदनमाह—

यत्कृत सुकृत किञ्चिद्, रत्नत्रितयगोचरम् ।
 तत्सर्वमनुमन्येऽहं, मार्गमात्रानुसार्यपि ॥ ३ ॥

हे माध ! रत्नत्रयीमा मार्गने माघ अनुसरवा
 बाह्य एषु पण जे काई सुकृत में कर्षु होय, त सर्वनी
 हु अनुमोदना कर्तुं हूं (३)

अथ० यत्कृतं०—हे वीतराग ! यद् ज्ञानादिविषय
 किञ्चित्सुकृतं पुण्यं सदाचारो विहितस्तत्तत्तिस्रसममनुमाद
 यामि । मार्ग० त्वन्मतमात्रानुसार्येव नत्वन्यत् ॥ ३ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! यन्माया तथाविषयमसामग्रीसंयोगेन
 किञ्चिदस्ममपि सुकृतं रत्नत्रितयगोचरं ज्ञानदर्शमपारित्रानुगत
 कृतमुपायित तत्सर्वमहमनुमन्ये सममोदमनुमोदयामि, किं निश्चिष्टो

ऽहं, मार्गमात्रानुसार्यपि ज्ञानादियुक्तमार्गमात्रप्रविष्टोऽपि अयमा-
शयः 'किल ज्ञानादयो हि यदैव सम्यगासेविता' स्युस्तदैवानुमो-
दनेन पुण्योपचय कुर्युः, अहं तु रत्नत्रयमार्गानुसार्येव न तु यथो-
क्तकारी, तथाकृते हि मुक्तैव स्यात्, तथापि यदल्पमपि ज्ञानो-
दिगोचरं सुकृत कृत तदप्यनुमोदयामीति' । मार्गमात्रानुसार्यपीति
सुकृतविशेषणं वा ॥ ३ ॥

पुनः सुकृतानुमोदनमाह—

सर्वेषामर्हदादीनां, यो योऽर्हत्त्वादिको गुणः ।
अनुमोदयामि तं तं, सर्वं तेषां महात्मनाम् ॥४॥

अरिहंत, सिद्ध, आचार्य, उपाध्याय अने सा-
धुओने विषे जे जे अरिहंतपणुं, सिद्धपणुं, पंचाचा-
रना पालनमां प्रवीणपणुं, सूत्रोनुं उपदेशकपणुं
अने रत्नत्रयीनुं साधकपणुं विगेरे जे जे गुणो छे ते
ते सर्व गुणोनी हुं अनुमोदना करुं छुं. (४)

अव० सर्वे०—हे वीतराग ! सर्वेषामर्हत्तिसिद्धाचार्यो-
पाध्यायसाधुश्राद्धानां यो योऽर्हत्त्वसिद्धत्वाध्यापनादिको
गुणोऽस्ति तं तमहमनुमन्ये सकलं तेषां महामहिम्नाम् ॥ ४ ॥

त्रि०—सर्वेषां नामस्थापनाद्रव्यभावभेदानां अतीतवर्त्तमा-
नानागतरूपाणां सर्वास्वपि कर्मभूमिषु समुत्पन्नानामर्हदादीनां अर्ह-
त्तिसिद्धाचार्योपाध्यायसाधूनां यो योऽर्हत्त्वादिको गुणः, यथा—अर्ह-

वि०—हे भगवन् ! भगोवाक्कायमे ममोवचनतनुसमुद्भवे
 दुश्चिन्तितदुर्माषितदुष्प्रेषितरूपे पापे—कस्म्यपे कृतानुमतिकारिणे
 करणकारणानुमतिभिर्मन्त्रे पुराकृत दुष्कृतं—दुष्कर्म तत्तवान्तिस्म
 हिमो माहात्म्यात् मिथ्या—मुधास्तु कृतमप्यकृतमिव आभवात्,
 कथम् ? अपुनः क्रियमान्वित अपुनःकरणेन युक्तम् । किमुक्तं
 भवति ? किं मस्य हि पापस्य मिथ्यादुष्कृतरूपं प्रायश्चित्तमुपाय
 तद्यदि भूयोऽपि विधीयते तदा तन्मिथ्यादुष्कृतं कुन्मकुन्मिथ्या-
 दुष्कृतमिव ह्यैव स्यादित्यपुनः क्रिययेत्युक्तम् ॥ २ ॥

सुकृतानुमोदनमाह—

यस्कृत सुकृत किञ्चिद्, रत्नत्रितयगोचरम् ।
 तत्सर्वमनुमन्येऽहं, मार्गमात्रानुसार्यपि ॥ ३ ॥

हे नाथ ! रत्नत्रयीना मार्गमे मात्र अनुसरन्वा
 वालु एषु पण जे काई सुकृत में कर्तुं होय, ते सर्वनी
 ह अनुमोदना कहैं छु (३)

अथ० यस्कृतं०—हे बीतराग ! यद् ज्ञानाद्विषयं
 किञ्चित्सुकृतं पुण्यं सदाचारो विदितस्तत्तद्विहितमहमनुमोद
 यामि । मार्ग० स्वन्मसमात्रानुसार्येव मत्स्वयत् ॥ ३ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! जन्मया तथाविधशुभसामग्रीसंबन्धेन
 किञ्चिदस्त्वपि सुकृतं रत्नत्रितयगोचरं ज्ञानदर्शनपारित्राणुयत
 कृतमुपायित तत्सर्वमहमनुमन्ये सममोदमनुमोदयामि, किं विशिष्टो-

मलपटलविगलनलघुभूतत्वेन लोकाग्रगतान्, किं विशिष्टान् ?, त्व-
त्फलभूतान्, अर्हताम् हि सिद्धत्वमेव फलम्, तथा त्वत्सम्बन्धि
कुवासनापात्रविशसनं यच्छासनं तत्र रतानासक्तमनसो मुनीन्-मुमु-
क्षून्, तथा अपारसंसारपारावारपरपारप्रापणयानपात्रप्रतिमं त्वच्छा-
सनं च शरणं प्रतिपन्नं सश्रितोऽस्मि । कथं ?, भावतो भावशुद्ध्या
न तु परोपरोधादिना, भाव विना कृतं हि जिनशासनाद्यनुसरणं
व्यापन्नदर्शनानामिवाफलं अवमफलं वेति ॥ ५ ॥

एव दुष्कृतगर्हासुकृतानुमोदनशरणगमनानि विधाय सत्त्व-
क्षामणामाह-

क्षमयामि सर्वान्सत्त्वान्सर्वे क्षाम्यन्तु ते मयि ।
मैत्र्यस्तु तेषु सर्वेषु, त्वदेकशरणस्य मे ॥ ६ ॥

हे नाथ ! सर्व प्राणीओने हुं खमावुं छुं-क्षमा
आपुं छुं. सर्व प्राणीओ मने खमावो-मारा उपरनी
कलुपताने तजीने क्षमा आपो. आपना ज एक
शरणने प्राप्त थयेला मने ते सर्वने विषे मैत्री-मित्र-
भाव-हितबुद्धि हो. (६)

अव० क्षम०—हे वीतराग ! सर्वान् चतुरशीतिलक्ष-
जीवयोनिगतान्जीवानहं क्षमयामि-क्रोधोपशमेन निर्वापयामि,
सर्वे ते मयि-मद्विषये क्षाम्यन्तु क्रोधं त्यजन्तु तेषु निखिलेषु
त्वदेकशरणस्य मम मैत्री हितबुद्धिरस्तु ॥ ६ ॥

तामर्हस्त्वम्, सिद्धार्थां सिद्धस्त्वम्, आपार्याणां पञ्चविधाचारचतुर-
 त्वम्, उपाध्यायानां समग्रसूत्रोपदेशकत्वम्, साधूनां रत्नत्रयसाप-
 कत्वम्, इत्यादिको यो गुणस्तमहं सर्वमशेषमप्यनुमोदयामि ।
 गुणिगुणानुमोदनं श्रुत्वेतन्मनश्चरपथपाशेयमतस्तेषां महात्मना पुष्प-
 कीर्णनातामहमपि गुणाननुमोदयामि ॥ ४ ॥

एव तुष्कलगर्हास्तुल्लानुमोदने विधाय प्रस्तुत शरणगमनमाह—
 त्वां त्वत्फलभूतान् सिद्धांस्त्वच्छासनरतान्सुनीनू ।
 त्वच्छासन च शरण, प्रतिपन्नोऽस्मि भावतः ॥ ५ ॥

हे भगवन् ! भाव भरिहत एवा आपनु, आ-
 पना फलभूत (भरिहतोनु फल सिद्ध छे) सर्व कर्म
 थी मुक्त धयेला अने लोकना अग्रभाण उपर रहला
 सिद्ध-भगवतोनु आपना शासनमां रक्त धयेला
 मुनिवरोनु अने आपना शासननु शरण में
 भावधी स्वीकार्यु छे (५)

अथ० त्वां त्व०—हे वीतराग ! त्वां त्वत्फलभूतान्
 त्वदनुष्ठानफलरूपान्मोक्षप्राप्तान् सिद्धांस्त्वदाचारचतुरानु-
 पीन् त्वत्प्रवचन चाह भावतो हृदयशुद्धितः शरणे प्रतिपन्नो
 ऽस्मि भित्तोऽस्मि ॥ ५ ॥

वि०—हे भगवन् ! अहमेतदेतच्छरणं प्रपन्नोऽस्मि । किं
 तदित्याह—त्वां भावार्हद्वयं भवन्तम्, तथा सिद्धान्, सकलकर्म-

मलपटलनिगलनलघुभूतत्वेन लोकाग्रगतान्, किं विशिष्टान् ?, त्व-
त्फलभूतान्, अर्हताम् हि सिद्धत्वमेव फलम्, तथा त्वत्सम्बन्धि
कुवासनापागविशसनं यच्छासन तत्र रतानासक्तमनसो मुनीन्-मुमु-
क्षून्, तथा अपारससारपारावारपरपारप्रापणयानपात्रप्रतिम त्वच्छा-
सन च शरण प्रतिपन्न. संश्रितोऽस्मि । कथं ?, भावतो भावशुद्ध्या
न तु परोपरोधादिना, भाव विना कृत हि जिनशासनाद्यनुसरणं
व्यापन्नदर्शनानामिवाफल अवमफल वेति ॥ ५ ॥

एव दुष्कृतगर्हासुकृतानुमोदनशरणगमनानि विधाय सत्त्व-
क्षामणामाह-

क्षमयामि सर्वान्सत्त्वान्सर्वे क्षाम्यन्तु ते मयि ।
मैत्र्यस्तु तेषु सर्वेषु, त्वदेकशरणस्य मे ॥ ६ ॥

हे नाथ ! सर्व प्राणीओने हुं खमावुं छुं-क्षमा
आपुं छुं. सर्व प्राणीओ मने खमावो-मारा उपरनी
कलुषताने तजीने क्षमा आपो. आपना ज एक
शरणने प्राप्त थयेला मने ते सर्वने विषे मैत्री-मित्र-
भाव-हितबुद्धि हो. (६)

अव० क्षम०—हे वीतराग ! सर्वान् चतुरशीतिलक्ष-
जीवयोनिगतान्जीवानहं क्षमयामि-क्रोधोपशमेन निर्वापयामि,
सर्वे ते मयि-मद्विषये क्षाम्यन्तु क्रोधं त्यजन्तु तेषु निखिलेषु
त्वदेकशरणस्य मम मैत्री हितबुद्धिरस्तु ॥ ६ ॥

वि०—हे क्षमामधान ! अहं सबनिकेन्द्रिमायीन् पद्मेन्द्रियप
 र्ववसानान् सश्रुमिश्रदृष्टादृष्टपरिचितापरिचितमेवान् सत्त्वान् प्राबिनः
 स्वापराधस्वीकारेण क्षमयामि—क्षमां ग्राहयामि, तेऽपि सत्त्वा मयि
 विपये क्लृपतां विमुच्य क्षाम्यन्तु तितिक्षासुमनसो भवन्तु, एव
 च सति तेषु सर्वेष्वपि विपये मम मैत्री पूर्वोदितस्वरूपा अस्तु ।
 किं विधिद्वयस्य मम ?, स्वदेवछरणस्मरणमात्रछरणस्य ॥ ६ ॥

एव सत्त्वक्षामणां विषाद्य ममस्वपरिहारार्थमेकस्वभावनां
 भावयन्नाह—

एकोऽह नास्ति मे कश्चिद्विद्याहमपि कस्यचित् ।
 त्वदह्मि शरणस्थस्य, मम देन्य न किञ्चन ॥ ७ ॥

हे माध ! हु एकलो हूं, मारु कोई नहीं अने
 हु पण कोईनो नहीं, छतां पण आपना खरणना
 शरणमां रहेला मने काई पण कीनता नहीं (७)

अथ० एको०—ह बीतराग ! अहमेकाकी विदुर्भाव
 पुत्रशिष्यादिषु निमग्नस्थान्मम नास्ति कश्चित् । अहमपि
 कस्मश्चिरकस्यापि मय्यवन्धी नास्मि । एव सति स्वसेवकस्य
 देन्य नावधार्यमित्याहुः । स्वश्रु० तव शरणशरणस्थितस्य मम
 देन्य किञ्चन नास्ति ॥ ७ ॥

वि०—हे विश्वजनीन ! यदेतत् कस्यचपुत्रपनपान्यादि बहि
 र्मुमेरारमीमत्वेन व्यपदिष्यते तदपि न तावत्परमबाधात्मका सम

समेति, न वाप्येन तत्र गच्छन्तमनुगच्छति, तस्मात् पृथग्भूतमेवे-
दमात्मनः । एव च सत्यहं द्रव्यतः सपरिच्छदोऽपि भावत एक
एव । न चैतेषु स्वकार्यतात्पर्यवस्तुवान्धवादिषु कश्चिन्मम सम्बन्धी ।
न चाहमपि स्वकृत(कर्म)फलोपभोक्ता अमीषा सम्बन्धी । नन्वेव-
मेकान्तेनैककस्य तव महदैक्यमित्याशङ्क्याह—न च मम त्वदहिशरण-
स्थस्य प्रतिपन्नत्वच्चरणशरणस्य किञ्चन स्वरूपमात्रमपि दैन्यं—दीनता,
प्रत्युत आत्मारामस्य परम स्वातन्त्र्यसुखमेव ॥ ७ ॥

न च मत्पालनपरिश्रमोऽपि स्वामिनश्चिरकालभावीति दर्शय-
न्नाह—

यावन्नाप्नोमि पदवीं, परां त्वदनुभावजाम् ।
तावन्मयि शरणत्वं, मा मुचः शरणं श्रिते ॥८॥

हे विश्ववत्सल ! आपना प्रभावधी मल्लनारी
उत्कृष्ट पदवी-मुक्तिस्थान मने प्राप्त न थाय त्यां
सुधी आपना शरणे आवेला मारा उपर शरण्य-
पणाने—शरणने उचित पालकपणाने मूकशो नहि. (८)

अव० याव०—हे वीतराग । अहं त्वदनुभावजां त्व-
त्प्रसादसम्भवां परां प्रकृष्टां पदवीं मुक्तिलक्षणां यावन्नासाद-
यामि तावत् शरणङ्गते मयि शरण्यत्वं शरणागतवत्सलतां
मा मुचः—मा त्यज ॥ ८ ॥

इति सप्तदशप्रकाशस्यावचूर्णिः ।

वि०—हे विश्ववत्सल ! यावदह स्वदनुभावां सर्वांस्तु तत्समा
 भावममवाम्, परां परानन्दस्वरूपाम्, पदवी—मुक्तिच्छायां, नमो
 भूमि—म समे, तावन्मयि शरणं जिते शरणवत्तु निखिले, शरणवत्स
 शरणोपनतसस्त्रोचितं पादकल्पम्, मा मुञ्च मा—त्याक्षी, मासम
 परमपदवीं स्वस्तीकृत्यैव विमलं करिष्ये कस्यापि शरणादिप्रार्थ
 नार्थेन्यमिति ॥ ८ ॥

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे सप्तदशस्य शरणस्तवस्य पदयोजना ।

एव स्तुतिविशिष्टाङ्गुलशरणानुसरणसावहन्मसदितरदेवानि
 मृतमुपहसितुकामः परिणामसुकुमारयापि प्रमुखापकृषया गिरा मम
 बन्तु दुन्दुबु । कठोरोक्तिस्तवमाह—तस्य चार्थं प्रस्तावनाश्लोकः—

न परं नाम मृद्वेष, कठोरमपि किञ्चन ।
 विशेषज्ञाय विशिष्य, स्वामिने स्वान्तशुद्धये ॥९॥

केवलं कोमलं वचनधी ज महि, किन्तु विशेषज्ञ—
 एकान्तं दितकरं एवा स्वामीने अन्तःकरणनी शुद्धि
 भाटे कांश्च कठोरं वचनधी पण विनति करणी जोइए ?

प्रश्नं शरणतया प्रपद्योपेक्षाविगममयाः (१) किञ्चिद्वक्त
 त्वेवं विशुष्यन्ति ।

अथ० न परं०—हे बीतराग ! विशेषज्ञाय एकान्तं

हितैपिणे स्वामिने नाम इति कोमलामन्त्रणे परं केवलं मृद्वेव वादेन न विज्ञप्यम्, किन्तु किञ्चन कियत्कठोरं कठिनमपि स्वचित्तेऽज्ञानेनाप्रतिभासमानं स्वान्तशुद्धये संशयापनोदाय ज्ञाप्यते तत्क्षणम् ॥ १ ॥

वि०—हे भगवन् ! एवंविधाय स्वामिने परं केवलं मृदु सु-ललितमेव न विज्ञप्यम्, किन्त्वन्तरान्तरा किञ्चन स्वरूपमात्र कठोरं परुषप्रायमपि । किं विशिष्टाय स्वामिने ? विशेषजाय वक्तुरभिप्राय-विशेषविदुषे । अयमभिसन्धिः । यः किलोत्तानमतित्वेन यथाश्रुत-यथादृष्टार्थमात्रग्राही प्रमुस्त प्रति तन्मनोरतये सुकुमारमेव वाच्यम्, यस्तु देशकालप्रस्तावौचित्यपुरुषतदाशयविशेषविद्वास्त प्रति यथा-र्थमापिभिर्भृत्यैरनुकूलमितरच्चादुष्टमावैर्विज्ञप्यम्, तद्भावजेन स्वा-मिनापि तदवधार्यमेव, यतः “ स किंसखा साधु न शास्ति योऽ-धिप हितान्न यः सशृणुते स किंप्रभुः ” किमर्थमित्याह—स्वान्तशु-द्धये स्वमनःकुविकल्पकल्पनापोहाय ॥ १ ॥

कठोरोक्तिमेव व्यनक्ति—‘न पक्षी त्यादितस्तदेवम्’ इति पञ्चमश्लोके सम्बन्धः । हे भगवन् ! त्वं परीक्षकैः कथं देवत्वेन प्रतिष्ठाप्यः ? यतः सर्वदेवेभ्यो विलक्षणः । कथम् ? एवमुच्यमा-नप्रकारेण, तदेव दर्शयति—

न पक्षिपशुसिंहादिवाहनासीनविग्रहः ।

न नेत्रगात्रवक्त्रादिविकारविकृताकृतिः ॥ २ ॥

हे स्वामिन् ! लौकिक देवनी जेम आपनं शरीर

હસ ગરુડાદિ પક્ષી, છાગ વૃષભાદિ પશુ અને સિંહ
વ્યાઘ્રાદિ જામવરોરૂપી વાહન ઉપર આરુઢ થયેલું
મયી; તેમજ આપની આકૃતિ પળ તે દેવોની જેમ
નેત્ર-છોચન, શાસ્ત્ર-શરીર અને ઘણા-મુસાદિના
બિકારોબહે વિકૃત થયેલી મયી (૨)

अथ पञ्चमिः श्लोकैः सम्बन्धः ।

अथ० न पक्षि०—हे बीतराग ! पक्षिमो हंसगरुडा
दयः, पशुबोऽज्रहपादयः, सिंहा मृगेन्द्रास्तदादीनि यानि
वाहनानि तेष्व्वासीनोऽपि रूढो विग्रहः कायो यस्य स एवं
विषस्त्व नासि । नयनबदनशरीराणां ये विकारा रागद्वेष
निष्पाद्यास्तैः विहृता विरुद्धावस्था प्रापिता आकृतिः—संस्वान
यस्य स एवविभोऽपि त्व नासि इरिहरादिष्व् ॥ २ ॥

વિ०—યે કિમ્મસ્મિન્ શ્લોકે અસામિર્દેવા વદશ્ચિરે તે પક્ષિ
મમુલવાહમાસીનવિગ્રહા વિહંગમમુતિયાગવિન્ધસ્તવપુષઃ । તવાદિ-
ગ્રમવિપ્પુસ્કન્વા ચવાકર્મ હસગરુડમયૂરગામિત્વેન પક્ષિવાહના,
તવા હંશરવૈશ્વામરમાસ્તા ચવાકર્મ વૃષમેશમુગગામિત્વેન પશુવા
હના મવાની ચ સિંહવાહના આદિસઠશતરવાહનમનવાહનાદિ
ત્રિદશપરિમદ । ત્વં શુ પક્ષિમમુતિકે નૈકસ્મિન્નપિ વાહને વિન્ધ
સ્તદહસ્તત એવેતરવેદેમ્યો વિચ્છન્નઃ । તવા-દેવા હિ નેત્રચક્ત્ર
ગાત્રાદિવિકૃતિમૃત एवास्माभिरुपलभ्यन्ते, मया-चिनया-धम्मुः,
चतुश्चक्रः-स्वयम्भूः, पण्डुल-महासेनः, चतुर्भुज-विष्णुः, गमा

स्यो लम्बोदरश्च गणेश इत्यादि । त्वं तु नेत्रवक्त्रादिविकारैरपि न
विकृताकृतिः, किन्तु निर्विकारसर्वावयसुन्दरस्तदेवमप्यन्यदेवेभ्यस्त्वं
विसृष्टः ॥ २ ॥

तथा—

न शूलचापचक्रादिशस्त्राङ्गकरपल्लवः ।

नाङ्गनाकमनीयाङ्गपरिष्वङ्गपरायणः ॥ ३ ॥

हे नाथ ! अन्य देवोनी जेम आपना हस्तपल्लव
त्रिशूल, धनुष अने चक्रादि शस्त्रोथी चिह्नित थया
नथी. तेमज आपनो उत्संग-खोळो स्त्रीओना मनो-
हर अंगने आलिंगन करवामां तत्पर बन्यो नथी. (३)

अव० न शूल०—हे वीतराग ! शूलधनुश्चक्रादीनि
शस्त्राण्यङ्गे-उत्सङ्गे येषामीदृशौ करपल्लवौ यस्य स ईदृशौ
नासि । तथा सुभगरामाङ्गालिङ्गनपरो नासि ॥ ३ ॥

वि०—देवा हि शूलचापचक्रादिभि शस्त्रैरङ्कितकरपल्लवाः
स्युः, यथा—शूलभृत्पिनाकपाणिश्च हर, शार्ङ्गभृच्छक्रधरश्च हरिः,
शक्तिधरः कुमार, परश्वधायुधः सिन्धुरास्य इति । तव तु पाणि-
पल्लवौ रेखारूपैरेव चापचक्रादिमिर्लङ्घितौ न पुनरितरैः । तथा
ते हि अङ्गनाकमनीयाङ्गपरिष्वङ्गपरायणाः कमनीयकामिनीमनोहर-
शरीरपरिरम्भसुभगमविष्णवः, तथाहि—गङ्गागौरीभ्यां गिरीशः,

ગાવિત્રી(ગાયત્રી)સાવિત્રીમ્યાં પ્રમાપસિ., રાષારુક્મિણીમ્યાં કમ-
ભવિકાસી નિત્યમાભિજિતે પેવાસ્તે, સ્વ યુ સ્વમોડ્યપરિણીભિત-
ભિતભક્ષનાજમ ॥ ૬ ॥

તથા—

ન ગર્હણીયચરિતપ્રકમ્પિતમહાજનઃ ।
ન પ્રકોપપ્રસાદાદિવિદ્ભિતનરામરઃ ॥ ૪ ॥

હે નાથ ! અન્ય દેવોની જેમ મિન્દનીય ચરિત્ર
ઘડે આપે મહાજન-ઉત્તમ પુરુષોને કંપાપમાન કર્યા
નથી તેમજ પ્રકોપ-ક્રોધ અને પ્રાસાદ-કૃપાઘડે
આપે દેવ અને મનુષ્યોને વિદ્ભિત કર્યા નથી (૪)

અર્થ ૦ ન ગર્હ ૦—હે ચીતરાગ ! ગર્હણીયૈર્નિન્દ્રૈઃ સ્વસુતા
રિરંસાપ્રપિયોપિદુપલાલનપ્રણશિરણેદગોષધમમૃતિમિચ્છરિઃ
પ્રકમ્પિતાઃ કરુણાકાઠરીભૂતાઃ મહાજના ઉત્તમા યન સ
તૈસ્તાદૃષ્ટઃ પ્રકોપપ્રસાદાદિમિર્બિદ્ભિતતા વિગોપિતા નરામરા
યન સ તાદૃષ્ટોઽપિ નાસિ ॥ ૪ ॥

વિ ૦—સે હિ ગર્હણીયૈઃ પુષ્પાગ્નેમ્યોડ્યતિગ્રપન્થૈઃ સ્વસુ
તારિરંસાપ્રપિયોપિદુપલાલનપ્રણશિરણેદગોષધમમૃતિમિચ્છરિઃ પ્ર
કમ્પિતમહાજના અદદ ! મહદકૃત્યઘાહસમિદમિતિ તસાપ્ચસીકૃ
તશિષ્ટજગદ્દયા ત્વ પુનર્નેશવિષચરિતઃ । તથા સે હિ તથાપિધા
વગાધમયુર્યદુર્યગક્રોધમારુધપ્રપાનવિષમઃ સુરમરાદીન્ કપાધિષ્ટા

पद्मादिभिर्विडम्बयन्ति कदाचिच्च शिरःकमलोपनयनतीव्रतपः—
प्रणिधानादिभिःप्रसन्न मनसस्तानेव वरप्रदानादिप्रसादैरनुगृह्य भूयो
विडम्बयन्ति । त्व तु न तथा ॥ ४ ॥

तथा—

न जगज्जननस्थेमविनाशविहितादरः ।

न लास्यहास्यगीतादिविप्लवोपप्लुतस्थितिः ॥५॥

हे नाथ ! अन्य देवोनी जेम जगतने उत्पन्न
करवामां, स्थिर करवामां के विनाश करवामां आपे
आदर वताव्यो नथी; तेमज नट-विटने उचित नृत्य,
हास्य अने गीतादि चेष्टाओवडे आपे आपनी
स्थितिने उपद्रववाली करी नथी. (५)

अव० न जग०—जगतो जननपालनविनाशनकृतो-
द्यमस्त्वं नासि । लास्यं-नृत्तं, हास्यं-हसनं, गीतं-स्मरोद्दीपकाः
शब्दरचनाविशेषास्तदादयो ये विप्लवाः नटविटोचिता विला-
सास्तैरुपप्लुतोपद्रुता स्थितिर्मुद्रा यस्य स ईदृशोऽपि नासि ॥५॥

वि०—ते ह्यस्य जगतश्चराचरस्यापि जनने स्थेमनि विनाशे
च विहितादरा, किल कश्चिज्जगन्ति सृजत्यपरः परिपालयत्यन्यो
विनाशयतीति, त्वं तु तत्राप्युदासीन एव । तथा ते हि लास्यहास्य-
गीतादिभिर्नृत्यहसितगेयप्रभृतिभिर्विप्लवैर्नटविटोचितैश्चेष्टितैरुपप्लुतस्थि-
तयः । त्व पुन परप्रस्तुतेष्वप्यमीषु विलोकनेऽपि तन्द्रालुखिव ॥५॥

तदेव सर्वदेवेभ्यः, सर्वथा स्व विलक्षण ।

देवत्वेन प्रतिष्ठाप्य, कथं नाम परीक्षकैः ? ॥ ६ ॥

ते कारणधी हे भगवन् ! ए रीते आप सर्व देवोधी सर्व प्रकारे विलक्षण-विपरीत लक्षणवाला छो, तेधी परीक्षक लोकोए आपने देव तरीके केबी रीते स्थापन करवा ? (६)

अथ० तदे०—हे बीतराग ! तत्तस्मात्कारणाद् ब्रह्मा चतुर्वक्त्रो हंसयानो जपमालाकरो गावित्री(गायत्री)सावित्री क्षिप्तो रम्मादिदर्शनार्थकृतपञ्चमुक्तो जगज्जनकः १ । विष्णु र्गर्भस्थश्चतुर्मुखश्चापचक्रादिकरो लक्ष्म्यालङ्कितो रुक्मिणीहरो दैत्यघ्नो हुन्दाघन कृतस्त्रीरूपो जयत्पालकः २ । इरो हास्य लास्यकरो वृषबाहनो ब्रह्मक्षिरश्लिष्टर्चाश्चस्थमवानीकक्षिनेत्रो जगत्संहारकः ३ । इत्येवंप्रकारेण सर्वलौकिकदेवेभ्यः सर्वथा व्याख्यादिप्रकारैर्विलक्षणो विसदृशस्त्व देवत्वेन हृदि दधतया नाम इति कोमलामन्त्राग्रे परीक्षकैः-प्रेक्षावद्भिः कथं केन लक्षणेन प्रतिष्ठाप्यः-स्थाप्यः ? ॥ ६ ॥

वि०—तत्तस्मात् कारणात् हे भगवन् ! एव पूर्वोक्तप्रकारेण सर्वेभ्योऽपि हरिहरादिदेवेभ्यः सर्वथा सर्वैरपि विद्वैत्सु विलक्षणो विसदृश । एव च सति परीक्षकैर्वैवत्वेन 'देवोऽयम्' इतिमुक्त्वा कथं प्रतिष्ठाप्य ? केन प्रकारेण हृदि व्यवस्थाप्य ? इति ॥ ६ ॥

एतदेव दृष्टान्तमे स्पष्टयति—

अनुश्रोतः सरत्पर्णतृणकाष्ठादि युक्तिमत् ।

प्रतिश्रोतः श्रयद्वस्तु, कया युक्त्या प्रतीयताम्? ॥ ७ ॥

हे नाथ ! पर्ण-पादडा, तृण-घास अने काष्ठादि अन्य वस्तुओ पाणीना प्रवाहने अनुकूल चाले ते वात युक्तिवाळी छे, किन्तु प्रवाहने प्रतिकूल चाले; ए वात कयी युक्तिवडे निश्चित करवी ? (७)

एतद्दृष्टान्तमाह—

अव० अनु०—हे वीतराग ! पर्णतृणकाष्ठादि वस्तु अनुश्रोतो जलप्रवाहप्रसरणाध्वना सरत्-संचरत् युक्तिमत् युक्तम् । सर्वत्र तथा दृष्टत्वात् । परं प्रतिश्रोतः प्रवाहसंमुखं श्रयच्चद्वस्तु पर्णादि कया युक्त्या केन प्रकारेण लोकैः प्रतीयतां-प्रतिपद्यताम् ?, तथा काप्यदृष्टत्वात् ॥ ७ ॥

वि०—अनुश्रोतः सलिलप्रवाहानुसारेण सरत्संचरत् पर्णतृणकाष्ठादिवस्तु युक्तिमत् प्रत्यक्षप्रमाणप्रतिष्ठितत्वेन सर्वस्याप्यनुभवसिद्धत्वेन च यौक्तिकम्, प्रतिश्रोतः सलिलप्रवाहात् प्रतीप तु पर्णतृणादिवस्तु श्रयत्प्रवहत् कया युक्त्या-केन प्रमाणवलेन प्रतीयता-निश्चीयताम् ? । एव वर्तमानदेवलक्षणविलक्षणे त्वयि कथं देवत्वबुद्धिरुपजायतामिति ॥ ७ ॥

एव स्तुतिकृदसविदान इव भगवत्स्वरूप वहिर्मुखपरीक्षक-

पक्षकक्षीकारेण किमपि परुषमायमगिणाव भूयः स्वमाधोर्धि
म्यगच्छि—

अथवाऽल मन्दबुद्धिपरीक्षकपरीक्षणैः ।

ममापि कृतमेतेन, वैयात्येन जगत्प्रभो ! ॥ ८ ॥

अथवा हे जगत्प्रभु ! मन्द-बुद्धिवाला परीक्षक
नी परीक्षाओषडे सूर्यु, तेमज मार पण आ जातिना
परीक्षा करवाना वैयावृत्त्य-इठाग्रइषडे सूर्यु (८)

अव० अथ०—हे वीतराग ! अथवाऽल्पमत्तयो वै
परीक्षकास्तेषां परीक्षणैरविचारणैरल सुतम् । हे जगत्प्रभो !
ममाप्येतेन वैयात्येन त्वत्परीक्षाघाट्येन-कृत-पर्याप्तम् ॥ ८ ॥

वि०—अथवेति पूर्वोपक्षिप्तार्थोपसंहारे । हे जगद्गुरो !
अबनमहनीय ! अभीमिः पूर्वोदितैर्मन्दबुद्धिपरीक्षकपरीक्षणैर्निर्विचा-
रविचारकविचारमकारैरल-पर्याप्तम् सर्वत्रैव त्वम्यनुपपन्नत्वात्
तेषाम् । तथा ममाप्येतेन पूर्वोदितेन प्राकृतजनोचितेन वैयात्येन
परीक्षवैदग्ध्यघाट्येन कृत-पर्याप्तम्, मनसाप्येवमसम्प्रकापस्य
त्वमि पितृविश्रुमनुषितत्वात् ॥ ८ ॥

अनु मयि पूर्वोदितानि देवकक्षणानि न तथा शोदसमापि तत्
किमन्यत् तदुपकक्षणाय कक्षणान्तरं युज्यमित्याह—

यदेव सर्वससारिजन्सुरूपविलक्षणम् ।

परीक्षन्तां कृतधियस्तदेव तव लक्षणम् ॥ ९ ॥

हे स्वामिन् ! सर्व संसारी-जीवोना स्वरूपथी जे कांई विलक्षण स्वरूप आ जगतमां प्रतीत थाय, ते ज आपनुं लक्षण छे, एम बुद्धिमान पुरुषो परीक्षा करो. (९)

अव० यदे०—हे वीतराग ! सर्वे संसारिणो ये जन्तवो जीवास्तेषां रूपं स्वरूपं तस्माद्विलक्षणं विसदृशं यदेव यत्किञ्चित्, कृतधियो विद्वांसः परीक्षन्तां—विचारयन्तां तदेव तव लक्षणं देवत्वामिज्ञानमस्तु ॥ ९ ॥

वि०—हे स्वामिन् ! यदेव सर्वसंसारिजन्तुरूपेभ्यः समग्र-भवस्थशरीरशरीरेभ्यो लोकोत्तरत्वेन विसदृशम्, कृतधियो विद्वासस्तदेव तव लक्षण परीक्षन्ताम् । विमुक्त भवति ? किल यानि परै पक्षिपशुवाहनादीनि देवचिह्नत्वेनोदीर्यन्ते तानि सर्वसंसारिजन्तुसाधारणानि, असाधारणगुणैश्च देवत्वमुपपद्यते । अत एव भगवान् विमुक्तसर्वसङ्गत्वेन न पक्षिपशुप्रभृतिष्वासीनदेहस्तत एव मुक्तः । वाहनाधीनतनवस्तु सपरिग्रहत्वेन संसारिण एव । तथा सर्वोत्तमसमचतुरस्रसंस्थान एव भगवान्, न तु नेत्रादिविकृतिमान्, प्रोषितद्वेषत्वेन च शूलदिशस्त्ररहितः, विगतरागत्वेन च नाङ्गनालिङ्गिततनु, अगर्हणीयचरितत्वेन च विश्वविश्वानन्ददायी, परम-समभावभावितत्वेन च प्रकोपप्रसादादिभिर्न विडम्बितः, निष्ठितार्थत्वेन च न जगत्सर्गादिव्यग्रः, निर्मोहत्वेन च न लास्यहास्यादि-मिरुपप्लुत । पूर्वोदितस्वरूपाश्च परे । एव विधं च यद्विदं—‘सम-स्तसंसारिरूपविलक्षणत्व’ तदेव तव लक्षणमिति ॥९॥

एतदेव स्पष्टयन्नुपसंहरति-

क्रोधलोभमभयाक्रान्त, जगदस्माद्विलक्षणः ।

न गोचरो मृदुभिया, बीतराग । कथञ्चन ॥१०॥

हे बीतराग ! आ जगत क्रोध, लोभ अने भय
थी आक्रान्त-व्याप्त छे, क्यारे आप क्रोधादिपी
रहित होवामा कारणे विलक्षण छो; तथी मृदु-
कोमल-मद बुद्धिवाला बहिर्मुख पुरुषोने आप कोह
पण प्रकारे गोचर-प्रत्यक्ष धई सकता नथी (१०)

अथ० क्रोध०—हे बीतराग ! इदं जगत् सुरासुरानर
रूपं क्रोधलोभमभयोपहतमस्ति तेनास्मज्जमतो विसदृशस्त्व
कथञ्चन केनापि प्रकारेण मृदुभियां विनशासनबहिर्मुखाणां
न गोचरोऽसि परोक्षोऽप्यीत्यर्थः ॥ १० ॥

इति अष्टावक्षप्रकाशस्यावधूर्तिः ।

वि०—क्रोधलोभमभयादिभिः प्रतीक्षितान्तरासिभिरिदं जग
वाक्रान्तम् । भगवांस्त्वस्माज्जगत् क्रोधादिभिरमाक्रान्तत्वेनैव वि-
क्षण - विसदृशः । अत एव बीतरागत्वेनैव कथञ्चन केनाप्युपायेन
मृदुभियां क्रोमल्यङ्गाणां बहिर्मुखाणामगोचरः, तदनुगृहीतैरन्तर्मु-
खैरेव तत्त्वोपरुम्यत्वादिति ॥ १० ॥

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे अष्टावक्षस्य कठोरोक्तिस्तवस्य पदयोजना ।

- एवं जगद्विलक्षणैरुपलक्षितोऽपि भगवान् यदाराधनेन स्वारा-
धितो भवति तां भगवदाज्ञामाज्ञास्तवेन स्तुतिकृत् प्रस्तौति, तस्य
चायमाद्यश्लोक —

तव चेतसि वर्तेऽहमिति वार्त्तापि दुर्लभा ।
मच्चित्ते वर्त्तसे चेत्त्वमलमन्येन केनचित् ॥ १ ॥

हे नाथ ! लोकोत्तर चरित्रवाळा आपना चित्त-
ने विषे हुं रहूं ए तो असंभवित छे, परन्तु मा'रा
चित्तने विषे आप रहो, ए बनवाजोग छे अने जो
एम बने तो, मारे बीजा कोई मनोरथ करवानी
जरूर ज रहेती नथी ! (१)

कठोरं विज्ञप्यात्मनो(न) आज्ञाद्वता ज्ञापयन्ति ।

अव० तव०—हे वीतराग ! तव चेतसि चित्तेऽहं वर्त्ते-
वसामीति वार्त्तापि दुर्लभा अपर तु दूरे, तव केवलित्वेन
चित्ताभावात् मम च तादृगद्भुतगुणाभावात् । मम चित्ते
यदि त्वं वर्त्तसे स्थिरीभवसि, (तदा) अन्येन केनचित्प्रसाद-
प्रभृताप्रदानादिनाऽलं-सृतम् ॥ १ ॥

वि०—हे विश्ववनीन ! किल भृत्यो हि निष्कृत्रिमभक्ति
क्रमेण सङ्ग्रामत्येव स्वामिनश्चेतसीति लोकस्थिति त्वयि तु लोको-
त्तरचरिते दुर्धटमिदमित्याह—तव सवन्निनि विगतरागे चेतसि
यदहं वर्त्ते-निवसामि इत्येवरूपा वार्त्तापि दुर्लभा-दुष्प्रापैव, केवलं

मदायते मयि ते येद्यदि त्व वर्त्तसे गिरन्तरमयि वससि तदा ममा
न्येन त्वयेतसि स्वनिवसमाग्निना केनचिन्ममोरयेनाप्यर्द्ध—पर्याप्तम् ।
मयि च ते स्वस्ति वासमात्रेणैव कृतकृत्योऽहमिति भाषा ॥ १ ॥

किमर्थमियतैव चरिताय इति चेदाह—

निरुद्ध कोपत कांश्चिन्नुष्टयाऽनुष्टुप् च ।

प्रतार्यन्ते मृदुधियः, प्रलम्भनपरे परे ॥ २ ॥

हे नाथ ! ठगवामां तत्पर एवा अन्य देवो,
सुग्ध बुद्धिवाळा केटलाकने कोपधी—शापादि आप
वाधी अने केटलाकने प्रसावधी—वरदानादि आप
वाधी ठगे छे परन्तु आप जेमा चित्तमां रक्षा हो,
ते मनुष्यो तेवा कुवेखोधी कधी ठगाता नधी, अने
तेधी करीन आप मारा चित्तमां रहो, तो हुं पण
ठगाउ नहि अन कृतकृत्य यनु (१)

अथ० निगू०—हे बीतराग ! परैर्बन्धनतत्परैर्हरिरादिभिः
कांश्चिदात्मप्रतिकूलान् दैत्यान् कोपतो निगूह्य, कांश्चिदनु
कूलान् भक्तान् तुष्ट्या प्रसादेनानुष्टुप्—संतोष्य मृदुधियो
सुग्धचित्ताः प्रतार्यन्ते—वलम्बयन्ते स्वस्ववित्रितचित्ता मदीवादी
न्विता ॥ २ ॥

वि० यत् कारणात् हे स्वामिन् ! अमी स्वच्छन्द्यमनसो
मृदुधिय परैरबीतरागवेषैः प्रतार्यन्ते—विप्लवयन्ते । कथमित्याह—

तत्समक्ष काश्चिदात्मप्रतिकूलान् कोपत क्रोधोद्वेधात् शापवधादि-
भिर्निगृह्य । तथा काश्चिदात्मनोऽनुकूलांस्तुष्ट्या प्रसादेन वरादिप्र-
दानादनुगृह्य । किं विशिष्टैः परैः^१, प्रलम्भनपरैः—वञ्चनप्रपञ्चचतुरैः ।
किमुक्तं भवति^२, किल मृदुधियो ह्यायतिमनालोच्य तात्कालिकीं
तेषां निग्रहानुग्रहशक्तिमनुचिन्त्य भीत्या प्रीत्या च तदनुवर्त्तनपरा-
पतन्त्येवागाधे संसृतिपाथोधौ, त्वया च विश्ववत्सलेनालङ्कृते चेतसि
न प्रभवति तेषां प्रतारणेति त्वयि चित्तवासिनि कृतकृत्य एवाहम् ॥२॥

ननु यद्येकान्ततो वीतराग एवायं भवदाप्तस्तदा निर-
न्तरप्रयुक्तैरपि स्तुतिस्तोमैर्न प्रसादभागभविष्यति । यदि च स्तुति-
तोषा(स्तोमा)त् प्रसीदति तदा नियतं न वीतरागः, अप्रसन्नश्च
कीदृक्फल दास्यतीति गलताल्लगोपफल एवायं स्तुतिवादस्तस्मिन्
भवतामिति प्रलापिनः परान् प्राह—

अप्रसन्नात्कथं प्राप्यं, फलमेतदसङ्गतम् ? ।

चिन्तामण्यादयः किं न, फलन्त्यपि विचेतनाः ? ॥३॥

हे नाथ ! कदी पण प्रसन्न नहिं थनारा एवा
आपनी पासेथी फळ केवी रीते मेळववुं^१, एम
कहेवुं ए असंगत छे; कारण के चिन्तामणिरत्नादि
विशिष्ट चेतना रहित होवा छतां शुं फलिभूत थतां
नथी^२, अवश्य थाय छे. (विशिष्ट चेतना रहित
चिन्तामणि आदि पोते कोईना उपर प्रसन्न नथी

પતા છતાં, વિધિપૂર્વક તેમી આરાધના કરનારને
ફલ પ્રાપ્ત થાય છે તે જ પ્રમાણે બીજીતરાગ-પરમાત્મા
ની વિધિપૂર્વક આરાધના કરનારને અબદ્ય ફલ
પ્રાપ્ત થાય છે) (૩)

અથ૦ અપ્ર૦—રાગદ્વંષામાષેનાપ્રસન્નાશ્રીતરાગાત્કર્ષ
ફલં મોક્ષાદિ પ્રાપ્યસ્ ? , પતઃ સુપ્રસન્ન એવ પ્રશ્નઃ ફલ હવે,
પ્રસન્નિય રાગલગ્નયમ્, હે બીજીતરાગ ! ઘસત્પરેપાં રચઃ અસન્ન-
તમનુચિતમ્ । પતચિન્તામણિકામવટાવયો વિષેતના અપિ
વિશેષયેતન્યરહિતત્વેનાપ્રસન્ના અપિ વિધિવદારાધિતાઃ કિં ન
ફલન્તિ ? , અપિ તુ ફલન્ત્યેવ । એવ બીજીતરાગોઽપિ ફલદઃ ॥૩॥

વિ૦—હે વિદ્વન્માનિન ! ચદેતદ્ભવશ્ચિત્સ્વીર્ભતે ચદ્—અસ્મા
શ્રીતરાગત્વેનૈવ સ્તુતિફલતૈરપ્યપ્રસન્નાદ્ મહશ્ચિ કલ્પમીપ્સિત ફલં
પ્રાપ્ય—કલ્પ્યમિતિ ? તદ્વસન્નતમ્ તલિદ મહબુદીરિતં રચ સર્વમૈવા
સન્નતમમૌકિકમ્ । કિમિત્યાહ—ન તસ્મય નિયમો ચલ્પસન્ન એવ
સેવ્ય સેવાફલ દવાતીતિ દષ્ટાન્તેન વિષદ્યમિતિ—ચિન્તેત્વાદિ, ક્યેકે
દિ યે કિસ ચિન્તામણિમહૌપચિમમૃતમસ્ટદિશેષચિદ્ધિ કેમાપ્ય
મિસ્યપેષ પ્રસાદન્તે તે વિધિવદારાધિતાઃ કિં ચાચ્છિત્તફલેન ફલ
ન્તિ ? અપિ ॥ ફલન્ત્યેવ । કિં ચિદિષ્ટા । ચિત્તેતના વિશિષ્ટવૈત
ન્યશૂન્યા અપિ પ્રસાદશ્ચ ચિદિષ્ટયેતન્માચિગ્ન્યૂત । અતચિન્તામ
ણ્યાદીના ચેતન્યવિશેષશૂન્યામામપ્યારાધનં ચદિ ન નિષ્ફલ તદ્
સ્માક બીજીતરાગમ્પાપિ વિજ્ઞાનરાશોર્ભગવત સમારાધન કલ્પવિશાફલ-
મિતિયત્કિધિદેતમ્ ॥ ૩ ॥

न चास्य भगवतः प्रसादनोपायोऽपि कोमलधियामधीनः ।
पश्य (यस्मात्) न खल्वय देवान्तरादिवत्पूजाप्रणामस्तुतिप्रभृ-
तिभिः प्रसीदति, किन्त्वाज्ञाराधनेन । सैव च पूजादिभ्यः सविशेष-
फलवतीति दर्शयन्नाह—

वीतराग ! सपर्यायास्तवाज्ञापालनं परम् ।

आज्ञाऽऽराद्धा विराद्धा च, शिवाय च भवाय च ॥४॥

हे वीतराग ! आपनी पूजा करतां पण आपनी
आज्ञानुं पालन श्रेष्ठ छे, कारण के-आराधेली आज्ञा
मोक्षने माटे थाय छे, अने विराधेली आज्ञा संसार-
ने माटे थाय छे. (प्रभुनी आज्ञाने ठोकरे मारी
केवल प्रभुनी पूजा करनारने आथी बोधपाठ लेवा-
नो छे.) (४)

अव० वीत०—हे वीतराग ! तव सपर्यायः सेवात्
आज्ञाराधनं परं प्रकृष्टफलदं भावस्त्वरूपत्वात् । हेतुमाह-
यतस्तवाज्ञैवाराद्धाराधिता शिवाय-मोक्षाय, विराद्धा-विरा-
धिता भवाय-संसाराय च स्यात् ॥ ४ ॥

वि०—हे वीतराग ! भगवंस्तव सवन्धिण्याः सपर्यायाः
पूजायाः सकाशादाज्ञापालनं निदेशकरणं परं प्रकृष्टफलदम्, द्रव्य-
स्त्वरूपत्वात् पूजाया भावस्त्वरूपत्वाच्चाज्ञाराधनस्य, तयोश्च पर-

संवरः सत्यशौचक्षमामार्दवादिरूपादेयः—स्वीकार्यो विवे-
किभिः ॥ ५ ॥

वि०—हे भगवन् । आकालमाससारमतीते वर्त्तमाने भवि-
ष्यति च काले ते तव संवन्धिनी इयं वक्ष्यमाणा आज्ञा शासनम् ।
किंविशिष्टा ?, हेयोपादेयगोचरा हेयविषया उपादेयविषया च ।
द्वैविध्यमेव व्यनक्ति—आश्रवेत्यादि, आश्रवत्यनेनात्मनि पापमित्या-
श्रव कषायविषयदुष्टभोगप्रमादविरतिमिथ्यात्वार्चरौद्रलक्षण., स
च सर्वथा मनोवाक्यै करणकारणानुमतिमिश्र हेय—परित्याज्य. ।
तथा पूर्वोदितस्याश्रवस्य विपक्षरूपः क्षमामार्दवार्जवसन्तोषसयम-
गुप्तित्रयाप्रमादविरतिसम्यक्त्वशुभध्यानलक्षण. संवर उपादेयः सर्वा-
त्मना स्वीकार्य इति भगवदाज्ञा ॥ ५ ॥

अथ किमर्थमाश्रवत्यागे संवरोपादाने च इयानाग्रह इत्याह—
आश्रवो भवहेतुः स्यात्, संवरो मोक्षकारणम् ।
इतीयमार्हती मुष्टिरन्यदस्याः प्रपञ्चनम् ॥६॥

आश्रव ए भवनो हेतु छे अने संवर ए मोक्षनुं
कारण छे. श्रीअरिहंत देवोना उपदेशनुं आ संक्षिप्त
रहस्य छे, अने बीजो सर्व एनो विस्तार छे. (६)

अव० आश्र०—आश्रवः संसारकारणं स्यात् । संवरो
मुक्तिनिर्मितं स्यात् । इतीयमार्हती अर्हत्संवन्धिनी मुष्टिः सम-
स्तोपदेशसारसंग्रहरूपा मूलग्रन्थिर्वर्त्तते । यच्चान्यदङ्गोपाङ्गा-

વિરૂપ દરીદ્રયતે તદ્વ્યા મગવદાઙ્ગાયાઃ પ્રપન્નનં વિસ્તાર
રણમેવ વિદ્યેયમ્ ॥ ૬ ॥

વિ०—મતઃ કારણાત્મયમામ્બ પૂર્વોદિતો મવહેતુ સંસારકર
ણમ્, કવાયાદિક્ષુપિત પ્વાત્મા મર્મ આમ્બતીતિ દેવ । સંસાર
પૂર્વોદિતસ્વરૂપો મોષસ્થાપુનર્મવસ્ય કારણ દેતુ, સર્વસંસારરૂપ
સ્વાન્મહોદયસ્યેત્યુપાદેયઃ । ર્તીયમેવરૂપા આર્હતી-અર્હતાં સંસારિણી
મુદિ સમસ્તોપદેષાર્થસારસદ્ગુણરૂપા મૂલમન્ત્રિઃ । મન્મદ
જ્ઞોપાન્નમૂલચ્છેદમન્વાદિકર્મ તદ્વ્યા આમ્બત્યાગસંસારાદાનરૂપાયા
મગવદાઙ્ગાયા સર્વ પ્રપન્નનં વિસ્તારણમેવ ॥ ૬ ॥

પુનમગવદાઙ્ગાયા એવ પ્રમાવમુદ્ધાવયજાહ—

इत्याशाराधनपरा, अनन्ताः परिनिर्वृता ।
निर्वान्ति चान्ये कथन, निर्वास्यन्ति तथाऽपरे ॥७॥

ए रीतनी आशानु आराधन करवामां तत्पर
एषा अनत आत्माओ निर्वाणने पाम्पा छ, बीजा
केटसाक कोई ठेकाणे पामे छे, अने बीजा अनता
अधिप्यमां पामछो (७)

अव० इत्या०—इति आशय सर्वथा द्वेष इत्यादिरूपा
या स्वदाया तदाराधनोपता अनन्ता बीजाः परिनिर्वृताः
प्राकाल मोक्षं गताः । अन्ये कथन महाविदेहादौ निर्वाणन्ति

सम्प्रति मोक्षमाप्नुवन्ति । तथाऽपरे जीवा निर्वास्यन्ति आ-
गामिकाले मोक्षं यास्यन्ति ॥ ७ ॥

चि०-हे स्वामिन् ! इत्येवरूपायास्त्वदाज्ञायाः पालने सम्यगा-
सेवने परास्तत्पराः । अतीते काले अनन्ता भव्याङ्गभाजः परि-
सामस्त्येन सकलकर्मजालोन्मूलनपुरस्सरं निर्वृता निर्वृतिमुखभाजन-
तामयुः । तथा वर्तमानेऽपि काले ये केचन निर्वान्ति तेऽप्याज्ञा-
पालनात् । तथा भविष्यति समये परेऽपि ये केचिन्निर्वास्यन्ति
तेऽपि त्वदाज्ञापालनात् । तदेव सर्वथा सर्वज्ञाजैव परमपदसुखाना-
मविकलकारणमिति ॥ ७ ॥

एवं च सति यन्निश्चित तदाह—

हित्वा प्रसादनादन्यमेकयैव त्वदाज्ञया ।
सर्वथैव विमुच्यन्ते, जन्मिनः कर्मपञ्जरात् ॥८॥

हे विश्वेश ! जगन्मां एમ કહેવાય છે કે સ્વા-
મિની પ્રસન્નતા હોય તો ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ
ଏ বাত চিন্তামণিনা হৃষ্টান্তথী অসংগত છે. આ જ
પ્રકાશના ત્રીજા શ્લોકમાં એ સિદ્ધ કરી વતાવ્યું છે,
માટે પ્રસન્નતા લક્ષણ દીનતાનો ત્યાગ કરીને નિષ્ક-
પટપણે આપની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાવડે ભવ્ય
પ્રાણીઓ કર્મરૂપી પાંજરામાંથી સર્વથા મુક્ત વને છે.

एकारणे आपनी आशानी आराधना करषी ए ज
एक मुक्तिनो श्रेष्ठ उपाय छे (८)

अव० हिस्वा०—हे बीतराग ! प्रसादनाथे प्रमथता-
विषये यदन्य चाद्व तद् हिस्वा त्यक्त्वा एकयैव एकाकि-
न्यैव स्वदास्यया जग्मिनो जीवा कर्मपञ्जरात्कर्मरूपकाष्टपञ्च-
रात् सर्ववैव निःश्रपतया विमुच्यन्ते मुक्ता भवन्तीत्यर्थः ॥८॥

इत्येकोनविंशतितमप्रकाशस्यावधूर्णि ।

वि०—हे विघ्नेष्ट ! परैरपरमार्थवेदिभिः किन्नेवमुदीर्यते
यत्-प्रसन्नादेव प्रमो फल सुखम्, तच्च पिन्तामण्यादिदृष्टान्तेन
पुरैव विघटितम्, तस्मादिव परोपन्यस्त प्रसादनाच्छरणं वैभवं-दीन-
त्वम्, हिस्वा-विहाय, एकया निश्छिन्नसमारापितया स्वदास्यया तव
आसनेन सर्वथा अपुनर्विधाय जग्मिनो भग्यात्मा कर्मपञ्जरा-
द्विमुच्यन्ते सकलकर्मवन्धनविघ्नसेन सदाभन् परमभिभवन्ति ।
तस्मात्परमं स्वदाज्ञाराधनावपरे परमपदोपायपरिक्षीक्यैरिति ॥ ८ ॥

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे एकोनविंशत्याज्ञास्तवस्व पदबोधनम् ।

एव स्तुतिरुद्भूतमगच्छति बीतरागे विविचमणितमग्रीसरज्जिवा
स्तुतिमभिधाय साम्यत तदुपसंहाराय समाप्तिमन्त्रस्य आशीस्तवं
विमण्डिपुः साक्षात्पुर स्फुरन्तमिव स्वामिनमुद्दिश्य मत्तपतिस्रयेन्द्र-

पादपीठलुठन्मूर्ध्नि, मयि पादरजस्तव ।

धिर निवसतां पुण्यपरमाणुकणोपमम् ॥ १ ॥

आपना पादपीठमां मस्तकने नमावतां मारा
ललाटने विषे पुण्यना परमाणुना कणीया समान
आपना चरणनी रज चिरंकाल रहो. (१)

विविधैः प्रकारैः प्रभुं प्रसाद्य मनोभिप्रेतं प्रार्थयन्ति—

अव० पाद०—हे वीतराग ! पदामनलुठन्मस्तके मयि
'गङ्गाया घोषः' इति बल्लक्षणया ललाटे तव पादरजश्चिरमा-
संसार निविशता—स्थिरीभवतु । रजः कथम्भूतम् १, पुण्यपर-
माणुक० पुण्यस्य ये परमाणवः पुद्गलास्तेषां ये कणास्तदुपमं
तत्सदृशम् । कोऽर्थः १, येषां भक्त्या भूलग्ने शिरसि प्रभु-
पादग्ररजोविश्रान्तं तैः पुण्यं प्राप्तमेव ॥ १ ॥

वि०—हे विश्ववन्द्य ! तव पादारविन्दरजो मयि विशेषण-
सामर्थ्यान्मम मूर्ध्नि चिरमाससारं निवसता—निलीयताम्, किं वि-
शिष्टे २ पादपीठलुठन्मूर्ध्नि, प्रस्तावात्त्वत्सवन्धिनि पादपीठे चलन-
नलिनसस्पर्शपौवने अहिविष्टरे लुठद् भक्त्यतिशयेन विलुलन्मूर्ध्नि
यस्य स तथा तस्मिन्, रज. किंविशिष्ट १, पुण्यपरमाणुकणोपमम्,
पौद्गलिकत्वात् कर्मणा पुण्यप्रकृतिबन्धहेतवो ये परमाणुकणास्तदु-
पमं तत्तुल्यम् । इदमुक्तं भवति—येषां हि भक्तिप्रणते शिरसि
स्वामिन पादरजो विश्रान्त ते प्रायः पुण्यकर्मनिबन्धका एवेति ॥१॥

तथा—

१ 'पावनैरहिविष्टरैः' इति प्रत्यन्तरे । २ 'विलुठन्' इति प्रत्यन्तरे ।

एकारणे आपनी आज्ञानी आराधना करयी ए ज
एक मुक्तिनो भेष्ठ उपाय छे (८)

अथ० ह्रित्वा०—इ वीतराग ! प्रसादनायै प्रमुञ्चता
विषये यदन्य खादु तव ह्रित्वा त्यक्त्वा एकयैव एकाकि
न्यैव स्वदायया अग्निनो जीवा कर्मपञ्जरारकर्मरूपकापञ्ज
रात् सर्वयैव निःशपतया विमुच्यन्त मुक्ता भवन्तीत्यर्थः ॥८॥

इत्येकोनविंशतितमप्रकाशस्यावधूर्ति ।

वि०—हे विघ्नेष्ट ! परैरपरमार्थवेदिमि किञ्चिदुदीर्यते
यत् प्रसन्नादेव प्रभो फल सुखम्, तच्च चिन्तामण्यादिदृष्टान्तेन
पुरैव विघटितम् तस्मादिव परोपन्यस्त प्रसादनालक्ष्यं वैश्यं—वीत-
त्वम् ह्रित्वा—विहाय एकया निश्छिन्नसमाराधितया स्वदायया तव
ज्ञासनेन सर्वथा अपुनर्बन्धाय अग्निनो भव्याज्ञमात्र कर्मपञ्जरा
द्विमुच्यन्ते सकलकर्मबन्धनविष्वसेन स्वामन्द परमविभवन्ति ।
तस्मात्पर्याप्तं स्वदाभ्याराधनादपरैः परमपदोपायपरिशील्यैरिति ॥ ८ ॥

इति श्रीवीतरागस्तोत्रे एकोनविंशत्याज्ञास्तवस्य पदमोक्षम् ।

एव स्तुतिङ्गुलगति वीतरागे विविधमणितमजीतरजितौ
स्तुतिमणिषाय साम्प्रत तवुपसंहाराय समाप्तिमङ्गलाय चाष्टौ स्तव
विभक्तिषुः साक्षात्पुरः स्फुरन्तमिव स्वामिममुद्दिश्य भक्त्यतिष्ठयेनाह—

पादपीठलुठन्मूर्ध्नि, मयि पादरजस्तव ।

धिर निवसतां पुण्यपरमाणुकणोपमम् ॥ १ ॥

हे प्रभु ! उपासना माटे अयोग्य एवा हरिहरा-
दिने प्रणाम करवावाळा अने त्रण जगतने सेव्य
एवा आपनी उपासनावडे वंचित रहेवाथी करुणा-
स्पद वनेला, मारा आ ललाटने आपनी आगळ
आळोटाववाथी-नमाववाथी तेना उपर पडेली
क्षतनी श्रेणिज प्रायश्चित्तरूप थाओ. (३)

अव० त्वत्पु०—हे वीतराग ! मम ललाटस्य तप-
स्विनः पूर्वं त्वत्प्रणामवञ्चितत्वेन कृपास्पदस्य, कृतोऽसेव्यानां
प्रणामो येन म तस्य तवाग्रे नमनैः किणावलिश्चिद्वपङ्क्तिः
प्रायश्चित्तं निष्पापहेतुर्भूयाद्भवतु ॥ ३ ॥

वि०—हे परमेष्ठिपुरस्सर ! त्वत्पुरस्तव पुरो भागे, लुठनै-
र्भक्त्यतिशयादसकृदवनीतलतालनैर्मद्भालस्य मत्सवन्धिनो ललाट-
पट्टस्य तपस्विनः पूर्वं त्वत्प्रणामवञ्चितत्वेन कृपास्पदस्य, किणावलि
क्षितिपीठघट्टनोद्भूता क्षततति प्रायश्चित्तमधमर्षण भूयात् । ननु कस्य
पापस्य प्रायश्चित्तमिदमित्याह—कृतासेव्यप्रणामस्य, किं विशिष्टस्य
मद्भालस्य ? कृतो निर्वर्तितोऽसेव्याना मवाभिनन्दित्वेनोपासनानर्हणां
प्रणाम प्रणतिर्येन स तथा तस्य, यश्चापराध्यति स ध्रुवमनुभवत्ये-
वापराधफलमिति ॥ ३ ॥

अन्यच्च—

मदृष्टशौ स्वन्मुखासक्ते, हर्षयाप्यजलोर्मिभिः ।
अप्रेक्ष्यप्रेक्षणोद्धूत, क्षणात्क्षालयतां मलम् ॥२॥

आपना मुखमां आसक्त थपेलां मारां नेत्रो
पूर्वे अप्रेक्ष्य वस्तुओने जोवाथी उत्पन्न थपेला पाप
मलने क्षणधारमां हर्षाभुना जलमी कर्मओ-तरगो
पडे घोइ नांखो (१)

अथ० मदृष्ट०—इ पीतराग मम नयने स्वदहननि
रीक्षके, अप्रेक्ष्याणि प्रेषितुमयोग्यानि परस्त्रीकुदेवादीनि तेषां
प्रेक्षणेन निमासनेन क्लेशं मल-पाप हर्षाभुवत्कल्लोसैः क्षणा-
त्क्षालयतामपनयताम् ॥ २ ॥

वि०—हे विद्येकहृदय ! मदृष्टशौ मस्तंभन्विनी ओषने, स्व
न्मुखासक्ते स्वदानमनस्मिन्निनीने, हर्षयाप्यजलोर्मिमिरान्वाकुबारी
पीचिमिरमेक्ष्याणां रागद्वेषमोहादिदेतुत्वेन विद्येकचित्तमनुचितानां
मदकल्पावाकुत्वा वा प्रेक्षणमवलोकनं तस्मादुद्धूतमुत्पन्नं बन्मलं
कस्मिन् तत् क्षणावक्षेपात् क्षालयतां-विशोधयताम् । समुचितं च
जलोर्मिर्मलमक्षय्यं मगबद्धवगावकोकनाच्च विरसंचितपापपटलं
विगच्छमिति ॥ २ ॥

किञ्च—

स्वप्नपुरो लुठनैर्भूयान्मदृभालस्य तपस्विन ।
कृतासेव्यप्रणामस्य, प्रायश्चित्तं किणावलिः ॥३॥

हे प्रभु ! उपासना माटे अयोग्य एवा हरिहरा-
दिने प्रणाम करवावाळा अने त्रण जगतने सेव्य
एवा आपनी उपासनावडे वंचित रहेवाथी करुणा-
स्पद बनेला, मारा आ ललाटने आपनी आगळ
आळोटाववाथी-नमाववाथी तेना उपर पडेली
क्षतनी श्रेणिज प्रायश्चित्तरूप थाओ. (३)

अव० त्वत्पु०—हे वीतराग ! मम ललाटस्य तप-
स्विनः पूर्वं त्वत्प्रणामवञ्चितत्वेन कृपास्पदस्य, कृतोऽसेव्यानां
प्रणामो येन स तस्य तवाग्रे नमनैः किणावलिश्चिह्नपङ्क्तिः
प्रायश्चित्तं निष्पापहेतुर्भूयाद्भवतु ॥ ३ ॥

वि०—हे परमेष्ठिपुरस्सर ! त्वत्पुरस्तव पुरो भागे, लुठनै-
र्भक्त्यतिशयादसकृदवनीतलतालनैर्मद्भालस्य मत्सबन्धिनो ललाट-
पट्टस्य तपस्विनः पूर्वं त्वत्प्रणामवञ्चितत्वेन कृपास्पदस्य, किणावलि-
क्षितिपीठघट्टनोद्भूता क्षततति. प्रायश्चित्तमघमर्पण मूयात् । ननु कस्य
पापस्य प्रायश्चित्तमिदमित्याह—कृतासेव्यप्रणामस्य, किं विशिष्टस्य
मद्भालस्य ? कृतो निर्वर्चितोऽसेव्याना भवाभिनन्दित्वेनोपासनानर्हणां
प्रणाम प्रणतिर्येन स तथा तस्य, यश्चापराध्यति स ध्रुवमनुभवत्ये-
वापराधफलमिति ॥ ३ ॥

अन्यच्च—

मम त्वद्दर्शनोद्भूताश्चिर रोमाञ्चकण्टकाः ।

तुदन्तां चिरकालोत्थामसद्दर्शनवासनाम् ॥ ४ ॥

हे निर्ममशिरोमणि ! आपना दर्शनयी मने
चिरकाल सुधी उत्पन्न थयेला रोमांचरुपी कंटको
दीर्घकालयी उत्पन्न थयेली कुशासनमी तुर्वासमानो
अत्यंत नाश करो (४)

अव० मम०—हे जीतराग ! मम त्वद्दर्शनप्रसङ्गोद्भूता
रोमाञ्चकण्टका ह्योत्कर्षेण चिरं स्थिरा इति गम्यम् । चिर
अनन्तमवग्रमणोपचितां कुशासनतुर्वाभनां तुदन्तां—व्यथोत्पा
दनेन निर्वासयन्ताम् । चिरोपचितो रागचिरौपचसेवनेनैव
विनश्यतीति स्थितिः ॥ ४ ॥

हे निर्ममशिरोमणे ! मम त्वत्संबन्धि यद्दर्शनममन्दामन्त्रमि
व्यन्दासिनिरीक्षण तस्मादुद्भूता संबदिता ये रोमाञ्चकण्टकाः पुष्प-
ककोरकोद्भेदास्ते चिरकालोत्थामनादिमवग्रमणोपचितामसद्दर्शना
मामसर्वज्ञोपज्ञकुशासनानां तुर्वासनां चिरमत्यन्तं तुदन्तां—व्यथोत्पा
दनेन निर्वासयन्ताम् । समुचितं च कण्टकैर्व्यवन ध्वयितस्य च
वह्निर्निर्यामिति ॥ ४ ॥

अपरं च—

त्कद्वक्त्रकान्तिज्योत्स्नासु, निपीतासु सुधास्त्रिव ।
मदीयैर्लोचनाम्भोजैः, प्राप्यतां निर्निमेषता ॥५॥

हे नाथ ! अमृत समान आपना मुखनी कान्ति-
रूपी चंद्र ज्योत्स्नानुं पान करवाथी मारा नेत्ररूपी
कमळो निर्निमेषताने पामो. (५)

अव० त्वद्वक्त्र०—हे वीतराग ! तव वदनेन्दोः
कान्तिर्लवणिमा तस्य ज्योत्स्नासु स्पष्टतासु सुधास्त्रिवामृते-
ष्विव निपीतास्त्रिति ' वर्तमानकाले क्तः ' निपीयमानासु
मत्सम्बन्धिभिर्नयननलिनैर्निर्निमेषता निष्पन्दता निश्चलता
प्राप्यतामनुभूयताम् । योग्या ह्यमृतपायिनां निर्निमेषताऽमर-
त्वमिति । एवं त्वल्लावण्यामृतपायिनोऽन्तरङ्गयोर्ज्ञानदृशोर-
प्रतिपातित्वं भवत्वित्यप्युक्तिलेशः ॥ ५ ॥

हे जगल्लोचनलोभगवदन ! त्वत्सम्बन्धि यद्वक्त्र मुखपीयूषद्यु-
तिस्तस्य कान्तिर्लवणिमजोत्पीलच्छवि. सैव ज्योत्स्नाश्चन्द्रिकास्तासु
नितरा पीतासु तृप्तिपर्यन्तमास्वादितासु, कास्त्रिव ? सुधास्त्रिव पीयूष-
पूरेष्विव । मदीयैर्मत्सम्बन्धिमिलोचनाम्भोजैर्नयननलिनैर्निर्निमेषता
निष्पन्दता प्राप्यतामनुभूयताम् । योग्या च ज्योत्स्नापानादम्भोजाना
प्रस्तावादिन्दुविकासिना निष्पन्दता, पीयूषपायिना च निर्निमेषता ।
अनिमेषत्वममरत्वमिति यावत् ॥ ५ ॥

तथा—

स्वदास्यलासिनी नेत्रे, स्वदुपास्तिकरौ करौ ।
स्वद्वुणधोतृणी श्रोत्रे, भूयास्तां सर्वदा मम ॥६॥

हे नाथ ! मारां बे नेत्रो आपना सुखने जोषामां
सदा छालमावाळां बनो मारां बे हाथ आपनी
पूजा करवामां सर्वदा तत्पर बनो, अने मारां बे
काम आपना गुणोनु भवण करवामां हमेशां उद्युक्त
रहो मळेळी कापाने सफल करवानु अमोघ साधन
आ श्लोकमां गुरुदेष पशवि छे (६)

अव० स्वदा०—हे बीतराग ! मम नेत्रे स्वन्दुल्ल
विलोकनसुखलासस भूयास्ताम्, पाणी स्वस्पृश्यापरी, स्व
द्वुणधवणपरायणी कर्णौ भूयास्तामिति क्रिया । सर्वदेति क्रिया
विशेषणम् । ममति सबन्ध बोध्यानि ॥ ६ ॥

हे विश्वकमित्र ! मम संबन्धिनी नेत्रे स्वदास्यलासिनी स्व
न्दुल्लसुखवासगुह्यलिते भूयास्ताम् । तथा मम करौ पाणी अपि
स्वदुपास्तिकरौ स्वधरणसरोजसपर्यापर्यवसिती स्याताम् । तथा मम
श्रोत्र अपि स्वद्वुणधोतृणी स्वदीयाभिरामगुणग्रामभवणसाधने
भूयास्ताम् । कथं ! सर्वदा सबकाळम् अतस्त्वम्बुम्बमव समस्त
बीलर्ण्योपनिपद्भूतम् स्वमेव च सर्वोपास्मरद्वयसीमा स्वद्वुणाः
एव सर्वश्रोतव्यसर्वस्वमाया गान्धदिति भाव ॥ ६ ॥

किञ्च—

कुण्ठापि यदि सोत्कण्ठा, त्वद्गुणग्रहणं प्रति ।
ममैषा भारती तर्हि, स्वस्त्येतस्यै किमन्यया ? ॥७॥

हे प्रभु ! कुंठित-अतीक्ष्ण एवी पण मारी आ
वाणी आपना गुणोनुं ग्रहण करवा प्रत्ये उत्कंठित
होय, तो तेनुं कल्याण थाओ, ते सिवाय अन्य
वाणीवडे शुं ? (७)

अव० कुण्ठा०—हे वीतराग । मम एषा भारती वाक्
कुण्ठापि सर्वत्र स्वलन्त्यपि यदि त्वद्गुणवर्णनं प्रति सोत्कण्ठा
स्पृहयालुरस्ति तर्हेतस्यै भारत्यै स्वस्ति कल्याणमस्तु ।
अन्यया त्वद्गुणपराङ्मुखया किं ?, न किञ्चिदित्यर्थः ॥ ७ ॥

वि०—हे मुवनमहनीय ! मम संबन्धिनी एषा स्तुतौ व्या-
प्रियमाणा भारती वाणी चतुर्दशपूर्वधरदशपूर्वधरादिपूर्वपुरुषसिंह-
भारत्यपेक्षया सूक्ष्मार्थसार्थभेदनाक्षमत्वेन च कुण्ठाप्यतीक्ष्णापि यदि
त्वद्गुणग्रहण प्रति तव गुणोत्कीर्त्तनमनु सोत्कण्ठा सस्पृहा तर्हि तदा
एवविधायै कुण्ठायै अप्येतस्यै मम वाण्यै स्वस्ति कल्याणमस्तु,
अन्यया एतद्व्यतिरिक्तया त्वद्गुणग्रहणपराङ्मुखयाऽकुण्ठयापि कुमत-
प्रवर्त्तनेन स्वपरयोरनर्थफलया भारत्या किं ?, न किञ्चित्, उक्तस्व-
रूपया स्ववाचैव मे-चरितार्थत्वात् ॥ ७ ॥

एवमुत्तरोत्तरमकिरागमानितः स्तुतिं भगवति परमात्मनि
सर्वात्ममैवास्मानमुपनिनीयुः स्तुतिरोपमाह—

तव प्रेक्ष्योऽस्मि दासोऽस्मि, सेवकोऽस्म्यस्मि किङ्करः
ओमिति प्रतिपद्यस्व, नाथ ! नासः परं भुवे ॥ ८ ॥

हे नाथ ! हुं आपनो प्रेक्ष्य हूं, दास हू, सेवक
हू, अने किंकर हूं, माटे 'आ मारो छे' ए प्रमाणे
आप स्वीकार करो आधी अधिक हूं कोई कहैतो
नथी (८)

अथ० तत्र०—स्वामिना स्वार्थसिद्धये यत्र तत्र प्रेक्ष्यत
इति प्रेक्ष्यः, अहं तव प्रेक्ष्योऽस्मि, दासः कथं क्रीतस्त्रिभूनाय
द्वितोऽस्मि, सेवकः सम्बन्धस्वामिसंवायां निपुणोऽस्मि, तथा
किङ्करः समादिष्यत किङ्करोमीति वक्ष्यतुरोऽस्मि । एते हि
स्वपरिचयानुसारेण कलमिच्छन्ति अतस्त्वमोमित्यक्षरमात्र
मुदीर्य मदीयोऽयमिति मां प्रतिपद्यस्व स्वीकुरु, हे नाथ ! अत
स्त्वद्वचनादपरं धनस्मर्णादि न भुवे—न पाथ, अनेकार्थस्वा
दातृनामित्यर्थः ॥ ८ ॥

हे सर्वाङ्गतसनाथ ! नाथ ! अस्मि अहं तव संबन्धी प्रेक्ष्यः,
दास सेवक किङ्करव्यास्मि । तत्र प्रेक्ष्यते यमुणा स्वार्थसिद्धये यत्र
तत्रेति प्रेक्ष्यः । दासं च कथं क्रीतोऽद्वितकादि । सम्बन्ध स्वामि
चिन्तामुरूपसेवानिपुण सेवकः । प्रतिक्षण किं करोमीति मुत्तरमुत्तर-

किंकर. । सोऽहमेवंविधस्तावत्तवास्म्येव । सेवकाश्च सेवानुरूप फल-
मिच्छन्ति, तथापि त्वत्तस्त्रिभुवनलक्ष्मीविश्राणनस्थूललक्षादपि न
किञ्चिदहमधिक प्रार्थयिष्ये केवलमोमित्यक्षरमात्रमुच्चार्य मदीयस्त्व-
मिति मा प्रतिपद्यस्व, अतः परमेतदधिक न किञ्चित् ब्रुवे विज्ञाप-
यिष्यामि(विज्ञपयामि) । त्वदङ्गीकारमात्रेणैव कृतकृत्यत्वात् । अय-
माशय.—किल न खलु त्वमात्मस्वीकारेणायोग्यमनुगृह्णासि, त्वदङ्गी-
काराच्चावगतस्वयोग्यत्वस्य मम समुखान्येव समग्राण्यपि श्रेयासि,
ततः किमधिक प्रार्थयतामिति ॥ ८ ॥

अमी च वीतरागस्तवा. किल कलिकालसर्वज्ञप्रायै श्रीहेम-
चन्द्रसूरिभिर्भगवति वीतरागे समुत्तरङ्गभक्तिरागसागरै. श्रीकुमारपाल-
भूपालानुग्रहाय अर्पिता इत्येतदेव व्यनक्ति—

श्रीहेमचन्द्रप्रभवाद्बीतीतरागस्तवादितः ।

कुमारपालभूपालः, प्राप्नोतु फलमीप्सितम् ॥९॥

श्री हेमचन्द्रसूरीश्वरे रचेला आ श्रीबीतराग-
स्तोत्रथी श्रीकुमारपाल-भूपाल मुक्ति-कर्मक्षय
लक्षण अभीप्सित-फलने प्राप्त करो. (९)

अव० श्रीहेमचन्द्र०—अयं प्राग् व्याख्यात एवेति ॥९॥

इति विंशतितमप्रकाशस्यावच्छूर्णि समाप्ता ।

वि०—श्रीहेमचन्द्राभिधानाचार्यप्रभवात्सदर्भितादितः पूर्वोदित-
स्वरूपाद्बीतीतरागस्तवात् कुमारपालभूपाल. श्रीकुमारपालदेवाभिधान-

श्रीसुख्यचक्रवर्ती ईप्सित मनोऽमिषवित्तमेहिकामुष्मिक फल मामोषु
 सम्पत्ताम् । एव विषाद सङ्गतस्तुतिस्तोमजन्यागण्वपुष्प्रमावाव
 मिषवित्तसिद्धिः स्तोत्र ओषुश्च सुखमैवेति समञ्जसम् ॥ ९ ॥

इति श्रीबीतरागस्तोत्रे विष्णुवित्तमस्पाक्षी स्तवस्य पदयोक्ता ।

अवचूर्णि—विघरणकारम्य—

प्रशस्तिः ।

षान्द्रे कुलेऽस्मिन्नमलश्वरित्रैः
 प्रमुर्वभूषाभयदेवसूरिः ।
 नवाङ्गवृत्तिच्छलतो यदीय
 मयापि जागर्त्ति यशःशरीरम् ॥ १ ॥

तस्मान्मुनीन्बुर्जिनवह्मभोऽथ
 तथा प्रथामाप निजैर्गुणोद्ये ।
 विपश्चितां सयमिनां च वर्गे
 धुरीणता तस्य यथाऽधुनापि ॥ २ ॥

तेषामन्वयमण्डन समभवत्सजीवन दुःपमा—
 मूर्च्छालस्य मुनिघतस्य भवन निःसीमपुण्यधियः ।

श्रीमन्तोऽभयदेवसूरिगुरवस्ते यद्वियुक्तैर्गुणै-
र्दृष्टुं तादृशमाश्रयान्तरमहो ! दिक्चक्रमाक्रम्यते । ३ ।

यतिपतिरथ देवभद्रनामा
समजनि तस्य पदावतंसदेश्यः ।
दधुरधरितभावरोगयोगा
जगति रसायनतां यदीयवाचः ॥ ४ ॥

तदीयपट्टे प्रतिभासमुद्रः
श्रीमान् प्रभानन्दमुनीश्वरोऽभूत् ।
स वीतरागस्तवनेष्वमीषु
विनिर्ममे दुर्गपदप्रकाशम् ॥ ५ ॥

एवं सपादशतयुतविंशतिशतपरिमितः प्रबंधोऽयम् ।
लिखितः प्रथमादर्शे गणिना हर्षेन्दुना शमिना ॥ ६ ॥
शिवमस्तु ॥

इति श्रीकलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिप्रणीताः श्रीदेवभद्रमुनी-
न्द्रशिष्यरत्नश्रीप्रभानन्दमुनीन्द्रोपज्ञदुर्गपदप्रकाशाख्य-
विवरणोपेताः विंशतिः स्तवाः ॥

चञ्चलचन्द्रकुलाम्बरोदिततपापक्षारूपविम्बोद्भूत
 मार्त्तण्डोपमसोमसुन्दरगुरोः शिष्याग्रणीः सूरिराह ।
 श्रीमामस्ति पिशाचराजसुगुरुर्षिषानन्दीसागर
 स्तत्पादप्रणतोऽलिख स्मृतिसखां जैनस्तुतेः पञ्जिकाम् ।
 सह पञ्चविंशदक्षरसपादपद्मशतमिताञ्जनिष्ठ सुग
 मेयम् ।

धर्मे तिथिरविसकपे (शित्तिपक्षे) तपसि गुरुपुण्ये ॥२॥

इति विंशतिप्रकाशनां पञ्जिका समाप्ता ॥

इति श्रीबीठरागस्तोत्र समाप्तम् ॥

इति भेष्टि-दशचन्द्र सालमाई-जैनपुस्तकोदारे-प्रधाङ्कः ९५ ।

॥ विषयानुक्रमः ॥

विषय		पृष्ठाङ्कः
१ प्रथम प्रकाश	प्रस्तावनास्तव	१-१६
२ द्वितीय प्रकाश	सहजातिशयवर्णनस्तव	१७-२५
३ तृतीय प्रकाश	कर्मक्षयजातिशयवर्णनस्तव	२६-४०
४ चतुर्थ प्रकाश	सुरकृतातिशयवर्णनस्तव	४३-५७
५ पञ्चम प्रकाश	प्रातिहार्यस्तव	५८-६८
६ षष्ठ प्रकाश	विपक्षनिरासस्तव	६९-८४
७ सप्तम प्रकाश	जगत्कर्तृत्वनिरासस्तव	८५-९५
८ अष्टम प्रकाश	एकान्तनिरासस्तव	९६-१३४
९ नवम प्रकाश	कलिकालोपवृहणस्तव	१३५-१४३
१० दशम प्रकाश	अद्भुतस्तव	१४४-१५३
११ एकादश प्रकाश	महिमस्तव	१५४-१६२
१२ द्वादश प्रकाश	वैराग्यस्तव	१६३-१७२
१३ त्रयोदश प्रकाश	विरोधहेतुनिरामस्तव	१७३-१८४
१४ चतुर्दश प्रकाश	योगशुद्धिस्तव	१८५-१९५
१५ पञ्चदश प्रकाश	भक्तिस्तव	१९६-२०४
१६ षोडश प्रकाश	आत्मगर्हस्तव	२०५-२१३
१७ सप्तदश प्रकाश	धारणस्तव	२१४-२२१

विषय

पृष्ठाङ्क

१८	अष्टादश प्रश्नाद्य	कर्मोपनिषद्-प्रश्नः	१११-११२
१९	एधेनविद्यति प्रश्नाद्य	आज्ञास्त्रय	११३-११४
२	विद्यति प्रश्नाद्य	आशीः-प्रश्नः	११५-११६
	प्रश्नस्ति		११७-११८
	विद्यमानम्		११९-१२०

